

ACADEMIA
DE ȘTIINȚE
SOCIALE
ȘI POLITICE
A REPUBLICII
SOCIALISTE
ROMÂNIA

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

CONGRESUL AL XII-LEA AL PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN —
EVENIMENT DE PRIMORDIALĂ INSEMĂTATE ÎN ISTORIA PATRIEI

PROBLEME ACTUALE ALE CREȘTERII ROLULUI CONDUCĂTOR AL
PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN ÎN SOCIETATEA NOASTRĂ

GH. I. IONIȚĂ

ROMÂNIA SOCIALISTĂ PE SPIRALA DEZVOLTĂRII INDUSTRIALE

VASILE BOZGA

CULTURA SOCIALISTĂ—O COMPONENTĂ ESENȚIALĂ A PROCESULUI
EDIFICĂRII CONȘTIINȚE A SOCIALISMULUI ÎN ȚARA NOASTRĂ

ION BULTEI

PARTIDUL REVOLUȚIONAR — REPREZENTANTUL POLITIC AL INTE-
RESELOR CLASEI MUNCITOARE (1900—1914)

ION MAMINA

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI
CONTEMPORANE
(STUDII DOCUMENTARE)
VIATA ȘTIINȚIFICĂ
RECENZII

REVISTA REVISTELOR
INSEMĂRI
BULETIN BIBLIOGRAFIC

11

TOMUL 32

1979

NOIEMBRIE

EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

www.dacoromanica.ro

ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SFECȚIA DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE

COMITETUL DE REDACȚIE

ARON PETRIC (*redactor responsabil*); ION APOSTOL (*redactor responsabil adjunct*); NICHITA ADĂNILOAIE; LUDOVIC DEMÉNY; GHEORGHE I. IONIȚĂ; VASILE LIVEANU; AUREL LOGHIN; DAMASCHIN MIOC; ȘTEFAN OLTEANU; ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU; POMPILIU TEODOR (*membri*).

Prețul unui abonament este de 120 lei.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Revistele se mai pot procura (direct sau prin poștă) și prin PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI, Calea Victoriei nr. 125, sector 1, 71021.

Cititorii din străinătate se pot abona adresându-se la ILEXIM Departamentul Export-Import presă, P.O. BOX 136—137. Telex 11226 — București, Str. 13 Decembrie nr. 3.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa Comitetului de redacție al revistei „REVISTA DE ISTORIE”. Apare de 12 ori pe an.

Adresa Redacției :

B-dul Aviatorilor, nr. 1
București, 71261, tel. 50.72.41.

REVISTA DE ISTORIE

TOM 32, Nr. 11
Noiembrie 1979

SUMAR

- Congresul al XII-lea al Partidului Comunist Român eveniment — de primordială însemnătate în istoria patriei 2031
- GH. I. IONIȚĂ, Probleme actuale ale creșterii rolului conducător al Partidului Comunist Român în societatea noastră 2049

★

- VASILE BOZGA, România socialistă pe spirala dezvoltării industriale 2061
- ION BULEI, Cultura socialistă — o componentă esențială a procesului edificării conștiinței a socialismului în țara noastră 2077

★

- ION MAMINA, Partidul revoluționar — reprezentantul politic al intereselor clasei muncitoare, al maselor populare (1900—1914) 2097
- ION IACOȘ, O proeminentă figură a socialismului din România: Ioan Nădejde (1854—1928) (125 de ani de la naștere) 2123

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE (STUDII DOCUMENTARE)

- Mihai Viteazul „înainte și după Guruslău” (*Constantin Rezachevici*) 2149

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

- Sesiunea de comunicări consacrată celei de-a 35-a aniversări a revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă; Expoziția jubiliară „România la a XXXV-a aniversare a revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă” (*Gelku Maksutovici*); Sesiunea de comunicări „Lupta poporului român pentru unitate și suveranitate, pentru edificarea societății socialiste multilaterale dezvoltate” (*Constantin Șerban*); Colocviul româno-american de istorie de la Cluj-Napoca (*Ioan Chiper*); Săptămîna internațională a arhivelor (*Maria Dogaru*); Cronica 2171

RECENZII

- CONSTANTIN CORBU, *Răscoala ȧranilor de la 1888*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1978, 234 p. (*N. Adăniloae*) 2185
- LEONID BOICU, *Diplomația europeană și cauza română (1856—1859)* Edit. Junimea, Iași, 1978, 261 p. (*Gr. Chiriță*) 2189
- GEORGE EM. MARICA, *Studii de istorie și sociologia culturii române ardelenne din secolul al XIX-lea*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1977—1978, I: 309 p. +2 tab.; II: 334 p. (*Iacob Mărza*) 2192
- * * * *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. VI, Edit. Academiei R.S. România, București, 1979, 200 p. (*Adrian Stănescu*) 2196

REVISTA REVISTELOR

- * * * „Acta Musei Napocensis”, XV (1978), XVI + 712 p. (*Constantin C. Petolescu*) . 2201

ÎNSEMNĂRI

- ISTORIA ROMÂNIEI** — CONSTANTIN DUMITRESCU, *Din lunga timpului bătaie. Anul 1918 în amintirile unor martori oculari*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1978, 278 p. (*S. Adrian*); * * * *Istorici români și străini despre războiul de independență al României (1877—1878)*, Edit. militară, București, 1979, 326 p. (*Dumitru Preda*); CORNELIU TAMAȘ, PETRE BĂRDAȘU, SERGIU PURECE, *Aspecte militare privind revoluția de la 1848 în Oltenia, Documente inedite*, Edit. Scrisul românesc, Craiova, 1979, 255 p. (*Valeriu Stan*); * * * *Monografia Întreprinderii „Vulcan” din București, 1904—1977*. Sub redacția Constantin Nuțu și Ioan Scurtu, 160 p. București, 1977 (*Constantin Dobrescu*) 2207
- BULETIN BIBLIOGRAFIC (*Gelu Apostol*) 2213

REVISTA DE ISTORIE

TOME 32, N° 11
Novembre 1979

SOMMAIRE

Le XII ^e Congrès du Parti Communiste Roumain — événement de portée majeure dans l'histoire de Roumanie	2031
GH. I. IONIȚĂ, Problèmes actuels concernant l'acroissement du rôle dirigeant du Parti Communiste Roumain dans notre société.	2049
★	
VASILE BOZGA, La Roumanie socialiste dans la voie du développement industriel . . .	2061
ION BULEI, La culture socialiste — un élément composant essentiel du processus de l'édification consciente du socialisme dans notre pays	2077
★	
ION MAMINA, Le parti révolutionnaire — représentant politique des intérêts de la classe ouvrière (1900—1914)	2097
ION IACOȘ, Une figure marquante du socialisme en Roumanie; le 125 ^e anniversaire de Ioan Nădejde (1854—1928)	2123
PROBLÈMES DE L'HISTORIOGRAPHIE CONTEMPORAINE (ÉTUDES DOCUMENTAIRES)	
Michel le Brave avant et après la bataille de Guruslău (<i>Constantin Rezachevici</i>)	2149
LA VIE SCIENTIFIQUE	
La session de communications consacrée au 35 ^e anniversaire de la révolution de libération sociale et nationale antifasciste et anti-impérialiste; L'Exposition Jubilaire « La Roumanie lors du XXXV ^e anniversaire de la révolution de libération sociale et nationale, antifasciste et anti-impérialiste » (<i>Gelku Maksutovici</i>); La session de communications « La lutte du peuple roumain pour l'unité et la souveraineté, pour l'édification de la société socialiste multilatéralement développée » (<i>Constantin Șerban</i>); Le colloque roumano-américain d'histoire de Cluj-Napoca (<i>Ioan Chiper</i>); La semaine internationale des Archives (<i>Maria Dogaru</i>); Chronique	2171
COMPTE RENDUS	
CONSTANTIN CORBU, <i>Răscoala țăranilor de la 1888</i> (La révolte des paysans de 1888), Editions scientifiques et encyclopédiques, Bucarest, 1978, 234 p. (<i>N. Adăniloiaie</i>)	2185
LEONID BOICU, <i>Diplomația europeană și cauza română</i> (1856—1859) (La diplomatie européenne et la cause roumaine (1856—1859), Editions Junimea, Jassy, 1978, 261 p. (<i>Gr. Chirțică</i>)	2189
GEORGE EM. MARICA, <i>Studii de istorie și sociologia culturii române ardeleni din secolul al XIX-lea</i> (Etudes d'histoire et de sociologie de la culture roumaine transylvaine du XIX ^e siècle), Editions Dacia, Cluj-Napoca, 1977—1978, I: 309 p. + 2 tableaux; II: : 334 p. (<i>Iacob Mărza</i>)	2192

- * * * *Studii și materiale de istorie modernă* (Etudes et matériaux d'histoire moderne), vol. VI, Editions de l'Académie de la R.S. de Roumanie, Bucarest, 1979, 200 p. (*Adrian Stănescu*) 2196

REVUE DES REVUES

- * * * «Acta Musei Napocensis», XV (1978), XVI + 712 p. (*Constantin C. Petolescu*) . 2201

NOTES

- HISTOIRE DE ROUMANIE** — **CONSTANTIN DUMITRESCU**, *Din lunga timpului bătăie. Anul 1918 în amintirile unor martori oculari* (Au long des temps. L'année 1918 dans les souvenirs de témoins oculaires), Editions Dacla, Cluj-Napoca, 1978, 278 p. (*S. Adrian*); * * * *Istorici români și străini despre războiul de independență al României (1877—1878)* (Historiens roumains et étrangers et la guerre d'indépendance de Roumanie (1877—1878)), Editions militaires, Bucarest, 1979, 326 p. (*Dumitru Preda*); **CORNELIU TAMAȘ, PETRE BĂRDAȘU, SERGIU PURĂCE**, *Aspecte militare privind revoluția de la 1848 în Oltenia. Documente inedite* (Aspects militaires concernant la révolution de 1848 de Valachie. Documents inédits), Editions Scrisul românesc, Craiova, 1979, 255 p. (*Valeriu Stan*); * * * *Monografia întreprinderii «Vulcan» din București, 1904—1977* (La monographie de l'entreprise «Vulcan» de Bucarest, 1904—1977), parue par les soins de Constantin Nuțu et Ioan Scurtu, 160 p. Bucarest, 1977 (*Constantin Dobrescu*) 2207

- BULLETIN BIBLIOGRAPHIQUE** (*Gelu Apostol*) 2213

CONGRESUL AL XII-LEA AL PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN — EVENIMENT DE PRIMORDIALĂ ÎNSEMNĂTATE ÎN ISTORIA PATRIEI

Epoca marilor transformări revoluționare, pe care întregul popor român o trăiește, va determina specialiștii de istorie contemporană să înscrie la loc de frunte în Istoria României luna noiembrie a anului 1979, când s-au desfășurat lucrările marelui forum al comuniștilor români, chemat să jaloneze o nouă treaptă marcantă spre viitorul mereu ascendent al eroicului nostru popor. Congresul al XII-lea, fiind al patrulea de când la cirna țării se află tovarășul Nicolae Ceaușescu — cel mai iubit fiu al poporului, conducător strălucit și revoluționar de seamă, patriot înflăcărat și internaționalist consecvent, eminent luptător pentru pace și colaborare între popoare, întruchipînd cele mai nobile valori ale națiunii, — se constituie cu adevărat în forumul poporului român, a neclintitei sale hotărîri de a ridica țara pe noi culmi ale progresului și civilizației.

Sînt cunoscute în istoria patriei și a partidului avîntul neîntrerupt și succesele deosebite obținute de poporul nostru în perioada de după Congreșele al IX-lea, al X-lea și al XI-lea, în procesul ridicării țării pe noi trepte ale dezvoltării economice, politice și social-culturale.

Avînd loc în anul cînd țara noastră a sărbătorit 35 de ani de la revoluția de eliberare națională și socială, antifascistă și antiimperialistă care a deschis o eră nouă în istoria patriei, cel de-al XII-lea Congres al partidului a analizat activitatea din ultimii cinci ani și a stabilit linia politică generală și orientările fundamentale ale dezvoltării societății noastre, a înfăptuirii neabătute a *Programului de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*.

„În cele trei decenii și jumătate care au trecut de la revoluția de eliberare, sublinia secretarul general al partidului, România a parcurs mai multe etape istorice, jalocate de uriașe prefaceri revoluționare, de mărețe realizări în toate domeniile de activitate. Dînd dovadă de înaltă abnegație și devotament pentru cauza socialismului, a înfloririi patriei, învingînd greutăți de tot felul, clasa muncitoare, țărănimea și intelectualitatea, întregul nostru popor, urmînd cu încredere partidul, au înfăptuit revoluția democratică și revoluția socialistă, au desfășurat cu succes opera istorică de construcție socialistă, lichidînd pentru totdeauna exploatarea omului de către om, consolidînd noua orînduire și trecînd cu succes la făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate în România”¹.

¹ Nicolae Ceaușescu, *Raportul Comitetului Central cu privire la activitatea Partidului Comunist Român în perioada dintre Congresul al XI-lea și Congresul al XII-lea și sarcinile de viitor ale partidului*, 19 noiembrie 1979, Edit. politică, București, 1979, p. 6.

Dacă Congresul precedent a fost indisolubil legat în conștiința noastră și a generațiilor viitoare de adoptarea Programului partidului, denumit pe drept cuvânt Carta ideologică, teoretică și politică a partidului, Congresul actual va rămâne înscris cu litere de aur în istoria națiunii prin documentele de importanță hotărâtoare teoretică și practică elaborate în vederea dezbaterii lor în partid, în rindurile întregului nostru popor.

Directivele Congresului al XII-lea al Partidului Comunist Român cu privire la dezvoltarea economico-socială a României în cincinalul 1981—1985 și orientările de perspectivă pînă în 1990, Programul-directivă de cercetare științifică, dezvoltare tehnologică și de introducere a progresului tehnic în perioada 1981—1990 și direcțiile principale pînă în anul 2000, Programul-directivă de cercetare și dezvoltare în domeniul energiei pe perioada 1981—1990 și orientările principale pînă în anul 2000, Programul-directivă de creștere a nivelului de trai în perioada 1981—1985 și de ridicare continuă a calității vieții și Programul-directivă de dezvoltare economico-socială a României în profil teritorial în perioada 1981—1985 elaborate și fundamentate sub directa îndrumare a secretarului general al partidului, corespunzător orientărilor Programului partidului, noilor cerințe și necesități decurgînd din realitățile actuale naționale și internaționale au fost discutate în conferințele județene și apoi supuse Congresului al XII-lea. În această amplă dezbateră publică își găsesc ilustrare profundul democratism ce caracterizează viața partidului și a societății noastre socialiste, practica promovată consecvent de conducerea partidului de a se consulta sistematic cu comuniștii, cu masele largi de oameni ai muncii în toate problemele care privesc dezvoltarea economică și socială a țării.

Dezbaterea și aprobarea proiectelor programelor-directivă ale Congresului al XII-lea de către întregul partid și întregul popor au scos totodată în evidență o unanimă dorință exprimată de toți comuniștii, de toți cetățenii patriei ca în înalta funcție de secretar general al partidului să fie reales cel mai strălucit exponent al intereselor clasei muncitoare și ale tuturor oamenilor muncii, tovarășul Nicolae Ceaușescu. Astfel ca și în alte împrejurări ale istoriei românilor, cînd poporul și-a ales conducătorii, fie pentru necesitatea dezvoltării interne a meleagurilor natale, fie pentru apărarea pămîntului străbun, pentru independența și integritatea patriei, și acum delegații la Congres au fost purtătorii unui nobil mandat de încredere și devotament pentru realegerea tovarășului Nicolae Ceaușescu în fruntea partidului, garanție sigură a înfăptuirii neabătute a Programului P. C. R., a hotărîrilor adoptate de Congres, a obținerii unor noi și strălucite izbînzii în construirea societății socialiste și comuniste în țara noastră.

Raportul Comitetului Central cu privire la activitatea Partidului Comunist Român în perioada dintre Congresul al XI-lea și Congresul al XII-lea și sarcinile de viitor ale partidului, prezentat de tovarășu, Nicolae Ceaușescu — document programatic de o înaltă ținută științifică de analiză cuprinzătoare a realităților societății noastre — prefigurează în chip minunat viitorul luminos al patriei. Magistrala expunere de o excepțională însemnătate teoretică și practică constituie o strălucită contribuție, profund originală la îmbogățirea tezaurului socialismului științific, a strategiei și tacticii făuririi societății socialiste și comuniste. Cronica viitoare a țării noastre va consemna cu precădere momentul

acesta de piatră de hotar, referindu-se la documentele programatice de o mare amploare și complexitate dezbătute în Congres întrucât ele jalonează drumul pe care-l vom parcurge în viitor în domenii de importanță covârșitoare ale dezvoltării României contemporane: cercetarea științifică, asigurarea și buna gospodărire a resurselor energetice, punerea în valoare a unor resurse de materii prime, dezvoltarea armonioasă și echilibrată economico-socială în profil teritorial, creșterea continuă a nivelului de trai al oamenilor muncii. Prin înfăptuirea prevederilor cuprinse în aceste Programe-directivă România va înregistra în cincinalul următor și în perspectiva anului 2000, un nou și important salt calitativ pe calea făuririi societății socialiste și comuniste.

Sublinierea unor principii fundamentale ale politicii partidului și a unor prevederi mai importante care marchează trecutul, prezentul și viitorul societății românești au menirea de a ne îndemna la o studiere a lor mai temeinică în scopul evidențierii obiectivelor care revin științelor sociale și istoriografiei, militanților pe frontul politico-ideologic.

Raportul Comitetului Central a scos cu putere în evidență marile realizări obținute de poporul nostru, sub conducerea partidului în înfăptuirea planului cincinal 1976—1980 — prima etapă a programului de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate în patria noastră — inclusiv a programului suplimentar elaborat de Conferința Națională din decembrie 1977, asigurând dezvoltarea forțelor de producție, creșterea susținută a avuției naționale. Au fost relevate succesele deosebite obținute în dezvoltarea industrială, al cărui volum se prelinină să crească pe întregul cincinal cu circa 70 la sută, într-un ritm mediu anual de 11 la sută, asigurându-se astfel o producție suplimentară de circa 100 miliarde lei. Un ritm mai accelerat au cunoscut ramurile industriale purtătoare ale progresului tehnic, între care producția construcțiilor de mașini s-a dezvoltat într-un ritm de peste 13 la sută iar industria chimică de circa 14 la sută — ponderea acestor ramuri în ansamblul industriei sporind de la 42 la sută în 1975 la 47 la sută în 1980. Într-un ritm susținut s-a dezvoltat și industria bunurilor de consum care va înregistra o creștere de 60 la sută pe întregul cincinal, obținând o gamă tot mai largă de produse pentru satisfacerea nevoilor mereu crescînde ale populației.

Istoria contemporană a patriei va consemna ritmurile înalte ale dezvoltării forțelor de producție, cînd în 1980 producția industrială va fi de 53 de ori mai mare în raport cu cea din 1938.

La Congres secretarul general al partidului a subliniat: „Disponem astăzi de o industrie modernă, dotată cu mijloace de producție avansate, capabilă să rezolve cele mai complexe probleme ale progresului tehnic contemporan, să asigure înzestrarea tuturor ramurilor cu mașini și utilaje de înalt randament. Industria participă cu 60 la sută la formarea venitului național și cu peste 75 la sută la acoperirea cerințelor de mașini și utilaje ale economiei, cuprinde circa 35 la sută din totalul populației ocupate, manifestîndu-se ca factor hotărîtor al progresului economic și social al societății noastre”².

² *Ibidem*, p. 10.

În cincinalul 1976—1980 agricultura socialistă, al doilea sector important al economiei a obținut realizări însemnate, asigurând o creștere a producției medii anuale de circa 5 milioane tone cereale, 2 milioane tone sfeclă de zahăr și peste 1 milion tone legume. În această perioadă au sporit efectivele de animale precum și producția animalieră. Așa cum relevă raportul, producția globală a agriculturii depășește în acest cincinal cu peste 30 la sută cincinalul precedent, contribuind la îmbunătățirea aprovizionării populației cu produse agroindustriale și a industriei cu materii prime.

În perioada cincinalului actual o deosebită amploare au cunoscut investițiile, realizându-se lucrări în valoare de circa 970 miliarde lei, aproape egale cu volumul total al investițiilor din cele trei cincinale precedente. Se vor pune în funcțiune pînă în 1980 peste 2 800 capacități noi industriale și agrozootehnice mai importante, modernizându-se și reutilindu-se numeroase întreprinderi și secții, realizându-se un mare număr de construcții social-culturale.

Productivitatea muncii a crescut, în perioada la care ne referim, într-un ritm mediu anual de aproape 9 la sută, contribuind cu peste 80 la sută la realizarea sporului de producție, depunîndu-se eforturi pentru creșterea mai susținută a eficienței activității economice, de valorificare superioară a materiilor prime și materialelor, reducerea costurilor totale de producție, diminuarea cheltuielilor materiale.

Prin introducerea noului mecanism economico-financiar care are la bază autoconducerea muncitorească și autogestiunea unităților economice, participarea oamenilor muncii la beneficii, s-a așezat pe noi principii organizarea științifică a producției, planificarea și desfășurarea întregii activități economice. Generalizarea noului mecanism va duce la creșterea răspunderii colectivelor de oameni ai muncii din fabrici și întreprinderi în administrația eficientă a bunurilor încredințate, stimulînd interesul pentru realizarea prevederilor de plan atît la producția globală cit și la producția fizică.

Aplicînd cu consecvență concepția partidului de dezvoltare echilibrată și armonioasă a tuturor județelor țării, s-au obținut succese remarcabile în înfăptuirea programului de dezvoltare teritorială a țării, pe baza repartizării raționale a forțelor de producție, realizându-se pînă la finele anului 1980 o producție de 10 miliarde lei în fiecare județ. Pînă la sfîrșitul cincinalului circa 700 de localități vor dispune de unități industriale republicane iar ca urmare a procesului de urbanizare, ponderea populației orășenești va fi în 1980 de circa 52 la sută față de 33,7 la sută în 1965.

În cincinalul actual, denumit și cincinalul revoluției tehnico-științifice a fost perfecționată rețeaua unităților de cercetare și inginerie tehnologică, s-au dezvoltat capacități puternice de microproducție, a crescut numărul de cercetători la peste 200 000 față de 45 000 în 1965 și numai 5 000 în 1938³. A crescut rolul științei în promovarea progresului tehnic, cercetarea națională asigură pe cincinal circa 90 la sută din tehnologiile și materialele noi puse în fabricație, extinzîndu-se totodată

³ Cuvîntarea tovarășei Elena Ceaușescu la Congresul al XII-lea al Partidului Comunist Român, în „Scinteia”, anul XLIX, nr. 11 585, 21 noiembrie 1979.

cercetările fundamentale, de perspectivă în domeniul matematicii, fizicii, chimiei, biologiei, științelor tehnice.

În domeniul învățămîntului și pregătirii cadrelor s-a încheiat în linii mari procesul de organizare și așezare pe baze noi a școlii de toate gradele, s-a realizat generalizarea învățămîntului de 10 ani, profilarea mai bună a învățămîntului superior, integrarea învățămîntului cu cercetarea și producția.

În ultimii ani volumul comerțului exterior a crescut într-un ritm mediu anual de 15 la sută, extinzîndu-se și amplificîndu-se relațiile comerciale și de cooperare cu țările socialiste, cu statele în curs de dezvoltare, cu țările capitaliste dezvoltate, iar în structura exporturilor, construcțiile de mașini și industria chimică au o pondere de 45 la sută.

Ca urmare a dezvoltării în ritm înalt a producției materiale și creșterea eficienței economice venitul național a depășit dinamica produsului social, crescînd în cincinal cu 64 la sută, fiind deci în 1980 de 16 ori mai mare în raport cu 1938; avuția națională a României a crescut în anii construcției socialiste de circa 7,6 ori. Ca rezultat al înlăturării programului de investiții, a unei înalte rate a acumulării, a creșterii rapide a forțelor de producție, a dezvoltării armonioase a complexului economic național unic dispunem astăzi de fonduri fixe reprezentînd circa 1 800 de miliarde lei, din care peste 60 la sută au fost puse în funcțiune în ultimul deceniu.

După cum știm, în domeniul retribuițiilor, ca rezultat al aplicării primei etape de majorare generală, s-a realizat încă din 1978 nivelul stabilit pentru ultimul an al cincinalului, dar odată cu aplicarea celei de-a doua etape de majorare retribuiția reală va fi în 1980 cu 30—32 la sută mai mare decît în 1975, desființîndu-se totodată impozitul pe retribuiție. S-a majorat venitul garantat al țăranilor cooperatori sporind pe o persoană activă cu 30 la sută în cincinal față de 20—25 la sută cît prevedeau Directivele Congresului al XI-lea. Tot în perioada la care ne referim au crescut pensiile, s-a instituit sistemul de pensionare pentru țăranii din zonele necooperativizate. S-a majorat alocația pentru copii cu peste 30 la sută precum și ajutoarele pentru mamele cu mulți copii. Datorită ridicării calității vieții desfacerea de mărfuri prin comerțul socialist va fi în 1980 cu 52 la sută mai mare decît în 1975, asigurîndu-se o aprovizionare corespunzătoare cu mărfuri alimentare și industriale.

În aceeași perioadă o puternică dezvoltare a cunoscut construcția de locuințe, preliminarîndu-se realizarea a 900 mii de apartamente urmînd ca diferența pînă la 1 000 000 de apartamente prevăzute în programul suplimentar să fie asigurată cu front de lucru pentru a fi date în funcțiune în cincinalul viitor. S-au realizat numeroase locuri în cămine muncitorești, s-au dat în folosință alte mii de săli de clasă, locuri în creșe, în grădinițe, în internate, paturi în spitale, noi policlinici și dispensare. În acest cincinal s-a trecut la săptămîna redusă de 46 de ore pe săptămîină.

Trebuie să subliniem că deși calamitățile naturale care s-au abătut asupra României, seceta din unii ani și cutremurul din martie 1977, care a provocat dispariția de vieți omenești și distrugerii materiale de miliarde de dolari, totuși prin eforturi susținute la îndemnul partidului, acționînd cu răspundere și devotament, urmările au fost înlăturate într-o perioadă relativ scurtă.

Referindu-ne la marile realizări obținute în anii socialismului, la dezvoltarea forței economice a țării tovarășul Nicolae Ceaușescu menționa în raport : „Nimic nu am primit din afară în mod gratuit, nimic nu a căzut din cer”⁴, totul s-a obținut prin muncă, prin eforturile considerabile materiale și umane ale tuturor oamenilor muncii, fără deosebire de naționalitate, pentru ridicarea economico-socială a patriei socialiste.

Pornind de la principiul că dezvoltarea deschisă a lipsurilor nu diminuează cu nimic succesele obținute ei, dimpotrivă, în raportul la Congres s-a subliniat că nu trebuie să uităm neîmplinirile, greutățile și greșelile care s-au manifestat. Au existat rămăneri în urmă în realizarea producției fizice, în industria extractivă, în metalurgie, în chimie, în unele ramuri s-a trecut cu întârziere la realizarea investițiilor ceea ce a determinat ca o serie de capacități să nu fie date la timp în funcțiune. Au existat serioase lipsuri — se arată în raport — în organizarea lucrărilor din agricultură, producțiile vegetale și animale obținute nefiind încă la nivelul dotării tehnico-materiale ale acestui sector. Nu s-a acționat cu toată fermitatea pentru aplicarea practică a noului mecanism economico-financiar, pentru așezarea întregii activități de conducere pe principii economice, pentru afirmarea pleneră a autoconducerii și autogestiunii economice; de aceea trebuie să se adopte o atitudine mai hotărâtă față de lipsuri și neajunsuri prin creșterea răspunderii în conducerea și gospodărirea bunurilor încredințate, a întregului complex economic.

Un spațiu amplu este consacrat în Raport obiectivului fundamental și liniilor directoare ale dezvoltării economico-sociale a României în perioada cincinalului 1981—1985. Sarcina principală a acestuia este continuarea pe o treaptă superioară a îndeplinirii Programului partidului, creșterea în ritm susținut a economiei naționale, afirmarea cu putere a revoluției tehnico-stiințifice, trecerea la o nouă calitate a întregii activități economico-sociale, România depășind stadiul de țară socialistă în curs de dezvoltare și devenind o țară socialistă mediu dezvoltată. În acest scop se va acorda o importanță deosebită lărgirii bazei proprii de materii prime și energie, accelerării procesului de restructurare a industriei prin creșterea prioritară a ramurilor de prelucrare avansată. Va trebui intensificată cercetarea și cunoașterea tuturor substanțelor minerale utile pe întreg cuprinsul țării pentru ca în 1985 să putem realiza o producție de 72—75 milioane tone lignit, mai mare de aproape patru ori decît în 1975 și de peste 13 ori față de 1965. Se vor extinde exploatarea pentru petrol și gaze, forajele de mare adîncime, precum și cercetările pe platforma continentală a Mării Negre unde s-a anunțat că se găsesc surse de petrol.

O altă orientare principală a anilor 1981—1985 este creșterea bazei energetice prin punerea accentului pe utilizarea cărbunilor în producția de energie electrică și termică, utilizarea potențialului hidroenergetic, construcția de centrale nucleare-electrice, folosirea noilor surse ca energia soarelui, a vîntului, biomasei, biogazului ș. a. pentru ca România să devină independentă din punct de vedere energetic, în deceniul viitor. În cel de-al șaptelea cincinal va intra în funcțiune centrala „Porțile de

⁴ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p. 14.

fier II””, centrala Turnu-Măgurele — Nicopole, va începe construirea de noi hidrocentrale pe Dunăre și râurile interioare și va intra în funcțiune prima centrală atomo-electrică.

Magistrala expunere prezentată Congresului se referă pe larg la industria siderurgică și metalurgică neferoasă care se va dezvolta într-un ritm susținut astfel că în 1985 producția de oțel a României să fie de peste 20 de milioane tone, Combinatul de la Galați producând jumătate, iar cel de la Călărași, care a intrat deja în funcțiune peste trei milioane de tone. Ramurile industriale promotoare ale progresului tehnic ca: construcția de mașini, electronica și electrotehnica, chimică, mecanică fină vor cunoaște cea mai dinamică dezvoltare. Un accent deosebit se va pune pe dezvoltarea industriei de utilaje pentru centrale atomoelectrice, producerea bunurilor de consum de folosință îndelungată, industria mijloacelor de transport etc. Se vor dezvolta de asemenea industria materialelor de construcție și prelucrării lemnului, industria ușoară, alimentară și a bunurilor de larg consum, avându-se în vedere că problema esențială a fiecărei industrii este îndeplinirea unei cotituri hotărâtoare în domeniul calității produselor, al îmbunătățirii performanțelor lor tehnice.

Un obiectiv central al următorului cincinal este realizarea unei profunde revoluții agrare, dezvoltarea și modernizarea continuă a producției agricole în care scop se vor aloca investiții în valoare de 155 miliarde lei. Va trebui ca pînă la finele lui 1985 suprafața totală irigată să ajungă la aproape 4 milioane hectare iar producția de cereale la 27—28 milioane tone. În zootehnie, efectivele vor însuma 8 milioane bovine, 14—15 milioane porcine, 20—22 milioane ovine și caprine, 60 milioane păsări în raport cu 3 658 000 bovine, 2 761 000 porcine, 10 087 000 ovine și 27 325 000 păsări în 1938⁵. Sarcini importante revin I. A. S. care trebuie să asigure aplicare rapidă a celor mai avansate tehnologii, C. A. P. unde se impun îmbunătățite organizarea muncii, disciplina și ordinea în producție, S. M. A. care trebuie să asigure mecanizarea tuturor lucrărilor din sectoarele de producție vegetală și animală. În noua organizare a agriculturii consiliile unice agroindustriale de stat și cooperatiste au datoria să asigure concentrarea și specializarea producției, folosirea eficientă a fondului funciar, întărirea economică a fiecărei unități componente.

În domeniul silviculturii, al amenajării și folosirii potențialului hidrologic, în scopul acoperirii cerințelor de apă ale populației, al menținerii echilibrului ecologic și al ocrotirii mediului înconjurător se vor adopta măsuri corespunzătoare.

Se va continua perfecționarea transporturilor, calea ferată rămînînd în continuare principalul mijloc de transport prin dublarea și electricarea liniilor cu trafic intens; „adoptarea unui amplu program de măsuri pentru extinderea, modernizarea, optimizarea și folosirea intensivă a mijloacelor în domeniul transporturilor feroviare, rutiere, navale și aeriene”⁶.

În viitorul cincinal se va continua dezvoltarea puternică a bazei tehnico-materiale a societății, continuarea fermă a politicii de amplasare

⁵ Anuarul statistic al Republicii Socialiste România, 1979. D. C. S., București, 1979, p. 322.

⁶ Cuvîntarea tovarășului Ilie Verdeț la Congresul al XII-lea al Partidului Comunist Român, în „Scinteia”, anul XLIX, nr. 11 585, 21 noiembrie 1979.

rațională pe teritoriu a forțelor de producție prin realizarea unui volum de investiții de 1 300—1 350 miliarde lei, superior întregului volum efectuat între anii 1951—1975. Vor fi construite peste 1 200 noi capacități și modernizate circa 1 100 unități industriale importante, fondurile fixe totale ajungând la 3 000 miliarde lei. Programul directivă în profil teritorial prevede ca pînă în 1985 fiecare județ să ajungă la o producție globală de cel puțin 70 000 lei pe locuitor și la un grad de ocupare a forței de muncă de minimum 400 de persoane la 1 000 de locuitori. În 1981—1985 încă 140 de centre comunale vor deveni orașe agroindustriale, accelerînd astfel procesul dispariției deosebirilor esențiale dintre sat și oraș, dintre activitatea agricolă și cea industrială, ceea ce va duce la omogenizarea mai accentuată a societății noastre socialiste.

Atît Raportul cit și dezbaterile au reliefat necesitatea creșterii productivității muncii, gospodărirea cu mare eficiență a resurselor materiale și financiare de care dispunem, depunerea unor eforturi susținute pentru o nouă calitate, superioară în întreaga activitate economică. Va trebui asigurată aplicarea mai fermă a noului mecanism economico-financiar în toate sferile activității, a principiilor autoconducerii muncitorești, autogestiunii și participării oamenilor muncii la beneficii.

În cincinalul viitor va crește substanțial rolul științei în modernizarea economiei naționale, în asigurarea progresului multilateral al patriei prin afirmarea revoluției tehnico-științifice în toate domeniile de activitate astfel încît deceniul '80—90 să devină deceniul științei, tehnicii, calității și eficienței. Sarcini deosebite revin cercetării științifice în industrie, prin generalizarea mecanizării, automatizării și cibernetizării producției, în biologie, în analiza proceselor economice și social-politice.

În domeniul arheologiei și istoriei Programul-directivă de cercetare științifică subliniază că în lumina materialismului dialectic și istoric vor trebui să se adîncească în continuare „studiile privind evoluția străvechilor civilizații care s-au succedat pe aceste meleaguri, acordînd o atenție prioritară procesului de etnogeneză a poporului român și factorilor interni și externi care au influențat dezvoltarea sa de-a lungul secolelor. Cercetarea trebuie să pună puternic în evidență continuitatea poporului român, procesul de împletire organică a vechii civilizații moștenite de la daci și romani, care a determinat o nouă înflorire economico-socială a acestor meleaguri”⁷. Referindu-se la coordonatele majore și de perspectivă ale științei istorice Programul-directivă menționează: „cercetarea trebuie să pună puternic în lumină bogatele tradiții ale luptei poporului nostru pentru libertate, independență și unitate națională, să înfățișeze în lumina adevărului științific, locul și rolul românilor în dezvoltarea istorică din această parte a Europei, contribuția lor la cauza generală a progresului și civilizației. Din studierea trecutului istoric cercetarea trebuie să desprindă concluzii și învățăminte pentru prezent, de care trebuie să ținem seama în dezvoltarea generală a societății, în politica externă și internă a partidului și statului nostru”⁸.

⁷ Programul-directivă de cercetare științifică, dezvoltare tehnologică și de introducere a progresului tehnic în perioada 1980—1990 și direcțiile principale pînă în anul 2000, în „Scîntela”, anul XLVIII, nr. 11 481, 21 iulie 1979.

⁸ *Ibidem*.

Un obiectiv esențial al cincinalului este dezvoltarea învățămîntului pe baza noilor cuceriri ale științei și tehnicii, a politehnizării și integrării cu producția și cercetarea, organizarea temeinică a pregătirii forței de muncă prin dezvoltarea procesului instructiv-educativ la toate nivelurile, generalizarea procesului de reciclare a tuturor oamenilor muncii, inclusiv a tărânimii.

Pe linia promovării unei politici demografice judicioase partidul va urmări întărirea sănătății poporului, stimularea natalității, ocrotirea mamei și copilului, întărirea familiei, creșterea viguroasă a noilor generații.

Ca urmare a îndeplinirii prevederii celui de-al șaptelea cincinal de dezvoltare economico-socială a țării va avea loc creșterea continuă a bunăstării materiale și spirituale a întregului popor și realizarea unei noi calități a vieții, scopul fundamental al politicii partidului nostru, esența societății socialiste multilateral dezvoltate.

În Raportul prezentat Congresului de tovarășul Nicolae Ceaușescu s-a subliniat că deceniul 1980—1990 — printr-un ritm intens al procesului de industrializare a tuturor județelor, prin asigurarea ridicării tuturor zonelor țării la un înalt nivel de civilizație va fi deceniul realizării în linii mari a obiectivelor făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintării României spre comunism, societatea dreptății, egalității, frăției și păcii.

Un capitol important din strălucita expunere a fost consacrat analizei marilor schimbări petrecute în structura socială a țării, perfecționarea activității statului, promovarea largă a formelor colective de conducere, a democrației socialiste, întărirea autoconducerii muncitorești. Sînt menționate transformările care au avut loc în sinul clasei muncitoare, tărânimii, intelectualității, îmbunătățirea administrației de Stat, perfecționarea activității Marii Adunări Naționale, a Consiliului de stat și Consiliului de Miniștri, a organelor de justiție, miliție, procuratură, a întăririi legalității socialiste, creșterea capacității de apărare a patriei.

În ce privește creșterea rolului partidului în conducerea operei de transformare revoluționară a societății românești s-a arătat că el a unit eforturile clasei muncitoare, tărânimii și intelectualității, ale tuturor cetățenilor, fără deosebire de naționalitate pentru îndeplinirea în bune condițiuni a Programului partidului. Partidul s-a afirmat tot mai puternic ca centru vital al întregii națiuni, forța care însuflețește toate energiile creatoare ale poporului, mobilizînd sindicatele, organizațiile de femei, tineretul, celelalte organizații obștești — inclusiv Frontul Unității Socialiste, organism reprezentativ cu organizații proprii în formare — la amplă activitate de construire a socialismului multilateral dezvoltat și înaintare spre comunism.

În capitolul dedicat activității ideologice și politico-educative pentru formarea omului nou, cu o înaltă conștiință socialistă, pentru educarea patriotică și revoluționară a maselor largi, pentru afirmarea plenară a principiilor eticii și echității sînt prezentate rolul învățămîntului de partid, editarea cărții social-politice, importanța Festivalului național „Cîntarea României”, locul Congresului educației politice și al culturii socialiste în viața spirituală a țării. Tot aici sînt înfățișate lipsurile care mai persistă în domeniul științelor sociale, în aprofundarea gîndirii social-politice originale a partidului constatîndu-se o rămînere în urmă a activității

ideologice și politico-educative față de dezvoltarea generală a societății, ceea ce necesită ridicarea întregii propagande la nivelul marilor realizări obținute în opera de construcție socialistă. Se impune de asemenea mai multă fermitate împotriva activității de ponegrire a României socialiste, desfășurată de unele cercuri reacționare din străinătate, sarcină deosebită ce revine și frontului istoriografiei românești.

Un capitol amplu din Raport la care s-au referit numeroși vorbitori se ocupă de activitatea internațională a partidului și statului nostru, de obiectivele și liniile directe ale politicii externe a României. Congresul al XII-lea a analizat cu toată responsabilitatea situația internațională actuală, complexă și contradictorie marcată de victorii ale forțelor socialismului și progresului, ale luptei popoarelor pentru dezvoltare liberă, independentă și concomitent de intensificare a politicii imperialiste de forță și dictat, de reîmpărțire a zonelor de influență. Desfășurând o politică dinamică și consecventă de amplificare a raporturilor de prietenie și cooperare cu țările socialiste, cu statele în curs de dezvoltare și nealiniat, de intensificare a colaborării cu toate țările lumii, fără deosebire de orînduire socială, România întreține relații diplomatice și consulare cu 134 de state și legături de colaborare economică cu 140 de țări de pe toate continentele. Întreaga evoluție a vieții economice, politice și sociale internaționale, procesele și tendințele noi ce se manifestă pe plan mondial confirmă realismul și justețea aprecierilor partidului, orientările politicii externe a țării elaborate de Congresul al XI-lea. România militează activ, oferind soluții viabile marilor probleme ale contemporaneității: înfăptuirea securității și păcii în Europa, după semnarea tratatului de la Helsinki, dezarmare generală și în primul rînd dezarmarea nucleară — imperativ de importanță vitală pentru progresul și existența întregii umanități, lichidarea subdezvoltării și instaurarea unei noi ordini economice, întărirea rolului O. N. U. și participarea în condiții de egalitate a tuturor țărilor la soluționarea problemelor complexe ale lumii de azi — cerințe de prim ordin ale progresului și păcii în epoca noastră. Țara noastră a depus și depune eforturi susținute pentru soluționarea problemelor litigioase exclusiv pe calea tratativilor pentru lichidarea pe această cale a tuturor conflictelor care mai există în diferite regiuni ale lumii.

În perioada care a trecut de la ultimul Congres, Partidul Comunist Român a dezvoltat larg colaborarea și solidaritatea cu partidele comuniste și muncitorești, cu partidele socialiste și democratice, cu mișcările de eliberare, cu forțele antiimperialiste de pretutindeni, în lupta pentru transformări progresiste, democratice în societate, pentru pace pe planeta noastră.

Lucrările Congresului al XII-lea, dezbaterile largi care au avut loc au relevat creșterea spiritului de exigență și responsabilitate revoluționară, al activului de partid și de stat al întregului partid, toți vorbitorii abordînd cu competență și argumentat problemele interne cît și cele internaționale, atît aspectele practice cît și cele ideologice și teoretice. Așa cum sublinia secretarul general al partidului: „Una din caracteristicile principale ale lucrărilor Congresului al XII-lea o constituie înalta competență, nivelul politic și ideologic ridicat al discuțiilor în cadrul cărora

au fost abordate probleme multiple, esențiale ale societății noastre socialiste”⁹.

Ilustrînd democratismul larg care are loc în partid, în întreaga sa activitate la Congres, din cei 2 664 de delegați, reprezentînd pe cei 2 930 000 de membri de partid, au luat parte la dezbateri 91 în plen și 999 în cele 15 secțiuni organizate pe ramuri de activitate, deci în total 1 090, reprezentînd toate județele țării, toate sectoarele activității. Congresul, într-o atmosferă de entuziasm și de puternică însuflețire a adoptat în unanimitate hotărîri prin care se aprobă Raportul Comitetului Central, Directivele privind dezvoltarea economico-socială a țării, Programele-directivă de cercetare științifică, în domeniul energiei, în profil teritorial, pentru ridicarea calității vieții, pentru aprobarea raportului Comisiei centrale de revizie, pentru elaborarea pînă la Congresul al XIII-lea a unui nou Program al partidului pînă în anul 2000 sau 2010. Toate aceste documente sînt emanația gîndirii creatoare a tuturor comunistilor, expresia intereselor și aspirațiilor fundamentale ale întregului nostru popor. Lucrările Congresului au demonstrat unitatea de nezdruccinat a întregului nostru partid în jurul tovarășului Nicolae Ceaușescu, cheazășia înfăptuirii cu succes a hotărîrilor adoptate, a întregului Program al partidului.

Cu justete se subliniază în Rezoluția adoptată: „Cel de-al XII-lea Congres, Congresul tuturor comunistilor, al întregului popor, — forumul democratic cel mai reprezentativ al întregii țări — se înscrie ca un eveniment de o deosebită însemnătate în viața partidului și poporului nostru. Lucrările Congresului au constituit o nouă și puternică manifestare a forței și unității politice, ideologice și organizatorice a Partidului Comunist Român, a unității întregului popor în jurul partidului”¹⁰.

În același timp remarcăm ampla manifestare emoționantă de solidaritate, respect și prețuire de care se bucură politica internă și externă a P. C. R. peste hotare prin participarea la lucrările Congresului a celor 162 de delegații și reprezentanți ai partidelor și organizațiilor, a celor 417 oaspeți din 105 țări. Semnalăm largă rezonanță în opinia publică mondială a lucrărilor Congresului: presa, radioteleviziunea din multe țări ale lumii, de cele mai diferite orientări, au relatat despre deschiderea, desfășurarea și încheierea lucrărilor forumului de la București, marcînd înaltul prestigiu de care se bucură personalitatea proeminentă a secretarului general al partidului, președintele Republicii, tovarășul Nicolae Ceaușescu, conducător revoluționar încercat și om politic de anvergură mondială, a cărui gîndire cutezătoare și neobosită activitate consacrate înfăptuirii marilor idealuri ale omenirii i-au atras o unanimă prețuire și considerație pe toate meridianele.

Se poate afirma cu certitudine că prin dimensiunea sa internațională Congresul al XII-lea a ridicat la noi cote cunoașterea țării peste hotare, că România, Partidul Comunist Român nu au avut niciodată relații atît de largi ca în prezent, nu s-au bucurat de o asemenea înaltă stimă și autoritate în rîndul tuturor forțelor înaintate ale contemporaneității.

⁹ *Cuvîntarea de încheiere a tovarășului Nicolae Ceaușescu la Congresul al XII-lea, în „Scinteia”, anul XLIX, nr. 11 588, 24 noiembrie 1979.*

¹⁰ *Rezoluția Congresului al XII-lea al Partidului Comunist Român, în „Scinteia”, anul XLIX, nr. 11 589, 25 noiembrie 1979.*

Documentele dezbătute și adoptate de Congres au o mare valoare teoretică și o incontestabilă importanță practică pentru activitatea prezentă și de perspectivă în domeniul științelor social-politice, pentru istoriografia actuală. Așa cum s-a relevat mai sus, Programul-directivă de cercetare științifică și Raportul Comitetului Central s-au referit la obiectivele și sarcinile istoricilor pentru perioadă '81—85 și, în continuare, marcînd coordonatele fundamentale de un real sprijin în activitatea noastră. O scurtă trecere în revistă a realizărilor în cîmpul istoriografic ar avea darul de a menționa ceea ce am îndeplinit în ultimii ani și ce vom întreprinde pentru noi succese în istoria românească contemporană.

Marile evenimente aniversative din istoria poporului român, în ultima perioadă, centenarul cuceririi independenței de stat a României, împlinirea a 60 de ani de la făurirea statului național unitar român și 35 de ani de la revoluția de eliberare socială și națională din 1944 au oferit întregii istoriografii românești prilejul elaborării unor substanțiale studii și monografii, editarea unor prețioase volume de documente, organizarea unor ample dezbateri în cadrul unor simpozioane, reuniuni de comunicări științifice și popularizarea acestor momente în diferite modalități în rîndul maselor largi populare. Omagiînd împlinirea unui secol de la cîștigarea independenței de stat, eveniment cu multiple semnificații, istoricii în operele lor, valorificînd critic lucrările întocmite în trecut, folosind noi informații culese din arhivele din țară și de peste hotare și interpretînd în mod științific în lumina materialismului istoric substanța faptică a acestui eveniment, au reușit să redea în operele lor o imagine mai cuprinzătoare, explicînd mai profund premisele, desfășurarea și consecințele acestui act istoric care stă la baza statului român independent. Monografiile ample sau culegeri de studii semnate de cunoscuți specialiști au explicat conceptul de independență ca trăsătură fundamentală a întregii istorii a poporului român, ca ideea forță care a constituit liantul întregii noastre deveniri în decursul celor două milenii de istorie, au înfățișat vastul ecou pe care ea l-a avut în literatură, teatru, publicistică, arte plastice, au evidențiat rolul maselor populare și aportul lor la cucerirea independenței de stat a României.

În același chip au fost sărbătorite și celelalte două evenimente cu rezonanță în istoria țării, făurirea statului național unitar și revoluția de eliberare națională și socială, antifascistă și antiimperialistă: prin reuniuni științifice la nivel național și județean, prin publicarea unor apreciate studii și lucrări subliniîndu-se marile realizări pe care țara noastră le-a obținut în ultima perioadă datorită cadrului statal creat în 1918 și revoluției de eliberare socială și națională din august 1944. Mai mult ca oricînd sensurile politice și semnificația istorică a celor trei momente la care ne-am referit au pătruns în conștiința cetățenilor patriei, au constituit îndemn și impuls în realizarea marilor planuri pe care poporul român le îndeplinește în prezent. Popularizarea lor peste hotare a dus, ca niciodată pînă acum, la cunoașterea trecutului nostru de luptă glorios și plin de sacrificii, la aprecierea culturii și istoriei românești în numeroase țări ale lumii. În aceeași măsură revistele de specialitate printre care un loc central ocupă și „Revista de istorie” au consacrat rubrici și numere speciale acestor momente de referință, introducînd în circuitul științific noi puncte de vedere, noi încheieri care au dus la

reconstituirea, redimensionarea și întregirea imaginii asupra actelor de covârșitoare importanță din istoria națională a românilor.

Anii care au trecut de la Congresul al XI-lea au fost ani rodnici pentru istoriografia românească și prin apariția unor lucrări referitoare la unii domnitori și conducători de oști, personalități marcante ale neamului. Este perioada în care pe baza unor aprofundate și îndelungate cercetări în lumina materialismului istoric cunoscuți specialiști au elaborat monografiile de referință privind Burebista și epoca sa, privind figura legendară a lui Vlad Țepeș, o culegere de studii ce se constituie într-o veritabilă monografie dedicată lui Petru Rareș, alta referitoare la Mihai Viteazul cu ocazia împlinirii a 375 de ani de la prima unire politică a țărilor române.

Menționăm ca o realizare deosebită a „Revistei de istorie” alcătuirea nr. 1/1978 consacrat în întregime aniversării a 60 de ani de viață și a peste 45 de ani de activitate revoluționară a tovarășului Nicolae Ceaușescu, secretar general al P. C. R., președinte al României socialiste. În studii ample s-au subliniat calitățile sale de cunoscător al istoriei patriei, al realităților românești contemporane și de pătrunzător spirit al materialismului dialectic și istoric, de personalitate marcantă a lumii contemporane a cărei operă teoretică și practică a fost apreciată de numeroase foruri științifice din țară și de peste hotare.

În perioada la care ne referim s-au înregistrat succese în domeniul istoriei vechi prin elucidarea, în lumina unor contribuții arheologice, a istoriei tracilor timpurii, în pregătirea unor lucrări în două volume privind istoria Daciei, a altor studii de întindere care confirmă științific continuitatea populației geto-dace pe acest teritoriu în secolele VIII—XII prin valorificarea concluziilor unor săpături arheologice întreprinse pe întreg teritoriul patriei.

În domeniul istoriei medievale, în afara momentelor și personalităților la care ne-am referit, s-au adus contribuții la geneza și evoluția feudalismului românesc, la istoria agriculturii, la istoria claselor sociale, la destrămarea relațiilor feudale, la istoria și lupta secuilor la sfârșitul secolului al XVI-lea.

Perioada modernă a fost ilustrată de monografiile dedicate epocii unirii sau diplomaților care au militat pentru înfăptuirea ei în 1859 și după, prin publicarea unor volume masive din opera lui M. Kogălniceanu, prin contribuția la istoria relațiilor agrare după 1866 sau mai recent prin prezentarea poziției României în primul război mondial.

Specialiști recunoscuți ai istoriei contemporane au publicat lucrări valoroase privind viața economică și politică în diferite etape ale perioadei interbelice, au analizat sistemul partidelor politice din România, perioada dictaturii carliste și apoi a dictaturii antonesciene. Cîteva monografiile se referă la politica de alianțe ale P. C. R. după 1944, la revoluția democratică, la tratatul de pace de la Paris din 1947, la politica externă a țării în această etapă, iar unele lucrări de istorie economică și politologie tratează aspecte ale epocii mai noi a construcției socialiste. O mențiune aparte credem trebuie făcută pentru apariția Enciclopediei istoriografiei românești. Tot în ultimii ani au văzut lumina tiparului, mai mult ca altădată, contribuții ale istoricilor români privind istoria veche, medie și modernă universală, culegeri tematice pe probleme ale istoriei sud-estului european.

Numeroși specialiști sînt antrenați în elaborarea celor 10 volume ale tratatului de *Istoria României* și a celor 6 volume de *Istoria universală*. În vederea alcătuirii lor la un nivel superior au fost continuate investigațiile asupra unor aspecte majore neelucidate încă, au fost organizate dezbateri, simpozioane, colocvii în scopul clarificării problemelor controversate legate de periodizare sau de alte teme. Revistele de specialitate care au informat despre aceste manifestări științifice sau au valorificat multe din capitolele care aduc elemente noi, puncte de vedere mai complete și-au adus o contribuție meritorie la această amplă activitate de elaborare a epopeii naționale și a viziunii românești asupra procesului istoric mondial.

„Revista de istorie” ca publicație reprezentativă a istoriografiei actuale a publicat pe o bază documentară înnoită cu interpretări originale studii și articole de înaltă ținută științifică privind aniversarea unor evenimente epocale sau personalități proeminente ale istoriei și culturii românești și universale. Reflectînd în coloanele ei stadiul actual al cercetării istorice, în afara marilor momente la care ne-am referit a inițiat studii, rubrici și numere speciale dedicate sărbătoririi luptelor de la Vaslui în care Ștefan cel Mare s-a remarcat ca un mare conducător al luptei anti-otomane, împlinirii a 130 de ani de la revoluția română de la 1848, aniversării a 120 de ani de la Unirea Principatelor, a 70 de ani de la răscoala țărănească din 1907, a 60 de ani de la bătăliile de la Mărășești, a 55 de ani de la crearea P. C. R., a 30 de ani de la făurirea partidului politic unic al clasei muncitoare din România ș. a. m. d. În același chip revista a omagiat personalitatea unor militanți politici sau oameni de cultură ca Nicolae Bălcescu, Papiu Ilarian, Ana Ipătescu, Maria Rosetti, Dinicu Golescu, Lucrețiu Pătrășcanu, Grigore Tocilescu, C. Giurescu ș. a. O rubrică bogată a fost dedicată în 1975 anului internațional al femeii.

Revista s-a înscris în peisajul istoriografic național și prin dezbaterile pe care le-a organizat sau valorificat pe teme actuale și interesante referitoare la premisele, desfășurarea și consecințele instaurării guvernului revoluționar-democrat condus de dr. Petru Groza, la politica de alianțe ale P. C. R., la funcția politică și educativă a istoriei; cu privire specială asupra locului acestei discipline în planurile și programele de învățămînt sau mai recent prin discutarea manualelor de istorie ale claselor IX—XII, analizîndu-se realizarea lor prin prisma unor imperative științifice și pedagogice actuale.

Extinderea pe care au luat-o cercetările de istorie universală s-a reflectat în paginile publicației noastre prin apariția unor studii privind viața și opera lui K. Marx, Fr. Engels, Thomas Müntzer, activitatea istoriografică a lui Voltaire, comunicări analizînd războiul țărănesc german din 1525, articole aniversînd bicentenarul proclamării independenței Statelor Unite ale Americii, centenarul răscoalei antiotomane bulgare din aprilie 1876, împlinirea a 60 de ani de la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, 30 de ani de la victoria asupra fascismului și de la înființarea Organizației Națiunilor Unite. Numeroase alte studii s-au referit la relațiile agrare în Grecia antică, la împărțirea Africii de către coloniștii europeni, la aspecte ale istoriografiei mondiale privind conflictul italo-etioopian, la mișcarea de eliberare socială și națională din Nicaragua, la teme majore ale istoriei țărilor din Europa, Africa și America Latină.

În perioada la care ne referim pe linia popularizării cunoștințelor de istorie în cele mai largi pături ale oamenilor muncii, a educației politice a tineretului, în lumina hotărîrilor și documentelor de partid, revista a publicat un ciclu de consultații în sprijinul propagandiștilor și al cursanților la învățămîntul politico-ideologic de partid încadrați la cursul „Principalele momente din istoria patriei, a partidului a mișcării democratice și revoluționare din țara noastră” care ulterior au fost adunate într-o broșură editată de „Revista de istorie” într-un tiraj de masă.

În vederea pregătirii pentru cel de-al XV-lea Congres internațional de istorie, revista a publicat o rubrică specială în care au apărut probleme din tematica Congresului sau adiacente despre congresele internaționale de istorie și participare românească, direcții ale demografiei istorice, climatologie istorică, probleme de istoria României, aspecte ale istoriei vechi, medii, moderne și contemporane universale elaborate de pe poziția istoriografiei românești actuale. În unele studii s-a luat atitudine împotriva unor puncte de vedere greșite sau a celor care denigrează voit sau în necunoștință de cauză istoria patriei.

Revista s-a străduit să marcheze apropiata aniversare a 2050 de ani de la crearea primului stat dac centralizat și independent prin studii referitoare la perioada respectivă, la antecedentele și urmările fenomenului care pe baza noilor cercetări arheologice să aducă noi interpretări la edificiul completării imaginii noastre despre marele stat daco-get condus de Burebista.

Pe linia amplificării relațiilor culturale cu alte state din Europa, a politicii externe promovate cu consecvență de P. C. R. după Congresul al XI-lea, o activitate prodigioasă au desfășurat comisiile mixte ale istoricilor români cu colegii lor din R. S. F. Iugoslavia, U. R. S. S., R. P. Ungară, R. P. Bulgaria, R. P. Polonă, R. S. Cehoslovacă, R. D. Germană, a comisiei de probleme „Istoria marelui Octombrie și a următoarelor revoluții socialiste”. Prin tematica abordată și prin întîlnirile care au loc s-au pus bazele unei colaborări fructuoase între istoricii români și cei din țările vecine îndeosebi, aducîndu-se și pe această cale o contribuție remarcabilă la politica de cooperare și înfrățire cu țările socialiste.

Desigur, toate aceste succese nu s-au obținut ușor, în elaborarea studiilor și monografiilor au fost întîmpinate greutăți, nu toate lucrările au fost scrise la cel mai înalt nivel; au existat greutăți mai cu seamă în depistarea unor arhive de peste hotare cu știri privitoare la români, deși mai mult ca altă dată cercetarea a făcut progrese în această direcție. Se impune creșterea ritmului, activității în vederea pregătirii volumelor tratatului precum și grăbirea tipăririi volumelor de documente ale istoriei noastre.

În acest an s-au depus eforturi meritorii din partea institutelor de cercetare, a cadrelor didactice din facultățile de profil pentru alcătuirea planurilor de cercetare pe 1981—1985, pentru proiectele de program-cadru pe 1986—1990 cît și pentru elaborarea direcțiilor de cercetare pînă în anul 2000. Încadrîndu-se în spiritul hotărîrilor Congresului al XII-lea al Partidului, aceste problematice de cercetare pentru viitorul cincinal cît și de perspectivă răspund celor mai stringente necesități în domeniul istoriografiei, fiind incluse teme din toate epocile de însemnă-

tate capitală pentru elucidarea proceselor istorice caracteristice istoriei noastre naționale.

O pondere însemnată o va avea studierea relațiilor internaționale ale României, includerii fenomenului românesc în contextul universal, a sud-estului european în care au conviețuit de veacuri cu vecinii, precum și reluării unor preocupări mai vechi de istorie universală dintr-o perspectivă contemporană. Unele teme înscrise în planuri, datorită complexității lor vor fi realizate numai printr-o muncă colectivă a specialiștilor. În aceste planuri figurează de asemenea continuarea editării corpusului național de izvoare, documente, cronici și inscripții, valorificarea critică a tezaurului istoriografiei românești, întocmirii unor instrumente de lucru și bibliografii. Vor continua activitățile la unele lucrări cu caracter interdisciplinar, privind aplicarea metodelor matematice la cercetarea istoriei noastre, referitoare la istoria științelor și tehnicii în România, la istoria culturii și artei în cadrul societății românești.

În planurile de cercetare integrate din cincinalul 1981—1985 și în perspectivă se găsesc teme de larg interes științific și politic privind începuturile societății omenești și civilizațiile străvechi pe teritoriul României, studierea primelor comunități umane și etapele comunei primitive pe teritoriul țării.

Institutul de tracologie nou înființat va trece la o cercetare sistematică a genezei și evoluției tracilor din spațiul carpato-balcanic în mileniul II și I î. e.n. Se va aprofunda studierea civilizației geto-dacilor de la origini până la statul geto-dac din timpul lui Burebista și Decebal cît și rolul dacilor în istoria Europei.

Romanizarea Daciei și continuitatea elementului daco-roman, formarea poporului român și a limbii române ca și raporturile acestuia cu populațiile migratoare vor sta în atenția specialiștilor și în viitorul apropiat. Arheologii vor continua activitatea la alcătuirea amplei lucrări *Reperatoriul arheologic al României* din care au și apărut primele volume ca și cercetarea pentru salvarea vestigiilor arheologice de pe marile șantiere naționale.

Se va aprofunda cunoașterea constituirii și dezvoltării statelor feudale, viața așezărilor rurale și a orașelor medievale, perioadă ce a asigurat creșterea continuă a forțelor de producție și conservarea ființei poporului, apărarea autonomiei țărilor române. Conform orientărilor Programului partidului va fi înfățișat rolul hotărîtor pe care l-a avut țărănimea în această epocă ca forță socială principală a dezvoltării economico-sociale, ca factor militar decisiv în bătăliile pe care masele populare au trebuit să le ducă pentru apărarea ființei naționale, integrității teritoriului patriei.

În cadrul luptei poporului român pentru libertate națională și socială în evul mediu, în conformitate cu documentele Congresului al XII-lea vor fi studiate particularitățile specifice care și-au pus amprenta asupra evoluției sociale a țărilor române în această perioadă, subliniindu-se importanța luptelor purtate de masele populare pentru apărarea entității naționale, pentru progres și civilizație. Se va acorda o atenție specială culturii medievale românești și rolului ei în sud-estul Europei în timpul dominației otomane.

Urmărind evoluția economică, politică, socială și culturală în epoca de după revoluția lui Tudor Vladimirescu, cercetările vor evidenția procesul complex al făuririi României moderne, care a asigurat condiții de dezvoltare relativ accelerată a civilizației materiale și spirituale cît și lupta pentru independență și unitate națională a Românilor în această epocă. Pentru aceeași perioadă se vor intensifica investigațiile privind intrarea în arena vieții politice a proletariatului industrial, privind organizarea mișcării muncitorești și socialiste, purtătoare a idealurilor celor mai revoluționare, exponentă a aspirațiilor celor mai vitale ale maselor populare.

Pentru perioada contemporană se vor intensifica investigațiile privind crearea Partidului Comunist Român, lupta sa pentru libertate socială, progres și democrație, pentru apărarea independenței și suveranității naționale. În cadrul vieții politice din România se va releva lupta clasei muncitoare, a forțelor democratice din țara noastră împotriva pericolului fascist. În cadrul relațiilor internaționale ale țării noastre între 1919—1939 se vor reliefa aspectele politicii externe a României, de întărire a organizațiilor internaționale și regionale antirevizioniste, solidaritatea forțelor democratice din țară cu popoarele amenințate de agresiunea fascistă.

Istoriografia viitoare va prezenta cu prioritate marile transformări revoluționare din toate domeniile vieții economice, politice, sociale și culturale, realizările uriașe obținute în perioada construcției socialiste și mai cu seamă după Congresul al IX-lea al P. C. R.

Institutele de istorie și îndeosebi institutul „Nicolae Iorga” vor edita noi volume din corpusul național de izvoare la baza cărora stau colecțiile „Documenta Romaniae Historica”, „Fontes Historiae Daco-Romanae”, seriile arabe, apusene, ruse și slave, „Colecția Hurmuzaki”, seria nouă, rapoarte diplomatice, cronicile medievale și inscripțiile medievale ale României. Se are în vedere elaborarea unor instrumente de lucru, indispensabile în munca de cercetare, prin publicarea de enciclopedii, repertorii, bibliografii, atlase și reeditarea critică a clasicii istoriografiei românești.

Pentru istoria universală se urmărește încheierea redactării Istoriei Universale în 6 volume, alcătuirea unor sinteze de istorie a țărilor vecine de pe pozițiile istoriografiei românești, elaborarea unor lucrări de istorie a mișcării muncitorești și democratice internaționale, de istorie a relațiilor internaționale.

Cercetarea istorică din țara noastră va urmări modul în care se reflectă istoria României în marile colecții și sinteze de peste hotare și va colabora cu diferite organisme științifice internaționale pentru editarea unor lucrări mai ample în care istoria României să fie prezentată în conformitate cu adevărul istoric.

Congresul al XII-lea a prilejuit apariția în coloanele „Revistei de istorie” a unor studii care analizează problemele actuale ale creșterii rolului conducător al P. C. R. în societatea noastră, ale înscrierii României pe spirala dezvoltării industriale, care se referă la dezvoltarea culturii socialiste ca o componentă esențială a procesului edificării conștientă a socialismului, care abordează adîncirea democrației socialiste în contextul făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate. Vom publica studii și articole care vor trata probleme teoretico-metodologice ale istoriei

epocii socialiste, aspecte ale politicii de promovare consecventă a principiilor eticii și echității socialiste în etapa actuală sau referiri la confruntările de idei ca factor stimulator al progresului cercetării istorice. Vor fi valorificate cu prioritate teme vizînd raportul dintre industrie și agricultură, evoluția istorică a clasei muncitoare din România în anii socialismului, activitatea internațională a țării după Congresul al IX-lea, trecerea României de la țară în curs de dezvoltare la țară cu dezvoltare medie, sarcinile istoriografiei românești contemporane în lumina documentelor celui de al XII-lea Congres.

Mobilizați de hotărîrile și puternicele îndemnuri ale Congresului al XII-lea al P. C. R., ale secretarului general al partidului, ne vom strădui să ridicăm nivelul întregii noastre activități istoriografice — parte componentă a domeniului științelor social-politice — la nivelul marilor realizări obținute în opera de propășire a patriei, de construire a societății socialiste multilateral dezvoltate și trecerii la comunism.

PROBLEME ACTUALE ALE CREȘTERII ROLULUI CONDUCĂTOR AL PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN ÎN SOCIETATEA NOASTRĂ

DE

GH. I. IONIȚĂ

Cel de-al XII-lea Congres al Partidului Comunist Român va rămâne înscris cu litere încrustate cu aur în istoria mișcării muncitorești, revoluționare și democratice din țara noastră ca o împrejurare remarcabilă în care rolul conducător al partidului clasei muncitoare a fost ridicat la noi cote ale afirmării sale în viața societății românești.

Congresul a sintetizat și în acest plan o întreagă experiență revoluționară a partidului nostru și a așezat-o pe coordonatele existenței noastre de azi și de mâine la parametrii de responsabilitate comunistă propuși de desfășurarea procesului de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism.

Istoria zilelor noastre — dinamică și vibrantă prin întreaga sa esențialitate — se dovedește pe de-a-ntregul determinată de acțiunea revoluționară desfășurată de Partidul Comunist Român în toate domeniile de activitate. Apare astfel obligatorie pentru oricare istoric al epocii contemporane și, cu deosebire, al vremurilor mai apropiate de noi să se aplece cu toată atenția, cu toată grija asupra înțelegerii exacte a resorturilor care au propulsat și propulsează cu putere spre noi înălțimi opera de făurire a noii societăți pe pământul României.

Împrejurări diferite, momente remarcabile de istorie contemporană oferă cronicarului acestui ev perspectiva înțelegerii exacte a realităților prezentului și de a prefigura viitorul mai apropiat sau mai îndepărtat de noi. Un asemenea exemplu ni-l oferă ampla dezbatere realizată de cel de-al XII-lea Congres al partidului asupra drumului ce-l avem de parcurs astăzi și mâine, asemenea exemple ne-au furnizat multiple împrejurări în care partidul nostru — prin glasul celui mai autorizat, mai devotat și mai iubit fiu al său, tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretarul general al partidului — a insistat asupra căilor ce trebuie folosite pentru accelerarea înfăptuirii operei căreia i s-a dedicat de decenii cu dăruire patriotică, cu patos revoluționar. Dintre toate aceste împrejurări ne vom referi, în cele ce urmează, la desfășurarea sub președinția tovarășului Nicolae Ceaușescu, secretar general al Partidului Comunist Român, președintele Republicii Socialiste România, în zilele de 5, 6 și 7 septembrie, a Consfățuirii de lucru cu primii-secretari, secretarii cu probleme organizatorice și de propagandă ai comitetelor județene de partid, șefii secțiilor organi-

zatorice și de propagandă ai comitetelor județene de partid, redactorii șefi ai presei centrale și locale, adjuncții șefilor secțiilor organizatorice, șefi ai sectoarelor de cadre de la comitetele județene și directorii direcțiilor personal-învățământ din ministere și alte organe centrale.

Pe ordinea de zi a consfăturii au fost înscrise următoarele probleme :

1. Cu privire la activitatea comitetelor județene de partid în vederea îndeplinirii hotărârilor de partid și de stat în toate domeniile.

2. Despre stilul și metodele de muncă ale organelor și organizațiilor de partid.

3. Unele probleme privind munca de cadre.

4. Activitatea politico-ideologică, munca politică de masă și activitatea presei, conducerea acestor activități de către comitetele județene de partid.

5. Cu privire la pregătirea și desfășurarea alegerilor de partid și a Congresului al XII-lea al partidului¹.

Participanții la discuții au subliniat importanța deosebită a consfăturii, inițiată de secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, ca un moment de mare însemnătate în orientarea muncii organelor și organizațiilor de partid pe toate planurile și care se înscrie în practica profund democratică a partidului nostru de a se consulta permanent cu activul său, cu comuniștii, cu masele de oameni ai muncii, în vederea soluționării problemelor de importanță majoră din activitatea politică, economică și social-culturală. Toți participanții la dezbateri au dat o înaltă apreciere orientărilor și indicațiilor secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, date cu diferite prilejuri, în domeniile muncii organizatorice, de cadre, ideologice și politico-educative, presei și radioteleviziunii.

În rapoartele prezentate de primii-secretari ai comitetelor județene de partid și municipiului București privind stilul și metodele de muncă ale birourilor și secretariatelor comitetelor județene de partid în conducerea activității politico-organizatorice și modul în care se îndeplinesc hotărârile Congresului al XI-lea și indicațiile tovarășului Nicolae Ceaușescu, au fost evidențiate realizările și succesele obținute de comuniști, de toți oamenii muncii, fără deosebire de naționalitate, în îndeplinirea sarcinilor actualului plan cincinal în industrie, construcții și agricultură, în valorificarea mai bună a potențialului uman și material, a materiilor prime și materialelor, în economisirea energiei electrice și a combustibililor, în creșterea eficienței și calității în toate ramurile producției materiale.

Vorbitorii au arătat că toate aceste realizări au dus la sporirea avuției naționale, la obținerea unei însemnate producții suplimentare, la creșterea nivelului de trai material și spiritual al poporului, la asigurarea condițiilor pentru îndeplinirea cu succes a sarcinilor pe întregul cincinal.

Totodată, în spirit critic și autocritic, participanții la dezbateri au scos în evidență neajunsurile care mai dăinuie în industrie, agricultură, construcții, în realizarea unor investiții, în alte domenii de activitate economică și au prezentat măsurile ce vor fi luate în vederea înlăturării operative a lipsurilor semnalate, pentru crearea celor mai bune condiții îndeplinirii ritmice a tuturor indicatorilor economiei stabiliți pentru acest an și pentru 1980, pentru buna desfășurare a campaniei agricole de toamnă.

¹ „Scîntela” nr. 11 521 din 8 septembrie 1979.

Analizînd modul cum se acţionează pentru aplicarea în viaţă a hotărîrilor de partid şi de stat, stilul şi metodele de muncă în activitatea organizatorică şi de cadre, buna pregătire a alegerilor de partid şi întîmpinarea cu rezultate deosebite a Congresului al XII-lea al P.C.R., vorbitorii au scos în evidenţă realizările şi experienţa pozitivă a organelor şi organizaţiilor de partid în îndeplinirea Programului partidului, a indicaţiilor secretarului general al partidului.

Arătîndu-se că în activitatea organizatorică şi de cadre s-au manifestat o serie de lipsuri, participanţii la dezbateri s-au angajat să intensifice munca organizatorică pentru îndeplinirea integrală a planului pe anul în curs, pe întregul cincinal, pentru întărirea criticii şi autocriticii în viaţa internă de partid, a exigenţei şi combativităţii revoluţionare, a disciplinei de partid şi de stat, pentru promovarea fermă a muncii şi conducerii colective, exercitarea riguroasă a controlului în concordanţă cu cerinţele actuale ale dezvoltării economice şi sociale.

Relevînd activitatea comitetelor judeţene, a altor organe de partid şi de stat pentru îndeplinirea politicii de cadre a partidului, educarea acestora în spirit revoluţionar, al principialităţii partinice, combativităţii, cinstei, echităţii şi moralei comuniste, vorbitorii s-au referit la măsurile privind mai buna organizare a muncii de cunoaştere, pregătire, selecţionare, creştere şi promovare a cadrelor, la promovarea mai fermă a cadrelor din rîndurile muncitorilor, femeilor şi tineretului.

Cei care au luat cuvîntul s-au referit la rolul activităţii ideologice, politico-educative al presei şi radioteleviziunii în mobilizarea oamenilor muncii, fără deosebire de naţionalitate, la îndeplinirea politicii interne şi externe a partidului şi statului nostru, la îndeplinirea sarcinilor economico-sociale, în educarea socialistă a maselor de oameni ai muncii. Totodată, s-a criticat faptul că în activitatea unor organe şi organizaţii de partid, consilii de educaţie politică şi cultură socialistă, secţii de propagandă ale unor comitete judeţene de partid, organizaţii de masă şi obşteşti, instituţii de cultură şi învăţămînt, mijloace de informare în masă, continuă să se manifeste serioase neajunsuri care se reflectă, în multe judeţe, în rezultate slabe în îndeplinirea sarcinilor de plan, în calitatea necorespunzătoare a unor produse, în risipa de materii prime, materiale, combustibil şi energie, în modul de gîndire şi de acţiune al unor oameni, în abateri de la principiile şi normele vieţii şi muncii comuniştilor, ale eticii şi echităţii socialiste.

Pornind de la lipsurile semnalate, vorbitorii s-au angajat să acţioneze pentru perfecţionarea formelor şi mijloacelor muncii politico-educative, a învăţămîntului politico-ideologic, valorificarea mai eficientă a tipăriturilor editate pe plan central şi local şi a lucrărilor dedicate educării materialist-ştiinţifice a maselor, ridicarea nivelului activităţilor politico-educative şi cultural-ştiinţifice în cadrul Festivalului naţional „Cîntarea României”, îmbunătăţirea conţinutului presei şi emisiunilor de radio-televiziune.

Exprimîndu-şi totala adeziune la politica internă şi externă a partidului şi statului nostru, participanţii la lucrările Consfătuirii s-au angajat să acţioneze cu toată răspunderea pentru îndeplinirea neabătută a Programului partidului, a indicaţiilor secretarului general al partidului,

să militeze neobosit pentru ca în perioada premergătoare Congresului al XII-lea al partidului, adunările și conferințele de dări de seamă și alegeri să determine ridicarea nivelului întregii munci de partid, creșterea continuă a rolului organelor și organizațiilor de partid în conducerea activității economice și sociale.

În cadrul consfătuirii a fost afirmată cu putere hotărârea de a dezvolta și intensifica politica de largă colaborare internațională a României socialiste, de a milita ferm pentru înfăptuirea dezarmării și în primul rând a dezarmării nucleare — una din cerințele vitale ale epocii noastre, factor esențial atât pentru dezvoltarea cu succes a construcției socialismului în țara noastră, cât și pentru progresul tuturor popoarelor —, de a spori contribuția la lupta pentru libertate și independență a tuturor națiunilor, pentru promovarea fermă a cauzei păcii, securității și destinderii, pentru o lume mai bună și mai dreaptă pe planeta noastră.

În încheierea consfătuirii, a luat cuvântul tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretar general al Partidului Comunist Român, președintele Republicii Socialiste România².

Asupra problematicii majore cuprinse în această excepțională expunere ne vom referi în detaliu în cele ce urmează dorind să insistăm în mod deosebit asupra sublinierilor ce s-au făcut cu privire la necesitatea creșterii rolului conducător al partidului nostru în etapa actuală.

Apreciind de la bun început că lucrările consfătuirii au prilejuit un larg schimb de experiență între comitetele județene cu privire la creșterea rolului organizațiilor de partid în conducerea tuturor sectoarelor de activitate, tovarășul Nicolae Ceaușescu a subliniat că „În aprecierea muncii comitetelor județene, a comitetelor orașenești și comunale, a tuturor organizațiilor de partid trebuie să pornim întotdeauna de la felul în care acestea reușesc să unească eforturile comunistilor, ale tuturor oamenilor muncii, fără deosebire de naționalitate, ale întregului nostru popor în vederea înfăptuirii politicii interne și externe a partidului și statului”.

Înseamnă, prin urmare, că în îndeplinirea rolului de forță politică conducătoare a întregii vieți economice și sociale, partidului, organizațiilor sale, membrilor de partid le revine rolul de a asigura organizarea și conducerea științifică a tuturor sectoarelor de activitate, pe baza planului unic de dezvoltare economico-socială a țării. Pornind de la aceasta, se înțelege de la sine că munca întregului nostru partid, a organizațiilor și organelor de partid se reflectă nemijlocit în felul cum se realizează planul de dezvoltare economico-socială, activitatea politico-educativă generală din patria noastră.

După cum este cunoscut, pe primii trei ani și jumătate din cincinalul 1976—1980 planul producției industriale s-a realizat cu o depășire de aproape 70 miliarde lei. S-au obținut o serie de rezultate pozitive în creșterea productivității muncii, a eficienței economice, precum și la alți indicatori ai planului. Agricultură a înregistrat, de asemenea, o serie de progrese, obținându-se o creștere de peste 20 la sută pe primii trei ani a producției agricole, deși, după cum este cunoscut, prevederile planului nu s-au realizat în întregime. S-au dezvoltat în mod corespunzător și celelalte ramuri de activitate. Pe această bază a crescut venitul național,

² Vom cita în cele ce urmează după Nicolae Ceaușescu: *Cuvîntare la Consfătuirea de lucru de la C.C. al P.C.R. din 5—7 septembrie 1979*, Edit. politică, București, 1979.

s-au înfăptuit prevederile Congresului al XI-lea și ale Conferinței Naționale cu privire la creșterea nivelului de trai material și spiritual al poporului.

Pornind de la toate aceste realizări, tovarășul Nicolae Ceaușescu aprecia că „organele și organizațiile de partid și-au îndeplinit, în general, în bune condiții sarcinile încredințate, rolul de mare răspundere ce le revine în conducerea activității economico-sociale. Avem, deci, tot dreptul să dăm o înaltă apreciere muncii comunistilor, a organelor și organizațiilor de partid, pentru îndeplinirea cu cinste a rolului lor în conducerea societății, în unirea eforturilor tuturor oamenilor muncii, ale întregului nostru popor.

Fără îndoială, rezultatele obținute demonstrează cu putere că avem o linie politică justă, bazată pe concepția revoluționară, materialist-dialectică, pe aplicarea creatoare a adevărilor generale la condițiile concrete din România. Succesele dobândite sînt rodul nemijlocit al activității tuturor oamenilor muncii, fără deosebire de naționalitate, a întregului nostru popor pentru înfăptuirea neabătută a politicii interne și externe a partidului și statului, care corespunde pe deplin năzuințelor vitale ale întregii noastre națiuni”.

Apreciind în mod pozitiv munca desfășurată în această perioadă, conducătorul partidului și statului nostru n-a trecut cu vederea lipsurile care s-au manifestat în diferite sectoare de activitate, dezvăluindu-le și chemînd la acțiune hotărîită pentru lichidarea lor.

Ținînd seama de problemele complexe pe care le pune dezvoltarea rapidă a forțelor de producție, a economiei noastre naționale — a subliniat tovarășul Nicolae Ceaușescu — „este necesar să punem un mai mare accent pe ridicarea nivelului muncii de conducere a comitetelor județene de partid, a organelor și organizațiilor de partid, pe îndeplinirea de către fiecare organizație și de către fiecare comunist a rolului ce-i revine în unirea eforturilor tuturor oamenilor muncii, a întregului popor în înfăptuirea politicii generale a partidului și statului.

Așa cum am menționat, trebuie bine înțeles că activitatea fiecărei organizații de partid, a tuturor organelor de partid se reflectă atît în rezultatele bune obținute într-un domeniu sau altul, cît și în lipsurile și deficiențele ce se manifestă. Nimeni nu poate pretinde că doar rezultatele bune se datoresc felului cum au muncit organizațiile de partid, iar lipsurile, deficiențele se datoresc altora. Spun aceasta pentru că am rămas cu impresia că unii au înțeles cam așa lucrurile, judecînd după felul cum au raportat aici. Or, trebuie înțeles că atît ceea ce este bun, cît și deficiențele și lipsurile sînt rezultatul nemijlocit al felului cum a muncit fiecare organizație de partid, fiecare comitet orășenesc, fiecare comitet județean”.

În această privință, tovarășul Nicolae Ceaușescu a afirmat deschis că în stilul și metodele de muncă ale unor comitete județene și orășenești, ale unor organizații din întreprinderi și comune nu s-au manifestat destulă exigență și spirit de răspundere. Nu peste tot s-a reușit să se cuprindă în bune condiții toate laturile activității, să se asigure soluționarea la timp a problemelor legate de înfăptuirea planului, a diferitelor aspecte ale activității economico-sociale. Se observă că, uneori, în munca de partid se lucrează în salturi, se acționează nu în mod unitar și nu concomitent pentru asigurarea bunei desfășurări a întregii activități.

Printre cauzele unora dintre neîmpliniri se numără și aceea că în munca de organizare și control nu se reușește să se asigure întotdeauna

o justă repartizare a forțelor. Nu se exercită un control permanent și exigent. Există practica de a se lua cunoștință de diferite hotărâri și legi, fără a se asigura studierea lor temeinică și, mai cu seamă, fără a se trece la stabilirea măsurilor practice de aplicare a lor în viață și fără a se urmări pînă la capăt modul cum se înfăptuiesc. „Birocratismul, din păcate, se manifestă încă cu destulă virulență în munca unor organe de partid și de stat — a apreciat secretarul general al partidului. Unii au început să creeze un adevărat cult pentru tot felul de ordine, instrucțiuni și circuli, considerînd că, prin aceasta, își îndeplinesc răspunderile și sarcinile, neglijînd munca concretă, pe teren, cu oamenii, acolo unde se hotărăște pînă la urmă soarta îndeplinirii hotărîrilor”.

Pentru noi toți a fost exprimat deschis și clar la consfătuire, faptul că îndeplinirea prevederilor Programului de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism presupune creșterea la un nivel mai înalt a rolului politic al partidului în conducerea științifică a tuturor domeniilor, a întregii societăți. „Cînd vorbim de conducere științifică, de rolul conducător al partidului — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu —, nu trebuie să ne oprim numai la afirmarea acestor principii, ci să trecem la activitate practică, organizatorică și politică, în vederea creșterii și perfecționării activității fiecărei organizații de partid, a fiecărui comitet județean. Rolul conducător al partidului nu se poate realiza în general, ci trebuie să se exprime în felul în care fiecare comitet județean, orășenesc, comunal, de întreprindere și instituție, fiecare comunist, fiecare organizație de bază acționează pentru îndeplinirea rolului la locul de producție. Așa cum am mai menționat, dacă planul de producție se realizează în condiții bune înseamnă că și organizațiile de partid, comuniștii lucrează bine; invers, acolo unde planul nu se realizează, în activitatea organizațiilor de partid, a comuniștilor sînt lipsuri foarte serioase. Acesta este criteriul de bază al aprecierii muncii organelor și organizațiilor de partid, a fiecărui comunist din toate sectoarele și la toate nivelurile. Este, deci, necesar ca toate comitetele județene, organele și organizațiile de partid, toți comuniștii să pună pe primul plan lupta pentru îndeplinirea hotărîrilor de partid, a legilor statului nostru socialist, a planului de dezvoltare economico-socială, a Programului de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate”.

O excepțională însemnătate au avut, în cuprinsul expunerii sublinierile potrivit cărora pentru o conducere științifică se cere o linie politică justă. „Viața — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu — a demonstrat și demonstrează că avem o asemenea linie politică justă și, totodată, dispunem de forțele materiale și umane necesare realizării programului de dezvoltare generală a țării. Dar, după cum este bine cunoscut, numai linia politică și Programul, oricît de juste și realiste ar fi, nu sînt suficiente; deși au o importanță primordială, ele pot rămîne numai documente, în broșuri sau volume, dacă nu se iau toate măsurile și nu se acționează pentru realizarea lor în viață. În această privință, rolul hotărîtor pentru înfăptuirea liniei politice și a Programului îl are munca organizatorică. Partidului — ca forță politică conducătoare — organelor și organizațiilor de partid, precum și organelor de stat le revine datoria de a lua toate măsurile organizatorice, a întreprinde tot, ce este necesar și a urmări sis-

tematic îndeplinirea fiecărui obiectiv, a tuturor prevederilor din hotăriri și legi, a liniei politice generale a programului.

Trebuie înțeles că între elaborarea liniei politice și a programului, și activitatea organizatorică practică, există o condiționare reciprocă, o strinsă unitate dialectică, una condiționînd-o pe cealaltă. Nu se poate asigura o linie politică justă fără o activitate practică și organizatorică justă, așa cum nu se poate asigura nici îndeplinirea liniei politice juste, fără o activitate organizatorică practică concretă, corespunzătoare”.

În aceasta-și găsește deplin motivația faptul, că, în fața organelor de partid și de stat, pe primul plan stă lupta pentru îndeplinirea neabătută a programului, a planului de dezvoltare economico-socială a României.

Un loc important a fost atribuit cu acest prilej, în ansamblul muncii de partid, hotărîrii cu care trebuie acționat în vederea întăririi răspunderii, a spiritului de disciplină în muncă. „Aceasta constituie, de asemenea, o cerință esențială a îndeplinirii hotărîrilor și legilor, a programului de dezvoltare economico-socială a țării. Se impune sporit spiritul de exigență, spiritul critic, dezvoltînd cu curaj, deschis, lipsurile și greșelile, minusurile, luîndu-se atitudine fermă, autocritică, trăgîndu-se concluzii și luîndu-se măsurile necesare pentru lichidarea lipsurilor și îmbunătățirea activității. Fără o atitudine critică și autocritică exigentă, plină de răspundere nu este posibilă desfășurarea în bune condiții a activității de partid, conducerea științifică, în nici un sector de activitate”.

De mare însemnătate s-a considerat totodată să fie pus — a subliniat tovarășul Nicolae Ceaușescu — un accent mai mare pe consultarea comunistilor, a activului de partid, a oamenilor muncii, pe dezvoltarea democrației de partid, ca și a democrației socialiste în general. „Să asigurăm dezbateră, împreună cu membrii de partid, în cadrul organizațiilor de partid, cu activul de partid, a problemelor din fiecare sector de activitate, elaborarea hotărîrilor și măsurilor pentru un sector sau altul, împreună cu organizațiile de partid, cu membrii de partid — a spus tovarășul Nicolae Ceaușescu. Numai prin participarea largă a comunistilor, a tuturor organizațiilor de partid la elaborarea hotărîrilor, avem garanția adoptării unor hotărîri juste; aceasta dă, totodată, comunistilor sentimentul de răspundere pentru realizarea în viață a hotărîrilor. Avem, fără îndoială, rezultate bune în acest domeniu. În general, principalele hotărîri de partid, legile sînt larg dezbătute. Partidul nostru, oamenii muncii, în general, participă activ la elaborarea politicii generale, a diferitelor hotărîri și legi ale țării; dar aceasta trebuie să se manifeste cu și mai multă putere în activitatea concretă din fiecare unitate, din fiecare localitate, din fiecare oraș și județ. Munca cu activul de partid, cu organizațiile de partid, cu membrii de partid constituie una din problemele esențiale ale conducerii științifice, ale participării comunistilor la conducerea tuturor sectoarelor de activitate”.

Eforturi sporite s-au cerut pentru îndrumarea și sprijinirea activității desfășurate de organizațiile de masă, de tineret, sindicale, de femei, de alte organizații obștești pentru îndrumarea și controlul lor, în vederea dezvoltării spiritului de răspundere și disciplină, a spiritului revoluționar în activitatea acestora, deoarece ele constituie o forță importantă în activitatea fiecărei organizații și organ de partid.

O conducere corespunzătoare impune funcționarea în cele mai bune condiții a organelor colective de partid și de stat — comitetul județean, biroul, secretariatul, celelalte organe conducătoare de partid, pînă la birourile organizațiilor de bază și adunările generale. „Nu se poate concepe o bună conducere și desfășurare a activității fără funcționarea corespunzătoare a organelor de conducere colectivă, fără întărirea răspunderii colective în adoptarea hotărîrilor și, apoi, în realizarea lor în practică — a arătat tovarășul Nicolae Ceaușescu. Fiecare membru al comitetului județean, al oricărui organ de partid, fiecare secretar, fiecare membru al biroului răspunde deopotrivă de întreaga muncă a comitetului sau organului din care face parte; el trebuie să ia parte activă la întreaga activitate. Aceasta nu diminuează în nici un fel răspunderea fiecăruia pentru sectorul de activitate încredințat, pentru îndeplinirea sarcinilor și atribuțiilor proprii. Munca colectivă, răspunderea colectivă nu se substituie răspunderii fiecăruia în fața organului de partid, a partidului pentru îndeplinirea sarcinilor și răspunderilor încredințate. Nimeni nu se poate acoperi sau justifica cu răspunderea colectivă dacă în munca ce i s-a încredințat nu-și îndeplinește atribuțiile. Aș putea spune că există o condiționare reciprocă, o strînsă legătură dialectică între munca colectivă și răspunderea și munca fiecăruia; una o condiționează pe cealaltă. Nu poate exista, dealtfel, o muncă colectivă bună, dacă, în practică, fiecare nu-și îndeplinește cum trebuie îndatoririle; atunci nici munca colectivă nu poate fi la înălțime. Tot astfel, dacă munca colectivă nu se desfășoară corespunzător, dacă în cadrul biroului sau comitetului fiecare nu este tras la răspundere și nu raportează, nu dă socoteală de felul cum își îndeplinește îndatoririle, aceasta influențează negativ și asupra muncii fiecăruia. Iată de ce trebuie să înțelegem în mod dialectic îmbinarea acestor două laturi de o importanță deosebită pentru buna funcționare și desfășurare a activității de partid”.

Cu deosebită insistență s-a analizat în cadrul consfătuirii problema creșterii rindurilor partidului, ca și problema ridicării calității membrilor de partid. În legătură cu aceasta, tovarășul Nicolae Ceaușescu a subliniat că: „Partidul nostru numără în prezent peste 2 900 000 membri de partid și consider că, în această privință, situația este foarte bună. Este necesar ca la primirea în partid, cît și după aceea, în întreaga activitate, să punem accentul principal pe ridicarea spiritului de combativitate și răspundere comunistă a fiecărui membru de partid, a fiecărei organizații de partid. Trebuie să manifestăm o mai mare exigență față de abateri și încălcări ale normelor de partid, ale statului, ale principiilor de etică și echitate socialistă. Să manifestăm mai multă exigență la primirea în partid, pentru a asigura intrarea în rindurile partidului numai a acelor oameni ai muncii care dovedesc că știu să lupte pentru politica partidului, care se angajează să acționeze cu spirit revoluționar și combativitate comunistă, în toate sectoarele, în toate împrejurările”.

Un spațiu larg s-a acordat în dezbaterile din consfătuire problematicii înfăptuirii neabătute a politicii de cadre a partidului — condiție esențială a aplicării în viață cu succes a Programului de edificare a societății socialiste multilateral dezvoltate. Aceste probleme — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu — „trebuie privite în contextul asigurării spiritului

novator, revoluționar al cadrelor și activului nostru, al partidului, în general, al societății noastre socialiste. Trebuie să păstrăm permanent viu spiritul revoluționar, novator, preocuparea pentru dezvoltarea continuă a societății noastre, lupta împotriva a tot ceea ce este vechi și perimat, promovarea cu curaj a noului în toate domeniile de activitate! Aceasta constituie o cerință deosebit de importantă a întregii activități de partid și de stat în făurirea societății socialiste și comuniste în România!”

În strînsă legătură cu problemele creșterii rolului conducător al partidului în etapa actuală au fost analizate în cadrul consfătuirii și s-a referit pe larg la ele tovarășul Nicolae Ceaușescu, activitățile ideologice și politico-educative cu caracter revoluționar, combativ, mijloace importante de cultivare în rîndul comuniștilor, a maselor largi populare a concepției științifice despre lume și viață, a materialismului dialectic și istoric, pentru formarea omului nou constructor al socialismului și comunismului.

Analizînd rezultatele pozitive dobîndite în activitatea politică și educativă, de formare a omului nou, tovarășul Nicolae Ceaușescu a apreciat că „în tot ceea ce am realizat, în întreaga viață economică și socială se oglindește și activitatea de educație, de formare a conștiinței socialiste, a omului nou, înarmat cu cele mai avansate cunoștințe în toate domeniile. Fără îndoială că succesele obținute sînt și rezultatul activității politico-educative, al muncii ideologice, așa cum și lipsurile oglindesc neajunsurile, deficiențele existente în munca noastră politico-educativă”.

Fără a subaprecia în nici un fel rezultatele pe care le avem — a arătat tovarășul Nicolae Ceaușescu — „trebuie să spunem deschis că în activitatea politico-educativă sînt însă lipsuri foarte serioase. În primul rînd, nu în suficientă măsură propaganda este legată de înfăptuirea în practică a planurilor de dezvoltare economico-socială, de activitatea concretă din fiecare unitate, din fiecare localitate. Se manifestă mult formalism și — de ce să n-o spunem deschis — multă superficialitate în felul în care se desfășoară această activitate. De asemenea, presa, radioteleviziunea nu reușesc întotdeauna să răspundă cerințelor puse de activitatea practică. Citeodată televiziunea transmite programe care nu își îndeplinesc rolul de a contribui la educarea revoluționară a maselor, la formarea conștiinței socialiste a oamenilor”.

Dacă ne referim la o serie de manifestări negative, de încălcări ale normelor de etică și echitate — aprecia în continuare tovarășul Nicolae Ceaușescu — „nu se poate să nu spunem că ele sînt și un rezultat nemijlocit al lipsurilor în munca politico-educativă desfășurată într-un sector sau altul. Cu atît mai mult, lipsurile și manifestările negative ale unor membri de partid demonstrează lipsurile serioase din învățămîntul nostru de partid, faptul că acesta nu asigură înarmarea comuniștilor, a cadrelor, cu concepția noastră revoluționară, nu le ajută să adopte o atitudine fermă în toate domeniile de activitate, neîndeplinindu-și deci în măsura necesară rolul pe care îl are în viața partidului”.

În cadrul consfătuirii s-a apreciat că este necesar ca și în domeniul activității ideologice, al muncii politice de masă, de formare a conștiinței socialiste, să se acționeze cu toată hotărîrea pentru ridicarea rezultatelor la nivelul sarcinilor puse de Comitetul Central, de partid, al cerințelor actualei etape de dezvoltare a societății noastre. „Este într-adevăr ne-

cesar — spunea tovarășul Nicolae Ceaușescu — să realizăm o nouă calitate și în acest domeniu, atât în organizarea și desfășurarea muncii ideologice și politico-educative, cât și în ridicarea nivelului ideologic și politic al comuniștilor, al maselor largi populare. Este de înțeles că în centrul activității educative, ideologice, trebuie să stea mobilizarea și unirea eforturilor comuniștilor, ale tuturor oamenilor muncii, fără deosebire de naționalitate, ale întregului popor, în vederea realizării Programului partidului, a planului de dezvoltare economico-socială a țării. La baza întregii activități politico-educative, ideologice trebuie să stea neabătut concepția noastră revoluționară materialist-dialectică, socialismul științific, care își găsească o expresie pregnantă în Programul partidului, în documentele de partid. Trebuie să perfecționăm învățămîntul de partid, să aducem anumite îmbunătățiri în activitatea ideologică pentru ridicarea nivelului ideologic al cadrelor noastre de partid. Învățămîntul de partid să acorde mai multă atenție îmbunătățirii metodelor și stilului de muncă, ridicării spiritului revoluționar al comuniștilor în toate domeniile și în toate împrejurările”.

În mod deosebit s-a insistat că este necesar să fie ridicată la un nivel mai înalt activitatea presei, conținutul ei politic și ideologic, activitatea Radioteleviziunii, care, prin programele sale, trebuie să răspundă întotdeauna cerințelor de ridicare a conștiinței revoluționare, de formare a omului nou, să se îmbunătățească munca de educație patriotică, revoluționară, de creștere a combativității și fermității comuniștilor, a oamenilor muncii față de orice manifestări negative, față de orice lipsuri și neajunsuri.

Preocuparea pentru educarea și formarea în spirit revoluționar, al concepției noastre înaintate, a comuniștilor și oamenilor muncii, trebuie să ducă la creșterea combativității și răspunderii revoluționare, să se manifeste concret în poziția comuniștilor față de orice problemă în toate împrejurările. „Trebuie să înțelegem — spunea tovarășul Nicolae Ceaușescu că există încă o serie de manifestări negative, de încălcări ale normelor societății noastre socialiste. Existența unor oameni care încalcă aceste norme constituie de fapt un rebut — ca să spun așa — al muncii politico-educative, al muncii cu oamenii. Noi criticăm — și bine facem, trebuie să criticăm și mai mult — cînd există un rebut într-o întreprindere. Dar nu în aceeași măsură ne preocupăm și întrebăm : de ce avem rebuturi în munca cu oamenii ? De ce într-o fabrică, într-un oraș, într-un sat mai există oameni care încalcă legile ? De ce trebuie să fim nevoiți să aplicăm măsurile prevăzute de lege față de acești oameni, și de ce nu am acționat, prin munca educativă, pentru a preveni asemenea stări de lucruri ?

Trebuie să formăm, într-adevăr, oameni de o calitate nouă, cu o concepție nouă. Să ne preocupăm de fiecare om. Organizația de partid trebuie să înțeleagă că aceasta constituie o sarcină esențială. Dacă un membru de partid, un muncitor, un cetățean a comis abateri, aceasta trebuie să dea de gîndit organizației de partid, s-o determine să acționeze. Aceasta presupune ca activistul de partid, secretarul județean, primul-secretar să se ducă la fața locului nu numai cînd a fost stricată o piesă sau o mașină, ci și cînd a apărut un rebut în munca cu oamenii — cu atât mai mult trebuie să se ducă atunci să vadă ce s-a întîmplat. Munca cu oamenii, preocuparea pentru educația lor trebuie să fie una din preocupările cen-

trale ale organizațiilor de partid, o latură esențială a activității politico-educative, ca dealtfel a întregii noastre activități”.

Și, adresându-ni-se nouă, tuturor, o vibrantă chemare la multiplicarea eforturilor pe care le facem în acest plan al activității noastre, tovarășul Nicolae Ceaușescu sublinia că trebuie „să dezvoltăm spiritul revoluționar, militant, la toți comuniștii, ca și în rindul maselor largi de oameni ai muncii, să ridicăm conștiința patriotică a tuturor, răspunderea față de popor, față de cuceririle socialiste. Să facem ca fiecare cetățean al patriei noastre să-și consacre toate forțele, întreaga capacitate dezvoltării continue a patriei!”.

Înscriindu-se în practica profund democratică a conducerii partidului, a secretarului său general, tovarășul Nicolae Ceaușescu, de a se întâlni sistematic cu cadrele din diverse sectoare și a dezbate împreună măsurile ce se impun pentru soluționarea problemelor majore ale vieții politice, economice și social-culturale, consfătuirea a deschis largi orizonturi pentru îmbunătățirea continuă a activității organizatorice și politico-educative a partidului, pentru ridicarea la un nivel mai înalt a întregii munci de partid.

În mod strălucit s-a evidențiat, și cu acest prilej, rolul determinant al tovarășului Nicolae Ceaușescu în stimularea procesului de perfecționare continuă și multilaterală a activității partidului, ca și a întregii noastre societăți, de dezvoltare critică hotărâtă a oricăror lipsuri sau anacronisme, de ridicare a muncii de partid la nivelul cerințelor mereu mai înalte ale fiecărei etape de dezvoltare socială. Lectura fiecărui rind, a fiecărei fraze, a fiecărui paragraf din cuvintare evidențiază înalta exigență partinică, principialitatea și clarviziunea revoluționară a secretarului general, capacitatea de a desprinde, pe baza cunoașterii aprofundate a realităților, căile și modalitățile de acțiune în viitor, cuvintarea constituind astfel, în ansamblul ei, o inepuizabilă sursă de învățăminte pentru organele și organizațiile de partid, pentru cadrele de conducere și toți membrii partidului, un ajutor de cel mai mare preț în îndeplinirea misiunii ce le revine pentru înflorirea și prosperitatea țării.

Sub semnul unor chemări mobilizatoare, tovarășul Nicolae Ceaușescu s-a adresat în cadrul consfătuirii către întreaga suflare a țării în vederea întimpinării cu noi și prestigioase victorii în toate domeniile de activitate a celui de-al XII-lea Congres al partidului.

S-a spus încă atunci și o putem spune cu toată convingerea acum că această excepțională consfătuire s-a înseris ca o temeinică bază de pregătire inițiată în partidul nostru, de tovarășul Nicolae Ceaușescu pentru cel de-al XII-lea Congres al partidului.

PROBLÈMES ACTUELS CONCERNANT L'ACCROISSEMENT DU RÔLE DIRIGEANT DU PARTI COMMUNISTE ROUMAIN DANS NOTRE SOCIÉTÉ

RÉSUMÉ

Le présent article porte sur le déroulement, sous la présidence du secrétaire général du Parti Communiste Roumain, président de la Répu-

blique Socialiste de Roumanie, Nicolae Ceaușescu, de la Conférence de travail, des 5, 6 et 7 septembre, du C.C. du P.C.R. consacrée au débat d'un ensemble de problèmes de l'activité du parti à l'étape actuelle.

L'auteur aborde seulement la problématique majeure concernant l'accroissement du rôle dirigeant du parti communiste dans notre société à l'étape en cours. Tirant de l'exposé du secrétaire général du P.C.R. les conclusions les plus importantes à ce propos, l'auteur présente une série de préoccupations essentielles du XIIe Congrès, qui demeurent des éléments fondamentaux et permanents de l'activité du parti à l'avenir.

L'article offre aux lecteurs qui s'intéressent aux problèmes de l'histoire contemporaine la possibilité de comprendre non seulement certaines préoccupations politiques prioritaires de la société roumaine, mais aussi les facteurs qui ont déterminé en continuant de déterminer les succès remarquables remportés par la Roumanie dans tous les domaines.

ROMÂNIA SOCIALISTĂ PE SPIRALA DEZVOLTĂRII INDUSTRIALE

DE

VASILE BOZGA

Aflată pe calea unei multilaterale străduințe de autodepășire, de atingere, pe variate planuri, a parametrilor contemporani cei mai înalți ai dezvoltării materiale și spirituale, privind cu luciditate și realism — politic și științific, deopotrivă — perspectiva viitorului mai apropiat și mai îndepărtat, societatea românească a primit cu viu interes și unanimă adeziune documentele cu caracter programatic dezbătute și adoptate de Plenara comună a C.C. al P.C.R. și Consiliului Suprem al Dezvoltării Economice și Sociale a României din 4—5 iulie 1979.

Bazate pe principiile înscrise în Programul partidului, aceste documente au o „importanță deosebită pentru dezvoltarea economico-socială a patriei noastre, pentru înfăptuirea neabătută a Programului elaborat de Congresul al XI-lea privind făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintarea României spre comunism”¹. Tocmai de aceea — conform unei practici încetățenite în ultimii ani în viața noastră socială — aceste documente au fost supuse dezbaterii publice, urmînd a fi definitive și aprobate de Congresul al XII-lea al partidului. Prefigurînd amplu viitorul strălucit al patriei, documentele publicate constituie, totodată, un fericit prilej de bilanț asupra drumului parcurs de România în anii construcției socialiste; de reflecție și retrospectivă asupra principalelor direcții de evoluție a țării în mersul ei spre orizonturile comunismului. Un loc central, în acest context, ocupă problema dezvoltării și modernizării continue a forțelor de producție, a bazei tehnico-materiale, iar în cadrul ei, aceea a dezvoltării industriei, în jurul căreia s-au polarizat și se polarizează — prin multiple determinări, interconționări și intersecțiuni — toate celelalte probleme. Asupra ei vom stărui, din acest motiv, în rîndurile ce urmează.

★

Privite într-un timp istoric mai larg, mai cuprinzător, străduințele și realizările României pe linia dezvoltării sale industriale ne apar, pe de o parte, ca o continuare firească a unor preocupări ce au absorbit în măsură crescîndă societatea românească încă de la mijlocul veacului trecut,

¹ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la Plenara comună a Comitetului Central al Partidului Comunist Român și Consiliului Suprem al Dezvoltării Economice și Sociale a României*, 4—5 iulie 1979, Edit. politică, București, 1979, p. 5.

ca expresie obiectivă a unor nevoi vitale, inexorabile, de progres și ridicare a gradului de civilizație pentru națiunea română; pe de altă parte, ca o treaptă superioară, radical diferită calitativ a acestei evoluții, ca o „nouă calitate”, atât prin înfăptuirile din ultimii treizeci de ani — îndeosebi după Congresul al IX-lea al P.C.R. —, cât mai ales prin dezvoltările preconizate pentru deceniile care vin, ca și prin modalitățile și ritmurile de realizare proiectate. Procesul dezvoltării industriale a României socialiste ne apare astfel — în terminologia științifică consacrată a materialismului dialectic și istoric — ca o unitate a continuității și discontinuității în mersul dialectic al dezvoltării, preluându-se rezultate, tradiții și idei valoroase din patrimoniul României moderne, în linia intereselor majore, perene, ale colectivității românești, dar, în același timp și mai ales — pe baza evaluării critice a trecutului, a numeroaselor antagonisme, neajunsuri și slăbiciuni, obiectiv și subiectiv determinate ale dezvoltării industriale precedente — rupându-se hotărît cu cadrul socio-politic, cu principiile și modalitățile vechi de abordare și înfăptuire, canalizându-se procesul pe coordonate principal noi, adoptându-se și descoperindu-se resurse noi, iar drept urmare dobîndindu-se și rezultate pe care vechiul „model” al dezvoltării le făcea efectiv de neconceput.

După cum se știe, oricîte rezultate a obținut vechea Românie capitalistă pe linia industrializării, după cucerirea independenței de stat și cu deosebire în cadrul propice creat prin formarea statului național unitar român din 1918 — această dezvoltare a purtat, am zice genetic, stigmatul unor grave carențe, a suportat impactul mai mult sau mai puțin prevalent, dar constant, al unor cauze, condiții și factori de limitare și frînare cum au fost :

— existența proprietății private, care frîna simțitor concentrarea la scară națională a resurselor dezvoltării și canalizarea lor pe direcțiile cele mai importante și mai necesare ;

— decurgînd din cele de mai sus, profitul, ca motor al dezvoltării, făcea ca — în ciuda unui anume progres în plan istoric larg — să precumpănească interesele claselor exploatoare, ca foleasele dezvoltării să revină cu precădere minorității exploatoare ;

— caracterul exploator al orînduirii capitaliste limita piața internă, determina ca perioadele de relativă creștere industrială să fie urmate de perioade de recul și criză, în cursul cărora se înregistrau pierderi însemnate de forțe de producție, de „timp social” ; persistența, în grade diferite, a rămășițelor feudale, îngusta de asemenea piața internă și, implicit, baza dezvoltării industriei ;

— predominarea considerentelor de profit făcea ca distribuirea industriei în profil teritorial să fie extrem de inegală, ca alături de cîteva zone dezvoltate să existe numeroase regiuni rămase în stare de înapoiere economică și socială ;

— rivalitățile și contradicțiile dintre diversele grupări ale claselor dominante — cu inerentele lor reflectări pe plan doctrinar și al vieții politice — duceau (în afară de alte aspecte) și la destule deosebiri de optică asupra căilor de urmat, fapt ce alimenta, la rîndul său, discontinuitatea în dezvoltare, încetineli și reticențe în susținerea chiar a orientărilor favorabile promovării industriei ;

— capitalul străin, prin pozițiile pe care le deținea în cadrul economiei, ca și prin presiunile de ordin economic și politic exercitate asupra țării noastre de statele capitaliste din care proveneau respectivele capitaluri străine — inclusiv presiunea „obiectivă” ce decurgea din aceea că un număr restrâns de mari puteri dețineau monopolul de fapt al producerii unor mașini, utilaje și elemente de tehnică modernă — sustrăgea sistematic o parte din venitul național, micșorînd resursele destinate dezvoltării industriei și se opunea, direct sau indirect, dezvoltării unor ramuri industriale prelucrătoare ce i-ar fi slăbit sau abolit preponderența și posibilitățile de influență.

Toți acești factori, și nu numai ei, și-au avut aportul la incapacitatea capitalismului ca orînduire — în pofida unor progrese ce nu pot fi și nu trebuie negate — de a rezolva satisfăcător, complex și în interesul poporului problema dezvoltării industriale a țării. Iar această stare de lucruri se repercuta, inevitabil, pe diverse alte planuri, afectînd progresul economic general al țării, nivelul de trai al populației, diverse aspecte importante ale vieții sociale, politice și spirituale ale națiunii, știrbindu-i în fapt posibilitățile de manifestare independentă și capacitatea de apărare, conferindu-i un rol și un loc nesatisfăcător în diviziunea internațională a muncii, în circuitul mondial de bunuri și valori.

În ansamblu, România capitalistă a rămas pînă la al doilea război mondial o țară slab dezvoltată din punct de vedere economic, mai ales sub raport industrial. Iar perioada conflagrației mondiale — cu grelele ei sacrificii și pierderi umane și materiale — nu putea să atenueze, ci numai să accentueze această situație. Este suficient să menționăm că nivelul producției industriale în august 1944 era de numai 50% față de anul 1938, anul cu producția cea mai ridicată din perioada capitalismului în România.

În același timp însă, „însu recția din august 1944 a marcat începutul revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă, care a dus la cucerirea adevăratei independențe a patriei, la transformarea revoluționară, socialistă a României”².

Din acest moment și problema dezvoltării industriale a țării a intrat într-un stadiu nou. La scurtă vreme după încheierea războiului, cînd sarcina reconstrucției economice se punea în mod acut, Conferința Națională a P.C.R. din octombrie 1945 a pus — alături de problematica refacerii postbelice — și problema industrializării țării, iar în strînsă legătură cu ea, pe cea a electrificării. Însăși refacerea potențialului industrial — după cum s-a arătat în raportul Comitetului Central la conferință — trebuia efectuată în perspectiva viitoarei dezvoltări industriale, punîndu-se accentul principal pe refacerea industriei grele. „Nu este vorba — se sublinia în același document — numai de a reface ceea ce s-a distrus, ci și de a construi și dezvolta economia României”³. Enunțată concis, ideea rolului central pe care urma să-l joace industria grea în procesul industrializării apărea formulată cu deplină claritate: „O industrie grea puternică, bazată pe folosirea rațională a bogățiilor naturale ale țării și dezvoltată

² Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la adunarea festivă din Capitală consacrată zilei de 23 August „Scinteia”*, anul XLIX, nr. 11 509 din 23 august 1979, p. 1.

³ *Dezvoltarea economică a României. 1944—1964*, Edit. Academiei, București, 1964, p. 29—33 (autor: Gh. Dobre).

pe linia nevoilor interne și a posibilităților izvorite din legături comerciale trainice cu vecinii, constituie pivotul în jurul căruia întreaga economie a țării se va dezvolta în condiții noi”⁴. Era demonstrată apoi necesitatea și posibilitatea unei asemenea dezvoltări, comuniștii români îmbinând astfel preocuparea pentru reconstrucție, sarcină arzătoare a momentului, cu viziunea clară, științifică, asupra perspectivei de viitor.

În acest context, a fost combătută și respinsă perimata teorie despre „România, țară eminentamente agricolă”, susținută timp îndelungat în trecut de diverși teoreticieni ai claselor dominante⁵. Împotriva acestor teoreticieni reacționari, care căutau să facă din țara noastră un apendice al marilor state industriale —, s-a subliniat la Conferință — s-au ridicat dintotdeauna marxștii, comuniștii, susținând că progresul țării este în directă și nemijlocită legătură cu progresul industrializării țării și că de țaria industrială a țării depinde în mare măsură însăși independența statului nostru⁶.

Partidul Comunist Român formula deci, încă din zorii revoluției de eliberare socială și națională, un program amplu, cuprinzător, de dezvoltare industrială. P.C.R. prelua astfel și ridica pe o nouă treaptă, în concordanță cu aspirațiile fundamentale ale poporului nostru, valoroase tradiții din gândirea progresistă românească a secolelor XIX și XX care — în forme și măsuri diferite, nu fără contradicții și limite istoricește explicabile — s-a pronunțat pentru dezvoltarea țării pe această cale⁷; el continua, totodată, tradițiile mișcării socialiste din România, care a susținut cu consecvență necesitatea industrializării țării, ca magistrală a progresului, civilizației și democratizării vieții publice⁸, precum și propriile sale tradiții ca partid și curent de gândire social-politică, afirmate neobosit în anii grei, dar eroici, ai luptei din ilegalitate⁹.

Înfăptuind într-un interval istoric scurt refacerea postbelică a țării, P.C.R., bazat pe adevăratele, înțelegerea și eforturile maselor largi populare, a putut trece apoi — odată cu preluarea întregii puteri politice de către clasa muncitoare și aliații săi — la punerea desfășurată în practică

⁴ *România în anii revoluției democrat-populare*, Edit. politică, București, 1971, p. 179—180.

⁵ *Idem*, p. 180.

⁶ Este locul să notăm că simpla recunoaștere a utilității unor industrii de prelucrare a produselor agricole și de extracție a materiilor prime nu însemna încă adăziune la ideea de industrializare. În „cariera” ei istorică, teza despre „România, țară eminentamente agricolă” a avut și ca o evoluție, a trebuit — din necesități de tactică politică și sub asaltul convergent al argumentelor contrare tot mai numeroase furnizate de realitatea națională și mondială — să se disimuleze, dar în esență ea a persistat (vezi, pe larg, problema la Olga Constantinescu, *Critica teoriei „România — țară eminentamente agricolă”*, Edit. Academiei, București, 1973).

⁷ Vezi, deosebi, *Din gândirea economică progresistă românească*. Culegere de studii (coordonator: I. Nicolae-Văleanu), Edit. științifică, București, 1968, iar dintre studiile mai recente, Ion Bulborea, *Independența economică — obiectiv major al gândirii și acțiunii patrioților români*, în volumul *Progresul economic în România. 1877—1977*, (coordonator: Ioan V. Totu), Edit. politică, București, 1977, p. 93—105. Pentru epoca interbelică vezi I. Nicolae-Văleanu, *Confruntări în gândirea economică privind evoluția economiei românești*, în *Progresul economic*, p. 197—215.

⁸ Vezi I. Bulborea, *Industrializarea în optica socialiștilor români* în „Viața economică”, 8 aprilie 1966; Damian Hurculeanu, *Constantin Dobrogeanu-Gherea*. Studiu social-istoric, Edit. politică, București, 1973, p. 280—284; I. Bulborea, *Conceptia socialiștilor români cu privire la industrializare*, în vol. *Din gândirea economică progresistă românească*, p. 501—534.

⁹ Vezi Constanța Bogdan, *Industrializarea în concepția clasei muncitoare din România înainte de 1944*, în vol. *Politica Partidului Comunist Român de industrializare socialistă a țării* (coordonator: Ioan V. Totu), Edit. Academiei, București, 1978, p. 114—126.

a concepției sale de industrializare socialistă a țării. Succesele înregistrate în această operă — care poate fi apreciată, de mulți ani încoace, nu numai în lumina enunțurilor programatice, dar și a unor grandioase realizări, a unei practici sociale relativ îndelungate, constituită ea însăși ca istorie — reprezintă replica vie și infirmarea în fapt a tuturor tezelor, aserțiunilor și teoriilor, de orice proveniență, care negau sau puneau la îndoială capacitatea poporului nostru de a se înscrie pe orbita unei dezvoltări industriale dinamice, de a-și făuri un nou destin și o nouă civilizație.

De-a lungul etapelor parcurse pînă acum, în cei 35 de ani care au trecut de la 23 August 1944, însuși conceptul de industrializare socialistă s-a dezvoltat și s-a aprofundat, iar procesul ca atare a constituit veriga principală, centrul de greutate al tuturor transformărilor din viața patriei.

„Succese cu adevărat istorice — arăta secretarul general al partidului, președintele Republicii, tovarășul Nicolae Ceaușescu în recenta cuvîntare consacrată zilei de 23 August — s-au realizat în dezvoltarea forțelor de producție, în construirea unei economii moderne, planificate, în creșterea avuției naționale a patriei noastre. Prin realizările obținute în crearea și dezvoltarea bazei tehnico-materiale a socialismului, România s-a transformat, într-o perioadă istorică scurtă, dintr-o țară cu un pronunțat caracter agrar, cu o industrie slab dezvoltată și o agricultură înapoiată, într-un stat industrial-agrar, cu o industrie modernă în continuă dezvoltare și cu o agricultură socialistă în plin proces de modernizare, cu un nivel de civilizație materială și spirituală tot mai ridicat”¹⁰.

Problema industrializării socialiste a țării a făcut, cum era firesc, obiectul unei vaste și variate literaturi de specialitate. Ca atare, în cele ce urmează, vom încerca o privire de ansamblu asupra principalelor direcții și rezultate obținute pe tărîmul industrializării, rezultate ce constituie o premisă trainică pentru orientările și nivelele înscrise în proiectele documentelor care urmează a fi supuse aprobării celui de al XII-lea Congres al partidului.

★

Momentul istoric de pornire a vastei opere de industrializare socialistă a României — și, prin aceasta, de schimbare din temelii a structurilor sale social-economice — îl constituie naționalizarea principalelor mijloace de producție din 11 iunie 1948.

Adăugînd premisei politice — reprezentate de cucerirea întregii puteri în stat de către clasa muncitoare și aliații ei — și premisa economică necesară, naționalizarea a marcat de fapt, așa cum se subliniază în Programul P.C.R., „începutul făuririi societății socialiste în România”¹¹. Creînd un nou cadru social, înlăturînd contradicția dintre caracterul social al producției și însușirea privat capitalistă în domeniul industriei, lichidînd posibilitățile de imixtiune și exploatare din partea capitalului străin, naționalizarea a deschis cîmp liber pentru acțiunea legităților economice caracteristice socialismului, pentru utilizarea lor conștientă în interesul

¹⁰ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la adunarea festivă din Capitală consacrată zilei de 23 August*, în „Scinteia”, anul XLIX, nr. 11 509, 23 August 1979, p. 2.

¹¹ *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, Edit. politică, București, 1975, p. 55.

creșterii avuției naționale și dezvoltării rapide și armonioase a forțelor de producție. În felul acesta, după cum a arătat secretarul general al partidului, „s-au creat premisele aplicării politicii de industrializare socialistă, condiție a lichidării într-un termen scurt a înapoierii moștenite din trecut, a întăririi independenței naționale, a ridicării nivelului de bunăstare și civilizație al întregului nostru popor”¹². În perspectiva a mai mult de trei decenii, cuvintele înscrise în rezoluția plenarei din 10—11 iunie 1948 a C.C. al P.C.R. — anume că naționalizarea „va stimula energiile creatoare ale poporului, asigurând un ritm încă necunoscut în dezvoltarea socială, economică și culturală a poporului nostru”¹³ — apar ca un angajament istoric asumat cu deplină răspundere și înfăptuit cu strălucire¹⁴.

Încă de la început, cum rezultă deja, P.C.R. a situat industrializarea socialistă în centrul strategiei sale de transformare revoluționară a societății românești. Pe baza industrializării și în multiplană interacțiune dialectică cu ea au fost organizate și s-au desfășurat toate transformările din celelalte domenii ale vieții sociale.

Este deci firesc ca etapele procesului de industrializare socialistă să coincidă cu etapele parcurse în dezvoltarea sa — de la 1948 încoace — de societatea românească în ansamblu : încheierea refacerii (1948—1950) și construcția bazelor socialismului (1948—1965), consolidarea noii orindui sociale, a bazei sale tehnico-materiale (1966—1970), trecerea la edificarea societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintarea țării spre comunism (începând cu cincinalul 1971—1975)¹⁵.

După cum am menționat, de-a lungul acestor etape însuși conceptul de industrializare a evoluat, îmbogățindu-se continuu cu noi trăsături, perfecționându-se „în pas cu schimbările ce se produc în viață, cu sarcinile pe care le impune procesul obiectiv al dezvoltării materiale și spirituale a societății”¹⁶.

Un rol esențial a revenit pe această linie Congresului al IX-lea al partidului. Ampla analiză critică, reevaluarea creatoare a tuturor tezelor și conceptelor referitoare la socialism, la caracterul și sarcinile lui în diferite etape, inițiată de congres și continuată în anii următori, au condus la importante clarificări teoretice, de excepțională însemnătate pentru dezvoltarea și perspectivele industrializării. Subliniindu-se, în spirit constructiv, realizările din intervalul 1951—1965, au fost evidențiate, totodată, lipsurile și neimplinirile care s-au manifestat în concepția și înfăptuirea de pînă atunci a procesului de industrializare socialistă. Critica deschisă, partinică, revoluționară a acestor lipsuri, stabilirea de „măsuri privind înlăturarea unor rămîineri în urmă în domeniul construcțiilor de mașini, al electrotehnicii și electronicii, chimiei, construcțiilor, comerțului și al

¹² Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 8, Edit. politică, București, 1973, p. 598.

¹³ *Rezoluții și hotărîri ale Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român*, Edit. P.M.R. București, 1951, p. 25—26.

¹⁴ Pentru alte referințe bibliografice vezi Vasile Bozga, *La trei decenii de la naționalizarea principalelor mijloace de producție*, în „Revista de istorie”, tom. 31, iunie 1978, nr. 6, p. 917—959; Gheorghe Dobre, *Naționalizarea principalelor mijloace de producție din industrie*, în *Politica Partidului Comunist Român de industrializare socialistă a țării*, p. 127—147.

¹⁵ *Programul P.C.R.*, p. 55, 57, 59, 61.

¹⁶ Nicolae Ceaușescu, *Raport la Conferința Națională a P.C.R.*, 6 decembrie 1967, în *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 2, Edit. politică, București, 1968, p. 521.

altor ramuri ale economiei naționale”¹⁷, perfecționarea sistemului de planificare, îmbunătățirea organizării muncii și a producției, luarea corespunzătoare în considerare a factorilor intensivi ai creșterii, a calității și eficienței economice, lichidarea unor rămăneri în urmă pe planul cercetării științifice, organizarea ei adecvată, luarea riguroasă în considerare a exigențelor ce decurgeau din revoluția științifică și tehnică contemporană — toate acestea au dus la îmbogățirea conceptului de industrializare socialistă, constituind totodată condiția sine qua non și punctul de plecare pentru dezvoltarea și creșterea impetuoasă a industriei în anii următori. Pe aceeași linie novatoare, după Congresul al IX-lea a intrat într-un stadiu superior și preocuparea pentru repartizarea rațională a industriei pe teritoriul țării.

Întreagă această acțiune de înnoire și perfecționare — conjugată cu inițiative similare și în celelalte domenii conexe — înfăptuită sub conducerea Partidului Comunist Român, a secretarului său general, tovarășul Nicolae Ceaușescu, și-a găsit expresia sistematică, unitară, în *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*.

Din acest Program rezultă clar că industrializarea a fost concepută de partid ca o operă istorică vastă, de mare complexitate, menită să răspundă unor multiple cerințe de ordin economic și social, în stare să atragă după sine schimbări adânci în condițiile de existență ale poporului¹⁸.

În lumina celor arătate, vom examina acum câteva din rezultatele obținute în domeniul industrializării socialiste a țării.

În anii socialismului s-a înregistrat o mare creștere a producției industriale. Comparativ cu anii 1938 și 1950 această producție a evoluat după cum se arată în tabelul nr. 1.

Tabel nr. 1

Dinamica producției globale industriale¹⁹

(procente)

Anii	Față de 1938=100	Față de 1950=100
1938	100	—
1948	85	—
1950	147	100
1955	299	202
1960	502	340
1965	957	649
1970	17 ori	11 ori
1975	31 ori	21 ori
1976	34 ori	23 ori
1977	39 ori	26 ori
1979 ²⁰	cca. 42 ori	—

¹⁷ *Ibidem*, p. 516—517. A se vedea, pe larg, expunerile prezentate de secretarul general al partidului la Plenarele Comitetului Central, la consfătuirile cu lucrătorii din industrie, proiectare, cercetare, transporturi cuprinse în *op. cit.*, vol. 1 și 2.

¹⁸ Cf. Gheorghe Crețoiu, Ioan Zahiu, *Principiile politicii economice a Partidului Comunist Român*, Edit. politică, București, 1974, p. 41.

¹⁹ *Anuarul statistic al Republicii Socialiste România, 1978*, D.C.S., p. 130—131.

²⁰ Nicolae Ceaușescu, *Cuvântare la adunarea festivă din Capitală consacrată zilei de 23 August*, „Scîntela”, anul XLIX, nr. 11 509, p. 2.

Aceste date pun în relief, deopotrivă, atât linia mereu ascendentă a producției globale industriale, cât și accelerarea evidentă a creșterii ei după 1965, ca urmare a complexului de măsuri inițiate și aplicate în perioada următoare Congresului al IX-lea al P.C.R. Ele sugerează clar că, pe măsura dezvoltării societății noastre, au sporit și resursele ce alimentau această creștere. Este semnificativ faptul că întreaga producție industrială a anului 1938 se realizează în 1979 în numai opt zile.

Fără a neglija posibilitățile ce decurgeau din cooperarea internațională, partidul și statul nostru au pus un accent hotărâtor pe resursele interne, izvorite din munca poporului, din acumularea socialistă. An de an au sporit investițiile, ponderea lor principală fiind îndreptată spre industrie (vezi tabelul nr. 2).

Tabel nr. 2

Evoluția investițiilor între anii 1950 - 1977²¹

(În miliarde lei)

Anul sau perioada	În economie		În industrie (din total)
	Total	Anul sau media anuală	
1950	—	6,3	2,8
1951—1955	61,9	12,4	33,5
1956—1960	100,2	20,0	45,0
1961—1965	199,7	39,9	92,8
1966—1970	330,8	66,2	165,4
1971—1975	549,0	109,8	277,2
1976	—	151,6	69,4
1977	—	169,3	80,7

Forța investițională a economiei noastre — la care industria și-a adus o contribuție esențială — a crescut continuu astfel încât în cincinalul 1971—1975 s-a investit în medie anual de 5,5 ori mai mult decât în intervalul 1956—1960 și de 9 ori mai mult decât în anii 1951—1955; investițiile unui singur an, 1977, se apropie ca mărime de tot ce s-a investit în cincinalul 1961—1965, iar investițiile din cincinalul 1976—1980 — circa 1 000 de miliarde — vor fi egale cu suma investită în cele trei cincinale precedente. Această evoluție, bazată pe o rată înaltă a acumulării, permite nu numai o creștere economică rapidă, dar are și o influență pozitivă directă asupra fondului de consum²², iar prin el asupra nivelului de trai.

Drept urmare a acestei creșteri a investițiilor și a producției, industria a devenit ramura conducătoare a economiei naționale, dînd un puternic impuls dezvoltării tuturor celorlalte ramuri. Astfel, în ceea ce privește populația ocupată (activă), dacă în 1950 74,1% din totalul ei lucra în agricultură și numai 12% în industrie (iar împreună cu construcțiile și

²¹ Vezi *Anuarul statistic 1978*, p. 352—353, și *Economia României socialiste în opera președintelui Nicolae Ceaușescu*, Edit. politică, București, 1978, p. 71, 78. La anii 1950, 1976 și 1977, pentru a nu repeta cifrele (și pentru a ușura comparația), investițiile totale au fost trecute la coloana „anul sau media anuală”. Cifre rotunjite (la zecimală).

²² Vezi *Economia României socialiste în opera președintelui Nicolae Ceaușescu*, p. 85—86.

transporturile — 16,1%), s-a ajuns ca în 1977 în agricultură să lucreze 34,4% din populația ocupată, iar în industrie 32,8% (45,8% împreună cu celelalte două domenii menționate)²³. În ultimii ani ai actualului cincinal pentru prima dată în istoria țării, populația ocupată în industrie va depăși pe cea ocupată în agricultură²⁴. Acest proces se va amplifica în anii următori, cu toate consecințele pozitive care decurg din el, ajungându-se ca în 1990, potrivit prognozelor, ponderea populației ocupate în agricultură să scadă la 12—15%, iar restul de 85—88% să fie ocupată în industrie, construcții și celelalte ramuri neagricole²⁵.

Rolul conducător al industriei se reflectă și în aportul ei la crearea produsului social și a venitului național. De-a lungul anilor, acest aport a evoluat astfel (în procente)²⁶:

Anii	În produsul social	În venitul național
1938	39,0	30,8
1950	46,6	44,0
1960	52,4	44,1
1975	64,7	56,2
1977	65,0	60,7
1980 ²⁷	71,0	68,1

Un alt rezultat important îl constituie creșterea capacității industriei românești, de a acoperi investițiile în mașini și utilaje din producția internă. Față de totalul (din fiecare an menționat) al acestor investiții, acoperirea din producția internă a reprezentat (în procente)²⁸:

Anul	Acoperirea din producția internă
1950	50,8
1965	69,1
1970	70,2
1975	74,7
1977	79,8

Au avut loc creșteri substanțiale la producția principalelor produse industriale pe locuitor²⁹. Pe baza tuturor acestor realizări s-au produs modificări importante ale poziției țării noastre în economia mondială și în ceea ce privește reducerea decalajelor față de țările dezvoltate din punct de vedere economic. Astfel, România, care reprezintă 0,17% din suprafața lumii și 0,53% din populația ei, realizează în prezent 1,1—1,2% din producția industrială mondială. În legătură cu reducerea decalajelor, „dacă în 1950 România producea de circa 7 ori mai puțină energie electrică pe locuitor decât Franța, Austria, R. F. Germania și Anglia, iar la

²³ Anuarul statistic 1978, p. 105.

²⁴ Economia României socialiste în opera președintelui Nicolae Ceaușescu, p. 142.

²⁵ *Ibidem*. Vezi și ampla analiză întreprinsă de Ion Blaga în *Populația activă a României*, Edit. politică, București, 1979.

²⁶ Anuarul statistic 1978, p. 88.

²⁷ Pentru 1980 se dau evaluări.

²⁸ Anuarul statistic 1978, p. 352—353.

²⁹ *Ibidem*, p. 178.

oțel decalajul era de 6—20 de ori, la începutul acestui cincinal, multiplul producției pe locuitor în aceste țări față de România era după cum urmează: la energie electrică 1,9 ori în cazul Angliei și R. F. Germania; 1,85 ori în cel al Austriei, 1,33 ori în cazul Franței și 1 în cel al Italiei. La producția de oțel pe locuitor, la începutul cincinalului acest raport era de 0,80 în cazul Angliei, aproape 2 în cel al Cehoslovaciei, 0,91 în cazul Franței, 1,45 în cel al R. F. Germania și 0,87 în cazul Italiei”³⁰. Aceste două cazuri, alături de altele, sînt semnificative pentru succesele României în efortul de a atinge cele mai înalte niveluri contemporane în dezvoltarea economică. Evident însă că „nu trebuie să ne propunem să realizăm singuri toate produsele”³¹.

Dezvoltarea industriei românești s-a caracterizat și prin desfășurarea ei în ritmuri înalte, care au imprimat un dinamism specific creșterii noastre economice. În tot intervalul 1950—1978 ritmul mediu anual de creștere a producției globale industriale a fost de 12,7%³², ceea ce a și asigurat, de altfel, în aceeași perioadă, o creștere a respectivei producții de circa 29 de ori.

Schimbări esențiale au avut loc, ca urmare a industrializării socialiste și în structura industriei. Iar aceste schimbări au reflectat și au atras însemnate modificări de ordin calitativ.

În concordanță cu teoria socialismului științific, P.C.R. a situat în centrul operei de industrializare socialistă — ca primă notă definitorie a însuși conceptului de industrializare — creșterea cu precădere a producției mijloacelor de producție. Modificările pe această linie au avut un rol determinant în scoaterea României din vechea ei stare de înapoiere economică și sînt prezentate în tabelul nr. 3.

Tabel nr. 3

Structura producției globale industriale pe grupele A și B³³

procente			
Anul	Grupa A	Grupa B	Industrie — total
1938	45,5	54,5	100,0
1948	49,4	50,6	100,0
1950	53,0	47,0	100,0
1955	55,8	44,2	100,0
1960	62,8	37,1	100,0
1965	70,0 (65,2)	30,0 (34,8)	100,0
1970	70,5	29,5	100,0
1975	72,3	27,7	100,0
1977	71,3	28,7	100,0

³⁰ Gheorghe Crețoiu, *Industrializarea, factorul determinant al marilor transformări economico-sociale și progresului accelerat al României socialiste*, în „Știința”, an XLVIII, nr. 11 497 din 9 august 1979, p. 5. Vezi și Gh. Crețoiu, I. Zahlu, *op. cit.*, p. 44—45.

³¹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilaterale dezvoltate*, vol. 5, Edit. politică București, 1971, p. 307.

³² Cf. Gh. Crețoiu, *op. cit.*, p. 5.

³³ *Anuarul statistic 1978*, p. 146—147. Prețurile pe baza cărora s-a calculat ponderea sînt cele indicate de sursă. Acolo unde se dau două cifre la același an am optat pentru cifrele calculate pe baza metodei destinației preponderente a produselor. Pentru anul 1965 redăm proporția în „prețuri 1955”, iar în paranteză în „prețuri 1963”.

Creșterea cu precădere a grupei A, a industriei producătoare de mijloace de producție, „nu trebuie să însemne neglijarea, subaprecierea producției bunurilor de consum”³⁴. Pe linia eliminării unor rămăneri în urmă în acest domeniu s-a acționat cu perseverență după Congresul al IX-lea. Este însă evident că asigurarea preponderenței grupei A rămâne în continuare o necesitate, de ea fiind strins legată modernizarea proceselor de producție în toate celelalte ramuri ale economiei naționale. Iar în condițiile revoluției științifico-tehnice contemporane această necesitate nu numai că nu scade, dar se accentuează prin faptul că sporesc nevoile de mașini și utilaje și crește frecvența înlocuirii lor cu altele mai noi, mai moderne, că „are loc preluarea de către industrie a unor funcții înglobate altădată altor ramuri economice”, că industria — și în primul rînd cea producătoare de mijloace de producție — „trebuie să răspundă necesităților legate de industrializarea intensă a celorlalte ramuri (agricultură, construcții etc.) sau de sporirea cererii de mijloace de producție din partea activităților caracteristice sferei serviciilor”³⁵.

Ținînd seama de aceste exigențe, P.C.R. a avut în vedere că numai astfel pot fi rezolvate și alte probleme conexe, dar de mare importanță, cum sînt : valorificarea superioară a resurselor naturale și a muncii naționale, creșterea productivității muncii și reducerea cheltuielilor materiale de producție, îmbunătățirea calității și creșterea eficienței economice, ridicarea — pe aceste baze — a nivelului de viață și civilizație.

În procesul industrializării socialiste a avut loc și o schimbare însemnată a *structurii pe ramuri* în interiorul industriei, în sensul modernizării acestei structuri. Astfel, ponderea ramurilor de bază ale industriei — energia electrică și termică, metalurgia, construcția de mașini și chimia — a crescut de la 25,8% în anul 1950 la 55,1% în 1978. Semnificativ, pe această linie, este și faptul că între 1950 și 1976 ponderea construcției de mașini a crescut de la 13,3% la 33,3% iar a chimiei de la 3,1% la 11,7%³⁶, în timp ce ponderea unor ramuri tradiționale pentru vechea structură industrială a scăzut, în același interval, astfel : industria lemnului, de la 9,9 la 4,4%, industria textilă de la 11,1 la 7%, iar industria alimentară de la 24,2 la 12,7%³⁷.

Pe baza indicațiilor de partid după Congresul al IX-lea, în concordanță cu cerințele impuse de impetuoasa revoluție științifico-tehnică contemporană, au crescut în ritm rapid o seamă de subramuri „de vîrf”, purtătoare ale progresului tehnic, cum sînt : industria electrotehnică, electronica, industria de mașini-unelte, mecanica fină și optica. Evoluția lor — grăitoare pentru felul cum partidul și statul nostru pun în practică strategia de modernizare a structurii industriale a țării — este prezentată în tabelul nr. 4.

³⁴ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 2, p. 133.

³⁵ Gh. Crețoiu, I. Zahiu, *op. cit.*, p. 44.

³⁶ *Anuarul statistic 1978*, p. 146—147.

³⁷ *Ibidem*.

Aceste evoluții atestă clar că de la mijlocul deceniului al VII-lea al secolului nostru, industria constructoare de mașini din România „a intrat într-o etapă nouă, superioară, de dezvoltare”³⁸.

Tabel nr. 4

Creșterea producției unor ramuri de vîrf între 1965—1980³⁹

Ramura sau subramura	1965 = 100	
	1975	1980 (plan)
— Industrie (total)	323	554
— Construcții de mașini și prelucrarea metalelor	494	887
— electrotehnică	556	10,5 ori
— electronică	929	22,4 ori
— mașini-unelte	10,5 ori	29,9 ori
— mecanică fină și optică	767	22,7 ori

Preocuparea partidului și statului nostru pentru modernizarea structurii industriei a constituit una dintre modalitățile de încorporare în producție a cuceririlor revoluției științifico-tehnice contemporane. Această orientare — a cărei promovare poate avea loc numai în strînsă legătură cu dezvoltarea cercetării științifice — se va accentua și mai mult în viitor.

Privind în ansamblu, constatăm că spre deosebire de perioada 1950—1970, cînd factorilor extensivi le-a revenit rolul cel mai important în creșterea economică, odată cu trecerea la făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate crește tot mai mult rolul factorilor intensivi⁴⁰, al factorilor de eficiență.

Un rezultat de mare însemnătate economico-socială al industrializării socialiste a țării îl constituie și transformările — de fapt veritabile mutații — care s-au produs pe linia repartizării teritoriale raționale a forțelor de producție, avînd ca urmare crearea unei noi diviziuni a muncii în profil teritorial. Fără a fi singura ramură care și-a adus contribuția în acest proces, industriei i-a revenit rolul principal. În dirijarea conștientă a repartizării teritoriale a forțelor de producție partidul a imbinat „considerentele de economicitate, de eficiență cu cele de ordin social”⁴¹, urmărind să asigure pe această cale „ridicarea gradului de civilizație a tuturor localităților, lichidarea migrației populației spre orașele mari, transformarea armonioasă a întregii structuri și vieți sociale, făurirea deplinei egalități în ce privește condițiile de muncă și de viață, exercitarea drepturilor și afirmarea în cîmpul vieții sociale a tuturor cetățenilor țării”⁴². Dezvoltarea în profil teritorial are o strînsă legătură cu ridicarea nivelului de trai, precum și cu rezolvarea definitivă a problemei naționale.

³⁸ *Economia României socialiste în opera președintelui Nicolae Ceaușescu*, p. 232.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ Cf. Ion Trăistaru, *Modernizarea structurii economiei naționale a R.S. România*, Edit. politică, București, 1976, p. 106. Vezi și Gheorghe Gh. Curcă, *Făurirea economiei socialiste unitare în România*, Edit. politică, București, 1976, p. 60—61.

⁴¹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 8, Edit. politică, București, 1973, p. 430.

⁴² Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, vol. 12, 1976, p. 400—401.

Este semnificativ faptul că numărul județelor care obțin o producție globală industrială de peste 10 miliarde lei a crescut (inclusiv municipiul București) de la 4 în 1965 la 23 în 1976⁴³, iar în 1980 toate județele vor atinge acest nivel.

Substanțiale modificări s-au petrecut și în distribuția teritorială a diverselor ramuri de industrie, fapt ce a imprimat un dinamism crescând unor noi zone ale țării, contribuind la valorificarea superioară a resurselor umane și materiale⁴⁴.

Industrializarea socialistă — atît direct, cît și prin multiplele schimbări pe care le-a imprimat tuturor celorlalte ramuri și domenii de activitate — a adus cu sine și o creștere impetuoasă a gradului de urbanizare. Următoarele date sînt grăitoare în această privință (vezi tabel nr. 5).

Tabel nr. 5

Evoluția populației pe medii⁴⁵

(în procente)

Recensămîntul (data)	Populația totală	Populația urbană	Populația rurală
29 decembrie 1930	100,0	21,4	78,6
25 ianuarie 1948	100,0	23,4	76,6
21 februarie 1956	100,0	31,3	68,7
15 martie 1966	100,0	38,2	61,8
5 ianuarie 1977	100,0	47,5	52,5

Numărul orașelor a crescut de la 152 în 1948 la 236 în prezent. Nu este departe momentul cînd, pentru prima oară în istoria țării, populația urbană va depăși ca pondere pe cea rurală⁴⁶.

Dezvoltarea multilaterală și modernizarea continuă a producției — în primul rînd a celei industriale — a făcut să crească atît posibilitățile, cît și necesitățile de comerț exterior și cooperare internațională ale României, volumul și varietatea lor. Între 1951—1976 produsul social total a crescut de 11 ori, în timp ce volumul comerțului exterior — de 22 ori⁴⁷. S-au petrecut însemnate schimbări și în structura exportului și importului. Astfel, ponderea produselor industriale la export a crescut de la 25,7% în 1950 la 65,7% în 1975, în timp ce ponderea produselor neprelu-

⁴³ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, vol. 14, p. 552.

⁴⁴ A se vedea în această problemă Ion Blaga, *Repartizarea teritorială a forțelor de producție în România*, Edit. științifică, București, 1974; *Repartizarea teritorială a industriei* (coordonator Vasile Rausser), Edit. Academiei, București, 1977; *Economia României socialiste în opera președintelui Nicolae Ceaușescu*, p. 239—263; *Politica Partidului Comunist Român de industrializare socialistă a țării*, p. 245—267.

⁴⁵ *Anuarul statistic 1978*, p. 45.

⁴⁶ Vezi pe larg problema urbanizării la Ioniță Olteanu, *Industrializarea și procesul de urbanizare*, în *Politica Partidului Comunist Român de industrializare socialistă a țării*, p. 268—283.

⁴⁷ *Economia României socialiste în opera președintelui Nicolae Ceaușescu*, p. 111.

crate — combustibili, metale, materii prime de toate categoriile — a scăzut în aceeași perioadă, de la 74,3% la 34,3%⁴⁸.

Procesul industrializării socialiste a fost și rămâne axul principal al politicii de ridicare a nivelului de trai, țelul suprem al orînduirii noastre. Cele mai de seamă realizări pe această linie — urmărite la fel de sistematic și continuu ca și celelalte înfăptuiri — sînt sintetizate în primul capitol al „Programului-directivă de creștere a nivelului de trai în perioada 1981—1985 și de ridicare continuă a calității vieții”⁴⁹.

S-a vorbit și s-a scris în diferite împrejurări despre efectele sociale ale industrializării socialiste a țării, pentru a nu stăruia aci asupra lor. Dezvoltarea învățămîntului, schimbarea structurii profesionale a populației, adîncile schimbări de concepție și mentalitate în rîndurile maselor largi, formarea unui nou tip, modern, de om al muncii etc. — se află toate în strînsă și indisolubilă legătură cu necesitățile de evoluție antrenate cu sine de procesul industrializării.

Corespunzător creșterii rolului conducător al industriei și, în general, al activităților cu caracter industrial în economia națională, cea mai importantă tendință ce se manifestă pe plan social este creșterea ponderii și rolului clasei muncitoare în viața societății noastre socialiste⁵⁰. Această schimbare esențială influențează, la rîndul ei, în mod hotărîtor, asupra procesului de omogenizare socială a națiunii noastre.

Înfăptuirile de pînă acum pe linia industrializării, experiența românească în acest domeniu, reprezintă și o însemnată contribuție la teoria și practica internațională a industrializării, singura cale de lichidare a subdezvoltării pentru un mare număr de țări în lumea contemporană. Fără a se constitui într-un „model” cu pretenții de exclusivitate — ceea ce ar fi străin de spiritul viu, dinamic, al socialismului științific — industrializarea românească oferă un exemplu convingător de îmbinare a cerințelor generale cu particularitățile și condițiile naționale, de soluționare științifică și politică complexă a problemei și o clară dovadă că — indiferent de strategia aleasă — industrializarea reprezintă o soluție necesară și singura valabilă⁵¹.

Documentele ce urmează a fi supuse aprobării Congresului al XII-lea al partidului duc mai departe și ridică pe o treaptă calitativ superioară realizările obținute de poporul român în opera istorică de făurire și dezvoltare a noii orînduiri sociale⁵². Ele configurează clar, într-o orchestrație complexă și echilibrată, drumul României spre condiția de țară cu nivel mediu de dezvoltare — pe care o va atinge încă în 1985 — spre o dezvoltare fără precedent, curentă și de perspectivă, a cercetării științifice, deve-

⁴⁸ *Ibidem*, p. 112, 397—439. Vezi și Constantin Molsuc, *Participarea României la colaborarea economică internațională*, Edit. politică, București, 1978, p. 73 și urm.

⁴⁹ Vezi „Scintela”, anul XLIX, nr. 11 533 din 22 septembrie 1979, p. 1—2.

⁵⁰ Cf. și I. Trăistaru, *op. cit.*, p. 111.

⁵¹ Vezi și interesantele considerații expuse în studiul lui Ioan V. Totu, *General și particular în procesul de industrializare*, în *Politica Partidului Comunist Român de industrializare socialistă a țării*, p. 9—34.

⁵² O sinteză asupra acestor documente vezi și la Gh. Surpat, *Programul ridicării României pe o treaptă superioară a dezvoltării sale economice și sociale*, în „Revista de istorie”, tom. 32, nr. 10, 1979.

nită, cum preconiza Marx, „o forță materială de producție”, iar apoi spre intrarea țării noastre în rindul statelor dezvoltate din punct de vedere economic, cu un nivel de civilizație demn de epoca socialismului multi-lateral dezvoltat și a trecerii treptate la comunism.

LA ROUMANIE SOCIALISTE DANS LA VOIE DU DÉVELOPPEMENT INDUSTRIEL

RÉSUMÉ

Dans le développement de la Roumanie, dans la stratégie du Parti Communiste Roumain, le problème de l'industrialisation a occupé et continue d'occuper une place de premier plan. Partant de cette réalité, l'auteur de l'étude examine les principales réalisations obtenues dans ce processus.

On souligne tout d'abord les traditions de l'idée de l'industrialisation du pays dans l'histoire de la Roumanie moderne, présente aussi bien chez des penseurs et des hommes politiques bourgeois que chez des militants du mouvement socialiste, qui l'ont soutenue de manière conséquente.

La Parti Communiste Roumain a assimilé ces traditions de manière critique, parallèlement à ses propres traditions de la période de clandestinité (1924—1944). On souligne cependant que, en ce qui concerne les principes, les voies de réalisation, les résultats et les buts, l'industrialisation socialiste a signifié en même temps une rupture avec la tradition. Ce n'est qu'ainsi que l'on pouvait remédier au retard économique du pays et faire inscrire la Roumanie sur l'orbite du progrès et de la civilisation contemporaine.

L'auteur examine ensuite les orientations et les principaux résultats du processus d'industrialisation socialiste, déclenché effectivement après la nationalisation des principaux moyens de production du 11 juin 1948 et le passage à l'économie planifiée (1949). On relève le caractère complexe de l'industrialisation, de ses conséquences économiques et sociales. Le IXe Congrès du P.C.R. (1965), écrit l'auteur, marque dans ce domaine également un moment décisif, de clarifications théoriques à effets essentiels pour l'accélération du développement.

En conclusion de l'étude on présente les orientations et les niveaux auxquels atteindra le développement industriel de la Roumanie, comme il résulte des documents préparatoires du XIIe Congrès du P.C.R. : les Directives concernant le développement économique et social de la Roumanie durant le quinquennat 1981—1985 et les orientations jusqu'en 1990, le programme de recherche scientifique et de développement technologique et le programme de recherche et de développement énergétique échelonnés sur deux étapes : tâches allant jusqu'en 1990 et orientations principales jusqu'à l'an 2000. Par suite de leur réalisation, la Roumanie se situera parmi les pays économiquement développés, passant en même temps progressivement à l'édification du communisme.

CULTURA SOCIALISTĂ — O COMPONENTĂ ESEŢIALĂ A PROCESULUI EDIFICĂRII CONŞTIINTEI A SOCIALISMULUI ÎN ŢARA NOASTRĂ

DE
ION BULEI

Socialismul este prima orînduire care se construieşte conştient, pe baza cunoaşterii legilor şi necesităţilor istorice. Conştientizarea reprezintă aşadar o forţă motrice şi o condiţie principală a actului de creativitate istorică fără egal care este edificarea noii orînduiri.

Sigur că revoluţia socialistă înseamnă înainte de toate o transformare profundă în sfera relaţiilor politice şi social-economice. Dar nu se poate edifica socialismul fără un anumit nivel de cultură care să îngăduie afirmarea conştiinţei socialiste, promovarea idealurilor revoluţionare, a concepţiei despre lume a partidului proletariatului. „Cultura va ajuta pe fiecare om să înţeleagă necesitatea şi comandamentele superioare ale istoriei, să participe în mod conştient la făurirea propriului destin, la ridicarea societăţii pe noi trepte” — sublinia Programul partidului nostru¹. K. Marx vorbea de unirea clasei muncitoare cu ştiinţa, cu cultura în genere, ca mijloc absolut necesar pentru eliberarea pînă la capăt a societăţii omeneşti.

Odată cu cucerirea puterii politice revoluţia în cultură devine nu numai posibilă, dar, cum sublinia Lenin, una din sarcinile cele mai urgente, ea fiind o legitate generală, un element constitutiv al oricărei revoluţii socialiste concrete, indiferent de căile, formele şi particularităţile sale. Noua putere politică creează condiţiile necesare pentru manifestarea plenară a maselor largi în cimpul cultural. La rîndu-i, un înalt nivel de cultură şi înţelegerea legităţilor dezvoltării sociale exercită o puternică influenţă dinamizatoare asupra progresului stării materiale a societăţii. „Ideile, nivelul de cunoaştere şi cultură, gradul de dezvoltare a conştiinţei — spunea tovarăşul Nicolae Ceauşescu — se manifestă astfel ca o puternică forţă materială în transformarea revoluţionară a societăţii, în asigurarea progresului general al umanităţii”².

Revoluţia în cultură se înfăptuieşte potrivit condiţiilor concrete, tradiţiilor existente, nivelului material şi spiritual din fiecare ţară. În concordanţă cu realităţile istorice, cu ajutorul materialismului dialectic

¹ Programul Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism, Edit. politică, Bucureşti, 1975, p. 171.

² Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 6, Edit. politică, Bucureşti, 1976, p. 224.

și istoric, partidul comunist stabilește obiectivele generale ale acestei revoluții, sarcinile ei specifice, strategia complexului proces de creație, răspîndire și asimilare a valorilor de cultură. Învățămîntul, știința, literatura, artele, fiind organic fuzionate cu structurile sociale, au ca principiu suprem călăuzitor conducerea de către partid a întregii societăți. „Partidul trebuie să asigure conducerea și îndrumarea nemijlocită a întregii activități ideologice, teoretice, a întregii munci politice și cultural-educative”³.

Partidul Comunist Român a îmbinat opera de construcție culturală cu acțiunea de propagandă a țelurilor noii orînduiri, obiectivele edificării unei noi spiritualități cu sarcinile muncii de educație⁴. Deci nu o operă culturală în sine, ci una angajată deschis vrierilor vremii noi. Cu deosebire în prima etapă a revoluției de după 1948 s-a vizat cu precădere ridicarea culturală de ansamblu. Accentul a căzut în această etapă „pe efortul de a transforma cadrul instituțional și de a-i conferi conținuturi și orientări noi, de a promova ideologia marxistă ca ideologie dominantă și diriguitoare a întregii culturi”⁵.

1. Obiectivele politicii culturale a P.C.R. în prima etapă au fost în esență: lichidarea analfabetismului, democratizarea învățămîntului, dezvoltarea pe baze noi a științei și culturii, formarea unei noi intelectualități puternic legată de popor și în același timp integrarea vechii intelectualități în procesul edificării noii orînduiri, organizarea unei vaste și complexe rețele de instituții cultural-educative, valorificarea, din perspectiva ideologiei materialist-dialectice, a tradițiilor culturale progresiste, în sfîrșit, și prioritar, așezarea întregii vieți spirituale pe baza concepției despre lume a clasei muncitoare, ca ideologie dominantă a culturii românești.

Lichidarea analfabetismului era o necesitate stringentă, o acțiune patriotică și politică de adinci rezonanțe. Era o sarcină a începutului, fără înfăptuirea căreia nu se putea vorbi de largul acces al maselor la cultură. În octombrie 1945 în România erau 4 233 451 neștiutori de carte, cifră care venea și atunci în contradicție cu dezvoltarea social-economică și culturală a țării. Este un mare merit al Partidului Comunist Român acela de a fi știut să mobilizeze cadrele din diversele domenii de activitate pentru a înlătura efectele acestei adevărate plăgi sociale. Într-o perioadă scurtă — pină în 1955 — printr-o acțiune amplă, cu caracter organizat, pe temeiul unei largi colaborări între unitățile de învățămînt și întreprinderi, unele instituții, organizații de masă și obștești, armată — analfabetismul a fost aproape lichidat. S-au depus mari eforturi pentru asigurarea cadrelor, ca acestea, de multe ori fără pregătire pedagogică necesară, să găsească metode potrivite de predare, eforturi pentru a asigura frecvența la cursuri a acestor oameni maturi, intens angrenați în munca productivă într-o epocă de mari greutăți economice. Strădania s-a îndreptat cu deosebire către cei tineri sau de vîrstă medie care trebuiau pregătiți pentru perspectiva apropiată a antrenării lor active în opera de construire a noii societăți. În anii 1946/1947,

³ Programul Partidului Comunist Român, p. 155.

⁴ Pamfil Nichițelea, *Partidul Comunist Român — conducătorul revoluției socialiste în ideologia și cultura românească*, în „Revista de istorie”, nr. 4 din 1976, p. 482 și urm.

⁵ *Cultura socialistă în România*, Edit. politică, București, 1974, p. 18.

1947/1948 au frecventat cursurile de alfabetizare 353 146 neștiutori de carte, în 1949/1950 — 669 445, în 1950/1951 — 700 000, în 1951/1952 — 550 000, 1952/1953 — 750 000⁶ ș.a. Sigur că absolvenții cursurilor de alfabetizare n-au putut primi decît o instrucție sumară. Mulți și-au completat-o în activitatea de producție de zi cu zi, fiind absorbiți de atmosfera generală de expansiune culturală din țară. Important a fost că prin diminuarea substanțială a efectelor nocive ale analfabetismului s-a făcut un pas important în direcția înlăturării rupturii dintre masă și cultură, a creșterii orizontului cultural al poporului nostru.

În paralel și ulterior luptei împotriva analfabetismului partidul a desfășurat o neconținută activitate de a încadra pe toți tinerii de vîrstă școlară în diferite forme de învățămînt a căror structură și conținut au fost mereu îmbunătățite, de a orienta învățămîntul în formarea tinerilor cu sentimentul dragostei față de muncă, față de valorile politice și morale ale socialismului, de a perfecționa continuu profesional și cultural toate cadrele din întreprinderi și instituții de stat și obștești.

Procesul de democratizare structurală a învățămîntului românesc, de modificare a conținutului său și creștere considerabilă a numărului celor încadrați în diferite școli, începînd încă din 1945, a devenit evident din 1948. Populația școlară a crescut rapid. În învățămîntul preșcolar s-a ajuns de la 2 998 grădinițe în 1948, la 7 627 în 1965 și de la 157 924 copii înscriși la 353 721 în aceiași ani; în învățămîntul general obligatoriu de la 14 771 școli în 1948, la 14 997 în 1965 și respectiv de la 1 791 182 elevi înscriși la 2 987 240; în licee de la 281 unități în 1948 la 589 în 1965, respectiv de la 69 396 elevi înscriși la 371 724. În învățămîntul superior, de la 53 007 studenți înscriși în 1950 s-a ajuns la 71 989 în 1960 și 130 614 în 1965⁷.

Aceste cifre sînt elocvente prin ele însele. Ele dau imaginea clară a marilor eforturi ale partidului clasei muncitoare de a ridica România printre țările cu un înalt nivel de cultură și civilizație, de a folosi școala ca arma cea mai puternică în educarea și culturalizarea poporului.

Așezarea școlii românești pe baze noi, revoluționare a început odată cu reforma învățămîntului din 3 august 1948⁸. Ea marchează trecerea de la școala veche la școala nouă a regimului de democrație populară. Legea fixa obiectivele de bază ale învățămîntului: înlăturarea neștiinței de carte; lărgirea și democratizarea lui pentru a cuprinde pe toți copiii de vîrstă școlară, precum și pe neștiutorii de carte; educarea tineretului „în spiritul democrației populare” și ridicarea nivelului cultural al întregului popor; legarea școlii de familie și de viața socială; pregătirea cadrelor „care să corespundă nevoilor consolidării democrației populare și construirii societății socialiste”; pregătirea personalului didactic și formarea de cercetători și specialiști în toate domeniile științei și culturii. Legea institua dreptul la învățămînt egal pentru toți cetățenii, fără deosebire de sex, naționalitate, rasă sau religie. Învățămîntul era organizat exclusiv de stat „pe temeiul unității de structură”. Toate școlile confesionale sau

⁶ Vezi „Contemporanul”, nr. 218, din 8 decembrie 1950, nr. 228 din 16 februarie 1951, nr. 263 din 19 octombrie 1951, nr. 411 din 20 august 1954.

⁷ „Anuarul statistic al R.S.R.”, 1976, p. 410—412.

⁸ „Monitorul oficial”, nr. 177 din 3 august 1948, p. 1676—1682.

particulare erau transformate în școli de stat. Concepția materialist-dialectică era așezată la temelia întregului proces instructiv-educativ. Se stabilea cadrul legal al prelungirii obligativității învățămîntului de 4 la 7 ani și se consfințează gratuitatea lui. Naționalitățile conlocuitoare aveau dreptul să-și organizeze școli de toate gradele în limba maternă. Din intenția de a crea noi cadre, devotate noului regim, se stabilea înființarea, în unele centre, de școli speciale de doi ani care încercau să dea o pregătire echivalentă cu școala medie. Elevii acestor școli erau scoși din procesul de producție și întreținuți pe durata școlarizării de ministerele de resort și de întreprinderi.

Ca principiu și intenții legea era bună, numai că nu se întemeia pe un studiu aprofundat al dezvoltării școlii în acel moment și nici pe experiența mondială în domeniul învățămîntului. Mai mult, ea n-a ținut seama nici de experiența, nici de tradiția școlii românești, foarte bogate amindouă. S-a avut în vedere doar experiența din U.R.S.S., care a fost transpusă *ad literam* la noi, adică în cadrul unor realități diferite. Ruptura față de vechea organizare a învățămîntului românesc a fost prea bruscă, neîngăduind preluarea tradiției pozitive. Durata școlii generale a fost redusă de la 12 la 11 ani, iar între 1951—1956, la 10 ani; s-a desființat diversificarea studiului în liceu pe secții, creîndu-se neîntemeiat un sistem de cultură generală unic; o serie de ramuri importante, îndeosebi în domeniul științelor moderne, au fost eliminate din pregătire ș.a. Acestor deficiențe pe parcurs li s-au alăturat altele, urmare directă a unor concepții culturale dogmatice, fluctuante sau a unor condiții obiective: dese schimbări aduse planurilor de învățămînt, revizuirile de programe și manuale, insuficienta calificare a multor cadre pedagogice.

Consecința a fost că pregătirea elevilor, mai ales în perioada 1948—1956, a fost insuficientă, cu însemnate goluri, cu o slabă pondere tehnologică și politehnică.

Măsuri de după 1956 au căutat să îndepărteze sau să atenuze greșelile de pînă atunci și să găsească un acord mai strins între școală și nevoile prezente și de perspectivă ale economiei și culturii românești. Durata învățămîntului general obligatoriu și gratuit a fost prelungită în fapt la 7 ani în 1956/1957, iar liceele au fost organizate în două secții: reală și umanistică (proces înfăptuit pe parcursul mai multor ani)⁹. Pe baza unui decret al Consiliului de Stat din 1961 s-a trecut la școala obligatorie de 8 ani, durata învățămîntului de cultură generală fiind extinsă la 12 ani. După 1958 s-au introdus studiul cunoștințelor agricole și lucrările practice pe lotul școlar în școlile din mediul rural, iar în cele orășenești, din 1959, studiul producției industriale și lucrări practice de atelier. S-a lărgit rețeaua de școli tehnice și profesionale, în cadrul cărora, pînă în 1965, s-au pregătit 285 000 cadre de muncitori calificați și peste 100 000 de cadre cu pregătire medie. În învățămîntul superior s-au luat măsuri pentru îmbunătățirea predării științelor sociale și a activităților culturale-educative în rîndurile studenților, pentru organizarea cercurilor științifice studentești. După 1958 se înființează facultăți și secții tehnico-economice

⁹ Hotărîrea Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român și a Consiliului de Miniștri al Republicii Populare Române cu privire la îmbunătățirea învățămîntului de cultură generală din Republica Populară Română. În Colecția de legi, decrete, hotărîri și dispoziții. 1956, 1 iulie — 31 august, Edit. științifică, 1956, p. 59—61, 62.

cu durata de 5 1/2 ani, se creează cursurile postuniversitare pentru inginerii economiști¹⁰. Multă atenție s-a acordat studierii în școli a materialismului dialectic și istoric, a istoriei mișcării revoluționare și muncitorești și a partidului comunist, ceea ce, în ciuda schematismului și a unor greșeli în predarea lor, a contribuit foarte mult la formarea politico-ideologică și morală a noilor generații de constructori ai socialismului.

Un însemnat număr de cetățeni, indiferent de vîrstă și profesie, au urmat seral și la fără frecvență liceele și unitățile învățămîntului superior. Măsura era cerută de nevoia acută de cadre a unei economii în plină expansiune, nivelul pregătirii absolvenților acestor forme de învățămînt fiind însă de regulă mai scăzut. În general se poate spune că în acei ani de construire a bazelor tehnico-materiale ale socialismului s-a pus în primul rînd accent pe cantitate și mai puțin pe calitate. Nici conținutul programelor de învățămînt, nici nivelul predării lor nu s-au ridicat la stadiul dorit. O altă deficiență a perioadei analizate este aceea de a nu fi reușit să realizeze un învățămînt legat de practică, fapt resimțit de toți absolvenții care nu au continuat studiile pe băncile facultăților (și aici s-a resimțit la studenții facultăților politehnice, medico-farmaceutice etc.), fapt cu implicații asupra contingentului de cadre economice.

În ciuda dificultăților și greșelilor, cu toate experiențele la care a fost supus, învățămîntul românesc de pînă la 1965 a izbutit să fie un învățămînt de masă, capabil să cuprindă întreaga populație de vîrstă școlară. Un deziderat al generațiilor anterioare se împlinea. Accesul spre cultură se deschisese tuturor cetățenilor țării, indiferent de naționalitate.

Odată cu reorganizarea școlii partidul comunist și statul român au pus la dispoziția maselor largi întreaga cultură și știință. Sistemul instituțional creat sau reinnoit a căpătat un caracter deschis. Referindu-se la cel mai înalt for de cultură revista „Contemporanul” scria cu pornirile și exagerările vremii: „Dintr-o castă închisă, cu rituri medievale Academia Română trebuie să devină cu adevărat promotoarea progresului științei și culturii, al democrației noastre populare... Academia trebuie să se preocupe și să răspundească problemele de știință sau de litere care izvorăsc din lupta pentru dezvoltarea economiei noastre naționale, pentru ridicarea nivelului material și cultural al maselor populare”¹¹. Dintr-o instituție de consacrare Academia a devenit un forum științific de coordonare și îndrumare a unui însemnat număr de institute și colective de cercetare științifică. Structura și componența vechii Academii au fost schimbate. În cadrul Academiei în octombrie 1948, se organizează șase secțiuni, 26 de subsecțiuni și două filiale la Iași și Cluj. Organele de bază prin care Academia își desfășura activitatea devin institutele (20 înființate inițial, la care se adaugă altele pe parcurs)¹², pe lângă ele funcționînd stațiuni experimentale, muzee, biblioteci, grădini zoologice și botanice etc. Numărul membrilor Academiei a fost sporit de la 66 la 132, „pentru a cuprinde toate ramurile de cercetare”¹³. În 1956 Academia avea 192

¹⁰ *Ibidem*, II, București, 1958, p. 85—88, p. 138; vezi și *Istoria învățămîntului din România*, Edit. didactică și pedagogică, București, 1971, p. 352—353.

¹¹ „Contemporanul”, nr. 73 din 20 februarie 1948.

¹² „Anuarul statistic al R.P.R.”, Edit. științifică, București, 1957, p. 223, indică, pentru anul 1956, 69 de institute de cercetare științifică, dintre care 31 ale Academiei.

¹³ Vezi Raportul prezentat de Traian Săvulescu cu prilejul deschiderii celei dintii sesiuni generale a Academiei R.P.R., în „Contemporanul”, nr. 109 din 29 octombrie 1948.

de membri și, reorganizată pe baza statutului din 30 iunie 1955, avea opt secțiuni¹⁴.

Știința s-a dezvoltat în toate domeniile, în concordanță cu cerințele economice ale țării, ale înfloririi culturii, învățămîntului. Instituționalizarea științei a creat profesiunea de cercetător științific. Această instituționalizare a fost însă prea rigidă, necorelată corespunzător cu alte zone ale activității economice și sociale, progresul științific fiind privit ca secundar economiei, învățămîntului, ocrotirii sănătății, cînd în fapt trebuia să fie propulsorul acestora. Accentul s-a pus pe cercetarea fundamentală. „Știința trebuie să răspundă sarcinilor producției, dar această preocupare să nu pună în umbră domeniul teoriei și al metodologiei. Dezvoltarea teoriei și a metodelor de cercetare este sarcina principală și de răspundere a institutelor Academiei” — spunea Traian Săvulescu la sesiunea generală din 1955¹⁵. Și, într-adevăr, au fost obținute unele succese teoretice însemnate, mai cu seamă în matematică, fizică, geografie, chimie, medicină ș.a., dar, de regulă, fără rezonanță practică. Cercetările tehnice, cu aplicație imediată în practică, au fost subevaluate. Între 1961—1965, de pildă, cercetătorii Academiei abordează peste 6 000 de teme științifice, dar numai 29 erau cuprinse în planul tehnic de stat. Numărul cercetătorilor care lucrau în acest domeniu reprezenta abia 36 la sută din totalul lucrătorilor științifici din țara noastră¹⁶. În toată perioada pînă la 1965 a lipsit un plan de ansamblu care să dea cercetării o orientare și o perspectivă clară spre direcțiile cerute de ritmul de creștere a economiei, de dezvoltarea științei contemporane. În locul unei aprofundate analize științifice proprii, s-a recurs de multe ori la preluarea mecanică a unor concluzii greșite cu privire la fenomenele noi ale științei (descoperirile din științele naturii, biologie și în special din genetică, din cibernetică), considerate manifestări ideologice reacționare. Pe lângă toate acestea își făcuse loc concepția greșită potrivit căreia importul de utilaje, mașini, procese tehnologice și licențe scutea de cercetări proprii. Incontestabil însă că, în ciuda acestor multe deficiențe, știința românească a înregistrat importante realizări. Continuînd tradiția, în această perioadă s-au format noi școli de cercetare cu realizări ce au contribuit la afirmarea României pe plan științific, s-au promovat metode și tehnici noi de cercetare, s-a conturat procesul de dotare a ei ca utilaje și aparatură de înaltă tehnicitate și cu specialiști de valoare. Și mai însemnate au fost realizările obținute în răspîndirea rezultatelor cercetărilor în masa mare a cetățenilor. Numeroase și diverse cursuri de calificare, perfecționare și reciclare, acțiunea organizată de popularizare a științei și culturii prin cicluri de conferințe în întreaga țară, crearea de asociații profesionale *, editarea în tiraj mare a cărții și revistei științifice ș.a. au fost tot atîtea mijloace de răspîndire a științei în rândurile maselor. În 1955 apăreau 3 857 cărți și broșuri științifice, în 1960 — 4 484 iar în 1965 — 5 923¹⁷. Numai Editura tehnică a editat între 1944—1956 — 920 de titluri anual. În aceeași perioadă au apărut

¹⁴ Ibidem, nr. 508 din 29 iunie 1956.

¹⁵ Ibidem, nr. 457 din 8 iulie 1955.

¹⁶ Vezi Darea de seamă a Academiei R.S.R. pe anul 1965 a lui Remus Răduleț în „Buletinul oficial”, lucrările Marii Adunări Naționale, ședința din 30 iunie 1966, p. 7.

* „Asociația științifică a tehnicienilor” (1951), „Asociația oamenilor de știință” (1956) ș.a.

¹⁷ „Anuarul statistic al R.S.R.”, 1967, p. 540.

115 periodice în domeniul tehnicii¹⁸. Un rol important l-a avut revista „Știința în R.P.R.”, apărută în 1954 în 6 serii. În iunie 1949 se creează „Societatea pentru răspîndirea științei și culturii” (S.R.S.C.) pentru a se ocupa de cultura de mase și de educația permanentă a maselor populare. În 1962 s-a reorganizat sub denumirea de „Consiliu pentru răspîndirea cunoștințelor cultural-științifice” și a dezvoltat sub egida sa o vastă rețea de universități populare. Presa de alte profiluri cuprindea articole pe teme de știință. Se încerca astfel transformarea științei într-un bun al tuturor. Și, pe măsura creșterii generale a nivelului de cultură, rezultatele erau din ce în ce mai vizibile. Erău cuceriri din mers ale noii orînduiri care-și construia făgașe proprii de evidențiere a superiorității sale.

De o instituționalizare vorbim și în sfera literaturii și artelor, firește nu *stricto sensu*. Încă din primii ani ai construcției socialiste partidul a inițiat și sprijinit organizarea pe plan profesional a creatorilor. În martie 1949 se constituie „Uniunea scriitorilor”, în octombrie „Uniunea compozitorilor”, în octombrie 1950 „Uniunea artiștilor plastici”, în 1952 „Uniunea arhitecților”, în 1954 „Uniunea ziariștilor”. Însemnate fonduri bănești au fost alocate din bugetul statului în contul celor mai multe dintre aceste organizații¹⁹. Congresele lor și conferințele lor pe țară au dezbătut chestiunile esențiale ale domeniilor respective, au contribuit la dezvoltarea creației, la integrarea ei în marea conexiune a construcției socialiste în țara noastră. Firește rigiditatea n-a lipsit nici aici. „Societatea scriitorilor din R.P.R. — scria Contemporanul — începe azi să fie o școală în care se învață meșteșugul scrisului angajat”²⁰. Sub această formulă a „scrisului angajat” însă puteau fi luate și au fost luate unele măsuri, chiar administrative, împotriva scriitorilor și artiștilor.

Politica culturală a partidului a vizat făurirea unei noi spiritualități românești, reflex al lumii ce se construia, a urmărit conferirea unei unități ideologice manifestărilor literar-artistice într-un cadru propriu creației, diversificării stilistice, stabilirea unei legături firești între evenimentul social contemporan revoluționar și noua expresie artistică. Această politică, consecvent urmărită, a trebuit să străbată greutățile începuturilor, puternica influență a împrejurărilor de viață națională a poporului român de după 1948, să se debaraseze treptat de simplism, dogmatism pînă a ajunge la nuanțarea și maturitatea de după 1960—1965. Și din această cauză, ca și din altele care țin de creatorii înșiși, în deceniul al 6-lea succesele literaturii și artelor nu au fost nici numeroase și, cu unele excepții, nici de mare valoare. Ele apar mai vizibile în poezie, interpretarea dramatică și muzicală, în proză. Inerente greșeli în drumul spre o nouă cultură apar în acest domeniu. Întilnim numeroase mostre de schematism și didacticism, de producții descriptive sau declarative. Mai ales în primii ani ai construcției socialiste domină spiritul mimetic, retorismul, convenționalismul, poezia enumerativă²¹. În muzică s-a exagerat unilateral ideea de specific național sau s-a propovăduit festivismul sau programatismul naiv, în proză și opera dramatică s-a afixat cu ostentație eroul nou, denumit perso-

¹⁸ „Contemporanul”, nr. 556 din 31 mai 1957.

¹⁹ Vezi, de pildă, „Monitorul oficial”, nr. 24 din 21 ianuarie 1949, p. 896—897.

²⁰ „Contemporanul”, nr. 129 din 25 martie 1949.

²¹ Cuvîntul lui Eugen Jbeleanu la întrunirea Comitetului Central al Ununii sindicatelor de artiști, scriitorii și ziariști din mai 1948, în ibidem, nr. 87 din 28 mai 1948.

naj pozitiv, care de cele mai multe ori era lipsit de viață, rupt de realitate ²², în artele plastice preocuparea firească pentru abordarea unei tematici sociale a dus la ierarhizarea valorii artistice nu după calitatea plastică, ci în funcție de prezența în operă a acestei tematici, în critica literar-artistică s-a greșit mai ales în revalorificarea moștenirii culturale a înaintașilor, nesocotindu-se sau blamându-se opere remarcabile de pe poziții ideologice dogmatice, rigide, străine materialismului dialectic și istoric. Alteori s-au elogiât fără discernământ lucrări de o calitate artistică discutabilă, dacă nu inexistentă. Nu s-a acordat atenția ce se cuvenea problemelor teoretice de bază ale esteticii marxiste, ale realismului revoluționar în artă. Firește, fiind o perioadă de acumulare, de trecere, greșelile erau inerente. Ele n-au precumpănit asupra succeselor, dar nu-i mai puțin adevărat că urma lor a fost vizibilă, resimțită în formarea omului ce edifica noua orînduire. Se știe doar că poetul, prozatorul, dramaturgul, compozitorul, cineastul, interpretul de artă și criticul au un contact direct cu masele. Puterea lor de influențare este cu atît mai mare cu cît nivelul general de cultură în socialism este foarte ridicat, reflex al ritmului accentuat de dezvoltare a ansamblului social-economic, al acțiunii unor legi sociale și umane superioare oricărei alte orînduiri.

În perioada edificării bazelor socialismului într-o bună măsură raportul mase-cultură n-a funcționat după reguli firești. Sub motiv că opera de cultură trebuie să fie pe înțelesul tuturor ea a fost coborîtă pînă la un nivel foarte scăzut, în loc ca ea să tragă spre sine pe cititor sau spectator fără a-și pierde din atributele sale artistice. „Am confundat filozofia implicită a actului artistic — spunea autocritic dramaturgul Aurel Baranga — cu ceea ce ne-am obișnuit a numi mesajul unei piese, redus el însuși la o demonstrație de o tristă precaritate și ostentație” ²³. Abia după 1960 și îndeosebi după 1965 s-a așezat raportul artă-mase pe un temei adevărat *.

Chiar dacă însemnatele izbînzii din acești ani ai celui de al 6-lea deceniu sînt în primul rînd de natură cantitativă marea lor semnificație pe calea educării generațiilor de constructori ai socialismului nu poate să nu fie puternic subliniată în același timp cu remarcabilul efort al statului român de a asigura culturii o serioasă bază tehnico-materială. Cartea a devenit treptat un bun de masă. În 1955 se publicau deja 5 182 titluri într-un tiraj de 48 414 000 exemplare, în 1960 — 6 355 de titluri într-un tiraj de 51 393 000, iar în 1965 — 8 422 de titluri în 78 024 000 exemplare. S-au creat numeroase biblioteci publice : 14 352 în 1949, 14 407 în 1960, 11 240 în 1965 cu un număr de volume din ce în ce mai sporit : 5 641 000 în 1949, 43 136 000 în 1965. Ziarele de informare generală și-au mărit mereu tirajul : 501 407 000 în 1949, 995 316 000 exemplare în 1965 din care 65 553 000 și respectiv 92 803 000 în limbile naționalităților conlocuitoare. Numărul teatrelor și instituțiilor muzicale era în 1938 de 18 (fără orches-

²² Vezi masa rotundă pe tema *Cine sînt eroii romanelor noastre*, în ibidem, nr. 13 din 1 aprilie 1979.

²³ Cuvîntul lui Aurel Baranga la Colocviul național de literatură dramatică, Cluj-Napoca, 16—18 mai 1978, în „Viața românească” nr. 7—8 din 1978, p. 77.

* Încercări au fost și anterior. Vezi, de pildă, acțiunea tinerilor de la revista „Steaua” în 1957. În articolul *Avatarurile dogmatismului* George Munteanu se declara vehement împotriva celor ce trivializau literatura, a celor care nu respectau cerințele artistice elementare, care nu înțelegeau relația dintre conținut și formă („Contemporanul”, nr. 543, din 1 martie 1957).

trele simfonice și cele populare) pentru a ajunge în 1965 la 130. Casele de cultură, căminele culturale și cluburile sindicale au sporit de la 4 931 în 1948 la 16 468 în 1965. Numărul muzeelor a crescut și el de la 176 în 1955 la 217 în 1965. Stațiile de radio-emisiune de la 6 în 1948 au ajuns la 30 în 1965²⁴. Între 1949—1954 s-au transmis două-trei programe între anumite ore, din 1954 începe difuzarea a două programe paralele și chiar trei între anumite ore. În 1963 se inaugurează și programul III. De la 6 stații de televiziune în 1960 se ajunge la 30 în 1965²⁵. În noiembrie 1948 se naționalizează industria cinematografică, pe atunci cu mijloace foarte sumare. Abia cu darea în folosință a studiourilor de la Buftea, între 1954—1959, se ajunge la o bază tehnico-materială, care corelată cu creșterea unui număr din ce în ce mai mare de specialiști, a îngăduit dezvoltarea rapidă a cinematografiei românești. În 1951 se produceau 2 filme artistice de lung metraj, 2 de scurt metraj, 15 filme documentare și 60 de jurnale cinematografice; în 1965 se ajunge la 15 filme de lung metraj, 19 de scurt metraj, 100 de documentare și 82 de jurnale²⁶. Numărul cinematografeilor a crescut de la 488 în 1948 la 6 499 în 1965. Toate aceste cifre arată dimensiunile revoluției pe planul cultural din România anilor construcției socialismului, arată dinamismul acesteia și puternicul ei caracter de masă. Cum se poate observa, mai ales în primii ani ai revoluției, propaganda culturală a apelat predilect la mijloacele tradiționale: teatrul, estrada, conferințele, cărțile și broșurile. Pe măsura creșterii posibilităților de a asigura o bază tehnico-materială corespunzătoare s-a trecut și la tot mai amplă folosire a mijloacelor moderne de transmitere a culturii. O consecință directă a fost lărgirea considerabilă a sferei publicului „atrageră în circuitul cultural național a unor noi medii sociale și grupe de populație, altădată defavorizate din punct de vedere cultural, a unor zone geografice înainte izolate”²⁷. Cultura s-a decomerțializat, statul subvenționând instituțiile culturale călăuzite după criterii etice și pedagogice și nu ale succesului comercial. S-a îngăduit astfel formarea treptată a unui public matur, receptiv la valorile autentice. Totodată s-a deschis tot mai larg drumul democratizării culturii, prin abolirea discriminărilor sociale în zona receptării culturii, prin crearea unui cadru democratic de valorificare a potențelor creatoare ale maselor. Au fost toate acestea condiții esențiale pentru trecerea la o etapă superioară în dezvoltarea culturii socialiste în România.

2. Perioada istorică de după 1965 marchează în cultură perioada calității. Ea fusese anunțată prin unele realizări încă din anii '60, dar nu se instituie ca o trăsătură atotcuprinzătoare decât după Congresul al IX-lea. Toate domeniile au beneficiat de pe urma politicii lucide, realiste, închinată cunoașterii adevărului, pe care a promovat-o partidul nostru în guvernarea țării. Importante schimbări calitative s-au produs în înțelegerea materialismului dialectic, în aplicarea lui în practica vieții social-politice românești, P.C.R. aducându-și o contribuție marcantă la tezaurul gândirii marxiste, la dezbateră problemelor de esență ale lumii contemporane. Orientarea partidului în ideologie, cultură, educație s-a statuat în Programul P.C.R.

²⁴ „Anuarul statistic al R.S.R.”, 1967, p. 511—544.

²⁵ Ibidem, p. 535.

²⁶ Ibidem, p. 531.

²⁷ *Cultura socialistă în România*, p. 76.

privind îmbunătățirea activității ideologice, ridicarea nivelului general de cunoștințe și educare socialistă a maselor din noiembrie 1971²⁸, care a dobândit noi dimensiuni prin hotărârile Congresului al XI-lea din noiembrie 1974, și ale Congresului educației politice și al culturii socialiste din iunie 1976, prin programul de măsuri în domeniul muncii ideologice, politice și cultural-educative, adoptat la Plenara din 2—3 noiembrie 1976.

Programul ideologic este o parte constitutivă a Programului P.C.R. de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, adoptat de Congresul al XI-lea, document de excepțională însemnătate, care înfățișează într-o formă încheagată, unitară, gândirea ideologică și politică a partidului nostru, prefigurând procesele sociale ce vor avea loc în următoarele decenii în societatea românească și formulând aprecieri asupra atitudinii României față de evoluția vieții internaționale.

Ideologia oferă culturii socialiste un caracter consecvent științific și revoluționar; reprezintă axul fundamental al întregului sistem cultural și, în același timp, forța care propulsează învățămîntul, știința și cultura socialistă în rîndul maselor largi. Firește, ideologia nu exprimă numai unele laturi din cultură, ci este ea însăși implicată în cultură, influențînd-o, fiind un criteriu de referință în definirea ei.

Înlăturînd și condamnînd manifestările de schematism, dogmatism și închistare în aplicarea în practică a principiului conducerii de către partid a procesului cultural-educativ în deceniul al 6-lea, P.C.R. a reactualizat acest principiu în sensul de a conferi omului de cultură libertatea social-politică și libertatea de creație. El devine „o personalitate liberă în viața tumultuoasă a societății”, un om cu înaintată conștiință artistică care prin această calitate chiar este și un angajat în procesul transformărilor innoitoare ale societății. Omul de știință și creatorul de artă sînt chemați să participe activ la ridicarea noii societăți. Dar partidul nu le impune nici un anumit stil, nici o anumită manieră de creație. Ceea ce le cere este de a se strădui să înțeleagă epoca aceasta, profundele ei transformări, de a realiza relațiile de tip nou dintre oameni, condiția lor demnă și liberă, de a reda în forme artistice cît mai variate preocupările și năzuințele lor, de a evidenția afirmarea noului.

Întreaga activitate ideologică, de cultură și educație este pătrunsă de spiritul umanismului revoluționar*, întemeiat pe realitățile societății românești în plină dezvoltare, din care au dispărut pentru totdeauna exploatarea, inegalitățile de clasă, sociale și naționale. Situația omului în centrul întregii preocupări și activități a societății, stabilirea unor raporturi armonioase, organice între individ și colectivitate sînt strîns legate de dezvoltarea conștiinței socialiste, aceasta din urmă fiind parte integrantă a procesului de făurire a tipului uman al comunistului.

Tocmai avînd în vedere viitorul acestei țări și al oamenilor ei, înainte de toate după 1965, în activitatea cultural-educativă a partidului, s-a avut în vedere crearea unei concepții științifice, unitare față de învățămînt, un domeniu chemat să producă însuși subiectul operei de cultură

²⁸ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 6, p. 638 și urm.

* Asupra sensurilor și conținutului umanismului, vezi Al. Tănase, *Cultură și umanism*, Edit. Junimea, Iași, 1973, p. 187—265.

și care prin aceasta chiar nu putea și nu poate să se afle decât sub semnul înnoirilor. Înnoiri cerute de obiectivele construirii socialismului, de necesitățile unei politici culturale dinamice și eficiente, de permanenta preocupare a încadrării învățămîntului românesc în cultura generală contemporană, cu numeroase note calitative noi. La 1 iulie 1966 se reinființează liceele de specialitate²⁹, desființate după 1948. Se relua astfel o veche tradiție, stabilită încă prin legile din 1901 și 1905. În anul școlar 1966—1967 s-au înființat deja peste 150 de licee de specialitate.

Măsuri importante în învățămînt au fost luate în 1968. În februarie Ministerul Învățămîntului a elaborat un „Studiu privind dezvoltarea învățămîntului de cultură generală” și un altul referitor la „dezvoltarea învățămîntului profesional și tehnic”³⁰.

Propunerile Ministerului Învățămîntului au stat la baza Directivelor C.C. al P.C.R., aprobate de Plenara din aprilie 1968, privind dezvoltarea și perfecționarea învățămîntului de cultură generală, profesional, tehnic și superior³¹, temeiul legii privind învățămîntul în R. S. România din 13 mai 1968³². Ținînd seama de bogata experiență, de realizările și lipsurile existente, ca și de experiența acumulată pe plan mondial, legea stabilește cadrul juridic necesar organizării și desfășurării învățămîntului în țara noastră. Apare clar evidențiat în această lege caracterul democratic al politicii P.C.R., asigurîndu-se exercitarea dreptului la învățămînt tuturor cetățenilor fără deosebire de naționalitate, rasă, sex, religie și fără vreo îngrădire. Pentru naționalitățile conlocuitoare se asigura desfășurarea învățămîntului în limba proprie. Gratuitatea învățămîntului de toate gradele era reafirmată și întărită prin sprijinul material acordat de stat, sub diferite forme, elevilor și studenților. Legea stabilește componența sistemului de învățămînt, deschizînd largi posibilități în dezvoltarea fiecărei verigi. Se stabilește ca școala generală obligatorie să fie de 10 ani și să înceapă la vîrsta de 6 ani. Pentru formarea cadrelor intermediare între ingineri, tehnicieni sau maiștri se prevede organizarea secțiilor de subingineri și de conductori arhitecți, acoperindu-se astfel un gol resimțit în activitatea de producție. Se introduce principiul conducerii colective, lărgindu-se atribuțiile consiliilor profesionale ale instituțiilor de învățămînt superior și ale facultăților, se acordă multă importanță cercetării științifice din învățămînt, legării ei de problemele economiei, de cerințele culturii socialiste.

Legea din 1968 a avut efecte favorabile asupra întregului proces instructiv-educativ. În aplicarea ei au existat și greutăți și s-au manifestat neajunsuri în ce privește planificarea necesarului de cadre, legarea de practică. Școala generală obligatorie de 10 ani nu reușise pînă în 1973 să cuprindă pe toți absolvenții clasei a VIII-a; în liceele de specialitate și în școlile profesionale a existat o fărîmițare exagerată a specialităților și meseriilor. În formele și metodele de predare precumpănea latura expozitivă. Plenara C.C. al P.C.R. din iunie 1973 a hotărît extinderea învățămîntului preșcolar, măsuri pentru traducerea în fapt a obligativității

²⁹ „Buletinul Oficial”, nr. 5 din 4 iulie 1966.

³⁰ Vezi „Scînteia” din 6 și 8 februarie 1968.

³¹ Ibidem, din 24 aprilie 1968.

³² „Buletinul Oficial”, nr. 62 din 13 mai 1968, p. 2—22; vezi și *Legea privind învățămîntul în Republica Socialistă România*, Edit. politică, București, 1968.

școlii pentru toți copiii pînă la vîrsta de 16 ani, pentru îmbunătățirea învățămîntului liceal, ridicarea calității pregătirii cadrelor didactice³³. Măsurile Plenarei au fost dezvoltate de Decretele Consiliului de Stat din 12 iulie asupra învățămîntului general, liceal și profesional privind legarea școlii de practică³⁴, dezvoltate și statuate unitar în Legea educației și învățămîntului din 21 decembrie 1978³⁵.

La baza întregii școli a fost așezat principiul politehnizării — al îmbinării strinse a muncii, învățămîntului și cercetării, unul din factorii primordiali ai construcției socialismului — și policalificării, dîndu-se posibilitatea de a trece de la o specialitate sau activitate la alta și de a se dezvolta multilateral personalitatea umană. La absolvirea învățămîntului obligatoriu de 10 ani elevilor li se dă nu numai diploma de absolvire ci și un certificat de calificare care le dă dreptul să se încadreze în producție ca practicanți în meseriile în care s-au pregătit dacă nu continuă studiile. S-a introdus stagiul de practicant de 6—12 luni pentru absolvenții primei trepte a liceului și 6—18 luni pentru cei ai treptei a doua în cazul cînd nici unii, nici alții nu continuă studiile. În școlile profesionale ponderea pregătirii practice ajunge la 70—80% din totalul orelor prevăzute. Întregul proces instructiv-educativ din învățămîntul superior se desfășoară pe baza integrării acestuia cu producția, proiectarea și cercetarea științifică. Practica în producție a studenților trebuie să le asigure atît însușirea cunoștințelor și deprinderilor viitoarei profesii, cît și o temeinică pregătire practică.

Pentru o mai bună organizare a învățămîntului s-a creat Consiliul Superior al Educației și Învățămîntului, alcătuit din cadre didactice, cercetători, reprezentanți ai organelor centrale de partid și Consiliului Național pentru Știință și Tehnologie, academiilor de științe, instituțiilor centrale ș.a. Acest consiliu răspunde de înlăptuirea politicii partidului și statului în domeniul învățămîntului, centralizează și îndrumă activitatea Ministerului Educației și Învățămîntului și a celorlalte ministere și organe centrale și locale, face propuneri conducerii partidului și statului pentru îmbunătățirea continuă a activității în învățămînt.

Pregătirea și perfecționarea cadrelor continuă și după ce absolvenții diverselor tipuri de învățămînt sînt repartizați în producție. Formele educației permanente sînt mereu dezvoltate. S-a organizat un sistem unitar de pregătire și perfecționare a cadrelor de partid, de stat și din economie în cadrul Academiei pentru învățămînt social-politic și perfecționare a cadrelor de conducere „Ștefan Gheorghiu”, de pe lîngă C.C. al P.C.R. Începînd cu 1971 se organizează sistemul național de perfecționare a pregătirii profesionale a tuturor lucrătorilor³⁶.

Întreaga activitate de perfecționare se bazează pe planuri anuale și de perspectivă care fac parte din planurile proprii ale organizațiilor socialiste. Astfel principiul educației permanente ajunge a fi cu adevărat un principiu călăuzitor al modelării personalității umane, garantînd contactul neîncetat și sistematic al omului cu cultura.

³³ Hotărîrea Plenarei C.C. al P.C.R. din 18—19 iunie 1973 cu privire la dezvoltarea și perfecționarea învățămîntului în Republica Socialistă România, Edit. politică, București, 1973, p. 27 și urm.

³⁴ „Buletinul Oficial”, nr. 67 din 12 iulie 1977, p. 1—20.

³⁵ Ibidem, nr. 113 din 26 decembrie 1978.

³⁶ Ibidem, nr. 34 din 18 martie 1971, p. 224—230.

Structura învățămîntului din România corespunde etapei de dezvoltare în care ne aflăm. Pe lângă asigurarea unui învățămînt complet gratuit pentru toți cetățenii țării, indiferent de naționalitate, pe lângă cuprinderea în școală a unui număr tot mai mare de tineri (în 1978 erau 3 153 016 elevi înscriși în învățămîntul primar și gimnazial, 1 039 050 în cel liceal, 113 646 în școlile profesionale, 11 414 în învățămîntul tehnic, de specializare postliceală și de maiștri și 182 337 în învățămîntul superior³⁷) s-a reușit extinderea învățămîntului preșcolar, instituirea școlii obligatorii de zece ani, intensificarea preocupărilor pentru integrarea învățămîntului cu activitatea productivă și cercetarea, îmbunătățirea conținutului și metodelor procesului instructiv-educativ ș. a.³⁸

Școala românească se prezintă astăzi ca un sistem unitar, încheiat, capabil să satisfacă cerințele concrete ale operei de edificare a civilizației socialiste, un sistem care îngăduie mobilitatea, receptarea noului.

Ca și în învățămînt, chestiunea principală care s-a pus în științele naturii și în cele sociale după 1965 a fost aceea a instituirii unei mai bune organizări, singura în stare să asigure un climat propice realizărilor de valoare, să canalizeze energiile creatoare, să favorizeze transformarea științei în cel mai puternic instrument de revoluționare a societății. Cadrele și forțele materiale au fost îndreptate spre obiectivele principale ale progresului științific. În decembrie 1965 s-a creat, pe lângă Consiliul de Miniștri, Consiliul Național al Cercetării Științifice, devenit în 1971 Consilul Național pentru Știință și Tehnologie³⁹, organism de partid și de stat a cărui menire este aceea de a stabili un plan unic de cercetare pe scară națională și a asigura împlinirea lui. Potrivit hotărîrilor Comitetului Politic Executiv din 5 iunie 1979, Consiliul Național pentru Știință și Tehnologie— în fruntea căruia se află acad. dr. ing. Elena Ceaușescu, coordonează întreaga activitate de cercetare științifică, dezvoltarea tehnologică și introducerea progresului tehnic, promovează creația științifică și tehnologică originală, stimulează capacitatea creatoare a oamenilor muncii, participarea largă a oamenilor de știință din țara noastră la eforturile desfășurate pe plan mondial pentru progresul științei și tehnologiei⁴⁰.

În perioada de după 1965 a fost constantă preocuparea partidului și statului român pentru împletirea armonioasă a cercetării fundamentale cu cea aplicativă, pentru valorificarea efectivă a rezultatelor în economie, pe calea reducerii ciclului de cercetare, a încurajării activității de conexare a cercetării cu proiectarea tehnologică. S-a dezvoltat baza tehnico-materială a cercetării științifice, volumul investițiilor exprimînd dinamismul acestei ramuri. În perioada 1966—1970 în cercetare s-au cheltuit 5 miliarde lei, iar între 1971—1975 cheltuielile au sporit la 7,5 miliarde lei. Personalul ocupat în sfera științei și a deservirii științifice era în 1974 de aproape 150 000 cadre — incluzînd desigur și compartimentele de concepție din centrale și întreprinderi. În activitatea de cercetare științifică propriu-zisă lucrează 96 200 cadre, din care peste 33 000 cu studii superioare⁴¹.

³⁷ „Anuarul statistic al R.S.R.”, 1978, p. 490—491.

³⁸ Vezi și Ion Rebedeu, *Politica P.C.R. în domeniul învățămîntului, științei și culturii*, în „Era socialistă”, nr. 3 din 1975, p. 32.

³⁹ „Buletinul Oficial” nr. 42 din 29 martie 1971, p. 278.

⁴⁰ „Știința” din 6 iunie 1979.

⁴¹ „Anuarul statistic al R.S.R.”, 1978, p. 106.

Pentru îmbunătățirea activității de cercetare, a statuării sale într-un cadru organizatoric mai adecvat, în decembrie 1969 a fost adoptată o lege special destinată acestui domeniu ⁴².

În scopul unirii organice a preocupărilor institutelor de cercetări științifice cu nevoile economiei naționale a fost instituit, prin Hotărârea Consiliului de Miniștri privind aplicarea sistemului contractual în activitatea de cercetare științifică din martie 1970, contractul de cercetare, ca instrument de consolidare a legăturilor dintre știință și producție ⁴³. Majoritatea institutelor a trecut la organizarea în regimul gestiunii economice proprii, cu excepția institutelor și centrelor de cercetări din domeniul științelor biologice, medicale și social-politice, în regim economic cu dotație de la buget.

În anii 1969—1970 s-a trecut la o mai bună organizare a vieții academice din România. Au fost create noi academii de științe, specializate pe mari ramuri sau domenii. Astfel au luat ființă Academia de Științe Medicale (1969), Academia de Științe Agricole și Silvici (1969) și Academia de Științe Sociale și Politice (1970)⁴⁴. Aceste noi instituții au preluat în componența lor, de la Academia R.S.R., institutele din sfera lor de specialitate, reușindu-se astfel a se grupa mai omogen, într-o ambianță unitară, unități de același profil și să se păstreze totodată, prin centrele lor de cercetare, o linie de continuitate.

O contribuție de seamă în domeniul cercetării științifice aduce Ministerul Educației și Învățământului. Rețeaua sa de cercetare cuprinde mai multe institute și centre de cercetare în științele naturii și cele sociale.

În structura organizatorică a științei românești actuale și alte organisme au importanța lor în cercetarea pe ramuri: Comitetul de Stat pentru Energie Nucleară ⁴⁵, Comitetul de Stat al Geologiei, Institutul central de cercetări metalurgice, Institutul central de biologie și, de asemenea, Institutul central de chimie ⁴⁶. În sistemul acestuia din urmă intră importante unități de cercetare din București, Ploiești sau Mediaș, precum și un număr important de laboratoare ale marilor combinate și întreprinderi chimice.

După 1965 partidul a acordat o mare atenție și un sprijin susținut rețelei ministerelor economice, în cadrul cărora cercetarea științifică a luat amploare, fiind adesea o condiție premergătoare creării de noi subramuri.

S-au creat zeci de institute în mai multe orașe ale țării, afiliate pe lângă academiile de științe, ministere sau instituții centrale. Odată cu lărgirea unităților de cercetare s-a realizat și o îmbunătățire a repartizării teritoriale a rețelei științifice, ceea ce a atras în circuitul creației de știință potențialul principalelor centre urbane și apoi al unor însemnate centre industriale. Un rol de seamă în promovarea cercetării științifice, în perfecționarea pregătirii cadrelor și dezvoltării relațiilor internaționale pe țărîm

⁴² *Lege privind organizarea activității de cercetare științifică în Republica Socialistă România*, în „Buletinul Oficial”, nr. 140 din 19 decembrie 1969.

⁴³ *Ibidem*, nr. 13 din 4 martie 1970, p. 72—76.

⁴⁴ *Ibidem*, nr. 69 din 8 septembrie 1969, p. 836—838, nr. 22 din 18 martie 1970 (și cu referire la Decretul 704 din 14 noiembrie 1969), p. 130, 131—132.

⁴⁵ *Ibidem*, nr. 2 din 30 ianuarie 1970, p. 8—10.

⁴⁶ *Ibidem*, nr. 21, din 3 mai 1966; nr. 158 din 27 decembrie 1972, nr. 76 din 17 mai 1974; nr. 200 din 17 decembrie 1973.

științific îl au și asociațiile profesionale ale oamenilor de știință din diferite specialități, ca și comitetele naționale științifice.

Organizarea ce s-a dat activității de cercetare a favorizat obținerea de mari succese *, a permis afirmarea unui valoros potențial uman și a asigurat condițiile necesare înaintării noastre în știință. În domeniile tradiționale ca matematica, chimia, medicina s-au abordat tematici, orientări și metode noi; în fizică în 1974 s-a creat Centrul de fizică din București, cu valoroase realizări, s-au dezvoltat cu precădere ramurile moderne ale științelor tehnice: automatica, cibernetică, teoria informației, micro-electronica, energia nucleară, mecanica fină, optica; s-a extins folosirea sistemelor de conducere cu mijloace de prelucrare automată a datelor și dotarea economiei naționale cu tehnica de calcul prin crearea unei rețele de centru de calcul a cărei activitate este coordonată de Institutul central de conducere și informatică (1972). Însemnate succese s-au obținut în științele agricole, zootehnice, silvice, în geologie-geografie. Cercetările din domeniul științelor sociale au fost orientate îndeosebi spre cunoașterea legilor obiective de dezvoltare a societății contemporane, generalizarea teoretică a noilor fenomene din viața socială, a experienței proprii a poporului român în opera de construire a socialismului.

De o inestimabilă valoare sînt în acest domeniu cele 17 volume din operele președintelui Nicolae Ceaușescu intitulate *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, culegerile sintetice din documente ale Partidului Comunist Român, volumele seriei *Din gândirea social-politică a președintelui României, Nicolae Ceaușescu*, volumele privind relațiile internaționale ale Partidului Comunist Român și politica externă a României. Opera președintelui României aduce o contribuție de excepție la elaborarea unor teze și concepte fundamentale ale construcției societății socialiste, la elucidarea raporturilor dialectice dintre general și particular, național și internațional în dezvoltarea socială, dintre factorul intern și extern în revoluția și construcția socialistă, la înțelegerea conceptului noii ordini economice și politice internaționale, al principiilor care trebuie să guverneze relațiile dintre state, dintre partidele comuniste și muncitorești.

Dintre științele sociale istoria îndeosebi s-a găsit în atenția generală. Dezbărîndu-se de metode unilaterale, de închistări dogmatice, istoricii au abordat cu curaj și de pe pozițiile adevărului evoluția poporului român, deschizînd noi optici de interpretare, ridicînd probleme care țin de devenirea noastră.

Prin mai buna funcționare a învățămîntului, prin politehnizarea lui, dezvoltînd mijloace de popularizare din perioada anterioară, prin politica de carte, cuceririle științei s-au făcut cunoscute în rîndul maselor largi, au intrat în practica vieții cotidiene.

Partidul și statul român pornesc în mod constant de la considerentul că societatea socialistă multilateral dezvoltată și comunismul nu pot fi edificate decît pe baza celor mai înaintate cuceriri ale științei și tehnicii⁴⁷.

* Asupra succeselor obținute de știința și tehnica românească în ultimul timp, și asupra remarcabilelor personalități ce s-au afirmat, vezi sintetic în *Știința — factor esențial al progresului material și spiritual al societății noastre*, cf. *Cultura socialistă în România*, p. 120—147.

⁴⁷ Programul Partidului Comunist Român . . . , p. 95.

P.C.R. promovează un adevărat spirit revoluționar în activitatea de cercetare științifică. Între documentele Congresului al XII-lea este și „Programul-directivă de cercetare științifică, dezvoltarea tehnologică și de introducere a progresului tehnic în perioada 1981–1990 și direcțiile principale pînă în anul 2000” care pune în fața cercetării noi și mari sarcini în studierea și cunoașterea structurii interne a materiei, în explorarea structurii scoarței terestre, învestigarea structurii intime a materiei vii, a organismului uman, în cunoașterea universului, a legilor dezvoltării istorico-sociale. Datorită interconexiunilor profunde dintre diferite domenii ale cunoașterii o mare însemnătate capătă promovarea largă a cercetărilor pluridisciplinare⁴⁸. Avem de-a face cu un amplu plan de activitate creatoare pus de partid în fața tuturor oamenilor de știință, a tuturor lucrătorilor din sfera ei de cuprindere în scopul realizării unei racordări organice a cercetării și dezvoltării tehnologiei cu cerințele dezvoltării economico-sociale ale țării. Ca peste tot în lume și la noi se cer elaborate noi tehnologii, care să conducă la reducerea consumurilor de combustibil și energie, cit și la descoperirea de noi surse de energie, de tehnologii cu eficiență practică. Un loc important revine cercetărilor fundamentale pentru a asigura perspectiva dezvoltării științei⁴⁹.

Perioada de după 1960–1965 a însemnat o adevărată expansiune pentru literatură, teatru, arte plastice, muzică, cinematografie, radio-televiziune. O expansiune în conținutul lor, dar și în formele de redare a acestuia; o manifestare fecundă a scriitorilor și artiștilor consacrați, ca și a noilor generații. Într-o oarecare măsură această amplă dezvoltare cultural-artistică fusese anunțată din anii imediat anteriori printr-o acțiune de spargere a canoanelor în care se dezvoltaseră arta și literatura pînă atunci.

Dezvoltarea literaturii și artei, a culturii în genere, a corespuns evoluției de ansamblu a societății românești într-o etapă nouă, impulsivă, rîndu-le, ca importanți factori de conștiință, continua evoluție a țării. Literatura și arta au fost cele două expresii vii ale spiritualității noastre menite să dea o întrupare artistică gîndirii creatoare românești, axării sale într-un prezent de mari realizări. Ele au participat în chip real la opera de înfăptuire a unei superioare conștiințe, stabilindu-și eforturile pe traiectul dintre realitate și meditație asupra realității.

Partidul a stimulat preocuparea scriitorilor și a tuturor artiștilor pentru perfecționarea măiestriei, pentru îmbogățirea mijloacelor de expresie, pentru o continuă inovare creatoare. „Se însușesc experiențe, se depășesc altele”, cum scria criticul Al. Oprea. S-a pornit de la premisa că diversificarea de stiluri și forme artistice nu face decît să exprime mai pregnant conținutul, să-l facă mai accesibil omului pentru care este destinată opera de artă. O largă pleiadă de tineri prozatori, poeți, critici, dramaturgi, artiști s-au afirmat în cîmpul creației, unde au adus o in-fuzie proaspătă de elanuri generoase.

Efortul de a diversifica și perfecționa mijloacele și formele de expresie a apărut ca o condiție fundamentală a progresului în cultură. În același timp, s-a pus mai pregnant chestiunea neconfundării spiritului novator autentic, originalitatea și proșpețimea ideilor cu încercările de

⁴⁸ *Programul-directivă...* Ed. politică, București, 1979.

⁴⁹ *Ibidem*,

a prezenta drept inovații artistice unele mode vechi, sau unele preluări mecanice ale culturii altor popoare, fără aderență cu spiritul culturii românești, cu idealul umanist socialist al societății noastre⁵⁰.

În ultimul deceniu și jumătate s-au obținut însemnate succese, realizate de scriitorii și artiștii români și de cei aparținând naționalităților conlocuitoare *. Personalitățile au marcat mai puternic și mai distinct domeniile în care s-au afirmat. Au apărut numeroase talente tinere, totdeauna un semn de vitalitate pentru orice cultură. S-au manifestat noi mijloace, s-au experimentat noi forme, și s-au redimensionat altele, clasice. Remarcabile sînt realizările poeziei, mereu diversificată în formele sale, ale școlii interpretative dramatice și muzicale al cărei prestigiu a crescut neîncetat, al criticii literare. Creația ultimului timp se caracterizează printr-o spectaculoasă înflorire a genurilor, în muzică, în arte plastice, ș.a., printr-o foarte variată tematică. Remarcăm îndeosebi „regîndirea” trecutului nostru istoric de către literatură, contribuția acesteia la înțelegerea a ceea ce s-a întîmplat cu societatea românească în anii construcției socialiste, imaginea realului pe care ne-o dau eroii ei exprimînd legitimitatea societății noastre. Apar noi creații arhitectonice, grație susținutei politici de industrializare, de urbanizare și înfrumusețare a țării, a preocupării constante de ridicare a nivelului cultural. Au apărut noi orașe, s-au înnoit altele, s-au construit numeroase clădiri de interes social, edificii culturale, baze sportive, ansambluri turistice. S-a dezvoltat astfel o concepție arhitectonică modernă. Sculptura a înregistrat o linie ascendentă asemănătoare. Trecutul istoric și prezentul spectaculos s-au întîlnit în forme și volume ample, monumentale, în alegorii, compoziții decorative expresive ș.a. A fost pregnant în ultimul deceniu și jumătate climatul de emulație spirituală, propice creațiilor de valoare. Dau acest sentiment numeroasele expoziții de pictură, grafică, sculptură organizate în toate orașele țării, în mai toate muzeele, festivalurile muzicale cu caracter periodic de la București, Cluj, Iași, Brașov, Mamaia ș.a., excelentele spectacole de teatru de pretutîndeni, cartea de literatură din ce în ce mai căutată, o mișcare artistică de amatori tot mai largă care se bucură de îndrumarea competentă din partea forurilor și a oamenilor de specialitate etc. Valoarea estetică a producțiilor literar-artistice a crescut substanțial, în același timp, dealtfel cu creșterea posibilităților de receptare a artei și literaturii.

Cantitativ, în exprimarea lapidară a cifrelor, în 1977, de pildă, producția de carte a însumat 7 218 de titluri, într-un tiraj de 94 304 000 exemplare. În acest an își desfășurau activitatea 147 de teatre și instituții muzicale, dintre care 14 în limbile naționalităților conlocuitoare; funcționau 21 436 biblioteci cu peste 145 milioane volume, 407 de muzee, 7 981 de cămine culturale, peste 1000 universități populare; se produceau 91 de filme artistice și 234 filme documentare și științifice. În prezent în România se tipăresc 34 cotidiene totalizînd un tiraj anual de 1 196 182 000 exemplare și 424 reviste și publicații periodice cu un tiraj, la o apariție,

⁵⁰ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la Conferința națională a scriitorilor* — 24 mai 1972, Edit. politică, București, 1972, p. 18—19.

* Asupra afirmării artei și literaturii vezi mai pe larg în *Cultura socialistă în România*, partea a II-a, 30 de ani de literatură și artă socialistă în România, p. 183—308.

de 200 878 000 exemplare. Dintre acestea în limbile naționalităților conlocuitoare se tipăresc 38 de publicații centrale și locale cu un tiraj anual de 9 123 000 exemplare. România dispune de 6 studiouri de radio și 62 stații de radioemisie. În limbile naționalităților conlocuitoare se transmit la programele de radio și televiziune peste 6000 de ore anual⁵¹.

Toate aceste cifre relevă cadrul organizatoric larg și mijloacele materiale puternice de care dispune România pentru promovarea artei și culturii socialiste, pentru răspîndirea ei în mase și îmbogățirea vieții spirituale a poporului român.

Această substanțială sporire a cantității și calității creației culturale s-a datorat unei orientări clare și constante a partidului nostru în domeniul vieții spirituale.

S-a manifestat pregnant caracterul militant al culturii, un militantism social și politic deschis. Epoca mai nouă a istoriei țării caută să-și găsească în cultură o reflectare tot mai autentică și mai vibrantă. În concepția partidului nostru angajarea socială nu e o dogmă, ci un principiu, un atribut primordial al creației. Angajarea vine din tema abordată, din fluxul de sentimente ce se degajă⁵². O creație „ruptă de realitate, singulară, închisă în ea însăși, lipsită de orice perspectivă, dedicată neantului”⁵³ nu poate avea viață într-o societate plină de dinamism cum este a noastră. Tot astfel militantismul nu se poate confunda cu utilitarismul, cu înțelegerea primară a mesajului culturii. Arta și literatura patriotică evocă trecutul pentru a stabili similitudini cu prezentul, pentru a sublinia perpetuarea peste timp a unor virtuți mereu actuale. Această artă și literatură nu pot și nu trebuie să fie de un fals declamatoriu, în neconcordanță cu adevărul istoric, cu devenirea noastră națională. Cuvintele lui Eugen Lovinescu care în 1915 îl critica pe Victor Eftimiu pentru felul în care reda figura lui Alexandru cel Bun în piesa sa „Ringala” sint mereu actuale: „Operele literare ce-și scot subiectul din trecut trebuie deci să observe culoarea istorică. Astfel, n-ar avea nici un cuvînt să se îndrepte spre trecut. Cînd se încheagă în jurul unei figuri mari a neamului se cuvine să observe și adevărul istoric”⁵⁴. Într-un cuvînt, spiritul militant presupune valoare estetică și totodată valoare educativă. Așadar o înțelegere superioară a operei de cultură, considerată a fi o operă închinată omului acestui timp cu problemele sale.

Una din trăsăturile fundamentale ale artei, literaturii, a culturii în genere, este umanismul socialist. În ultimul deceniu și jumătate mai ales literatura și artele și-au redobîndit eroul lor dintotdeauna: omul. Nu omul schematizat, „eroul pozitiv” al deceniului al 6-lea, ci omul problematizat al existențelor cotidiene, observator lucid al timpului pe care-l trăiește. Fenomenul pozitiv nu se identifică cu un personaj anume ci e descoperit în colectivitatea socialistă. Nici o realizare artistică nu dobîndește valențe majore fără concentrarea unei dense problematice umane.

⁵¹ „Anuarul statistic al R.S.R.”, 1978, p. 527—542; *Congresul educației politice și al culturii socialiste, 2—4 iunie 1976*, Edit. politică, București, 1976 p. 30—31.

⁵² Gheorghe Stroia, *Vocația militantă a culturii românești*, în *Spiritul militant al literaturii române*, Edit. Eminescu, București, p. XII.

⁵³ Al. Piru, *Literatura militantă, componentă spirituală a epocii noastre* în *ibidem*, p. 211; vezi și Ion Pascadi, *Artă și politică*, în „Contemporanul”, nr. 20 (1593) din 20 mai 1977.

⁵⁴ „Flacăra”, nr. 23 din 21 martie 1915.

În chip obiectiv scriitorul sau artistul poartă în sine o lume, lumea în care trăiește. **Arta** lui se revendică de la realitatea propriei sale existențe. Firește, această artă nu e o reluare rebusistică a realității. Omul societății noastre, acest om „animat de idealurile cele mai înalte și de convingerile cele mai profunde”, își trăiește viața cu pasiune și dăruire, însuflețit de spirit de dreptate și adevăr. De aici necesitatea unor arte și literaturi problematizate. „Opera literară e o mănăstire care se năruie într-o singură noapte dacă în temelie ei nu e așezată — ca în cea înălțată de Meșterul Manole — ființa omului cu fragilitatea, cu complicațiile și cu energiile sale, dar și cu capacitatea sa de eroism și de sacrificiu, deci și cu măreția sa”⁵⁵.

Relația artist-public-cititor o privim în permanenta ei evoluție, cititorul modern nemaifiind un element pasiv. El caută, simte nevoia unor trăiri. Vrea să se găsească pe el, cu realizările, preocupările și visurile lui, în creația literar-artistică. În cele din urmă, cititorul este acela care dă măsura creației artistice. De aici nevoia unei colaborări artist-cititor. O colaborare necesară și posibilă. Artistul nu numai dă publicului bunuri spirituale dar și primește de la acesta, împărtășindu-i din puterea sa creatoare, îmbogățindu-și arta în contactul cu neprețuitul izvor de creație al poporului român. În septembrie 1976, prin Programul de măsuri pentru aplicarea hotărârilor Congresului al XI-lea și ale Congresului educației și culturii, se inițiază, din îndemnul tovarășului Nicolae Ceaușescu, Festivalul național al educației și culturii socialiste „Cîntarea României”, care pînă acum a avut două ediții. Festivalul a dat naștere unei mișcări culturale fără precedent în trecutul artistic al țării, lărgind cadrul activității cultural-artistice, participarea maselor largi populare la dezvoltarea valorilor, dovedind sensibilitatea și geniul creator al poporului. La prima ediție a Festivalului au luat parte două milioane de oameni, în 8 400 de brigăzi artistice. La cea de a doua ediție au participat trei milioane, reuniți în aproape 140 000 formații și cercuri culturale. A fost acesta nu numai un vast panoramic al manifestării disponibilității spre cultură a maselor largi, dar și o aprofundare de conținut a acestui fenomen. Oameni de cele mai diferite profesii: muncitori, țărani, intelectuali, elevi și studenți, scriitori, plasticieni, muzicieni și oameni de teatru, într-un mare efort de creație și organizare, au dovedit împreună cît de puternică este disponibilitatea creatoare a poporului român, cît de vastă și profundă e arena manifestărilor de cultură în România socialistă.

În anii socialismului cultura a devenit incontestabil un bun al întregului popor. Accesul liber al tuturor la învățămînt, știință, artă și literatură este o realitate a societății românești, după cum o realitate este și cadrul larg democratic de valorificare a potențelor creatoare ale maselor. Mari realizări stau elocventă mărturie a posibilităților socialismului în toate domeniile de viață ale acestei țări; deopotrivă ale producției materiale și activității spirituale. Dacă astăzi în România există o colectivitate umană conștientizată, care-și cunoaște valoarea și aspirațiile, datorăm aceasta în mare măsură forței de înrîurire a formelor culturii. Se poate afirma că în România „a avut loc o puternică revoluție culturală, care, prin complexitatea și implicațiile ei, ocupă același loc ca și marile schimbări

⁵⁵ S n suri majore ale literaturii (editorial), în „Almanahul literar '77”, București, 1976, p. 7.

revoluționare din industrie și agricultură. Dezvoltarea învățămîntului, științei și a întregii activități culturale — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu — a exercitat o puternică influență asupra tuturor marilor transformări revoluționare petrecute în țara noastră”⁵⁶.

LA CULTURE SOCIALISTE — UN ÉLÉMENT ESSENTIEL DU PROCESSUS DE L'ÉDIFICATION CONSCIENTE DU SOCIALISME EN ROUMANIE

RÉSUMÉ

L'article prend pour point de départ l'idée selon laquelle le socialisme ne saurait être construit que par l'action consciente des masses dirigées par le parti de la classe ouvrière. L'action visant à inculquer cette conscience aux masses représente une force motrice et une condition primordiale de l'acte de créativité historique sans égal qu'est l'édification du nouveau système. La culture, avec tous ses compartiments, constitue l'élément essentiel de cette action. Si nous vivons aujourd'hui dans une société socialiste en plein processus de développement multiforme, une société qui sait ce qu'elle veut et à quoi elle aspire, nous le devons non seulement à un intense et rapide développement économique et social, mais aussi à l'élévation constante de la spiritualité roumaine qui a agi comme une véritable force matérielle dans la transformation révolutionnaire du pays.

L'article met en évidence les étapes de l'essor culturel de la Roumanie après 1948, avec les objectifs poursuivis, le bond qualitatif marqué dans le domaine de la culture — comme par ailleurs dans tous les secteurs d'activité — par la période qui a suivi l'année 1965, présente les traits caractéristiques de la politique du parti et de l'État roumain dans l'enseignement, la science, la littérature et l'art, expose les réalisations et les insuffisances existantes.

Le socialisme a déterminé de profondes mutations révolutionnaires dans la vie spirituelle qui repose sur la conception matérialiste-dialectique concernant le monde et la vie, aussi bien que dans d'autres domaines. Toute la culture est devenue accessible aux masses, tout le système institutionnel a été renouvelé, on a aboli toute discrimination sociale dans la zone de la réception de la culture et l'on a créé un cadre démocratique de mise en valeur des possibilités créatrices des masses. Tout ceci a permis d'obtenir des réalisations importantes, constituant en même temps les prémisses de succès toujours plus grands à l'avenir.

⁵⁶ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 6, p. 628.

PARTIDUL REVOLUȚIONAR – REPREZENTANTUL POLITIC AL INTERESESELOR CLASEI MUNCITOARE, AL MASELOR POPULARE (1900–1914)

DE

ION MAMINA

Asumîndu-și rolul istoric al făuririi societății socialiste pe pămîntul României, partidul clasei muncitoare a exprimat cu fidelitate, și în epoca la care ne referim, dezideratele proletariatului, ale maselor largi — forțele sociale chemate să-l ducă la împlinire — , aspirațiile cele mai înaintate ale poporului. În mod programatic, partidul revoluționar a afirmat că este „reprezentantul politic al proletariatului din România”, în care calitate „apără interesele generale și permanente ale proletariatului manual și intelectual de la orașe și de la sate, din industrie, agricultură, comerț, transport, din întreprinderile particulare, cît și din cele ale statului, făcînd abstracție de deosebirile profesionale, cît și de cele de neam, religie sau sex, ale diferitelor categorii de proletari”; totodată, „el apără și reprezintă interesele tuturor claselor oprite ale națiunii”, conducîndu-le în lupta „pentru completa prefacere a societății”¹.

Acestea erau cerințe fundamentale proprii unui partid călăuzit de principiile socialismului, pe care le aplică creator la o realitate specifică. Însăși viața socială și politică românească i-a impus forței politice proletare să exprime năzuințele, nu numai ale muncitorimii, ci și ale imensei majorități a locuitorilor — țărănimea, crunt exploatată și asuprită, ale unei mari părți a intelectualității, ale unor categorii de mici producători ruinați sub presiunea concurenței capitaliste, ale păturilor largi cetățenești. Pe bună dreptate scria „România muncitoare” că „atunci cînd proletariatul cere drepturi politice deopotrivă pentru toți, el reprezintă națiunea întregă . . . , acțiunea lui depășește fruntariile propriei sale clase pentru a se confunda cu acelea ale mării majorități a poporului românesc”².

În acest spirit, programul politic al partidului clasei muncitoare a înmănușiat revendicările muncitorilor, țărănilor, cu cele general-democratice, conferindu-le, într-o strînsă unitate, valoarea unor deziderate ale prezentului imediat și ale viitorului socialist. Tuturor acestor forțe sociale, pe care s-a străduit să le reunească, socialiștii le-au oferit un program de acțiune imediată, a cărui înfăptuire însemna îmbunătățirea situației maselor muncitoare, asigurarea progresului țării și pregătirea drumului socia-

¹ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România* (în continuare *D.I.M.M.R.*) 1910–1915, Edit. politică, București, 1968, p. 12, 17.

² „România muncitoare”, anul I, nr. 1 din 5 martie 1905.

lismului în România. În realizarea acestui program s-au urmărit trei direcții principale de acțiune, care pot fi sintetizate astfel: 1) legi pentru muncitorime; 2) reformarea radicală a sistemului agrar în favoarea țărănimii; 3) lărgirea cadrelor democratice ale regimului politic³.

Țelurile concrete propuse, de natură socială și politică, le putem constata, întrepătrunse într-o unitate organică, în toate bătăliile politice declanșate de partidul proletariatului, ceea ce indică caracterul unitar, armonios al acțiunii politice socialiste.

Legi pentru muncitorime. Instituirea unei largi legislații a muncii s-a înscris ca o componentă de bază a acțiunii politice socialiste în consens cu aspirațiile forței sociale pe care partidul o reprezenta, în consens cu însăși dezvoltarea capitalistă a economiei românești.

În primii ani ai noului veac, mișcarea muncitorească continuă să-și afirme, în cursul conflictelor greviste, dezideratele care vizau îmbunătățirea situației lucrătorilor exploatați, ocrotirea muncii, prin aplicarea prevederilor, și așa limitate, a legilor în vigoare (acelea de la sfârșitul veacului XIX-lea) sau a rudimentelor de reglementare a situației muncitorilor existente în Legea meseriilor (1902) și prevederilor mai largi din Legea asupra muncii minorilor și femeilor în așezămintele industriale și exploatarea miniere (1906). Importantul lor câștig pentru muncitorime a constat în înțelegerea faptului că numai prin luptă ea va putea impune reforme care să-i fie favorabile, acțiune care a fost văzută în interdependență cu lupta generală pentru democrație.

Concomitent, militanții partidului au dezvoltat cu claritate necesitatea intervenției statului în raporturile de producție, ca o cerință imperioasă a conservării unei forțe vitale a națiunii, cu repercusiuni pozitive asupra progresului economic și social al țării. „Creșterea puterii de consumațiune a lucrătorilor e dar o condiție de progres chiar pentru dezvoltarea industriei — scria „Viitorul social” — ... Aceasta dovedește încă o dată că interesele de clasă și metodele de luptă ale proletariatului concordă perfect cu dezvoltarea cea mai rațională a forțelor productive în folosul marii majorități a națiunii”⁴.

Pe măsura întăririi organizațiilor proletare s-a precizat tot mai bine conținutul acțiunii politice pentru dobândirea unei legislații a muncii, sintetizat, după dezbateri ample, la Conferința mișcării muncitorești din august 1906, unde s-a stabilit programul socialist privind *Legiferarea ocrotitoare a muncii*⁵, tabloul revendicărilor muncitorești fiind completat, așa cum le găsim în Proiectul de program al Uniunii Socialiste⁶, și apoi în *Programul economic* votat la Congresul din 1910, parte intrinsecă a programului partidului politic al clasei muncitoare. Acesta prevedea ca puncte esențiale ale luptei pentru o legislație a muncii: desființarea legilor restrictive privind dreptul de asociere și de grevă, abrogarea legii corporațiilor, recunoașterea sindicatelor ca persoane juridice, introducerea zilei de muncă de opt ore, a repausului săptămânal, adoptarea unor legi ocrotitoare pentru femei, ucenici și minori, acordarea asigurărilor pentru

³ D.I.M.M.R. 1910—1915, p. 103—104.

⁴ „Viitorul social”, anul I, nr. 4, noiembrie 1907, p. 292.

⁵ D.I.M.M.R. 1900—1909, Edit. politică, București, 1975, p. 448—451.

⁶ *Ibidem*, p. 689—690.

cazuri de accidente, boli profesionale, a pensiilor de bătrînețe, fixarea minimului de salariu, participarea lucrătorilor, prin delegații ale sindicatelor, la alcătuirea regulamentelor pe uzine și ateliere privind salubritatea, igiena, protecția muncii, ca și în cadrul instanțelor judiciare profesionale⁷ ș.a.

Muncitorimea română a căutat să-și creeze organisme proprii, destinate să înlocuiască, în parte, pe cele ale statului. Pe lângă fondurile sindicatelor, folosite mai cu seamă în timpul grevelor, se amplifică activitatea Societății generale de ajutor reciproc „Munca” (cu sediul la București), atît în lărgime, prin crearea de filiale (în anii 1908—1909 ființau la Adjud, Brăila, Craiova, Galați, Giurgiu, Iași, Pașcani, Ploiești, Turnu-Severin), cît și în conținut, în sensul transformării ei în Casa generală de ajutor pentru boală, infirmitate, bătrînețe a tuturor muncitorilor din România. De asemenea, prin intermediul anchetelor muncitorești s-a realizat o analiză statistică și sociologică a condițiilor grele de muncă și trai ale proletariatului, înfățișîndu-se opiniei publice „dosarul... revendicărilor mișcării muncitorești”⁸.

Sub presiunea acțiunilor proletare toate partidele politice ale vremii vor fi nevoite să se pronunțe asupra problemei muncitorești, recunoscînd, explicit sau implicit, revendicările legitime ale celor ce muncesc. Preocupările consacrate acestei chestiuni — una „dintre cele mai dificile”⁹, după caracterizarea ministrului liberal al industriei și comerțului, Al. Djuvara — s-au vădit în politica preconizată de partidele național-liberal și conservator — cele care fiind la guvern au și putut să adopte legi în consecință —, comună în tendința de a stăvili creșterea influenței organizațiilor clasei muncitoare, dar deosebită în maniera concretă aplicată¹⁰.

Guvernele liberale, pînă în 1910, aplică în principal o politică de intervenție dură, care admitea intervenția statului în raporturile dintre muncă și capital chiar cu riscul încălcării unor prevederi constituționale¹¹. De abia la sfîrșitul anului 1909, P.N.L. renunță la această politică insuficientă și răspunzînd necesităților obiective ale dezvoltării industriei, lansează — în încercarea de a realiza „o armonie stabilă între interesele capitalului și acei care îl fac să se fructifice prin brațele lor”¹² — proiectul unui ansamblu de legi referitoare la contractul muncii, la asigurările sociale, limitarea zilei de lucru, minimul de salarii, repausul duminical

⁷ *D.I.M.M.R. 1910—1915*, p. 36—39.

⁸ „România muncitoare”, anul IV, nr. 4 din 25 martie 1907.

⁹ *Dezbaterea Adunării deputaților* (în continuare *D.A.D.*), ses. ord. (prel.) 1908—1909, nr. 54, p. 657.

¹⁰ În ceea ce privește Partidul Conservator-Democrat, acesta s-a lansat, imediat după constituire, în promisiuni referitoare la „asigurarea pentru bătrînețe făcută din contribuțiunea și a muncitorului și a patronului și cu subvențiunea statului” (*Discursurile d-lui Take Ionescu de la 20 ianuarie — 22 iunie 1908*, București, 1908, p. 19). Programul Partidului Naționalist-Democrat prevedea legi de asigurare „în contra accidentelor muncii și bătrînețelor, cu protejirea muncii minorilor și femellor în fabrici”, dar numai pentru lucrătorii români (*Consfătuirea din 23—24 april 1910 a Partidului Naționalist-Democrat și Intrunirea publică din 23 april 1910. Programul, Vălenii de Munte, 1910*, p. 113).

¹¹ Elocvență este în acest sens Legea în contra sindicatelor, asociațiunilor profesionale a funcționarilor statului, județelor, comunelor și stabilimentelor publice („Legea Orleanu”) promulgată la 19 decembrie 1909.

¹² *D.A.D.*, ses. ord. 1909—1910, nr. 6, p. 14.

complet, creditele pentru înființarea cooperativelor de muncitori și meseriași (în genul băncilor populare la sate).

Multe proiecte au rămas însă la stadiul de promisiune¹³, adoptându-se doar câteva reforme, cu unele efecte favorabile asupra condițiilor de muncă și trai ale muncitorimii. Așa au fost : Legea relativă la măsurile de siguranță pentru cazane, mașini, instalațiuni mecanice și electrice, precum și la măsurile igienice din stabilimentele industriale (12 februarie 1910)¹⁴, Legea pentru construirea de locuințe sănătoase și ieftine (13 februarie 1910)¹⁵ și, mai ales, Legea repausului săptăminal (14 aprilie 1910)¹⁶, precum și Noua lege sanitară (20 decembrie 1910)¹⁷. Privite global, măsurile legislative amintite au reprezentat o cucerire importantă în lupta partidului clasei muncitoare, cu rezonanță puternică în rîndurile maselor muncitoare, care vor acționa în vederea aplicării și îmbunătățirii a ceea ce cîștigaseră. Și aceasta nu numai pentru conținutul lor evident mai avansat decît reglementările anterioare, ci, mai ales, pentru faptul că problema ca atare a intrat definitiv în atenția politică, oficială.

Sfîrșitul guvernării liberale coincide cu recunoașterea generală privind necesitatea acordării unor legi referitoare la asigurările muncitorești. Dacă angajamentele liberalilor nu mai puteau trezi un interes real¹⁸ în momentul cînd toată lumea politică aștepta ca ei să părăsească puterea, iar oportunismul declarațiilor lui Take Ionescu¹⁹ era evident în perspectiva unei confruntări electorale, o atare lege a fost dată în cele din urmă de Partidul Conservator venit la putere în ultimele zile ale anului 1910.

Dealtfel, dintre partidele claselor dominante, cel care acordă o atenție mai mare legislației muncii este cel conservator. Chiar în proiectul legii privind protecția muncii minorilor și femeilor elaborat de guvernul conservator în 1906 se recunoaștea că „atît din punctul de vedere uman, cît și din punctul de vedere al prezervării naționale, sîntem datorci ca să luăm din timp măsuri”²⁰. Principiile de politică socială junimiste grefate în doctrina conservatoare au constat în punerea pe prim plan a legiferării de sus privind raporturile dintre lucrători și patroni, concomitent cu statuarea unui sistem corporatist revolut, socotite drept cele mai eficiente mijloace pentru a „asigura o dezvoltare mai sigură și mai liniștită a muncitorimii și o mai statornică pace socială”²¹.

¹³ În legătură cu proiectul legii contractului de muncă, larg răspîdit de presa guvernamentală, N. Filipescu putea spune, la un an aproape de la publicarea lui, adresîndu-se deputaților liberali : „nici d-voastră nu vă inchipuți că se va preface vreodată în lege” (D.A.D., ses. ord. 1910—1911, șed. 25 noiembrie 1910, nr. 9, p. 51).

¹⁴ C. Hamangiu, *Legi uzuale*, vol. VI, supl. III, p. 79—81.

¹⁵ *Ibidem*, p. 103—105. Prin regulamentul de aplicare se prevedea acordarea de credite unor particulari sau societăți, cu scopul de a construi locuințe și a le închiria sau vinde, în condiții mai ieftine, muncitorilor, meseriașilor și funcționarilor publici (*ibidem*, vol. VII, supl. IV, p. 4—14).

¹⁶ Legea admitea că orice lucrător, ucenic, impiegat, meseriaș întrebuițat în vreun stabiliment, întreprindere industrială sau comercială se va bucura de repaus duminical complet de 24 ore (*ibidem*, vol. VI, supl. III, p. 365—368).

¹⁷ Legea prevedea unele măsuri pentru lucrătorii din industrie, în sensul că se stabilea necesitatea asigurării asistenței medicale, anchetarea accidentelor, protecția muncii femeilor și copiilor (*ibidem*, p. 908—960).

¹⁸ D.A.D., ses. ord. 1910—1911, șed. 25 și 29 noiembrie 1910, nr. 9 și 12, p. 60—61, 99.

¹⁹ *Ibidem*, șed. 24 noiembrie 1910, nr. 8, p. 39.

²⁰ *Ibidem*, ses. ord. 1905—1906, șed. 15 decembrie 1905, nr. 16, p. 191.

²¹ *Ibidem*, ses. ord. 1911—1912, șed. 10 decembrie 1911, nr. 13, p. 126.

Nu sentimentele umanitare, ci teama surdă pentru un viitor incert îi determină pe conservatori să îndemne a se învăța din experiența confruntărilor de clasă care au însoțit procesul industrializării în țările dezvoltate, pentru a le evita sau canaliza, pentru a nu ajunge ca muncitorimea să-și ia singură drepturile²². În ceea ce privește interesul pentru o atare problemă, faptul că guvernele conservatoare au adoptat reglementări pe linia unei legislații a muncii (cum au fost cele din anii 1895 sau 1906) se explică și prin aceea că prevederile lor afectau în mai mică măsură pe marii proprietari funciari, pe cei, deci, cu interese legate în principal de agricultură.

Pregătirile pentru alcătuirea legii, care va primi numele de Legea pentru organizarea meseriilor, creditului și asigurărilor muncitorești („legea Nenițescu”), au început imediat după publicarea programului guvernamental al lui P. P. Carp, în ianuarie 1911. P.S.D.R. a urmărit cu atenție fazele elaborării ei, și pe măsură ce prindea contur în fața opiniei publice și-a exprimat propriul punct de vedere. „Ca să nu ne pomenim cu o legislație schiloadă și contrarie intereselor noastre, cum a fost cu faimoasa lege a corporațiilor, trebuie să ne mișcăm din vreme — a fost hotărârea consfătuirii organizate la 29 august 1911 de Comitetul executiv al partidului cu membrii Comisiei generale a sindicatelor, ai Comitetului Clubului social-democrat și comitetelor sindicatelor din capitală și cu delegații partidului din provincie. — Prin întruniri și demonstrații, să silim guvernul a da publicității proiectul ce pretinde că-l are gata, să-l analizăm, să propunem modificări, iar nu să ne trezim, prin surprindere, într-o zi că Parlamentul l-a și votat”²³.

Într-adevăr, la începutul lui noiembrie 1911, cu o lună înaintea dezbaterii în corpurile legiuitoare, proiectul legii este dat publicității. În proiect și apoi în lege s-au îmbinat, de fapt, două reglementări, expresie concretă a doctrinei „bivalente” conservatoare, din a cărei „originalitate” își făcuseră un titlu de mândrie înșiși autorii: una — privind organizarea meseriilor și a lucrătorilor, a doua — referitoare la asigurările muncitorești²⁴. Ideea conservatoare a cuprinderii întregii mase muncitorești într-un sistem corporativ era slujită de această primă parte a legii Nenițescu, potrivit căreia atît meseriașii cît și lucrătorii din fabrici trebuiau să intre în bresle și corporații. Breasla era concepută ca organ al apărării intereselor profesionale („asociațiunea a cel puțin 25 de meșteri, care se

²² „Acum este momentul oportun — afirma I. Lahovari, în ședința Camerei din 13 decembrie 1911 — să profităm de experiența popoarelor care au trecut înainte pe această cale” (industrială — n.n.), pentru că s-a văzut „la ce primejdii socială au ajuns, la ce convulsii, la ce nenorociri”. Recunoscînd „ceea ce era legitim în revendicări, ceea ce era real în suferința claselor muncitoare” și pentru ca ideile socialiste să nu se facă stăpîne, în aceste condiții, „pe mîntea, pe conștiința, pe cugetarea masei populațiunii muncitorești”, liderul conservator susținea ca legea meseriilor și asigurărilor muncitorești să intre „în instituțiunile noastre fundamentale” (*ibidem*, nr. 14, p. 236—237).

²³ „România muncitoare”, anul VII, nr. 52 din 8 septembrie 1911.

²⁴ C. Hamangiu, *op.cit.*, vol. VII, supl. IV, p. 740—771. O analiză detaliată a conținutului legii, în: *Mișcarea muncitorească și legislația muncii în România, 1864—1944*, (coord. Nicolae Petreanu și Ilie Ceaușescu), Edit. științifică, București, 1972, p. 58—62; Dumitru D. Rusu, *Legea meseriilor și asigurărilor muncitorești din 1912. Consecințele ei asupra situației maselor muncitoare din România modernă*, în: *Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași la a 50-a aniversare a P.C.R. — Referate și studii*, Iași, 1971, p. 186—203.

indeletnicesc cu același meșteșug’), iar corporația—formată din una sau mai multe bresle, cu condiția „să cuprindă cel puțin o mie de membri” — era organul asigurărilor sociale. Partea a doua prevedea înființarea a trei ramuri de asigurare: contra bolii, accidentelor și de bătrînețe; primele două forme, pe baza contribuției, respectiv a patronilor și lucrătorilor, iar la asigurarea pensiei de bătrînețe și de invaliditate din boală contribuiau, în mod egal, salariații, patronul și statul.

Principalele limite ale legii — menținerea breslelor care nu puteau asigura progresul tehnic și impietau asupra organizării de clasă proletare, grevarea lucrătorilor cu mari sume pentru asigurări în raport cu cuantumul redus al ajutoarelor acordate, încredințarea conducerii organismelor de asigurare numai patronilor și statului — se vor răsfringe asupra eficienței acesteia. Deasupra acestor neajunsuri, conținutul îi relevă valoarea incontestabilă, reprezentînd un element de progres pentru România modernă și o cucerire însemnată pentru masele muncitoare.

Inițial, Comitetul executiv al Partidului social-democrat a dat cuvîntul de ordine — la 20 noiembrie 1911 — de a se organiza „întîriri de protestare împotriva infamei legi asupra organizării meseriilor”²⁵. La marile adunări din 27 și 30 noiembrie, 4 și 11 decembrie 1911 s-a întreprins o dezbateră amplă a proiectului de lege, la care au luat parte însăși cei interesați. Ideile formulate de muncitori au slujit la adoptarea punctului de vedere potrivit căruia se cerea „înlăturarea completă” a acelei părți din lege care institua breslele și corporațiile și amînarea proiectului privind asigurările pînă ce masele îl vor analiza și își va putea spune mai bine cuvîntul. Moțiunea adoptată de muncitorimea capitalei în adunarea de la 30 noiembrie ținută la sala „Dacia” a fost înaintată ministrului industriei și comerțului de o delegație a partidului formată din Gh. Cristescu, N. Georgescu, T. Dragu, C. Popovici. Ministrul D. Nenițescu a primit delegația și, în plus, le-a înmînat un proiect de lege modificat, pentru a-l adnota și a-l înapoia din nou ministrului. Cu alte cuvinte, muncitorii au primit dezlegarea guvernului de a-și spune părerea asupra unei măsuri legislative²⁶. „Legea așa cum este — scria „România muncitoare”, imediat după votarea ei — cu toate lipsurile ei mari și mici, înseamnă totuși mult. Prin legea asigurărilor se recunoaște un principiu, principiul că statul și patronii sînt răspunzători de viața lucrătorului”²⁷. Comunicatul C.G.S.R. din 11 martie 1912 a arătat că mișcarea muncitorească „admite principiul asigurărilor și invită pe muncitori a lupta pentru îmbunătățirea dispozițiilor respective din lege”²⁸.

Întreaga acțiune a P.S.D.R., în timpul discutării legii în Parlament, în lunile ce au precedat intrarea ei efectiv în vigoare (1 aprilie 1912) și apoi, pînă la congresul partidului din același an, a fost utilă, căci ea a impus unele modificări de articole, înlăturarea semnului breslei pe care lucrătorii ar fi fost obligați să-l poarte, și ceea ce este mai important, organizarea breslelor și corporațiilor s-a dovedit a fi o treabă foarte dificilă. Sens-ul acțiunii a fost mai ales împotriva sistemului corporativ, sub lozincă

²⁵ „România muncitoare”, anul VII, nr. 73 din 20 noiembrie 1911.

²⁶ *Ibidem*, nr. 77 și 78 din 4 și 8 decembrie 1911; anul VIII, nr. 30 din 19 aprilie 1912.

²⁷ *Ibidem*, anul VII, nr. 83 din 25 decembrie 1911.

²⁸ *D.I.M.M.R. 1910—1915*, p. 297.

respingerii meseriilor, care, din păcate, a fost înțeleasă de unele organizații locale și militanți ai partidului, ca o luptă împotriva legii în general ²⁹.

Congresul socialist din 29 iunie — 1 iulie 1912 a făcut precizările care se impuneau ³⁰. În legătură cu prima parte a legii — meseriile — s-a arătat că aceasta are drept scop „împiedicarea întinderii luptei de clasă și armonizarea raporturilor dintre clase”. Cauzele acestei politici conservatoare de „legi învechite și ilegale” erau văzute de militanții socialiști, ca fiind „frica de dezvoltarea sindicatelor, frica de întinderea luptei de clasă, spiritul lor de clasă reacționar și antiprogresist”. Ca urmare, concluzia forumului proletariatului a fost categorică : „Legea de organizare a breslelor nu putem și nu trebuie s-o primim”. În legătură cu asigurările, s-a reamintit din nou că partidul muncitorilor nu-și face un scop în sine din obținerea de reforme, ci luptă pentru ele, deoarece, odată câștigate, oferă clasei muncitoare „condiții mai bune de muncă, o pregătesc fizicește și moralicește pentru lupta de dezrobire”. De aceea s-a preconizat continuarea acțiunilor pentru îmbunătățirea legii asigurărilor, potrivit prevederilor existente în programul partidului.

Pe baza acestei platforme, întrunirile și demonstrațiile din toamna anului 1912, concomitent cu propaganda intensă publicistică, sînt îndreptate de socialiști spre un protest masiv în fața corpurilor legiuitoare. Comitetul executiv al P.S.D.R. și C.G.S.R. adresează, la 16 decembrie 1912, tuturor organizațiilor proletariatului, chemarea să pornească o campanie de semnare a unui memoriu care va fi înaintat Parlamentului. Petițiile trebuiau prezentate „în numele întregii muncitorimi de la orașe și sate”. S-a indicat să fie iscălite de „orice lucrător, meseriaș, mic patron, țăran și orice cetățean care împărtășește cererile exprimate în ele” ³¹.

Campania aceasta a semnat o materializare a politicii partidului clasei muncitoare de deschidere amplă spre mase. Memoriul alcătuit — care sintetiza, în fapt, programul concret de acțiune imediată al P.S.D.R. ³² —, a fost semnat de 35 025 de oameni (muncitori, meseriași, funcționari comerciali, mici patroni, studenți, profesori, ziarști și, fapt important, de 989 țărani) din 31 localități ³³. La 24 februarie sînt convocate în întreaga

²⁹ De pildă, la o adunare socialistă de la Botoșani din 24 ianuarie 1912, militantul Nicolae Radu a chemat „să se unească toți, mic cu mare, din toate provinciile și în unire cu cei din capitală să sfărîme proiectul domnului Nenitescu” (Arh. C.C. al P.C.R., col. 50, dosar 6 418, f. 143). Și după ce s-a publicat comunicatul C.G.S.R. s-a vădit că nu toți membrii partidului au înțeles conținutul legii ; unii, la o serie de întruniri organizate în luna aprilie 1912, au considerat drept „un jaf” cotizațiile percepute lucrătorilor pentru asigurări („România muncitoare”, anul VIII, nr. 32—33 din 29 aprilie 1912 ; „Adevărul”, anul XXV, nr. 8 116 din 18 aprilie 1912).

³⁰ *D.I.M.M.R. 1910—1915*, p. 356—358, 361—362.

³¹ „România muncitoare”, anul VIII, nr. 98 din 16 decembrie 1912.

³² Memoriul pune în relief programul socialist privind o amplă legislație a muncii : ocrotirea ucenicilor și organizarea învățămîntului profesional ; desființarea legii Orleanu și recunoașterea juridică a sindicatelor ; inspecție a muncii și camere de muncă cu participarea producătorilor direcți ; legiferarea maximului orelor de lucru ; consacrarea prin lege a contractului colectiv de muncă ; îmbunătățirea substanțială a asigurărilor muncitorești. În plus, documentul conține prevederi cu un caracter mai larg, ca introducerea impozitului progresiv pe venit și votul universal (*D.I.M.M.R. 1910—1915*, p. 457—461).

³³ „România muncitoare”, anul IX, nr. 13, 15, 17, 18 și 19 din 17 și 24 februarie, 3, 7 și 10 martie 1913 ; Arh. st. București, fond Dir. pol. și sig. g-le, dosar 221/1912, f. 1—4 ; *D.I.M.M.R. 1910—1915*, p. 720.

țară întruniri spre a se alege reprezentanți pentru marea adunare din 3 martie 1913, după care o delegație a muncitorimii înaintează memoriul ministrului industriei și comerțului, N. Xenopol³⁴. Așa cum s-a subliniat la Congresul sindical din 5—7 ianuarie 1914, „această agitație a avut un efect practic, căci modificările ce s-au introdus în lege nu s-au făcut decît grație mișcării noastre”³⁵.

Aceste coordonate au definit lupta socialiștilor români pentru drepturile clasei muncitoare pînă la izbucnirea primului război mondial. Ea a impus statului burghez să se îndrepte spre introducerea în România a premiselor unui regim al legalității muncii, a făcut din „chestiunea organizării muncii — așa cum recunoaște I. G. Duca — ... una din chestiunile cele mai grave și cea mai arzătoare”.

Partidul revoluționar — pavăză a intereselor țărănimii. Într-o țară cu o structură economică preponderent agrară, cu o imensă masă socială, numerică și productivă, dată de țărănime, un partid preocupat de chestiunile poporului și ale țării sale nu putea face abstracție de aceste condiții specifice. Eforturile teoretice depuse de partidul clasei muncitoare în această direcție, încă de la începuturile sale, au evidențiat rolul țărănimii în istoria de veacuri a poporului român, energiile revoluționare nebănuite acumulate în sinul său, contrar punctelor de vedere încetățenite în concepția multor partide socialiste europene, care vedeau în aceasta o clasă amorfă, incapabilă de acțiune, conservatoare și tradiționalistă. Socialiștii români au fost printre primii, în mișcarea muncitorească internațională, care au supus dezbaterii problematica agrar-țărănească și consecințele sale teoretice și practice în planul acțiunii politice, punînd în fața congreselor socialiste internaționale (Bruxelles — 1891, Zürich — 1893, Stuttgart — 1907), realități proprii unor zone largi ale lumii (cum erau cele din sud-estul și răsăritul Europei).

Partidul proletariatului român s-a considerat apărătorul îndreptățit al idealurilor țărănimii — „pavăza ei cea mai sigură, protectorul ei natural”³⁶ —, expresia unității de interese a muncitorilor și țărănilor, o unitate organică, care a început să fie înțeleasă tot mai mult sub semnul unei alianțe militante, capabile să asigure transformarea din temelii a societății românești. În acest spirit, publicistica muncitorească a continuat și la începutul secolului nostru să dezvăluie exploatarea la care erau supuse masele țărănimii, lipsa de drepturi economice și politice, mizeria, analfabetismul ce proiectau, oricărei minți lucide, tabloul lumii satului cu marile lui pete negre. S-a relevat, de asemenea, grava eroare făcută (în interesul marilor proprietari desigur) prin „îndepărtarea țărănimii de la viața politică a țării”³⁷, tocmai a acelei clase care a adus o contribuție atît de generoasă la marile acte ale făuririi și consolidării României moderne. Iată de ce, preconizînd „votul obștesc” — însoțit de măsuri socio-economice de îmbunătățire radicală a condițiilor de viață, civilizație și cultură ale țărănimii —

³⁴ *D.I.M.M.R. 1910—1915*, p. 586. S-au adus unele îmbunătățiri la stabilirea ajutorului de boală și înmormîntare și s-a dat o atenție sporită acordării pensilor și prevenirii accidentelor.

³⁵ *D.A.D.*, ses. ord. (prel.) 1912—1913, șed. 22 martie 1913, nr. 48, p. 726.

³⁶ *D.I.M.M.R. 1910—1915*, p. 18.

³⁷ *Ibidem*, p. 98.

militanții mișcării muncitorești vizau anularea unei bariere esențiale ridicate chiar de Constituție în calea manifestării publice firești a celor care constituiau „pîinea și sarea pămîntului”, scutul independenței și libertății țării.

În lipsa unui exponent politic al țărănimii, chestiunea cea mai importantă era organizarea și conducerea acestei forțe sociale. În această privință, partidul clasei muncitoare a acționat în mod concret, creînd, la sfîrșitul veacului XIX, peste 300 de cluburi socialiste la sate — primele organisme politice ale țărănimii —, reprezentînd prelungiri ale obiectivelor și activității socialiste în lumea satului românesc. Dar, desființarea lor ilegală a pus din nou, la începutul veacului al XX-lea, problema raporturilor clasei muncitoare cu țărănimia.

Sarcinile mișcării muncitorești erau mai dificile ca oricînd. Pe de o parte, ea avea de rezolvat problemele consolidării sale interne, iar, pe de altă parte, în lumea satului era foarte greu de pătruns, guvernanții adoptînd măsuri de observare atentă a oricărei manifestări politice. Dispozițiile Ministerului de Interne urmăreau să împiedice atît difuzarea literaturii socialiste, cît și orice încercare de organizare a țărănilor în spirit de clasă³⁸. În atari împrejurări mișcarea muncitorească nu a făcut o publicitate deosebită acțiunilor sale practice pentru organizarea politică a țărănimii. Ele răzbat în documente oficiale, care constată — așa cum o face circulara Ministrului de Interne din 7 februarie 1907 — că „în timpul din urmă propaganda socialistă, prin multe întruniri în diferite localități, pare a dezvălui o mare activitate”³⁹.

Important este faptul că, în pofida greutăților, forța politică proletară nu a renunțat nici un moment la ideea atragerii țărănimii în organizațiile socialiste, a căutat neconținut „să-și întindă acțiunea și la țară”⁴⁰. La sfîrșitul anului 1904, prefectura județului Dolj deschide o anchetă în legătură cu activitatea „Clubului muncitorilor socialist-democrat” (cum îl numeau rapoartele autorităților) din comuna Murgași⁴¹. Nu a fost un caz singular. Într-un manuscris intitulat *Apărarea mea*, Vasile M. Kogălniceanu nota: „Clubul din Băbăița era socialist, înființat de un socialist Radu Avram”⁴².

Proba de foc a poziției clasei muncitoare, a organizațiilor sale față de truditorii ogoarelor a fost dată în inflăcărătul '907 — glorioasă pagină a luptei sociale a poporului român, care a pus încă o dată în lumină marile virtuți ale țărănimii, capacitatea și potențialul său revoluționar. În acele zile tumultuoase, mișcarea muncitorească și-a manifestat cu putere, mai mult ca oricare altă forță socială ori politică, și de pe cele mai înaintate poziții, solidaritatea militantă cu cauza dreaptă a țărănimii. Istoriografia

³⁸ De pildă, o telegramă circulară din 11 septembrie 1904 cerea prefectilor să cerceteze „foarte de aproape” răspîndirea broșurilor socialiste în județele respective, acțiune însoțită de ordinul: „sechestrați-le oriunde le veți găsi” (Arh. st. Craiova, fond Prefectura Dolj, dosar 26/1904, f. 424—425).

³⁹ *Ibidem*, dosar 89/1907, f. 16.

⁴⁰ „România muncitoare”, anul I, nr. 3 din 20 martie 1905.

⁴¹ Arh. C.C. al P.C.R., col. 50, dosar 10.275, f. 6—8.

⁴² Apud: Damian Hurezeanu, *Afacerea V.M. Kogălniceanu*, în „Magazin istoric”, anul VI, nr. 9(66), septembrie 1972, p. 88.

noastră a consacrat articole, studii, monografiile valoroase⁴³ momentului 1907, așa că nu ne rămâne decît să reamintim elementele esențiale ale alianței muncitorești-țărănești, făcînd și unele considerații proprii.

Din primul moment, forul coordonator al mișcării muncitorești, Cercul „România muncitoare” din București, a declarat — în manifestul *Către muncitorii capitalei*, lansat la 9 martie 1907 (semnat și de C.G.S.R.) — că „muncitorimea conștientă și organizată... are datoria neînlăturabilă de a-și manifesta solidaritatea sa cu țărănimia apăsată”, că tot ei îi revine sarcina „de a clarifica în lumina ideilor sale călăuzitoare marea problemă agrară, de a arăta stăpînilor orbi măsurile de îndreptare ce trebuie să fie luate”⁴⁴.

Acesta este documentul fundamental, care, completat cu moțiunea adoptată la mitingul organizat în capitală la 11 martie, exprimă cu cea mai mare fidelitate atitudinea forței politice proletare față de marea ridicare la luptă a țărănimii. O deosebită semnificație o are sublinierea necesității alianței, a luptei comune a muncitorimii și țărănimii, interesate deopotrivă în doborîrea rînduieiilor sociale oprimate. Răscoala a fost văzută ca firească în condițiile cînd țărănimii i-a fost închisă orice altă cale de a-și dobîndi drepturile legitime, ca un fenomen care a scos la iveală imensele energii ce zăceau în lumea satului românesc. „Ca stîncile din virful munților se rostogolesc la vale și înaintează mereu în cîmpie legiunile răsculaților țărani. Satele, tirgurile și orașele devin teatrul de dezlănțuire a furiei populare, prea mult înăbușită sub povara mizeriei și a răbdării silite”⁴⁵. Socialiștii au chemat fiecare muncitor, pe toți cei indignați de actele violente comise de guvernanți să protesteze cu putere contra înăbușirii prin forța armelor a răscoalei. Totodată, reprezentanții clasei muncitoare au pus în dezbaterea publică un program de măsuri imediate (ce va fi dezvoltat, nuanțat și argumentat), menite să contribuie la îmbunătățirea pe plan social și politic a vieții țărănimii pînă la soluționarea radicală a problemei agrar-țărănești⁴⁶.

Alte manifeste socialiste au continuat să fie lansate, remarcabile fiind : *Către lucrători și țărani, către studenți și Către concediați și rezerviști*⁴⁷, tocmai acelea care au suscitat cele mai multe discuții în cadrul istoriografiei noastre. Considerăm că aceste documente nu exprimă poziții divergente în cadrul conducerii socialiste (cum au afirmat unii istorici), ci fațete ale aceleiași atitudini, care, din considerente tactice, a fost înfățișată în asemenea manieră. Publicarea fără o semnătură anume a manifestului *Către concediați și rezerviști* s-a datorat și grijii de a nu oferi motive

⁴³ V. Niculae, *Mișcarea muncitorească din România și răscoala țăranilor din 1907*, în „Anale de istorie”, anul XIII, nr. 1/1967, p. 110—121; I. Popescu-Puțuri, D. Hurezeanu, A. Deac, I. Felea, *Clasa muncitoare din România și 1907*, în *Marea răscoală a țăranilor din 1907*, Edit. Academiei R.S. România, București, 1967, p. 621—646; D. Hurezeanu, *Marea răscoală a țăranilor din 1907. Învățămintele ei pentru furtrea alianței muncitorești-țărănești*, în *Alianța clasei muncitoare cu țărănimia muncitoare în România*, Edit. politică, București, 1969, p. 65—81; Mircea Iosa, Traian Lungu, *Viața politică în România. 1899—1910*, Edit. politică, București, 1977, p. 172—175.

⁴⁴ *D.I.M.M.R. 1900—1909*, p. 525.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 524.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 527.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 530—536.

de represiune împotriva clasei muncitoare. „Fiindcă guvernării ne-ar fi văzut cu plăcere printre instigatori, noi trebuie—remarceau socialiștii — să fim atenți asupra curselor ce ni se pot întinde”⁴⁸. Amîndouă au reprezentat documente oficiale ale mișcării muncitorești și în acest spirit au fost prezentate în Raportul Comitetului Central al Uniunii Socialiste din România la Congresul socialist internațional de la Stuttgart⁴⁹. Nici guvernării vremii nu le-au înțeles altfel, făcînd — cu toate declarațiile lui M. Gh. Bujor⁵⁰, care și-a asumat „vina” tipăririi manifestului *Către concediați și rezervați* — „responsabilă întreaga mișcare”⁵¹.

Chemată „la luptă pentru aceeași cauză sfîntă”⁵², clasa muncitoare și-a vădit prin fapte solidaritatea sa militantă. Nu stăruim asupra acțiunilor muncitorilor, care au făcut front comun cu țărani la Pașcani, Buhuși, Botoșani, Vaslui, Rm. Sărat, Alexandria, Galați, pe valea Prahovei etc. Chiar guvernării le-au relevat semnificația atunci cînd constatau cu neliniște „că mișcarea nu este numai agrară, [ea] a început să devină o întregă mișcare socială și la orașe și la sate (subl. ns.)”⁵³. Jurnalul Consiliului de Miniștri nota la 21 martie, ca o chestiune urgentă: „Un pericol de înlăturat. Trebuie să evităm contactul dintre țărănime și proletarii de la oraș”⁵⁴.

Totodată, la mitinguri, adunări de masă, manifestații, în publicații socialiste, militanții mișcării muncitorești au pus în relief cauzele adînci, de natură economică și politică, ale răscoalei, născute de un sistem de relații sociale „care permite ca o mîină de oameni să concentreze în mîinile lor toate avuțiile pămîntului”⁵⁵, au condamnat vehement represiunile sîngeroase ordonate de autorități, au relevat necesitatea stringentă a unor reforme care să schimbe în profunzime condiția lumii satelor. Socialiștii, înțelegînd răscoala ca o formă de luptă a țărănimii lipsite de alte posibilități de afirmare — „o mișcare către democrație economică și politică”⁵⁶ —, au relevat că ea nu avea atunci sorți de izbîndă. La această judecată de valoare a concurat analiza caracterului intim al ridicării satelor, lipsită de unitate și fără o pregătire prealabilă; situației partidului clasei muncitoare în momentul dat, care, preocupat de întărirea sa organizatorică, se afla încă pe drumul stabilirii contactelor puternice cu masele țărănești; conjuncturii politice internaționale, cu temerea interven-

⁴⁸ „România muncitoare”, anul III, nr. 3 din 18—25 martie 1907.

⁴⁹ *D.I.M.M.R. 1900—1909*, p. 604.

⁵⁰ În mod sugestiv, motivația lui Bujor avea un caracter juridic: „Apelul nu reprezintă părerile vreunei organizații căci astfel ar fi fost iscălit de aceste organizații, cum C.G.S.R. și C.R.M. iscălesc întotdeauna publicațiile lor. Ele deci sînt, fără discuție, scoase din cauză. În cazul unei urmăriri din partea justiției de clasă, ele nu pot fi trase la răspundere (subl. ns.). De el va răspunde redactorul gazetei” („România muncitoare”, anul III, nr. 4 din 25 martie 1907).

⁵¹ „Viitorul social”, anul I, nr. 2, septembrie 1907, p. 186.

⁵² *D.I.M.M.R. 1900—1909*, p. 523.

⁵³ *D.A.D.*, ses. ord. (prel.) 1906—1907, nr. 46, șed. 10 martie 1907, p. 732.

⁵⁴ *Răscoala țăranilor din 1907. Documente*, vol. III, Edit. de stat, București, 1949, p. 74.

⁵⁵ *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. II (1900—1921), partea I (1900—1907), Editura politică, București, 1966, p. 315.

⁵⁶ *D.I.M.M.R. 1900—1909*, p. 218.

ției trupelor unor mari puteri⁵⁷, ceea ce a urgentat și agravat măsurile de înăbușire luate de guvernanți.

Desigur, dezbateri intense au avut loc și în anii următori, s-au emis diferite păreri într-o chestiune spinoasă și pentru teoreticienii socialiști din alte țări. Indiferent de acestea, comemorarea an de an a memoriei celor căzuți în '907 prin numere aniversative ale ziarelor muncitorești, prin adunări publice solemne, prin moțiuni și rezoluții ale forumurilor socialiste, care au condamnat represiunile, au revendicat pământ și drepturi pentru truditarii pământului, atestă — la adevăratele sale cote — poziția partidului proletariului român față de lupta eroică a țărănimii. Prin toate cele arătate, răscoala din 1907 a constituit — așa cum subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu — „un moment deosebit de important în afirmarea pe arena politică națională atât a muncitorimii revoluționare cât și a țărănimii — profund interesată în transformarea democratică a țării, în manifestarea unității și alianței celor două clase care militau pentru lichidarea exploatării și asupririi burghezo-moșierești”⁵⁸.

Pentru socialiști, rosturile apropiării muncitorimii de țărănime se impun, în noile împrejurări de după răscoală, cu atributul necesității. „Proletariatul poate merge mină în mină cu țărani”⁵⁹ — scria revista teoretică „Viitorul social”, replicând ideilor poporaniste care-i negau o astfel de posibilă orientare partidului proletar. Prin aceasta, ei au vădit o profundă înțelegere marxistă a dezvoltării societății românești, o cunoaștere adâncă a forțelor ei motrice și a perspectivelor lor de afirmare.

Ținându-se seama că în mișcare se afla „un colosal număr de muncitori, fii de țărani care vin în contact cu locuitorii satelor”⁶⁰, s-a folosit această forță pentru „o propagandă întinsă printre ei”⁶¹. Deși materialul arhivistic în legătură cu această problematică este destul de sărac, el ne poate totuși sugera munca tenace, de cele mai multe ori anonimă, dusă de membri ai partidului proletar în rîndurile țărănilor, cărora le-au vorbit despre problemele lor stringente și mai întâi despre chestiunea agrară, le-au arătat necesitatea ridicării lor la luptă pentru drepturi politice, alături de lucrătorii de la orașe, împreună cu care erau chemați „să formeze un mare partid al muncitorilor”⁶². O astfel de activitate este surprinsă, în anul 1908, de autorități în comune din județul Dolj (Maglavit) și Ilfov (Militari, Jilava), în satele din jurul Calafatului, unde sînt confiscate numere ale ziarului „România muncitoare” și multe broșuri, între care: *Spre țărmlul dreptății*, *Să fie lumină*, *Cartea muncitorului*, *Cele două morale*, *Marea reformă* ș.a. Note ale Direcțiunii politice și siguran-

⁵⁷ După întrevvederea avută la 10 martie 1907, cu prim-ministrul ungar Wekerle, cancelarul Aerenthal i-a declarat plenipotențiarului român în capitala Austro-Ungariei, Alexandru M. Lahovary, că Viena și Budapesta au discutat necesitatea unei intervenții armate urgente în România în cazul cînd revoltele agrare nu vor fi stăvilite; la 14 martie, Legația română la Viena telegrafia la București că 12 corpuri de armată austro-ungare aveau ordinul de a fi gata pentru a interveni (A. Deac, Gh. Matei, *La révolte de 1907 des paysans de Roumanie et le mouvement ouvrier international*, în „Revue roumaine d'histoire”, tom. III, nr. 4/1964, p.733).

⁵⁸ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 8, Edit. politică, București, 1973, p. 270—271.

⁵⁹ „Viitorul social”, anul I, nr. 2, septembrie 1907, p. 190.

⁶⁰ *D.I.M.M.R. 1900—1909*, p. 869.

⁶¹ *D.I.M.M.R. 1910—1915*, p. 88.

⁶² Arh. C.C. al P.C.R., col. 50, dosar 10.275, f. 27.

ței generale, rapoarte ale prefectilor, telegrame circulare ale Ministerului de Interne vorbesc în anii următori despre „o întinsă propagandă socialistă la sate”, despre „emisarii” partidului trimiși „în special la sate”, care răspund literatură socialistă, îndeamnă la organizare⁶³.

Activitatea socialistă la sate chiar dacă nu s-a concretizat în făurirea unor organizații politice ale țărănimii (așa cum s-a reușit la sfârșitul veacului al XIX-lea) — de altfel aproape imposibil de realizat în condițiile când un aparat represiv întărit urmărea, interzicerea și înăbușea orice mișcare de natură revoluționară în lumea satului — nu a fost inutilă. Țăranii au răspuns apelurilor partidului clasei muncitoare, au început să ia parte, cu precădere cei din jurul centrelor proletare, tot mai des și mai mulți, la întrunirile și manifestările socialiste. Ca urmare, an de an, au crescut contactele partidului muncitorilor cu țărănimca, s-a extins influența sa în lumea satului românesc. „Când am început — mărturisea Ștefan Gheorghiu, la Congresul socialist din 1910 — să le vorbim (țăranilor din jurul Ploieștilor — *n.n.*) de obștii sătești, de nevoia de a lua pământ în comun ca să poată câștiga mai mult și fără stăpîn pe cap, au început să ne soarbă cuvintele cu toți porii, din toți plămînii, și să se țină de noi, să ne ceră sfaturi și îndrumări”⁶⁴.

Paralel cu acțiunile orientate spre extinderea înriurii socialiste la sate, partidul clasei muncitoare s-a preocupat insistent de aspectele complexe pe care le comporta rezolvarea problemei agrare, pusă izbitor la ordinea zilei de marea ridicare la luptă a țărănimii. După 1907, procesul reformator — în genere încadrat pînă atunci interpretării strîmte a Constituției de la 1866 și redus, cu rare excepții, la măsuri legislative destinate să promoveze dezvoltarea firească a statului român — iese din apele sale liniștite și se circumscrie unui ritm mai alert, mai bogat în conținut. Prefacerile de natură socială și politică erau cerute de evoluția societății românești, de dezvoltarea obiectivă a capitalismului, de evoluția burgheziei care tindea să consfințească prin modificări substanțiale în viața economică și de stat forța ei predominantă față de moșierime în cadrul regimului politic. Erau cerute de imensa populație a țării, de masele muncitoare de la orașe și sate dornice de dreptate socială și libertăți democratice. Mișcările spre înnoire au fost lente, cu adînc caracter de clasă, supuse opoziției acerbe a unei moșierimi care ținea să-și păstreze pozițiile prin menținerea *statu-quo*-ului social și politic. Nu vom intra în detaliile dezbaterilor și confruntărilor care au avut loc în epocă în legătură cu problema agrară — asupra căreia istoriografia noastră s-a pronunțat pe larg⁶⁵, ci vom menționa doar principalele caracteristici ale poziției partidului clasei muncitoare în acest sens.

⁶³ *Ibidem*, dosar 6119, f. 24—25; dosar 10.256, f. 254; Arh. st. Craiova, fond Prefectura Dolj, dosar 54/1911, f. 210; dosar 28/1912, f. 1.

⁶⁴ *Dezbaterile Congresului de constituire a Partidului social-democrat și ale Congresului sindical ținut în zilele de 31 ianuarie, 1 și 2 februarie 1910*, București, 1910, p. 118.

⁶⁵ Vezi, între altele: I. Popescu-Puțuri, *Problema agrară în viața ideologică și social-politică a României la începutul secolului al XX-lea*, în „Anale de istorie”, anul XIII, nr. 1/1967, p. 19—37; *Marea răscoală a țăranilor din 1907*, p. 787—811; *Relații agrare și mișcări țăărănești în România. 1908—1921* (V. Liveanu red. resp.), Edit. politică, București, 1967, p. 106—164; Z. Ornea, *Poporanismul*, Edit. Minerva, București, 1972, p. 212—242; D. Hurezeanu, *C. Dobrogeanu-Gherea Studiu social-istoric*, Edit. politică, București, 1973, p. 248—275.

În primul rînd se detașează pașii însemnați înainte făcuți de gîndirea socialistă românească în abordarea principial-teoretică a acestei probleme fundamentale pentru destinele poporului și ale țării. În pagini vii s-a înfățișat situația țărănimii, s-au analizat contradicțiile regimului agrar, relevîndu-se consecințele negative ale rămășițelor semif feudale din mediul rural. Pe această bază, în timp ce Partidul Liberal, după o jumătate de veac de la reforma din 1864, abia ajunge la o propunere care doar limita extinderea excesivă a marii proprietăți funciare, partidul clasei muncitoare s-a pronunțat programatic pentru *exproprierea totală și silită a acestei proprietăți în favoarea maselor țărănești*⁶⁶. Faptul că socialiștii au preconizat arendarea fondului funciar expropriat obștilor sătești sau individual țăranilor pe termene lungi și cu arende mici, nu înseamnă o lipsă de receptivitate la revendicările țăranilor care doreau să-și aibă propriul pămînt, ci o manieră specifică prin care ei au căutat să împace idealul privind metodele colective de lucru în agricultură cu setea de pămînt a țărănimii (un lot arendat pentru cel puțin 50 de ani însemna, de fapt, o împrumietărire, fără riscul pierderii sau înstrăinării sale).

În altă ordine de idei, trebuie spus că socialiștii au evidențiat cu insistență relația de interdependență ce exista între schimbarea fundamentală a raporturilor agrare și acordarea drepturilor cetățenești firești țăranilor, faptul că „dezrobirea lor economică este strîns legată de existența lor politică”⁶⁷. Această înțelegere a necesității regenerării ample a sistemului social și politic va cîștiga teren în epocă, în anii 1913—1914 ajungîndu-se să se pună în discuție un ansamblu organic de reforme, agrară și electorală.

Pentru a determina un ritm mai rapid al prefacerilor, partidul proletariatului a opus forțelor retrograde, care se împotriveau oricărei schimbări a stărilor de lucruri existente, tendințele reformatoare ce se arătau cu timiditate, iar acestora din urmă, propriul program transformator pe linia desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice. Prin presiunea manifestărilor populare, socialiștii au pus în evidență dorințele unanime ale maselor muncitoare, tot mai conștiente de nevoile lor și ale țării, au impulsionat acțiunile spre reforme. Problema țărănească a căpătat, astfel, alte dimensiuni în perspectiva dezvoltării mișcării muncitorești, a întăririi influenței partidului clasei muncitoare în viața social-politică românească.

„*A lupta cu toate sacrificiile pentru democrație și socialism*”. Democratizarea raporturilor politice s-a înscris în programul socialist de acțiune imediată ca un răspuns responsabil la necesități interne presante, ca latură intrinsecă a luptei revoluționare a clasei muncitoare, forța socială căreia îi revenea în primul rînd îndatorirea „de a lupta cu toate sacrificiile pentru *democrație și socialism*”⁶⁸. În concepția partidului proletar aceasta însemna respectarea și aplicarea legilor în vigoare și, mai ales, impunerea unui ansamblu de măsuri — votul universal, libertatea întrunirilor și asocierii, inviolabilitatea domiciliului, învățămînt liber și fără plată, desființarea legilor de excepție etc. — menite să ducă la lărgirea drepturilor cetățenești și, implicit, la afirmarea impetuoasă a maselor în viața politică.

⁶⁶ D.I.M.M.R. 1900—1909, p. 690—693; D.I.M.M.R. 1910—1915, p. 40—42, 761—762.

⁶⁷ „România muncitoare”, anul IX, nr. 96 din 24 noiembrie 1913.

⁶⁸ Ibidem, anul III, nr. 38 din 18—25 noiembrie 1907.

Privind retrospectiv, realizarea unui astfel de program democratic semnifica o albie mai largă oferită progresului și propășirii țării, luptei pentru socialism în ultimă instanță.

Socialiștii s-au pronunțat în apărarea libertăților și drepturilor constituționale cîștigate. În acest sens, *domnia legilor* nu a fost o tactică „legalistă” cu orice preț, oportunistă, cum a fost calificată în scrieri mai vechi, ci o opțiune politică vizînd punerea în aplicare, respectarea cîștigurilor democratice ale poporului însuși, de care și partidele „guvernamentale” făceau mare caz cînd se aflau în opoziție. Ea semnifica ridicarea partidului proletar în apărarea unui principiu esențial de dreptate în favoarea maselor muncitoare, care suportau cele mai multe încălcări și răstălmăciri ale legilor, principiu concurînd la ființarea unui climat politic în cadrul căruia și activitatea socialistă ar fi beneficiat de împrejurări mai propice de desfășurare. La conferințe și congrese, la adunări și mitinguri, cu ocazia zilei de 1 Mai, socialiștii au luat atitudine împotriva încălcărilor „în ce privește drepturile de conștiință și libertate individuală a tuturor românilor”⁶⁹. De asemenea, prin intermediul presei, prin editarea unor broșuri speciale — cum a fost *Constituția* (1909, reeditată în 1911) — s-a realizat o educație cetățenească utilă, explicîndu-se muncitorilor drepturile lor civile și politice, pentru a le înțelege și a se folosi de ele.

Într-o epocă în care mult timp a dominat ideea că libertățile cîștigate corespund nevoilor vremii, că orice modificare necesită pregătiri îndelungate de ordin cultural, partidului clasei muncitoare i-a revenit datoria să se plazeze în fruntea luptei pentru democratizarea profundă a regimului politic în toate planurile sale, ceea ce i-a impus o deschidere amplă spre celelalte forțe și categorii sociale interesate. Acțiunea a urmărit dezvoltarea conștiinței cetățenești și, prin aceasta, atragerea maselor în viața publică, a celor care puteau decide, în cele din urmă, transformările innoitoare. Alături de țărănime, socialiștii au acordat atenție organizării și antrenării intelectualității în general — învățătorilor, institutorilor, studenților —, a păturilor mici și mijlocii (mici producători, meseriași, funcționari, mici negustori), tuturor elementelor democratice la campaniile politice cu obiective general-democratice. „Lupta deschisă, fără concesi, în numele programului nostru, atît îndepărtat cît și apropiat — atît în numele socialismului cît și în numele democrației — iată care trebuie să fie atitudinea noastră”⁷⁰ — scria organul socialist central de presă.

În efortul de dezanchilozare a vieții de stat, desființarea sistemului electoral în ființă, cu consecințe pozitive pentru propulsarea forțelor populare în scena politică, se ridica cu necesitate. Aceasta oferea muncitorimii un spațiu vast de colaborare — pe obiective democratice precise — cu categorii sociale diverse, care a și fost folosit ca atare. Astfel, partidul clasei muncitoare a fost organizația politică ce a declanșat — pe o linie de continuitate inițiată la sfîrșitul veacului al XIX-lea — o dezbateră amplă asupra necesității introducerii votului universal⁷¹, dezbateră însoțită de campanii politice pentru a-l impune în fapt.

⁶⁹ Ibidem, anul IV, nr. 24 din 14 august 1908.

⁷⁰ Ibidem, nr. 17 din 22—29 iunie 1908.

⁷¹ Nicolae Copoiu, *Unele aspecte din viața social-economică și politică a României oglindite în revista „Viitorul social” (1907 — 1908, 1913 — 1916)*, în „Viitorul social”, anul II, nr. 3/1973, p. 559.

Meritul acestei atitudini este mai bine reliefat dacă ne raportăm la situația concretă din epocă. Și pînă la 1907 constatăm, este adevărat, opinii în sensul votului obștesc. Le întîlnim în pagini ale organelor țără-niste, dar care aveau o arie restrînsă de penetrație; le întîlnim în revistele poporaniste, în cuvîntul unor „generoși”, acum deputați liberali în I. Arla-ment, dar care sînt repede stinse de intervenția conducerii partidului lor. Conservatorii sînt în continuare categoric potrivnicii sufragiului universal, fiindcă acesta ar duce „la o aventură necunoscută”⁷²; liberalii sînt foarte aproape de ei, noul program al P.N.L. din decembrie 1906 nemai-amintind de votul universal nici ca ideal îndepărtat, cum o făcuse la 1892. După răscoală, problema revizuirii Constituției, a democratizării prevederi-lor sale în căutarea unui echilibru între conținut și formă devine tot mai presantă.

În aceste împrejurări, socialiștii români au privit obținerea votului universal — despre care F. Engels seria că este „un criteriu al maturității clasei muncitoare”⁷³ — ca pe o sarcină nemijlocită a momentului, ca pe o posibilitate concretă de acțiune în vederea renovării unor structuri politice învechite. Referindu-se la situația mișcării muncitorești din țările Europei occidentale dinaintea primului război mondial, Barbara W. Tuchman remarcă: „Votul era singurul mijloc prin care masa își putea ridica membrii la conducerea statului, singurul ei mijloc de a echilibra puterea capitalului”⁷⁴. Cheia de a pătrunde în inima politică a țării se afla în urna electorală, ori aceasta era inaccesibilă imensei majorități a poporului. „Colegiul minciună” — acel colegiu al III-lea, la care țăraniile alegeau delegații care să-i reprezinte la vot — nu a fost o simplă figură de stil, ci o realitate nefericită a acelei epoci. Tocmai de aceea, în Proiectul de program al U.S.R. din 1908, s-a înscris lupta pentru introducerea votului universal, egal, direct și secret în toate componentele sistemului electoral, fără deosebire de sex sau naționalitate, ca drept fundamental al tuturor cetățenilor statului român de peste 20 de ani, prevedere consfințită în programul adoptat la Congresul P.S.D.R. din 1910⁷⁵.

Socialiștii vedeau în abolirea sistemului electoral învechit o reformă ce ar fi permis „ridicarea poporului la rangul de factor politic”⁷⁶, o lovitură dată regimului în ființă, cu consecințe în planul funcționării mecanis-melor sale tradiționale. Desființarea unor privilegii politice, posibilități mai largi pentru exprimarea cuvîntului maselor, de exercitare a controlului lor asupra executivului, de pătrundere chiar a reprezentanților celor ce trudeau în forul legislativ erau potențialități de democratizare a societății românești, care puteau fi deschise printr-o reformă adîncă electorală, ceea ce ar fi dus — cum arăta C. Dobrogeanu-Gherea — la accelerarea cursului spre reforme de ordin socio-economic⁷⁷. Cu toate că în focul disputelor nu au lipsit unele afirmații exagerate despre consecințele pozitive ale sufragiului universal, acțiunea politică în acest sens a fost apreciată constant de socialiștii drept „un mijloc prețios de pregătire al claselor

⁷² D.A.D., ses. ord. 1903—1904, șed. 4 decembrie 1903, nr. 14, p. 82.

⁷³ K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 21, Edit. politică, București, 1965, p. 168.

⁷⁴ Barbara W. Tuchman, *Trufașa citadelă*, Edit. politică, București, 1977, p. 54 1.

⁷⁵ D.I.M.M.R. 1900—1909, p. 688; D.I.M.M.R. 1910—1915, p. 19.

⁷⁶ „România muncitoare”, anul VI, nr. 80 din 12 decembrie 1910.

⁷⁷ C. Dobrogeanu-Gherea, *Opere complete*, vol. 5, Edit. politică, București, 1978, p. 19.

muncitoare pentru primirea în întregime a idealului socialist”⁷⁸. Votul universal, atrăgea atenția dr. C. Racovski, „nu va fi panaceul universal, nu va fi reforma reformelor, nu e mîntuirea deplină, nu e soluția soluțiilor, ci numai o armă puternică de care se servește proletariatul în luptele de emancipare”⁷⁹.

Potrivit mandatului expres încredințat de Conferința mișcării muncitorești din 6—8 ianuarie 1908, Comitetul Central al Uniunii Socialiste după o pregătire intensă, a hotărît — la 21 septembrie — să deschidă în luna octombrie o campanie de întruniri publice în favoarea votului universal⁸⁰. Condițiile erau favorabile, deoarece „tinerii” liberali (partizani ai lui Ion I. C. Brătianu) inaugurasă anul 1908 vînturînd ideea colegiului unic — un început care trasa făgașul liniei noi pe care aripa burgheză a Partidului Național-Liberal încerca să o promoveze, — și împotriva căreia, alături de conservatori, intransigenți în atitudinea lor negativă, s-a ridicat aripa moșierescă a P.N.L.; la rîndul său, mișcarea naționalist-democrată înscrisă, într-o declarație programatică, „votul universal pentru români”, iar programul proaspătului Partid Conservator-Democrat, formula și el, este drept foarte palid, propunerea după care „colegiul al treilea, colegiul țărănimii trebuie să devie o realitate”⁸¹.

Campania din toamna lui 1908 a avut mai ales un obiectiv propagandistic. Militanții socialiști au înfățișat maselor muncitoare legătura dintre restrînsul vot cenșitar și parlamentul rezultat, cu adînc caracter de clasă în favoarea burgheziei și moșierimii și cu răsfrîngeri directe asupra vieții de zi cu zi a muncitorilor și țărănilor. Cu acest prilej s-a analizat sistemul electoral în ființă, relevîndu-i-se conținutul nedrept prin excluderea de la exercitarea reală a drepturilor cetățenești a imensei majorități a poporului. Suita de întruniri : Ploiești (12 octombrie), București (26 octombrie), Turnu Severin (9 noiembrie — la care au luat parte muncitorii și țărăni), București (16 noiembrie), Galați și București (23 noiembrie), Ploiești (30 noiembrie) a atins punctul culminant la 7 decembrie 1908.

În acea zi au avut loc mari adunări populare la București (trei : la sediul Cercului „România muncitoare” și în sălile „Ovidiu” și „Pomu Verde”, cu peste 8 000 de participanți), Craiova, Turnu Severin, Ploiești, Galați. Pe adresa Uniunii Socialiste s-au primit telegrame de solidaritate ale organizațiilor proletariatului din Botoșani, Călărași, Constanța, Focșani, Galați, Moinești, Turnu Severin. Toate acestea au conturat cadrul unei manifestări socialiste cu caracter național, care a dat expresie pregnantă programului imediat de acțiune al partidului clasei muncitoare⁸². „Vrem să construim o operă de regenerare socială” — au declarat reprezentanții de frunte ai socialismului român : I. C. Frimu, M. Gh. Bujor, Gh. Cristescu, N. D. Cocea, Șt. Gheorghiu, Alecu Constantinescu, Ion Gh. Oprescu ș.a., cu înțelegerea că prin aceasta se face un pas important spre făurirea idealului suprem — „lumea socialistă”. Muncitorimea capita-

⁷⁸ „Viața socială”, anul I, nr. 2, martie 1910, p. 132.

⁷⁹ „România muncitoare”, anul VIII, nr. 50 din 28 iunie 1912.

⁸⁰ *D.I.M.M.R. 1900—1909*, p. 780.

⁸¹ Vezi : *D.A.D.*, ses. ord. 1908—1909, șed. 4 decembrie 1908, nr. 9, p. 28 ; „Neamul românesc”, anul III, nr. 13 din 30 ianuarie 1908, p. 194 ; *Constituirea Partidului Conservator-Democrat. Discursurile d-lui Take Ionescu de la 20 ianuarie — 22 iunie 1908*, p. 171.

⁸² „România muncitoare”, anul IV, nr. 60, 61 și 62 din 11, 14 și 18 decembrie 1908.

lei a adoptat la sfârșitul adunărilor un memoriu care, în numele U.S.R. și C.G.S.R., a fost înaintat Adunării deputaților⁸³. Prin această modalitate, clasa muncitoare, lipsită de reprezentanți direcți, și-a făcut auzit cuvîntul în Parlamentul țării în legătură cu toate chestiunile mari aflate la ordinea zilei.

Memoriul lua în dezbateră, în primul rînd, chestiunea țărănească, fiind alcătuit și „în numele și spre folosul marii clase neîndreptățite” a țărănimii, pentru că „cea mai mare parte din noi (muncitorii — *n.n.*) sîntem fii sau frați de țărani și pentru că datoria noastră de clasă ne impune această îndatorire”. Făcînd constatarea că „marea majoritate (a oamenilor politici — *n.n.*) s-a convins că adevărata pricină a răului consistă în nedreapta alcătuire și repartitie a proprietății rurale, în subjugarea și exploatarea fără frîu cu care țăranul este ținut de majoritatea proprietarilor și arendașilor”, documentul releva că, înseși „legile propuse de guvernul liberal au mărturisit gravitatea cangrenei sociale”. Întrucît Casa rurală, Legea tocmelilor agricole etc. „nu sînt în stare să înlăture răul sau măcar să-l micșoreze... , numai printr-o largă expropriere care să pună în stăpînirea obștilor sau sindicatelor agrare pămînturile marii proprietăți, numai astfel s-ar fi dezlegat grava problemă țărănească”.

Referitor la lucrătorii industriali, socialiștii au înfățișat un proiect de îmbunătățiri „compatibile chiar în sinul societății capitaliste”, cuprinzînd: desființarea corporațiilor, adoptarea unor legi de protecție a muncii femeilor și copiilor, de reglementare a orelor de muncă și a repausului duminical; iar pentru masele largi populare au propus „o revizuire largă și democratică” a sistemului de impozite, ce afecta mai ales micii producători și consumatori, îndeosebi pe muncitori și țărani, amnistie pentru cei arestați în timpul răscoalei, încetarea măsurilor de prigoană antimuncitorești, respectarea libertăților și drepturilor cetățenești, votul universal.

În condițiile cînd guvernul își anunțase intenția să discute, în noua sesiune parlamentară, posibilitatea introducerii colegiului unic în alegerea consiliilor județene, acțiunea socialistă își vedește virtuțile de factor de presiune populară destinat impulsivării măsurilor democratice. În acest sens trebuie privit apelul adresat de clasa muncitoare reprezentanței naționale, de a lua „inițiativa introducerii reformei electorale”, pentru a feri țara „de agitațiile și zguduirile pe care le va aduce cu dînsa lupta inevitabilă pentru votul universal.

În timp ce socialiștii se vedeau preocupați de regenerarea vieții politice în toate planurile sale (inclusiv cel local, județean, comunal etc.), deputații claselor dominante discutau cu fervoare chiar și utilitatea legii anemice amintite, care nu leza sistemul electoral existent. Într-adevăr, consiliile județene, cu rol consultativ, și de care executivul putea face ușor abstracție, aveau o slabă însemnătate în exercițiul puterii. Conservatorii au fost împotriva însăși a principiului vreunei modificări de acest gen⁸⁴, în timp ce conservatorii-democrați au optat pentru soluția a două

⁸³ *D.I.M.M.R. 1900—1909*, p. 798—805.

⁸⁴ După T. Maiorescu era o măsură cu tendință socialistă (*D.S.*, ses. ord. 1908—1909, șed. 3 decembrie 1908, nr. 8, p. 45); I. Lahovari a tras semnalul de alarmă: „Îndată însă ce se va emancipa acest colegiu unic, veți ști că s-a dus proprietatea mare în țara românească” (*D.A.D.*, ses. ord. 1908—1909, șed. 12 decembrie 1908, p. 122).

colegii (unul orășenesc — prin reunirea col. I și II, și altul țărănesc — vechiul col. III)⁸⁵; și toți (împreună cu liberalii) au considerat votul universal ca neoportun⁸⁶. Măsura născută cu eforturi dureroase a fost proiectul de lege pentru instituirea colegiului unic în alegerile consiliilor județene—depus pe biroul Senatului, 'a începutul' lunii februarie 1909, de noul șef al P.N.L., I. I. C. Brătianu — și rămas, în cele din urmă, o simplă piesă de dosar abandonată⁸⁷.

În disputa deschisă se distinge punctul de vedere socialist. Analizînd proiectul de lege, reprezentanții clasei muncitoare i-au evidențiat elementul de noutate, acela de a înlătura deosebirea de cens, de a preconiza o egalizare politică, prin unificarea colegiilor. Dar aceasta era „singura parte bună” a proiectului de reformă electorală județeană. Un început extrem de palid, căci, drept de vot direct se prevedea a avea numai cei cu școală, neștiutorii de carte alegînd 50 de inși un delegat cu un singur vot. S-ar fi perpetuat, deci, „colegiul minciună”. Ridicîndu-se împotriva acestei orientări, socialiștii au afirmat dreptul făuritorilor României la conducerea destinelor sale. „Toți locuitorii țării — prin faptul că sînt așezați statornic în această țară, prin faptul că contribuie la susținerea și dezvoltarea vieții sale... (au) dreptul de a se îngriji de ocîrmuirea ei, de facerea legilor, de administrarea țării⁸⁸.”

Cu toate că pașii înainte sînt încă destul de mici, un suflu nou se simte în viața politică. La sfîrșitul anului 1909 și în 1910, membri ai aripei de stînga a P.N.L. se pronunță pentru ridicarea acțiunii reformatoare pe o treaptă superioară, pentru adaptarea doctrinei liberale la cerințele realității românești. C. Stere, în numele poporanistilor, afirmă legitimitatea expropriării marii proprietăți moșierești⁸⁹; I. Gh. Duca, B. M. Missir, I. Ath. Mîtescu vorbesc, în ședințele Camerei din 21 și 29 noiembrie, 3 decembrie 1909, despre reforma electorală, colegiul unic fiind socotit ca o stare provizorie pe drumul votului universal⁹⁰; la 25 ianuarie 1910 apare „Revista democrației române”, tribună a stîngii liberale, condusă de G. Diamandi, care își propune să acționeze pentru extinderea bazei electorale și formarea unei proprietăți mici și mijlocii. De asemenea, Partidul Naționalist-Democratic se declară programatic pentru „votul universal pentru români și reprezentarea minorităților”⁹¹, în timp ce conservatorii-democrați reafirmă că sînt pentru reducerea colegiilor electorale la două⁹². Singura notă discordantă o dau conservatorii, negînd, în continuare, utilitatea oricărei modificări mai adînci a așezămîntului politic și agrar⁹³, poziție pe care se afla și Palatul⁹⁴. Nici în sinul Partidului Național-Liberal opțiunile nu erau pe deplin formulate, opoziția aripei moșierești fiind încă puternică. De aceea, îndemnurile prea îndrăznețe sînt potolite. Astfel, la întru-

⁸⁵ D.A.D., ses. ord. 1908—1909, șed. 9 decembrie 1908, nr. 12, p. 84.

⁸⁶ „România muncitoare”, anul IV, nr. 64 din 25 decembrie 1908.

⁸⁷ Mircea Iosa, Traian Lungu, *op. cit.*, p. 218.

⁸⁸ „România muncitoare”, anul IV, nr. 70 din 22 ianuarie 1909.

⁸⁹ „Viața românească”, anii III, nr. 10, octombrie 1909.

⁹⁰ D.A.D., ses. ord. 1909—1910, nr. 11, 12 și 14, p. 72, 92, 113.

⁹¹ *Consfătuirea din 23 — 4 aprilie 1910 a Partidului Naționalist-Democrat...*, p. 114.

⁹² D.A.D., ses. ord. 1910—1911, șed. 24 și 25 noiembrie 1910, nr. 8 și 9, p. 42—43, 52.

⁹³ *Ibidem*, șed. 25 noiembrie 1910, nr. 9, p. 52.

⁹⁴ Propunerea lui Ion Brătianu privind realizarea colegiului unic, trimisă regelui în septembrie 1910 a întîmpinat ostilitatea lui Carol I (Anastase Iordache, *Viața politică în România. 1910—1914*, Edit. științifică, București, 1972, p. 21).

nirea din 30 mai 1910, I. I. C. Brătianu propune din nou, ca măsură concretă, colegiul unic la județe⁹⁵; iar în dezbaterile parlamentare de la sfârșitul aceluiași an, atunci când tinerii liberali caută să aducă în discuție un amendament privitor la lărgirea bazei electorale, șeful P.N.L. oprește orice inițiativă, motivînd că se lucrează deja la „realizarea acestui ideal al partidului”⁹⁶. Caracterizînd atmosfera politică din acel moment, „România muncitoare” scria: „Împrejurările politice, raporturile lor, înmulțirea celor care năzuiesc să participe la viața publică, fac pe toată lumea să simtă nevoia unei schimbări. Cercul legii electorale a devenit prea strîmt pentru conținutul lui, care crește mereu”⁹⁷.

Socialiștii au folosit momentul pentru a grăbi curentul favorabil schimbărilor, căutînd să reunească în jurul revendicării votului universal masele largi, toate elementele democratice, chiar burgheze, întregul popor⁹⁸. Ei au reliefat caracterul limitat al propunerilor liberale, takiste sau naționalist-democratice (cu mențiunea că ele vădesc imposibilitatea continuării cu sistemul electoral cenzitar), au condamnat inerția conservatoare, dar, în același timp, au căutat să testeze pînă unde au de gînd să meargă guvernării. Prin intermediul revistei „Viața socială” s-a întreprins o anchetă în lumea politică cu privire la votul universal. Concluzia nu a fost prea îmbucurătoare. Cu toate că o reformă electorală radicală era privită ca necesară, s-a constatat că aceasta nu trebuie așteptată de la partidele claselor dominante⁹⁹.

În consecință, la 14 noiembrie 1910 Comitetul executiv al P.S.D.R. lansează chemarea ca „tot ce este muncitor, tot ce este asuprit, tot ce suferă în această țară, să se alăture de organizațiile muncitorești și de Partidul Social-Democrat, pentru ca cu forțe unite să impuie claselor stăpînitoare desființarea actualului sistem electoral bazat pe privilegiul de clasă și nedreptate și înlocuirea lui cu votul universal, direct, egal și secret”¹⁰⁰. Această orientare ce urmărește de acum înainte atragerea tuturor elementelor democratice și progresiste, a maselor cetățenești, de partea programului partidului proletar, o regăsim în confruntări electorale, în manifestări cu prilejul zilei de 1 Mai, în campaniile propagandistice, acțiuni la care socialiștii au beneficiat de sprijinul Grupării democratice „Adevărul”. Congresul socialist din 1912 a hotărît formarea unei Comisii a votului universal, cu activitate permanentă îndrumată direct de Comitetul executiv al P.S.D.R., care a întreprins o întinsă propagandă prin scris — editînd broșuri, manifeste, ziare —, prin conferințe și intruniri în favoarea acestei reforme; a strîns și mijloace bănești în fondul votului universal¹⁰¹.

Odată cu începutul anului 1913, dezbaterile în jurul reformelor devine foarte vie, mai ales după ce apare broșura *Crize de stat* datorată

⁹⁵ „Revista democrației române”, anul I, nr. 20 din 6 iunie 1910, p. 843.

⁹⁶ D.A.D., ses. ord. 1910—1911, șed. 29 noiembrie, 1910, nr. 12, p. 100. Manifestul-program al P.N.L. din ianuarie 1911 va anunța, printr-o formulare generală, dar pentru prima oară cu certitudine, reforma electorală (*Istoricul Partidului Național-Liberal de la 1848 și pînă astăzi*, București, 1923, p. 196).

⁹⁷ „România muncitoare”, anul VI, nr. 28 din 13 iunie 1910.

⁹⁸ *Ibidem*, nr. 30 din 20 iunie 1910.

⁹⁹ Vezi: „Viața socială”, anul I, nr. 7—8, și 9, august—septembrie și octombrie 1910.

¹⁰⁰ „România muncitoare”, anul VI, nr. 73 din 18 noiembrie 1910.

¹⁰¹ D.I.M.M.R. 1910—1915, p. 381—382, 697, 714.

lui Vintilă Brătianu. Lucrarea — semnată de un lider liberal care dădea „tonul” în justificarea actelor politice ale partidului său și care făcea cunoscut opiniei publice orientarea P.N.L. spre adoptarea unui program de reforme — a atras imediat atenția¹⁰².

Recunoașterea oficială a cerinței unor modificări în ansamblul structurilor sociale și politice putea fi privită cu satisfacție de partidul clasei muncitoare, fiind, în fond, o confirmare a justetei și realismului liniei sale politice. Totodată, Partidul Social-Democrat — concomitent cu acțiunile inițiate împotriva legii breslelor, a legiurilor represive — își reafirmă punctul de vedere, potrivit căruia reformele trebuiau să aibă un caracter profund. Acest spirit domină adunările și întrunirile organizate în luna ianuarie 1913, la București, Craiova, Turnu Severin, Iași, Botoșani, Bacău, Piatra Neamț, articolele de presă, conferințele publice, la care votul universal este privit ca punct de plecare al transformărilor politice și sociale ale societății românești¹⁰³.

Noul moment politic a ridicat în fața socialiștilor și o importantă chestiune de natură tactică: care era cea mai bună atitudine în situația dată? Răspunsul nu era deloc ușor și nu putea fi dat pînă nu se afla cît de departe aveau de gînd să meargă partidele claselor dominante pe calea reformelor. Deocamdată, au arătat că nu se știe cît de departe aveau de gînd să meargă partidele claselor dominante pe calea reformelor. Deocamdată, au arătat că nu este cazul să se manifeste un prea mare optimism. Circumspecția lor era îndreptățită, căci se gîndeau la felul cum s-au realizat reformele de după răscoala din 1907 și aveau în vedere și faptul că reprezentanți ai marilor proprietari se aflau în toate partidele burgheziei și moșierimii, rezistența lor, sprijinită de rege, fiind un factor deloc neglijabil. Dar, indiferent de optica guvernanților, conducătorii partidului muncitorilor au apreciat că nu trebuie scăpat prilejul oferit pentru o luptă energetică în favoarea programului propriu. În acest sens, la 24 august, Comitetul executiv al P.S.D.R. a decis începerea unei campanii propagandistice menită să explice conținutul revendicării votului universal în rîndul maselor cetățenești¹⁰⁴.

După cum se știe, la 7 septembrie 1913, Ion I. C. Brătianu a publicat scrisoarea-program prin care anunța viitorul program de reforme în domeniile agrar, electoral, învățămînt și îmbunătățiri sociale. Comitetul executiv al P.N.L. reunit la 2 octombrie dă investitura sa programului, care va fi consfințit de Congresul liberal din 20 octombrie. Viața politică are ca ax, de acum și pînă la izbucnirea războiului mondial, acest program de reforme. Takiștii, pentru a nu-și periclita și mai mult colaborarea la guvern, evită la început să-și expună opinia, fapt criticat de socialiști¹⁰⁵, iar apoi, în Parlament adoptă o poziție oscilantă, lipsită de unitate. Partidul Naționalist-Democrat, în declarația din 17 noiembrie 1913, „opune noilor promisiuni făcute de vechile partide nevoia votului universal pentru toți românii și a trecerii în mîinile țărănimii a întregii părți din teritoriul național pe care o ocupă o mare proprietate fictivă”, pe calea

¹⁰² Vintilă I. Brătianu, *Crize de stat. 1900—1907—1913*, București, 1913, p. 51—52.

¹⁰³ *D.I.M.M.R. 1910—1915*, p. 476.

¹⁰⁴ „România muncitoare”, anul IX, nr. 64 din 29 august 1913.

¹⁰⁵ *Ibidem*, nr. 71 din 5 octombrie 1913.

tot a cumpărării¹⁰⁶. Conservatorii își afișează deschis opoziția¹⁰⁷. Neavînd „nici un argument *viu de opus*”, ei s-au ascuns „în dosul principiului adormit al intangibilității dreptului de proprietate, consacrat prin Constituție”¹⁰⁸. Poziția oficială a Partidului Conservator a fost exprimată, după îndelungi și sterile discuții, în programul din 14 decembrie 1913, conținînd idei în discordanță flagrantă cu realitatea epocii, cu tendințele de înaintare pe calea progresului¹⁰⁹. De pe aceste poziții se desfășoară întreaga confruntare în jurul reformelor, concentrată după numirea noului guvern liberal în campaniile electorale din februarie și mai 1914, în dezbaterile Parlamentului, care, prin votarea revizuirii Constituției, le trasează făgașul înfăptuirii¹¹⁰.

În ceea ce privește P.S.D.R., așa cum își propusese, sub egida Comisiei votului universal, inițiază o acțiune vastă sub semnul votului universal, dar care va exprima poziția sa față de întregul ansamblu al problemelor la ordinea zilei. Astfel, la Galați, este tipărită „Foaia votului universal”, într-un tiraj de 24 000 exemplare; se editează în tiraje de zeci de mii de exemplare broșurile-manifest: *Trăiască votul universal! Ce spun adversarii votului universal, Istoria reformei electorale în România, Votul universal*; cluburile social-democrate răspîndesc manifeste, țin conferințe, la care analizează reformele propuse. Partidul clasei muncitoare organizează, în cursul lunilor de la sfîrșitul lui 1913, mari întruniri publice. Asemenea adunări au avut loc la Ploiești — 22 septembrie; București — 17 octombrie; Turnu Severin, București, Călărași, Craiova, Ploiești, Cîmpina, Brăila, Bacău, Galați, Piatra Neamț, Constanța, Chilia Veche, Sulina, Tulcea — pe întreg cuprinsul lunii noiembrie; Iași — 1 decembrie; București, Iași, Turnu-Severin, Ploiești, Brăila, Bacău, Călărași, Tulcea — 7 decembrie; Piatra Neamț, Craiova, Galați, Constanța, Sulina, Botoșani — 8 decembrie; Iași — 15 decembrie.

Acțiunea continuă prin campania electorală socialistă din ianuarie — februarie 1914, cu care prilej Partidul Social-Democrat s-a adresat clasei muncitoare și țărănimii, păturilor mijlocii — micilor patroni, meseriașilor, micilor comercianți, funcționarilor publici, intelectualilor, lucrătorilor și funcționarilor statului, tuturor elementelor progresiste, ca să se încadreze

¹⁰⁶ „Neamul românesc”, anul VIII, nr. 73 din 21 noiembrie 1913. În același spirit s-au pronunțat și organe ale mișcării țărăniste (vezi: „Vremea nouă”, anul IV, nr. 2—3, octombrie—noiembrie 1913).

¹⁰⁷ După Paul Grecianu, de pildă, „noul regim electoral propus... este un salt în întuneric, o mișcare retrogradă, care ar tinde spre o egalitate oarbă”, iar „introducerea în dreptul nostru public a principiului exproprierii proprietății... o revoluțiune în toată puterea cuvîntului” („Săptămîna politică și culturală”, anul III, nr. 34 din 5 octombrie 1913, p. 397—398).

¹⁰⁸ C. Argetoianu, *Pentru cei de mîine, amintiri din vremea celor de ieri*, P. IV, 1913—1916, în Arh. C.C. al P.C.R., fond 104, dosar 8586, f. 177—178.

¹⁰⁹ Conservatorii se declarau gata să caute măsurile „de întărire morală și materială a clasei țărănești, care a dovedit și vigoare și unitate de gîndire națională”, dar „fără atingerea dreptului de proprietate, punct fundamental în Constituțiune și starea noastră socială”; în timp ce despre sistemul electoral susțineau „că schimbarea lui nu este cerută de vreo necesitate a momentului” (*Programul Partidului Conservator*, București, 1913, p. 5, 18).

¹¹⁰ Anastasie Iordache, *op. cit.*, p. 254—295.

într-un front comun de luptă pentru o viață mai bună, pentru democrație¹¹¹.

În cursul acestor manifestări, partidul revoluționar, care reușea să ridice mase impresionante la acțiune, a dat glas năzuințelor clasei muncitoare, ale țărănimii, ale întregului popor, într-o prefacere de esență a rînduieilor sociale și politice. Înfăptuirea programului socialist însemna: legi pentru muncitorime; pămînt pentru țărănime — prin zdrobirea temeiurilor marii proprietăți; drepturi și libertăți poporului — prin votul universal, egal, direct și secret pentru ambele sexe, pentru toți locuitorii țării de la 20 de ani în sus, desființarea legilor excepționale etc., ceea ce însemna, cu adevărat „o nouă îndrumare a României pe calea democrației și a progresului”¹¹².

Acesta reprezenta un program politic, pe care partidul clasei muncitoare l-a contrapus propunerilor P.N.L. Socialiștii au combătut legiurile liberale, mai întii pentru că, trecînd peste lipsa lor de precizie, ele aveau un caracter insuficient și restrictiv, menținînd marea proprietate funciară și lăsînd în anticamera vieții politice mari mase, îndeosebi țărănești. Desigur a veni cu ideea exproprierii, cu reformarea sistemului electoral (prin care se desființa censul și se egaliza votul lucrătorului sau țărănului cu acela al capitalistului sau al marelui proprietar), era, principial, un lucru pozitiv. Valoarea autentică, însă, a acestor proiecte — observa C. Dobrogeanu-Gherea — trebuia măsurată prin raportarea lor la condițiile specifice românești. Cu alte cuvinte spus, în ce grad puteau satisface guvernării setea de pămînt a țărănimii, deci realizarea unei proprietăți țărănești de-sine-stătătoare, cînd ei implicau, nu susțineau principiul exproprierii¹¹³. De-abia în ședința Camerei din 5 martie 1914, C. Stere a fost mai corect în legătură cu reforma agrară proiectată, arătînd că minimum strict necesar este de „un milion hectare, trecute de la marea proprietate, la mica proprietate”¹¹⁴. Cît de neîndestulătoare era o dovedește compararea acestei cifre modice preconizate în 1914 cu cea din 1918 (6 milioane ha). Cu un milion de hectare moșierimea continua să-și mențină forța economică și politică, iar țărănimii nu i se rezolva nevoia acută de pămînt. Singurul lucru care s-ar fi obținut ar fi fost fortificarea păturii înstărite țărănești¹¹⁵.

De asemenea, cum se putea vorbi de colegiul unic ca despre o reformă serioasă democratică, cînd neștiința de carte, mai ales în mediul rural, era covîrșitoare¹¹⁶. Observațiile critice aduse în fața opiniei publice au deranjat pe liberali, nevoiți să răspundă că partidul lor „nu poate fi în

¹¹¹ D.I.M.M.R. 1910—1915, p. 539—544, 548—549, 714—716; Arh. C.C. al P.C.R., fond 28, mape 9/1913, 2/1914; arh. I.S.I.S.P., cota M.M.-1911, doc. 2; fond XIV, dosar 1148, f. 16; „România muncitoare”, anul IX, nr. 68, 82, 85, 93, 95, 97 și 104 din 12 septembrie, 23 și 29 octombrie, 17, 21 și 26 noiembrie, 12 decembrie 1913; anul X, nr. 12 și 17 din 2 și 3 februarie 1914; „Deșteptarea Prahovei” (Ploiești), nr. unic, 1 februarie 1914.

¹¹² „România muncitoare”, anul IX, nr. 69 din 15 septembrie 1913.

¹¹³ C. Dobrogeanu-Gherea, *op. cit.*, p. 164—167.

¹¹⁴ D.A.D., ses. ord. 1914, nr. 12, p. 134.

¹¹⁵ Z. Ornea, *Poporanismul*, p. 333.

¹¹⁶ C. Dobrogeanu-Gherea, *op. cit.*, p. 161—163. „Colegiul unic — scria gînditorul socialist — tinde să substituie puterii politice a boierimii și ciocimii rurale, puterea politică a burghezimii și albăstrimii sătești și a lipitorilor satului” (*Ibidem*, p. 173).

principiu în contra sufragiului universal”, dar că la aceasta trebuie să se ajungă printr-o „extindere treptată a dreptului de vot”, după o pregătire de cel puțin o generație¹¹⁷.

Trebuie spus că în unele documente ale mișcării muncitorești s-a exagerat în atitudinea negativistă, ajungându-se să se susțină falsitatea „noului democratism liberal”, că reformele sînt îndreptate contra popoului și „vor sluji tot interesele oligarhiei noastre agraro-orășenești”¹¹⁸. Este adevărat, chiar afirmații ale unor oameni politici lăsașă se întrevadă limitele reformelor, că era posibil să se ajungă la un acord între partide în această privință, firește îngustînd spiritul lor democratic¹¹⁹. „Impresia că se mersese cam departe cu reforme — nota C. Argentoianu — domina pretutindeni și mulți subliniau faptul că în mesajul său de deschidere al Parlamentului (februarie 1914 — n.n.) nu se afla nici cuvîntul de « expropriere », nici cele de « colegiu unic » și că în schimb un paragraf întreg era consacrat « armoniei straturilor socialului »”¹²⁰.

Tocmai în aceste împrejurări s-a impus, mai mult ca oricînd, partidului clasei muncitoare depășirea fazei simplei negări și plasarea pe o poziție care să vină în întîmpinarea schimbărilor, inițiate chiar „de sus”, în vederea extinderii și înfăptuirii lor. Acestui comandament i-a răspuns Congresul P.S.D.R. din 6—8 aprilie 1914, care și-a desfășurat lucrările cu puțin timp înainte de adoptarea hotărîrii definitive a corpurilor legiuitoare de revizuire a Constituției. Delegaților în forumul proletariatului le-a fost clar faptul că revizuirea actului fundamental era un eveniment de cea mai mare însemnătate, un moment care trebuia folosit pentru a obține „tot ce se poate pentru satisfacerea intereselor legitime ale claselor muncitoare din România”¹²¹. Modificarea Constituției nu era rezultatul unei inițiative populare, ci urmarea propunerii unui partid al claselor dominante, bineînțeles în interesul nemijlocit al clasei burgheze; actul ca atare constituia, totuși, o spărtură în zidurile regimului politic existent.

Concluzia la care s-a ajuns a fost aceea că muncitorimea trebuie să folosească prilejul ivit, să smulgă acest mijloc de întărire a burgheziei și să-l transforme într-o pirghie pentru cîștigarea de noi drepturi și libertăți. „Să lărgim cadrele revizuirii”¹²² a rezumat tactica de acțiune a partidului clasei muncitoare în situația dată. Aceasta reprezenta lupta în vederea înscrierii în Constituție a revendicărilor esențiale cuprinse în programul socialist, ceea ce ar fi însemnat un mare pas înainte în direcția desăvîșirii revoluției burghezo-democratice. Înăptuirea acestei platforme de luptă este cheazășuită de propulsarea năvalnică a maselor muncitoare în

¹¹⁷ „Democrația”, anul I, nr. 14 din 15 octombrie 1913, p. 571.

¹¹⁸ „România muncitoare”, anul IX, nr. 83 și 103 din 25 octombrie și 10 decembrie 1913.

¹¹⁹ De pildă, I.G. Duca : „Nicăieri n-am afirmat că vrem să expropriem toată proprietatea mare” (*D.A.D.*, ses. ord. 1913—1914, șed. 18 decembrie 1913, nr. 13, p. 202; Vin tilă Brătianu : reformele „trebuie să se facă de toți laolaltă și pe baza tocmai a înfrățirii tuturor” (a reprezentanților claselor dominante — n.n.) (*ibidem*, șed. 19 decembrie 1913, nr. 14, p. 232).

¹²⁰ C. Argetoianu, *op. cit.*, f. 243; I.G. Duca scrie, în memoriile sale, că regele Carol a consimțit la reforme, dar să se facă cu moderație și, în orice caz, „ca ele să se înscrie în Constituție printr-un fel de înțelegere cu conservatorii”, pentru ca „să nu se zdruncine prea adînc întocmirile politice”, sfaturi reînnoite la 4 ianuarie 1914, atunci cînd guvernul I.I.C. Brătianu a depus jurămîntul” (Arh. st. București, fond I.G. Duca, *Memorii*, cap. I, p. 7—8, 12).

¹²¹ C. Racovski, *Pentru votul universal, exproprierea totală, republica democratică*, Cuvîntare rostită la Congresul social-democrat în ședința de la 7 aprilie 1914, București, 1914, p. 1.

¹²² *D.I.M.M.R. 1910—1915*, p. 737.

arena politică. În acest context, înțelegerea implicațiilor alianței muncitorești-țărănești pentru realizarea programului socialist a avut o maximă importanță în evoluția ulterioară a luptelor sociale din România. Țărănimea, s-a subliniat la Congres, trebuie „să lupte cot la cot” cu muncitorimea din orașe, să ducă o luptă aprigă, zilnică, fără răgaz, pentru dărîmarea regimului de astăzi, oligarhic și tiranic, pentru pregătirea societății socialiste”¹²³. Mijloacele de acțiune preconizate de forumul proletar au fost: demonstrații de stradă, participarea intensă la confruntarea electorală pentru Constituanta, greva generală demonstrativă.

Hotărârile au fost traduse imediat în fapt: la 20 aprilie 1914 (stil vechi), cu ocazia sărbătoririi Zilei muncii, cînd mase muncitorești și țărănești au participat la mitingurile și manifestațiile din București, Bacău, Birlad, Botoșani, Buzău, Brăila, Călărași, Craiova, Cîmpina, Constanța, Focșani, Galați, Huși, Iași, Pitești, Piatra Neamț, Slobozia, Turnu Severin; la sfîrșitul lunii aprilie și începutul lunii mai, cu prilejul numeroaselor întruniri electorale socialiste¹²⁴. Totodată, gînditorii mișcării muncitorești au întreprins o analiză științifică serioasă asupra cauzelor reformelor și a conținutului pe care voiau liberalii să li-l dea¹²⁵.

Cuvîntul socialiștilor a pătruns astfel în opinia publică, s-a repercutat, în ultimă instanță, asupra guvernanților, forțîndu-le mîna în grăbirea procesului înnoirilor sau — mai precis — de a nu-l încetini printr-un nou „acord de armonie”. În cele din urmă reformele se impun, pentru că, din punctul de vedere al guvernanților, ar fi fost extrem de periculos să lași fără nici o supapă „acest vulcan care fierbe surd”. Deci, după cum a mărturisit mai tîrziu Ionel Brătianu, era mai bine să se dea ceva de bunăvoie, pentru a nu fi siliți să acorde de nevoie, sau să se ajungă ca masele să-și ia ele, singure, oricît¹²⁶. Să amintim că Partidul Social-Democrat se declarase gata să declanșeze o luptă deschisă: „Poporul trebuie să rămînă de acum mereu amenințator, continuu amenințator”. Iar atunci cînd Constituanta „se va aduna... țărănimea și muncitorimea să se coboare în stradă! Prin stradă și pe baricade și-a cucerit burghesia libertățile ei, prin stradă și pe baricade e dat poporului proletar să și le cucerească pe ale sale”¹²⁷.

La 10 iunie 1914, Comitetul executiv al P.S.D.R. a hotărît organizarea unor manifestații de stradă și greva generală pentru data de 15 noiembrie, atunci cînd Parlamentul își deschidea lucrările, în vederea impunerii unor reforme democratice¹²⁸. Izbucnirea conflagrației mondiale a schimbat datele problemei, concentrînd eforturile forțelor sociale și politice românești spre împlinirea idealului național. Reformele aveau să fie realizate, în împrejurări mai puțin favorabile claselor dominante, la sfîrșitul războiului,

¹²³ *Ibidem*, p. 744; vezi și „România muncitoare”, anul X, nr. 40 din 13 aprilie 1914.

¹²⁴ *D.I.M.M.R. 1910—1915*, p. 780—783, 788—789, 891, 908—910; „România muncitoare” anul X, nr. 43, 48, 50 și 52 din 20 aprilie, 1, 6 și 11 mai 1914.

¹²⁵ Vezi: Nicolae Copoiu, *Locul și însemnătatea răscoalei din 1907 în istoria modernă a României*, în „Viitorul social”, anul VI, nr. 1/1977, p. 22—28.

¹²⁶ Nicolae Copoiu, „... Acest vulcan care fierbe surd”, în „Magazin istoric”, anul VII, nr. 9 (78), septembrie 1973, p. 10, 13.

¹²⁷ „România muncitoare”, anul X, nr. 57 din 22 mai 1914.

¹²⁸ *Ibidem*, nr. 67 din 15 iunie 1914.

cînd sub presiunea avîntului revoluționar al maselor ele au căpătat dimensiuni mult mai întinse decît erau dispuși guvernanții să acorde în 1914.

Putem conchide că, prin întreaga sa acțiune politică, partidul clasei muncitoare s-a manifestat ca apărător fidel al intereselor poporului muncitor, lupta sa contribuind la prefacerile de ordin socio-economic și politic care au direcționat calea evoluției societății românești la începutul secolului al XX-lea.

LE PARTI RÉVOLUTIONNAIRE — REPRÉSENTANT POLITIQUE DES INTÉRÊTS DE LA CLASSE OUVRIÈRE, DES MASSES POPULAIRES (1900—1914)

RÉSUMÉ

L'article met en lumière la manière spécifique dans laquelle le parti de la classe ouvrière a œuvré à l'accomplissement des aspirations du prolétariat, des larges masses. La vie sociale et politique roumaine elle-même a imposé à la force politique socialiste qu'elle exprime les désirs de justice et progrès non seulement de la classe ouvrière mais aussi de la plus grande majorité des habitants — les paysans exploités et opprimés, une très grande partie des intellectuels, diverses branches de petits producteurs, les larges couches de citoyens.

A toutes ces forces sociales, que l'on a essayé de réunir « sous le drapeau de la social-démocratie », les socialistes ont offert un programme d'action immédiate dont l'accomplissement signifiait l'amélioration de la situation des masses laborieuses, la garantie du progrès du pays et la préparation des conditions requises pour l'engagement dans la voie du socialisme. En ce qui concerne la réalisation de ce programme l'on a suivi trois directions d'action principales — largement expliquées dans l'article — qui peuvent être synthétisées de la manière suivante : 1) des lois pour la classe ouvrière ; 2) la réforme radicale du système agricole en faveur des paysans ; 3) l'élargissement de la démocratie du régime politique. Toute cette action politique du parti socialiste a mené — conclut l'auteur de l'article — aux transformations d'ordre socio-économique et politique qui ont imprimé la direction de l'évolution de la société roumaine du début du XXe siècle.

O PROEMINENTĂ FIGURĂ A SOCIALISMULUI DIN ROMÂNIA: IOAN NĂDEJDE (1854—1928) (125 de ani de la naștere)

DE

ION IACOȘ

Marile transformări de ordin economic, social, politic și cultural din patria noastră reprezintă sinteza istorică a luptei de veacuri a creatorilor valorilor de bunuri materiale și spirituale, a maselor largi populare, a întregului popor român — făuritorul istoriei. De-a lungul vremii, din rîndul maselor s-au ridicat numeroși luptători, conducători politici de seamă, oameni care, înțelegînd cerințele obiective ale dezvoltării sociale și-au închinat viața cauzei patriei și mișcării revoluționare a proletariatului, au îndeplinit un rol important în organizarea și conducerea luptei pentru libertate, unitate și independență națională, pentru socialism. Aprecierea activității oricărui conducător, a personalităților politice, a militanților revoluționari — subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu — trebuie făcută ținîndu-se seama de ansamblul fenomenelor obiective și subiective ale epocii în care au trăit, de contribuția și de rolul pe care l-au jucat în fiecare perioadă a vieții lor, în fiecare etapă a mișcării muncitorești. „Istoria trebuie să prezinte întregul proces al luptei revoluționare în complexitatea sa, să pornească de la analiza științifică a realității sociale, să înfățișeze faptele nu după dorințele subiective ale oamenilor, nu după nevoi politice de moment, după criteriile de conjunctură, ci așa cum s-au petrecut ele, corespunzător adevărului vieții. Este necesar să se analizeze și să se aprecieze cu maximum de obiectivitate contribuția pe care a adus-o fiecare militant, la timpul respectiv, în mișcarea muncitorească, în viața poporului. Valoarea unei istorii cu adevărat științifice constă în înfățișarea obiectivă a faptelor, în interpretarea lor justă, constituind astfel o oglindă a conștiinței de sine a poporului, a claselor, înmănușînd experiența de viață și de luptă a maselor și a conducătorilor”¹. În lumina acestor principii relevate de secretarul general al partidului nostru, tovarășul Nicolae Ceaușescu, ne-am condus în elaborarea studiului de față asupra lui Ioan Nădejde, figură

¹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. I, Edit. politică, București, 1968, p. 337—338.

proeminentă a mișcării socialiste și muncitorești din România de la sfârșitul veacului trecut, de la a cărui naștere se împlinesc 125 de ani ².

Despre personalitatea lui Ioan Nădejde s-a scris relativ mult, felurit și contradictoriu și totuși extrem de puțin în comparație cu aportul său în cadrul mișcării noastre muncitorești și socialiste, cu locul pe care el l-a avut în epocă, în cultura poporului român. De aceea, în cele ce urmează dorim să jalonăm câteva aspecte din activitatea atât de complexă a lui Ioan Nădejde, urmînd ca prin studii succesive să poată fi realizată o analiză multilaterală și obiectivă a concepțiilor sale politice, economice, sociologice și ideologice, o imagine cât mai completă asupra militantului nostru. În cei aproape 25 de ani cît s-a aflat în cadrul mișcării Ioan Nădejde a adus o contribuție remarcabilă în procesul de organizare politică și profesională a clasei muncitoare, în propagarea ideilor socialiste în România, în abordarea și schițarea de soluții, în lumina socialismului științific, marilor probleme ale dezvoltării societății românești pe calea progresului și civilizației, în lupta pentru transformarea socialistă a patriei, ca perspectivă istorică. Conduce prestigioase publicații socialiste, științifice și culturale, adevărate tribune de demascare a exploatării capitaliste, de combatere a ideologiei burgheze, a obscurantismului și misticismului, de largă popularizare în rîndul maselor populare a științei, a concepției materialiste despre natură și societate, a ateismului. Îndeosebi prin revista „Contemporanul” realizează o adevărată epocă științifică și culturală, înriurind viața spirituală a țării, ideile socialiste cuprinzînd cercuri tot mai largi de muncitori, țărani și intelectuali. Ioan Nădejde și mediul familiei sale au constituit o adevărată școală de formare a unor cadre socialiste, un focar de cultură și lumină la flacăra căruia a crescut o întreagă pleiadă de ginditori ai epocii. Disponînd de o mare putere de muncă, dînd dovadă de o mare probitate morală și corectitudine, intransigent cu sine și cu ceilalți, chiar exclusivist uneori, Ioan Nădejde și-a format o vastă cultură în țară și pentru țară, impresionînd prin cunoștințele sale enciclopedice, a scris și publicat manuale școlare, dicționare, lucrări de istorie, sociologie, lingvistică și drept. A fost unul dintre primii deputați socialiști în Parlamentul României.

Viața și activitatea lui Ioan Nădejde sînt strîns legate de începuturile mișcării socialiste, a primelor publicații socialiste, de marile momente ale dezvoltării acestora, de făurirea partidului politic al clasei muncitoare în România și afirmarea în viața social politică a țării. Născut la Tecuci dintr-o familie modestă, se remarcă ca elev strălucit al liceului Laurian din Botoșani și mai ales în fața comisiei de bacalaureat din Iași, impresionînd prin cunoștințele vaste și răspunsurile clare la toate materiile ³. Din 1874,

² Ioan Nădejde s-a născut la 14 (26) decembrie 1854 în orașul Tecuci; se căsătorește cu Sofia Băncilă, devenită cunoscuta militantă și publicistă socialistă Sofia Nădejde. Are o familie numeroasă (șase copii). Fratele său Gheorghe Nădejde și vărul T. Speranță, de asemenea socialiști, Octav Băncilă, cumnat, au crescut la lumina socialismului. Familia Nădejde, o familie de socialiști, a exercitat o puternică influență în epocă.

³ Despre examenul de bacalaureat a lui Nădejde avem numeroase relatări. Mihail Sadoveanu, avea să scrie că „Ioan Nădejde a trecut așa de fericit prin toate încercările latinești—Ovidiu, Salustiu, Cicerone, Virgiliu—încît domnii care aveau a examina disciplinele științifice și-au rezervat plăcerea de a-l umili la botanică ori la zoologie. Dar de unde! Toată nomenclatura barbară a minunatei lumi a florilor și arborilor, și toate fosilele epocii terțiere... au

ca profesor de franceză, apoi de română și latină la prestigioase școli ieșene : Gimnaziul Alexandru cel Bun și Liceul Național, Ioan Nădejde se impune ca o mare personalitate prin cultura sa enciclopedică și prin concepțiile noi pe care le propagă. Cunoștea la perfecție principalele limbi apusene moderne, plus greaca și latina fără să fi făcut studii în străinătate, era un foarte bun specialist în istorie, lingvistică și sociologie, mai apoi și în drept, un adevărat erudit în toate sferele științelor umane și naturale ⁴.

La Iași, oraș de amplă și binecunoscută tradiție culturală, puternic centru socialist, Ioan Nădejde este captivat de tot ceea ce este nou în domeniul științei, artei și culturii, viața spirituală ieșeană exercitând o influență hotărâtoare asupra formării și destinului său. De timpuriu I. Nădejde a îmbrățișat concepțiile filozofice cele mai clare și înaintate ale timpului, lipsite de prejudecăți, erezii clericale, mistice și religioase, participă la dezbaterile din jurul „Convorbirilor literare”, la conferințele expuse de T. Maiorescu, G. Panu, A. D. Xenopol, M. Eminescu, V. Conta și alții, devenind unul dintre principalii adepți ai ideilor materialiste, un adevărat „contist”.

Înființarea Clubului studențesc din Iași, în martie 1875, al cărui secretar a fost socialistul Eugen Lupu, a avut influență importantă asupra lui Ioan Nădejde. La rîndul său, devine unul dintre cei mai activi susținători ai Clubului, contribuind la intensificarea activității acestuia, la propagarea ideilor materialiste printre studenți, a ideilor socialiste. Prietenia cu Eugen Lupu era, sub acest raport, de mare însemnătate, cei doi completându-se ușor în cunoștințele social-politice, în munca de organizare și de propagandă socialistă în rîndurile tineretului studios. În 1877 îl întîlnim pe Nădejde printre inițiatorii subscripțiilor pentru ostașii români plecați în războiul de independență, iar un an mai târziu semnînd, alături de Eugen Lupu, T. Motaș, Gh. Nădejde, L. Gheorghiu, o scrisoare de felicitare adresată poetului Vasile Alecsandri cu ocazia succesului obținut de acesta în Franța cu poezia *Cîntecul gîntei latine* ⁵.

După cucerirea independenței de stat absolute a României, mișcarea socialistă realizează o mai largă deschidere spre masele muncitoare, Nădejde aflîndu-se printre mentorii acelor pași plini de răspundere și deschizători de noi orizonturi, în căutarea de noi modalități pentru intensificarea propagandei socialiste în rîndurile lucrătorilor, pentru organizarea și lupta clasei muncitoare ⁶. Alături de Eugen Lupu, Al. Bădărău, Titus Dunca, Teodor Speranță, de Sofia și Gheorghe Nădejde, M. Pastia, de Nicolae Codreanu, dr. N. Russel și C. Dobrogeanu-Gherea, Ioan Nădejde participă la discuțiile și acțiunile pentru întărirea organizațiilor socialiste și muncitorești,

curs ca din buzunar. . . Ioan Nădejde a răzbunat toate seriile de bacalaureați, chinuite și înfricoșate de comisii solemne” (Mihail Sadoveanu, *Evocări*, București, E.S.P.L.A., 1954, p. 612).

⁴ Ca redactor la „Timpul”, M. Eminescu scria în 1881 : „Frații Nădejde sînt amîndoi tineri cu știință de carte ; am putea zice că în degetul lor cel mic au mai multă știință de cît Costinescu ori Craciunescu în capete. Ca merit se poate adăuga că, în lipsă totală de mijloace, de vreme ce sînt dintr-o familie foarte săracă, ei tot ce știu au învățat într-un oraș din țară, fără a face un pas în străinătate”.

⁵ „Ștafeta”, I, nr. 109 din 20 mai 1878 ; vezi Tiberiu Avramescu, *Constantin Mille. Tine-refea unui socialist*, Edit. politică, București, 1973, p. 41—52.

⁶ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România 1879—1892*, Edit. politică, București, 1973, p. 52.

orientarea tot mai mult a propagandei socialiste în rindurile maselor muncitoare de la sate și orașe, pentru întărirea caracterului științific al Conferințelor de la Clubul studențesc. Nădejde contribuie la difuzarea literaturii socialiste, a unor lucrări ale lui Marx și Engels, a cărților lui H. Taine, A. Comte, D. Ricardo, F. Lassalle, Ch. Darwin, N. Cernișevski, H. Spencer, E. Réclus, Vasile Conta și multe altele înglobind idei marxiste, filosofie materialistă, darwinism, socialism utopic, anarhism. Desigur *Capitalul* lui Marx, ediția franceză, constituia una din lecturile de bază ale tinerilor care participau la viața culturală socialistă din țara noastră⁷.

În anii 1878—1880, manifestările politico-organizatorice ale socialiștilor români se intensifică, axate fiind pe ideea coordonării acțiunilor la scară națională, întocmirea unui program politic și de acțiune comun și editarea unei publicații socialiste. Din corespondența purtată între membrii cercurilor socialiste din București, Iași, Ploiești, Brăila, din întrunirile și consfăturile ce au avut loc rezultă cu claritate faptul că Ioan Nădejde se afla prezent în tot acest angrenaj socialist, traducând lucrări, redactând articole⁸. Așa, de exemplu, Z. Arbore în scrisoarea din 23 noiembrie 1879, către N. Russel, cerea publicarea unor broșuri de propagandă „să facă Nădejde într-o broșură (2 coli de tipar) o expunere despre Ernest Häeckel și să ofere românilor o cărticică pe tema *de unde și cum au apărut oamenii pe pământ*”⁹. Din aceeași scrisoare rezultă și intenția lui Nădejde și a celorlalți socialiști de a înființa o tipografie proprie, pentru propaganda socialistă, idee ce va fi realizată mai târziu prin tipografia partidului.

Schimbul tot mai larg de opinii pentru clarificarea și uniformizarea punctelor de vedere a făcut necesară scoaterea unei publicații. Așa se face că la 23 septembrie 1879 apare la Iași una dintre primele publicații socialiste românești, condusă de dr. N. Russel și Ioan Nădejde. Gazeta prezintă într-un mod mai cuprinzător poziția socialiștilor față de problematica dezvoltării societății românești, schițează unele soluții menite a ușura soarta maselor muncitoare de la sate și orașe, avînd un rol însemnat în demascarea inechităților sociale, a exploatării capitaliste¹⁰. Observăm preocuparea lui Ioan Nădejde nu numai pentru studierea lucrărilor lui Marx și Engels, îndeosebi problemele economice prezentate în *Capitalul* (antagonismele de clasă, teoria valorii și plusvalorii), ci și cultivarea tradițiilor revoluționare ale înaintașilor, demonstrînd că socialiștii erau adevărații legatari ai revoluționarilor de la 1848, continuatori, pe un plan superior, ai luptei de emancipare socială, de unitate și independență națională a poporului român. „Părinții noștri au luat parte în mișcarea de la 1848 —

⁷ *Sentința Comisiei judiciare a Universității din Iassy în procesul fraților Nădejde*, Iași, Tip. D. Gheorghiu, 1881.

⁸ La 24 iunie 1879 se vorbește de o scrisoare în franțuzește trimisă lui Nădejde, „profesorul”, care a făcut traducerea; la 2 august 1879 Russel zice: „Scrisoarea lui Nădejde (trimisă lui Manicea — n.n.) la care te referi acum a fost tocmai această explicație care, firește, nu putea cuprinde nimic jignitor. Se vede că această scrisoare... a fost interpretată (de autorități) și în locul ei vi s-a trimis o altă scrisoare, falsă, care v-a supărat atât de mult” (Arhiva C.C. al P.C.R., fond. 239, mapa 5/1879). C. D. Gherea: „Am terminat traducerea *Despre esența Constituției* a lui Lassalle și am trimis-o pentru corectură de limbă lui Nădejde” (idem, mapa 8/1879).

⁹ Arb. C.C. al P.C.R., fond. 239, mapa 10/1879.

¹⁰ *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I, 1865—1900, p. I, 1865—1889, Edit. politică, București, 1964, p. 44—56.

scria Nădejde. Această mișcare a dat națiunii cițiva democrați adevărați, oameni care au făcut pentru popor tot ce era în puterile lor. Acești oameni și-au sfișit rolul lor istoric și așteaptă că generațiunea nouă să vie și să le ieie din spinare sarcina grea, cauza sfiintă a democratismului adevărat . . . Astăzi — miine el poate vă va chema la posturile voastre ; să fiți dar gata ! Și dacă nu veți fi gata el va găsi în sinul lui capi demni de el spre a-l conduce acolo unde voiește, în sinul lui își va găsi mai mulți Tudor Vladimirescu”¹¹. În felul acesta Nădejde devine unul dintre cei mai activi susținători ai idealurilor patriotice în cadrul mișcării, îmbinând cu iscusință patriotismul cu internaționalismul, coordonate fundamentale ale partidului politic al clasei muncitoare. Ca urmare, influența publicației în mase era tot mai mare. „Numărul persoanelor care împărtășesc opiniunile ziarului — semnalau autoritățile la 24 noiembrie 1879— nu se mărginește, la acești susnumiți, ci este mai considerabil. Și mai virtos participă mulți studenți și profesori, atit de aice, cit și din alte localități”. În același timp, rezultă indubitabil faptul că Nădejde contribuia nu numai la redactarea ziarului, ci și la difuzarea lui¹² cum dealtfel a procedat și cu celelalte publicații ce le-a editat. Din păcate gazeta „Besarabia” a fost suspendată, la 14 decembrie 1879 de către autorități.

Un rol important a avut Ioan Nădejde în organizarea în octombrie 1879 la Iași, a Congresului organizațiilor socialiste din România. Participanții la discuții — Eugen Lupu, Zamfir Arbore, Th. Speranția, dr. N. Russel, Ion Călin, Andrei Dimitrescu, Mihai Pastia, Ioan, Sofia și Gheorghe Nădejde și alții au subliniat necesitatea formării partidei muncitorilor în România, întocmirea unui program revoluționar de conduită generală a partidei, întărirea propagandei socialiste între muncitorii din ateliere și din fabrici¹³. Congresul a propulsat noi direcții de acțiune, a produs un reviriment în întreaga activitate socialistă, a reliefat personalitatea lui Nădejde și contribuția sa în cadrul mișcării¹⁴. Ceea ce dorim să subliniem în legătură cu această perioadă, și ceea ce caracterizează activitatea lui Nădejde și a celorlalți socialiști români este căutarea și găsirea drumului spre socialismul științific, clarificarea rapidă și opțiunea clară pentru ideile fundamentale ale materialismului dialectic și istoric, îngustînd terenul pentru alte curente de idei, inclusiv anarhismul și narodnicismul. Poziția exprimată în Congresul organizațiilor socialiste de la Iași demonstrează clar opțiunea marxistă a socialiștilor români, manifestată și în năzuința de a crea partidul politic al clasei muncitoare din România, idee ce vine în flagrantă contradicție cu anarhismul¹⁵.

Lupta pentru propagarea ideilor socialiste, impletită cu munca de organizare nu numai a cercurilor socialiste, ci și a societăților muncitorești,

¹¹ „Besarabia”, nr. 9 din 28 octombrie 1879.

¹² Arh. C.C. al P.C.R., fond. 239, mapa 1/1879. „Am aflat că domnul Nădejde a luat foile de la tipografie și . . . pe la orele două după miezul nopții a luat o serie și a mers la biroul poștal, unde a băgat ziarele destinate pentru România” (ibidem).

¹³ A. Deac, *Mișcarea muncitorească și socialistă din România — exponentă a intereselor fundamentale ale poporului român*, în „Revista de istorie” nr. 8/1976, p. 1 121—1 123. Documentele vremii califică manifestarea de la Iași, drept congres, căci pentru prima oară delegații socialiști din țară se reunesc și dezbate probleme ale dezvoltării mișcării muncitorești și socialiste din România.

¹⁴ Sofia Nădejde, *Cițiva nihilști*, în „Adevărul”, nr. 15 680 din 24 februarie 1935.

¹⁵ Vorbînd de acei ani C. Mille zice : „Ne întitulam anarhiști. Anarhismul nostru, lucru curios, percedea de la Karl Marx”. („Lumina”, nr. 8 din 15 ianuarie 1896).

reprezentau pentru Ioan Nădejde, ca și pentru alți militanți, un mijloc de dăruire, efort nelimitat și pasiune, angajare cu toate forțele în slujba idealului revoluționar. Dispunând de o putere de muncă uimitoare, Nădejde impresionează profund pe contemporani. Însuși C. Dobrogeanu-Gherea îl indica în acea vreme pe Nădejde ca pe unul capabil să conducă publicații, să scrie corespondențe în spirit marxist pentru „Înainte”, „România viitoare” ce apăreau la București, ca și pentru publicația socialistă franceză „L'Egalité”. Într-o scrisoare către Russel, din iunie 1880, Gherea cerea colaborarea celor din Iași: „Să-i spunei lui Nădejde că-l rugăm să scrie articole de popularizare despre teoria lui Darwin. În aceste articole el se poate declara ateist”; în octombrie același an, Ioan Nădejde îl întreba pe Russel „cum merge cu ieșirea ziarului nostru „România viitoare”¹⁶.

Influența ideilor socialiste se exercita cu tot mai mare putere asupra muncitorilor care se organizează în societăți bazate pe principiul luptei de clasă, al unității și al solidarității internaționale: lucrătorii tipografi, caretași și lemnari, ciobotari și cizmari, constructori din Iași și București, din alte orașe ale țării pășesc mai viguros pe calea organizării de sine stătătoare, accentuând ideea că aceștia își pot cuceri drepturile numai prin propriile forțe, în strînsă unitate și solidaritate¹⁷. Nădejde, ca și ceilalți socialiști români, susține activ procesul de organizare a lucrătorilor, precum contribuie la difuzarea în rîndurile tineretului din Universități și licee a ultimelor date ale științei, răspîndirea concepțiilor materialiste și ateiste, popularizarea principiilor elementare ale socialismului științific. Elevi de la gimnaziul Ștefan cel Mare, Școala normală inferioară Vasile Lupu, Liceul Național, Institutele Unite etc. manifestă deschis idei materialiste și ateiste. „Infecțiunea socialistă s-a răspîndit treptat în toate școlile...”, raportau autoritățile locale către Ministerul Învățămîntului Public; elevii claselor superioare „sînt molipsiți de ideile subversive ale fraților Nădejde”¹⁸. De asemenea, sub directa sa înfrîurire s-au format tinerii socialiști Constantin Mille¹⁹, Jean Bart, V. G. Morțun, Al. Radovici și alții, devenind unii dintre cei mai populari și mai cunoscuți socialiști din acea vreme.

Aniversarea unui deceniu de la proclamarea Comunei din Paris la 6 (18) martie 1881 a prilejuit pentru cercul socialist ieșean, pentru Nădejde și ceilalți militanți o nouă afirmare a ideilor revoluționare în cadrul societății românești. Fiind prima manifestare de acest gen în România, aniversarea trebuia să marcheze un moment de vîrf în activitatea organizației socialiste, la întrunirea publică preconizată a avea loc la „Chateaux aux Fleurs” din str. Golia urmînd să participe lucrători, studenți, elevi, intelectuali, chiar țărani antrenanți în mișcarea socialistă, militanți din alte orașe ale țării. Pregătirile, la care luau parte frații Ioan și Gheorghe Nădejde, Const. Mille, Th. Speranția, Al. Bădărău, dr. N. Russel, decurgeau în bune

¹⁶ Arh. C.C. al P.C.R., fond. 239, mapele 385, 446, 463, 464.

¹⁷ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România 1879—1892*, Edit. politică, București, 1973, p. 104.

¹⁸ *Sentința Comisiunii judiciare a Universității din Iassy în procesul fraților Nădejde*, Iași, Tip. Dim. Gheorghiu, 1881, p. 22.

¹⁹ Tiberiu Avramescu, *Constantin Mille. Tinerețea unui socialist*. Edit. politică, București, 1973.

condiții : au fost lansate liste de subscripție pentru acoperirea cheltuielilor, pregătirea corului care să intoneze Marseilleza și alte cîntece revoluționare, au fost scrise versuri, pregătite steaguri roșii care să împodobească sala, iar Nădejde întocmește un scurt istoric „al revoluției de la 18 martie 1871”²⁰. Dar, ca urmare a unor evenimente externe determinate de asasinarea, la 1 martie 1881, a țarului Rusiei, Alexandru al II-lea, a presiunilor guvernului țarist asupra celui român, acesta a interzis manifestația aniversativă de la Iași. În același timp au fost arestați socialiștii care nu aveau cetățenie română : dr. N. Russel, Paul Axelrod, Lazăr Goldenberg, Andrei Dimitrescu și alții, au fost făcute percheziții la Ioan Nădejde și alți socialiști, confiscate cărți și publicații, iar pe străzile Iașului circulau patrule întărite ale poliției.

Evenimentele din Iași au avut un puternic răsunet în rîndurile opiniei publice, în presa vremii demonstrînd că mișcarea socialistă devenea o forță politică de sine stătătoare, cu influență tot mai mare în rîndurile maselor populare. Unele ziare între care „Războiul”, „Presa”, „Românul” au luat atitudine care se înscrie pe linia umanitarismului, chiar dacă nu împărtășeau ideile socialiste. Mihail Eminescu, redactor la „Timpul”, și-a exprimat atitudinea de simpatie față de frații Nădejde, Mille și ceilalți socialiști, analizînd critic natura contradicțiilor din societatea românească. „E firesc — scria Eminescu — ca asemenea naturi energice să fie izbite de spectacolul încurajării sistematice a nulităților, să le apuce un fel de disperare de viitorul societății în care trăiesc și să-și deschidă perspectiva unei reforme prin răsturnarea radicală a tot ce există... Pe cît știm acești tineri... nu sînt *pretinsă* nație și *pretins* popor, ei sînt adevărat popor”²¹. În schimb, alte publicații : „Liberalul”, „Timpul”, „Mișcarea națională” și-au intensificat atacurile la adresa mișcării socialiste recunoscînd, indirect, amploarea pe care aceasta o luase la Iași și în țară. „Socialiștii nu se mai mărginesc astăzi la simplă propagandă, ci contribuie cu toate puterile lor să organizeze masele poporului pentru a putea opune odată, în momentul favorabil, forțelor organizate ale minorității capitaliste, puterea bine organizată a poporului”²².

Se cuvine să subliniem că interzicerea întrunirii socialiste de la Iași a provocat dezbateri și în Cameră, activitatea militantă a socialiștilor români făcînd obiectul unei discuții în Parlament. Atunci, Titu Maiorescu, în numele grupării conservatoare, a interpelat guvernul despre „tulburările și mișcarea socialistă din Iași”, cu scopul de a compromite pe liberali și a le lua locul. Vorbitorii (T. Maiorescu, A. Stolojan, I. C. Brătianu, C. A. Rosetti, P. P. Carp, N. Flea), cu excepția lui Nicolae Ionescu, au condamnat „nihilismul”, unii arătîndu-se ostili chiar tendințelor progresiste²³. Luările de poziție exprimă în fond prima acțiune comună a reprezentanților claselor dominante (liberali, conservatori și radicali) împotriva mișcării socialiste, a militanților revoluționari. Acțiunile antisocialiste au continuat. Guvernul a trecut rapid prin Parlament „Legea asupra străinilor” la 7

²⁰ Arh. C.C. al P.C.R., fond. 60, dosar 6 069, f. 23—30.

²¹ „Timpul” din 20 martie 1881.

²² „Mișcarea națională” din 15 martie 1881 ; articol reprodus cu titlul *Nihilismul în România*, în „Războiul”, nr. 301 din 17 martie 1881.

²³ T. Maiorescu, *Discursuri parlamentare*, vol. II, București, Sococ, 1879, p. 465—468 ; „Monitorul oficial al României”, nr. 58 din 14/26 martie 1881, p. 1 777—1 785.

aprilie 1881, în baza căreia emigranții socialiști ruși aflați în România au fost expulzați. Tot atunci au fost luate severe măsuri împotriva socialiștilor români : C. Mille, Al. Bădărău și E. Gruber au fost eliminați din Universitate, iar fraților Nădejde le-a fost intentat proces judecat, între 2 și 5 iunie 1881, de către un juriu universitar, care a hotărât destituirea lui Ioan Nădejde din învățămînt și suspendarea temporară din funcția de profesori a lui Gh. Nădejde și Th. Speranția ²⁴.

Procesul fraților Nădejde a prilejuit socialiștilor români afirmarea într-un cadru deosebit a principiilor revoluționare, dînd posibilitate lui Ioan Nădejde și celorlalți militanți ca prin două broșuri *Procesul fraților Nădejde* și *Sentința în procesul fraților Nădejde*, cit și prin explicații directe să înfățișeze principiile fundamentale ale socialismului științific în fața opiniei publice din România. Capetele de acuzare ale juriului universitar priveau activitatea socialistă a lui Nădejde și celorlalți militanți, faptul că au desfășurat propagandă socialistă și ateistă printre tinerii minori din școlile secundare. În fața juriului frații Nădejde și-au expus cu demnitate crezul politic, explicînd originea ideilor socialiste, faptul că ei nu au făcut alta decît să analizeze în lumina socialismului științific o serie de fenomene economice, sociale, politice și morale din societatea românească. În explicarea fenomenelor sociale ei apelau la argumente științifice, la legile economice formulate de Marx în opera sa *Capitalul*, căutînd să deslușească în fața maselor o serie de noțiuni și fenomene din natură și societate : valoarea și plusvaloarea, raporturile din familie și societate, morala și religia, patria, patriotismul și internaționalismul, fenomenele naturii, materia, spațiul și timpul etc. Calea spre realizarea unei noi societăți, considerau cu deplin temei frații Nădejde, este socializarea (naționalizarea) mijloacelor de producție, revoluția socială, deoarece „O revoluție socială este inevitabilă mai devreme sau mai tîrziu”, căci clasele asupritoare „nu vor părăsi de bună voie privilegiile și imunitățile lor” ²⁵. Ca atare, spuneau frații Nădejde : „Ce sîntem noi de vină dacă studiul istoriei și acel al stării actuale a spiritelor ne convinge că sîntem în ajunul unei revoluții formidabile” ²⁶, ceea ce vedește, desigur, o apreciere prea entuziastă a raportului de forțe din societatea românească.

Cu multă claritate au afirmat socialiștii idealul lor patriotic, dragostea de țară „Sîntem acuzați de nepatrioți, de dușmani ai națiunii române. . . Noi vom dovedi prin fapte că sîntem buni patrioți și că maxima *Ubi bene ibi patria* nu poate deriva din propaganda noastră. Noi vom căuta să facem să fie *acolo bine unde e patria*” ²⁷. Constanța poziției socialiste față de patrie și popor ne este confirmată de atitudinea pe care a avut-o față de românii aflați sub dominație străină, față de lupta pentru unitatea națională a tuturor românilor într-un stat liber, de sine stătător, pentru propășirea țării și bunăstarea maselor populare. Nădejde s-a aflat mereu în primele rînduri ale luptătorilor pentru cauza unității tuturor românilor, de demascare și condamnare a politicii imperialiste a marilor state europene,

²⁴ *Sentința Comisiunii judiciare a Universității de Iassy în procesul fraților Nădejde*, Iași, Tip. Dim. Gheorghiu, 1881, p. 22—23.

²⁵ *Ibidem*, p. 10.

²⁶ *Socialismul înaintea justiției. Procesul fraților Nădejde înaintea juriului Universitar*, Iași, Tipografia, „Buciumul român”, 1881, p. 11.

²⁷ *Ibidem*, p. 18—19.

de cotropire și anexare a noi teritorii, de subjugare și asuprire națională a popoarelor. Îndeosebi broșura *Primejdia națională* (1897) reprezintă o critică vehementă la adresa marilor imperii multinaționale, a politicii lor de deznaționalizare, de nimicire a altor națiuni.

Procesul fraților Nădejde a prilejuit o amplă confruntare de opinii dintre ideile revoluționare ale socialismului științific și principiile burgheze ale claselor dominante. Întreg ansamblul de măsuri, inclusiv procesul, demonstra că mișcarea socialistă din România avea de înfruntat numeroase obstacole din partea aparatului de stat burghez, a claselor exploatare, că atunci se inaugura, inclusiv pe cale legislativă, o serie de represalii concentrice împotriva militanților socialiști, a mișcării revoluționare a proletariatului care vor continua cu intensitate diferită de-a lungul anilor. Replica socialiștilor la toate acuzațiile și invectivele a fost dîră și demnă. „Noi sîntem convinși că am fost condamnați numai pentru că *sîntem socialiști*. Prin aplicarea sentințelor — remarcau frații Nădejde — se începe *persecuția în contra socialiștilor români*. Momentul e solemn; să ia seama acei care fac acest pas, pe urmă vor trebui să facă și altele. Lupta ce o încep nu se poate sfîrși decît prin victoria socialismului”²⁸.

În felul acesta se încheie o etapă importantă din viața și activitatea lui Ioan Nădejde, aceea a tinereții revoluționare. Deși încep privațiunile cele mai grele, căci sub raport material frații Nădejde erau oameni săraci, trăind din leafa de profesor, de acum suprimată, ei nu s-au dat bătuți. Experiența acumulată în cei aproape 10 ani avea să deschidă noi perspective mișcării socialiste din țara noastră, iar militantului nostru noi posibilități de afirmare, de slujire cu devoțiune a idealului socialist.

Persecuțiile împotriva socialiștilor din primăvara și vara anului 1881 nu puteau reduce la tăcere activitatea revoluționară, chiar dacă pentru un timp s-a resimțit. Rămas singur la conducerea cercului socialist din Iași, Ioan Nădejde s-a preocupat să găsească noi modalități de acțiune prin care să demonstreze că mișcarea socialistă nu fusese paralizată, că flacăra ideilor socialiste nu putea fi stinsă. Experiența la redacția „Besarabiei”, participarea la pregătirea și editarea „României viitoare”, consultările cu C. Mille, cu reprezentanți ai Cercului din București și se pare și cu C. D. Gherea, l-au determinat pe Nădejde să pregătească apariția unei reviste științifice și literare, „Contemporanul” ce a văzut lumina tiparului la 1 iulie 1881, în tipografia bătrînului Th. Codrescu²⁹.

Prin „Contemporanul” începe o nouă etapă, superioară în viața și activitatea socialistă a lui Ioan Nădejde, aceea de publicist redevabil și militant de profesie, punînd în evidență erudiția și capacitatea titanică de muncă, elanul și pasiunea revoluționară a militantului nostru socialist. Semnificația revistei avea să depășească așteptările redactorilor, căci în scurt timp se impune în epocă ca cea mai prestigioasă revistă românească care timp de 10 ani a ținut sus steagul ideilor socialiste. La apelul *Către cetitorii noștri*, redacția preciza: „Coloanele *Contemporanului* sînt deschise tuturor aceluia care ne vor trimite producțiuni ce vor avea *aceleași scopuri* cu ale noastre. *Lupta* o începem cu încredere și sperăm că

²⁸ Documente din istoria mișcării muncitorești din România, 1879—1892, p. 122—123.

²⁹ Presa muncitorească și socialistă din România, I p. I, p. 101—126.

vom fi ajutați materialmente și moralmente de toți acei care vroiesc adevăratul progres”³⁰.

Publicația ieșeană a fost salutată de unele periodice literare și politice care apreciau caracterul științific al „Contemporanului”, natura independentă a acestuia, fără a se alătura, în aparență, vreunei tendințe ideologice. Revista „Convorbiri literare” scria : „*Contemporanul* din Iași, sub redacțiunea d-lor Nădejde, Speranția și Const. Mille ar avea aerul unui ziar socialist. Totuși, nu este așa. Se ocupă cu răspindirea noțiunilor științifice”³¹. Dar și „Telegraful”, „Românul”, „Deșteptarea”, „Literatorul” au salutat, într-un fel sau altul, apariția *Contemporanului*³². Publicație cultural-științifică, „Contemporanul” a avut un rol deosebit în informarea științifică a maselor largi populare, promovarea preocupărilor științifice moderne pe plan european, afirmarea evoluționismului și ateismului declarat, demascarea plagiatorilor și impostorilor, evitind cu grijă, mai ales în primul an, afirmarea deschisă a opțiunilor ideologice socialiste, strecurind cu grijă însă asemenea idei oricând și oriunde se ivea prilejul. Fără doar și poate că publicația avind colaborarea și sprijinul direct al altor cunoscuți socialiști C. Dobrogeanu-Gherea, C. Mille, Sofia Nădejde, Anton Bacalbașa, I. Catina, V. G. Morțun, C. Z. Buzdugan etc. a contribuit nu numai la popularizarea științei, dar și a ideilor fundamentale ale socialismului științific. Pozițiile socialiste promovate de revistă s-au întărit și dezvoltat treptat pe măsura refacerii organizației în urma loviturilor primite, a dezvoltării în general a mișcării muncitorești și socialiste din țara noastră. Revista „Contemporanul” s-a impus repede, fiind urmărită de cercuri tot mai largi, căci era modernă și innoitoare, consecventă în dezvoltarea programului anunțat. Întreaga muncă de la conceperea sumarului, la elaborarea articolelor și pînă la expediție, se făcea de către Nădejde, în casa lui din strada Sărării nr. 37, fiind ajutat de Sofia și Gheorghe Nădejde, Th. Speranția (văr cu frații Nădejde), Octav Băncilă (cumnat), crescut ca licean în casa lui Nădejde și o scurtă perioadă de Constantin Mille. Casa din Sărărie, locul de întîlnire al socialiștilor ieșeni, ca și familia Nădejde cu întreaga atmosferă a „Contemporanului” au fost evocate cu multă nostalgie de acei ce au frecventat-o și s-au format în acea epocă : Zamfir Arbore, Jean Bart, Izabela Sadoveanu, Nicolae Leon, Constantin Mille, Eugen Heroveanu și alții³³. „Contemporanul” era socotit „cea mai bună și cea mai răspîdită revistă științifică și literară de pe atunci”³⁴, iar în alt loc, „*Contemporanul* era evanghelia acelei vremi. Ioan Nădejde era *profetul* unei religii noi. În ochii tinerimii era un *titan* în luptă cu divinitatea”³⁵. Mihail Sadoveanu încă evoca lumea „Contemporanului” și a lui Ioan Nădejde „care și-a păstrat pînă tîrziu

³⁰ „Contemporanul”, I, nr. 1, din 1 iulie 1881.

³¹ „Convorbiri literare”, nr. 6 din 1 septembrie 1889, p. 236.

³² Z. Ornea, *Curentul cultural de la „Contemporanul”*, Edit. Minerva, București, 1977, p. 36-42.

³³ *Amintiri literare despre vechea mișcare socialistă (1870-1900)*, ediție, prefață și note de Tibriu Avramescu, Edit. Minerva, București, 1975.

³⁴ „Adevărul”, nr. 13 814 din 1 ianuarie 1929.

³⁵ Jean Bart, *Misterul Casei din Sărărie*. În „Adevărul literar și artistic”, nr. 424 din 20 ianuarie 1929 ; vezi și articolele scrise de C.Z. Buzdugan. Traian Vlad, dr. Ygrec, N. Deleanu, în „Adevărul” din 1 și 5 ianuarie 1929 ; „Dîmineața” din 31 decembrie 1929 ; „Socialismul” din 13 ianuarie 1929 ; „Mișcarea socială”, mai 1930 ; „Universul” din 31 decembrie 1928 etc.

faima în cercurile generațiilor de liceeni către începutul veacului nou”³⁶. La rîndul său, C. Mille scria: „Școala socialistă a *Contemporanului* a dat o linie de orientare care ne-a condus și ne-a oprit să ne rătăcim fără busolă în luptele de tot soiul ale vieții. Eu unul, dacă am putut conduce timp de un sfert de veac *Adevărul*, aceasta se datorește educației socialiste și *Contemporanului*, care întotdeauna, în cazurile cele mai grele, m-au scos din încurcătură”³⁷. Constantin Kirițescu precizează: „În 1891, la intrarea mea în cursul superior al liceului, *Contemporanul* tocmai își încetase apariția. Dar influența lui, care fusese considerabilă în timpul celor zece ani de viață, își păstrase strălucirea... O impresie deosebită mi-au produs articolele și studiile publicate în revistă de Ioan Nădejde, directorul ei, cu teme din biologie. Mi-a mers la inimă campania lui Nădejde împotriva lucrărilor pseudostiintifice”³⁸. Și alte numeroase referiri pun în lumină contribuția lui Nădejde în redacția „*Contemporanului*”, rolul pe care revista și redactorul ei l-au avut în cultura noastră națională.

În coloanele „*Contemporanului*” Nădejde se impune prin cîteva cicluri de articole de mare răsunset: „Despre darvinism”, „Ce știm despre lume”, „Este sau nu Dumnezeu?”, „Originea ființelor viețuitoare”, „Este oare spirit ca ceva deosebit de materie?”, ca și prin rubricile „Noutăți științifice”, „Cronica științifică”, „Minunile științei”.

O mare însemnătate a avut-o campania dusă de Nădejde și alți militanți socialiști contra reprezentanților ideologiei burgheze care, prin P. Missir, în aprilie 1883, au deschis atacul împotriva mișcării socialiste. Amplă polemică s-a desfășurat cu cei de la „*Liberalul*” din Iași, cu I. N. Roman pentru broșura *În contra direcțiunii literare de la „Contemporanul”*, la care răspunde Gherea prin studiul *Direcțiunea „Contemporanului”*. De asemenea a scris articole referitoare la deosebirea dintre socialism și anarhism, de combatere a anarhismului și a acelor care puneau semnul egalității între aceste două ideologii. Dar publicația se impune și prin paginile de critică literară, realizate magistral de C. Dobrogeanu-Gherea, asupra lui M. Eminescu, I. L. Caragiale, Al. Vlașuță, G. Coșbuc. Polemica cu T. Maiorescu a făcut epocă, a ridicat prestigiul revistei și a dat noi dimensiuni mișcării socialiste în ansamblu.

Revista publică în 1885 lucrarea lui Engels, *Originea familiei, a proprietății private și a statului*, în traducerea lui Ioan Nădejde, ca și alte traduceri din operele lui Marx și Engels: *Salariu, preț, profit*, de K. Marx, *Despre starea politică a Europei și Politica externă a țarismului rusesc* de Fr. Engels, din lucrări ale altor gînditori revoluționari, articole și note asupra publicisticii marxiste. În scrisoarea pe care Engels o adresează lui Ioan Nădejde în ianuarie 1888 aprecia tocmai preocuparea constantă a socialiștilor români pentru a face cunoscuta maselor largi populare principiile socialismului științific, faptul că mișcarea socialistă din România avea un program revoluționar axat pe teoria marxistă.

Nevoia de abordare a întregii problematice socialiste la noi dimensiuni, de a întreprinde o analiză marxistă a realităților românești, a respinge

³⁶ M. Sadoveanu, *De la „Contemporanul” vechi la cel nou*, în „*Contemporanul*”, nr. 52 din 19 septembrie 1947.

³⁷ „*Lupta*”, nr. 87 din 1 aprilie 1922.

³⁸ Constantin Kirițescu, *O viață, o lume, o epocă*, Edit. sport-turism, București, 1979, p. 103.

campania burgheză despre așa-zisa lipsă a terenului pentru socialism în România au determinat socialiștii români să scoată, începînd cu aprilie 1884, „Revista socială”, tot sub redacția lui Ioan Nădejde. Avînd un caracter doctrinar, de afirmare a socialismului românesc, revista s-a bucurat de colaborarea deosebit de prețioasă a lui C. Dobrogeanu-Gherea, care a asigurat și o parte din susținerea materială a publicației. Aici au apărut principalele lucrări teoretice socialiste românești, inclusiv programul *Ce vor socialiștii români*, elaborat tot de Gherea³⁹, o serie de articole referitoare la viața muncitorilor și țăranilor, la lupta acestora împotriva exploatării capitaliste.

O contribuție de seamă aduce Nădejde în viața spirituală a societății românești, în combaterea imposturii, a modului defectuos de alcătuire a manualelor școlare, a dogmatismului și formalismului. Ioan Nădejde se face cunoscut opiniei publice românești prin pregătirea și tipărirea unor manuale școlare, întocmite cu acuratețe și mai ales cu o bună metodică didactică, bucurîndu-se de aprecieri lăudabile: *Elemente de geologie* (1881), *Gramatica limbii române* (1884), *Istoria limbii și literaturii române* (1886), *Elemente de zoologie* (1886) ca și alte lucrări și studii: *Dicționarul latin-român* (1894), *Originea dreptului consuetudinar român* (1900), *Întemeierea principatului Muntenia, O inscripție română în munții Apuseni ai Transilvaniei din secolul al șaselea, Dacia sub romani* și multe altele. În unele din aceste scrieri Nădejde evidențiază originile poporului român, unitatea și continuitatea sa în vatra vechii Dacii, lupta pentru dreptate și libertate, pentru independență națională⁴⁰.

În plan publicistic Ioan Nădejde desfășoară o rodnică activitate în scrierea de materiale și redactarea celor două reviste „Contemporanul” și „Revista socială”, în colaborare, începînd din 1885, la ziarul „Drepturile omului” de la București, apoi în 1887, la „Muncitorul”, ce apărea sub redacția lui Morțun, dar la care Nădejde avea de dus greul⁴¹. Nu mai vorbim de faptul că de acum pentru Ioan Nădejde intervin și sporesc sarcinile în domeniul politic și organizatoric, în munca de propagandă cotidiană între țărani și muncitori, în conducerea cercului socialist ieșean, în relațiile sale cu celelalte organizații din țară și din străinătate.

Propaganda socialistă cunoaște o mare varietate de forme: conferințe, cercuri de studii sociale, editarea de broșuri, traduceri din lucrările lui Marx și Engels și ale altor gînditori revoluționari și materialişti, editarea unei largi rețele de publicații socialiste cu profil și tematică variată: „Contemporanul”, revistă de popularizare într-un limbaj accesibil în rîndurile marilor mase a concepției socialiste despre lume și societate, „Revista socială”, publicație de doctrină și teorie socialistă, „Drepturile omului” (București), „Muncitorul” (Iași), „Desrobirea” (București), „Socialistul” (Tr. Severin), „Unirea muncitorilor” (Brăila), „Frăția” (Galați), „Lampa” (Brăila) și altele, organe de luptă politică propriu-zisă împotriva claselor exploatoare, pentru întărirea organizațiilor politice

³⁹ C. Dobrogeanu-Gherea, *Opere complete*, vol. 1 și 2, Edit. politică, București, 1976; vezi și Damian Hurezeanu, *C. Dobrogeanu-Gherea*, Edit. politică, București, 1973, p. 83—111.

⁴⁰ Ioan Nădejde, *Originea dreptului consuetudinar român*, în „Anale de istorie”, nr. 2/1979, p. 75—91.

⁴¹ *Presa muncitorească și socialistă din România*, I, p. I, p. 387—402, 492—500.

și profesionale ale clasei muncitoare. Întreaga activitate se desfășura în chip unitar și se conducea după programul revoluționar *Ce vor socialiștii români?* apărut în 1886. În felul acesta *Partida Socialistă Română* sau *Partida Muncitoare* — denumire tot mai des întâlnită în numeroase documente ale mișcării, pe frontispiciul unor ziare sau în corespondența purtată cu diferite partide socialiste din Europa — se prezenta ca un organism politic de sine stătător în viața societății românești, definind rolul istoric al proletariatului, misiunea sa de socializare a mijloacelor de producție, de făurire a societății socialiste în România.

În fiecare în parte dintre aceste manifestări și în toate la un loc îl regăsim pe Ioan Nădejde, angajat cu devoțiune și patos revoluționar, mai analitic și profund, marcînd în fond încheierea unei etape și deschiderea alteia din munca militantului nostru. Nota dominantă o constituie intensificarea muncii politice și organizatorice în cadrul mișcării muncitorești și socialiste.

Crearea *Cercurilor muncitorești* ca organizații politice ale clasei muncitoare, la București, Iași, Galați Brăila, Ploiești, și alte orașe ale țării în anii 1887—1888, înființarea de noi societăți profesionale, grevele muncitorilor tipografi, curelari, ceferiști, a celor din porturi, a forestierilor etc. au ridicat în fața mișcării probleme noi, mai complexe, dar au adus în același timp la suprafața vieții politice noi cadre, noi revoluționari. Alături de militanții socialiști de factură intelectuală: Ioan Nădejde, Constantin Mille, C. C. Bacalbașa, D. A. Teodoru, Emil Frunzescu, Anton Bacalbașa se afirmă conducători din rîndurile muncitorilor, precum: Al. Ionescu, C. Olcescu, N. Acelenescu, G. N. Darie, I. Tufescu, Gh. Petrovici, Pîrvu Niculescu, N. Conduratu, I. Tănăsescu, Al. Georgescu și alții care își spun răspicat cuvîntul nu numai în problemele mișcării muncitorești, ci și în cele politice generale. În articolul *Partidele burgheze și socialiștii* Nădejde pune mare importanță pe organizarea de sine stătătoare a muncitorilor și țăranilor, căci numai astfel își vor putea apăra interesele. „Partida socialistă română, mică și tinăără — scria Nădejde în 1885 — are de îndeplinit o muncă uriașă, trebuie să lumineze și să organizeze muncitorii de la sate și de la orașe, trebuie să vie înaintea lor cu program teoretic și practic care să arate calea de urmat pentru a îmbunătăți și a schimba starea ticăloasă a poporului”⁴². Organizarea muncitorilor nu apare ea un fapt în sine, ci ca o necesitate imperioasă a luptei acestora pentru apărarea intereselor lor de clasă. De aceea, între organizare și lupta împotriva patronilor, fie aceasta și pe calea grevei, era o strînsă legătură. Nădejde a înțeles bine acest lucru, căci în mai multe rînduri a scris despre grevele muncitorilor tipografi, ale tăbăcarilor și curelarilor, ale celor de la căile ferate, interpellînd guvernul asupra măsurilor arbitrare luate împotriva greviștilor de la Atelierele Centrale C.F.R. din București⁴³. În articolul *Greva lucrătorilor din Galați*, ca și în unele corespondențe trimise ziarului austriac socialist „Gleichheit”, I. Nădejde vorbește despre posibilitatea extinderii luptei greviste la Pașcani, Iași, Cernăuți încît, dacă administrația căilor ferate nu va accepta revendicările muncitorilor, „este de așteptat

⁴² „Drepturile omului”. I, nr. 15 din 19 februarie 1885.

⁴³ „Dezbaterile Adunării Deputaților”, nr. 16 din 13 decembrie 1888, p. 243.

o grevă generală a ceferiștilor, astfel că circulația pe căile ferate va trebui închisă”⁴⁴.

Ideea centrală pe care Nădejde o subliniază este *unitatea și solidaritatea* rindurilor clasei muncitoare, deoarece „lupta împotriva asupritorilor și a jefuitorilor se poate face numai prin unirea muncitorilor”. Ca atare, „Unirea tuturor și punerea în grevă, adică încetarea de la lucru a tuturor lucrătorilor dintr-un atelier, dintr-o fabrică silește pe directorul de atelier, pe fabricant să se poarte mai omeneste, să nu ștrefuiască fără pricină, ba chiar să mărească salariile și să înpuțineze ceasurile de muncă”⁴⁵. Astfel, sublinia Nădejde „orice luptă a muncitorilor împotriva stăpînitorilor e *luptă de clasă*”. Ideea solidarității, a sprijinului material și moral acordat greviștilor reprezenta un element de mare însemnătate relevat cu căldură de Ioan Nădejde, atunci cînd scria : „laudă înaltelor simțăminte de solidaritate care prind rădăcini în rindurile celor ce sufăr de atita amar de vreme”⁴⁶, ca și atunci cînd semnala că Direcția C.F.R. „n-a reușit să recruteze la Viena, Pesta, Praga sau în altă parte muncitori pentru România”⁴⁷. Ca o concluzie la întreaga mișcare grevistă desfășurată în 1888, Ioan Nădejde avea să cheme, din nou, muncitorii la organizare și unitate. „Ne mai rămîne să lucrăm cu toată stăruința pentru a face pe lucrătorii de la atelierelor statului, cît și pe cei din atelierelor particulare să se unească, să se alcătuiască în partidă politică deosebită de cele stăpînitoare, dacă vor să nu mai fie cu atita ușurință zdrobiți și în luptele economice . . . Fără organizație nu vor putea birui în grevele ce vor fi nevoiți a mai face de acum înainte; fără organizație și fără amestecare în luptele politice nu vor putea niciodată a se aștepta la oareșicare cruțare sau ocrotire din partea statului”⁴⁸.

În cadrul preocupărilor pentru organizarea muncitorilor, Ioan Nădejde a acordat o importanță majoră atragerii spre organizare a țărănilor, pentru crearea de societăți sau bresle ale țărănilor muncitori. Dealtfel, încă de la început, Nădejde, ca și alți socialiști au vădit o mare preocupare pentru soarta maselor țărănești, pentru viața lor economică, politică, socială și culturală. Nădejde a fost unul dintre cei mai aprigi susținători ai drepturilor țărănilor. El a dezvăluit nedreapta repartizare a proprietății funciare în România, a condamnat asuprirea țărănilor, modul defectuos de încheiere a învoielilor agricole, abuzurile și samavolnicile autorităților locale⁴⁹. Însăși lucrarea *Formarea marii proprietăți la noi* vine să explice originea deposedării țărănilor de pămînt, modul în care marii moșieri au reușit să acapareze întinse teritorii în dauna maselor țărănești. În casa lui din Sărărie au venit zeci de țărani nedreptățiți cărora le-a explicat legea tocmelilor agricole din 1882, mai favorabilă țărănilor, dar necunoscută de ei, le-a îndrumat pașii spre organizațiile socialiste singure în măsură

⁴⁴ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România. 1879—1892*, p. 560.

⁴⁵ „Muncitorul”, I, nr. 20 din 11 februarie 1888.

⁴⁶ Ibidem, nr. 6 din 6 decembrie 1887.

⁴⁷ „Gleichheit” („Egalitatea”), nr. 37 din 15 septembrie 1888.

⁴⁸ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România 1879—1892*, Edit. politică, București, 1973, p. 588.

⁴⁹ A se vedea *Muncitorii de pămînt* („Muncitorul” din 7 ianuarie 1888), *Legea tocmelilor agricole* (ibidem, 24 februarie și 4 martie 1888), *Răscoalele de la Dumbrăveni* (ibidem, din 11 septembrie 1888); *Socialismul la sate* („Lumea nouă”, 14 iulie 1895), *Călcătorii de lege* (ibidem 19 iulie 1895), *Jumătății și țărani* (ibidem, 22 iulie 1895).

să le apere interesele, subliniind că masele nu pot să aibă încredere nici în liberali, nici în conservatori, „ci să alcătuiască un partid deosebit, partidul muncitorilor”. Ca urmare, Nădejde a fost inițiatorul creării breslelor țaranilor muncitori din Moldova în 1887 și tot el a fost acela care în întrunirile organizate în cartierele Tătărași și Nicolina a luat cuvântul și a susținut cu căldură drepturile țaranilor⁵⁰. Societăți ale țaranilor muncitori, după cum rezultă din unele corespondențe trimise ziarului „Muncitorul”, au fost create și la Focșani, Roman, R. Sărat, Botoșani⁵¹. Dindu-și seama de importanța acestui fapt și pentru a înlesni procesul de creare a societăților (breslelor) țaranilor muncitori, Ioan Nădejde redactează și difuzează la începutul anului 1888 un statut tip al *Breslelor muncitorilor de pământ din comunele rurale*⁵².

Din păcate acțiunea începută cu atîta elan n-a putut fi continuată, deoarece răscoala țaranilor din Muntenia (martie — aprilie 1888), reprimarea cruntă a țaranilor răsculați au ridicat mari greutăți în fața organizațiilor socialiste, chemate să se pronunțe și asupra ridicării la luptă, prin răscoală, a țaranilor⁵³. Deși a luat poziție deschisă împotriva samavolniciei și abuzurilor autorităților administrative în lumea satului, și a condamnat cu vehemență reprimarea țaranilor răsculați de către guvernul junimist, Ioan Nădejde n-a împărtășit ideea răscoalei și, în genere a actelor violente, considerînd că numai prin organizare temeinică în Partidul revoluționar de clasă și pe cale pașnică țaranii, ca și muncitorii, își vor putea îmbunătăți condițiile de viață⁵⁴. În pofida numeroaselor obstacole, propaganda socialistă printre țărani a fost continuată, iar în 1891, la Bruxelles, și apoi la Zürich (1893), Partidul muncitorilor din România făcea cunoscută poziția sa în problema agrară, inclusiv în aceea a organizării țaranilor, în mobilizarea acestora la luptă sub steagul social-democrației. Dar problema organizării țaranilor face obiect de dezbateră în cadrul congreselor partidului unde Nădejde este prezent prin luări de cuvînt, propuneri și sugestii (în comisia agrară, întocmirea statutului clubului muncitorilor plugari etc.) în propaganda socialistă la sate, în organizarea țaranilor „așa că la un moment dat, în înțelegere cu toate breslele din țară, să facă o *grevă generală*. Făcută cu chibzuință, propaganda printre țărani ar aduce mari succese socialiștilor”⁵⁵. El susține ideea naționa-

⁵⁰ *Bresla muncitorilor de pământ din comuna Iași* cuprindea peste 700 de membri. Drept recunoștință pentru munca depusă, Ioan Nădejde a fost ales președinte general al breslei, D.A. Teodoru secretar, iar în comitetele celor șapte secții 35 de muncitori și țărani, membri ai organizației socialiste ieșene: Ion Botez, Gh. Popovici, C. Unire, Dtr. Hristea, Gh. Vasiliu, Mihai Pastia, Costache Palade, Vasile Antoniu, Simion Alexandru (ibidem, p. 418, 485).

⁵¹ Arhivele Statului București, fond. M.A.I. Direcția administrației generale, dosar 18/1887, f. 92; *Documente din istoria mișcării muncitorești din România. 1879—1892*, p. 418, 430, 466, 483, 485.

⁵² *Ibidem*, p. 491—493.

⁵³ C. Corbu, *Răscoalele țaranilor de la 1888*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1978.

⁵⁴ În manifestul *Către țărani*, semnat și de Nădejde, în numele Partidului muncitorilor din Iași, se spunea: „Către țărani din părțile răsculate... le spunem, îi rugăm să se liniștească, să-și păstreze vitejia ce-au arătat-o acum pe altă dată și pentru niște lupte mai folositoare, pentru lupte pe căile arătate de lege, pentru a merge pe calea apucată de partidul muncitorilor („Muncitorul” din 7 aprilie 1888).

⁵⁵ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România 1893—1900*, Edit. politică, București, 1969, p. 583. Cele peste 300 de cluburi socialiste create la sate în 1898 exprimă rezultatele propagandei socialiste în rîndurile țărănilor. (Gh. Matei, *Cluburile socialiste la sate. 1898—1899*, Edit. științifică, București, 1968).

lizării solului, apoi aceea a răscumpărării proprietăților statului și treptat și ale moșierilor și arendarea lor țăranilor prin intermediul comunelor sau a breslelor. Ideea este surprinsă și în Programul partidului. În acest context Ioan Nădejde pledează pentru proprietatea mare, colectivă, iar nu pentru mica proprietate, care este sortită pieirii. Într-o suită de articole despre *Casa rurală* și altele, el subliniază ineficiența unei astfel de măsuri nereușite și reluată mai târziu de liberali, tot fără sorți de izbândă, că „proprietatea mică e osîndită la moarte . . . Orice ar face clasele stăpînitore proprietatea mică și mijlocie agricolă, ca și industrială, e pe patul de moarte”⁵⁶. Socialiștii erau încredințați, după cum menționa Nădejde, că soluționarea problemei se va rezolva abia în socialism. Orice ar face politicienii „soarta societății burgheze e hotărîită, această societate va pieri și în locu-i se va întemeia societatea socialistă. Numai această societate e în stare să împace cele două cereri ale științei sociale : proprietatea mare, care să poată a se folosi de toate descoperirile științei și totodată organizarea muncii astfel ca să poată muncitorii a se folosi de roadele muncii lor”⁵⁷.

O contribuție de seamă a adus Ioan Nădejde la întărirea caracterului unitar al mișcării muncitorești, a partidului politic al clasei muncitoare, a disciplinei în partid, în viața de organizație. Unitatea a reprezentat una din trăsăturile de bază ale dezvoltării mișcării noastre muncitorești, manifestată pe plan politic, organizatoric și ideologic, în luptele de clasă muncitorești. De la început Nădejde s-a ridicat împotriva colaborării militanților socialiști la ziarele burgheze, reușind adoptarea unei hotărîri de partid în această direcție. Aceași poziție a avut-o și în diferentul dintre organizația partidei din Iași și București apărut în legătură cu tactica mișcării față de partidele politice ale claselor dominante și, în mod concret, cu prilejul vizitei făcute la Iași de Carol I în aprilie 1887, cînd socialiștii ieșeni, spre deosebire de cei din București, s-au abținut de la orice manifestare ostilă regelui, pusă la cale de Partidul Conservator, aflat în opoziție. În manifestul *Către cetățeni* și în comunicatul *Deslușiri în privința manifestului*⁵⁸, se explica faptul că socialiștii nu pot și nu trebuie să facă jocul conservatorilor în lupta lor contra liberalilor, ci trebuie să acționeze pentru apărarea intereselor proprii de clasă, că din cele două partide ale claselor dominante conservatorii reprezintă trecutul, partea cea mai reacționară a societății, pe cînd liberalii exprimau prezentul capitalist și care, cu toate limitele, au inițiat o serie de reforme, inclusiv legea industrială, menite a crea cîmp liber dezvoltării forțelor de producție. Bazîndu-se pe principiile fundamentale ale socialismului științific în analiza fenomenelor sociale Nădejde a subliniat că socialiștii, spre deosebire de utopiști, „trebuie să țină seamă de construcția societății, de funcționarea organelor sociale, de mediul în care se dezvoltă ea, trebuie să țină seama de împrejurările speciale ale dezvoltării fiecărui popor și să schimbe tactica

⁵⁶ „Lumea nouă”, nr. 785 din 20 februarie 1897.

⁵⁷ Ibidem, nr. 790 din 25 februarie 1897.

⁵⁸ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România. 1879—1892*, p. 390—407. Precizăm că Cercul socialist din București a adoptat o moțiune prin care dezavua *Manifestul Cercului din Iași*, socotind că „el nu vîd nimica rău că cetățenii au manifestat contra capului statului bîrghez, puțin pășindu-le din ce punct de vedere au pornit inițiatorii acelei manifestațiuni”. („Lupta” din 27—28 aprilie 1887).

după dinsele. Firește că asemenea tactică e mult mai grea, nespuse de grea, dar numai ea poate da roade folositoare”⁵⁹.

Pornind de la aceste aprecieri generale Ioan Nădejde a considerat să nu facă jocul conservatorilor, chemînd masele să nu manifesteze la Iași, deoarece noi „n-avem a ne amesteca în luptele politice ale partidelor pe cîtă vreme se luptă între dinsele și nu ating interesele poporului muncitor”. În cadrul luptelor politice, Partida muncitorilor „nu trebuie să se contopească vreodată cu alte partide politice, ale căror interese fiind dușmane poporului muncitor, contopirea nu poate fi decît trădarea intereselor poporului”⁶⁰. Socialiștii — spunea Nădejde „vor susține lupta împotriva tuturor partidelor, de orice culoare (fie conservatoare, fie liberale) dar nu se vor sfii a spune că, din două rele, unul e mai mare, și anume conservatorii, ciocoimea, reprezentanții marilor proprietari rurali”. Așadar, rolul lui Ioan Nădejde în explicarea poziției socialiștilor față de partidele burgheze, inclusiv radicalii, și mai ales acțiunea de unificare a punctelor de vedere în cadrul mișcării noastre ne apare deosebit de importantă. Ea este confirmată și de *Circulara* expediată unor partide socialiste din Europa⁶¹, cerîndu-le sfatul în problemele de tactică, și de *Scrisoarea* pe care Friedrich Engels o trimite lui Ioan Nădejde, în ianuarie 1888, aprobînd în totul tactica socialiștilor români, orientarea lor revoluționară în teoria și practica mișcării noastre muncitorești⁶².

La începutul anului 1888 activitatea politică a organizațiilor muncitorești, a lui Ioan Nădejde și a altor militanți socialiști cunoaște o nouă etapă. Este vorba de participarea pentru prima dată a socialiștilor la campania electorală și alegerea primilor deputați socialiști români în Parlament, în persoana lui V. G. Morțun, Ioan Nădejde și Lascăr Veniamin, ultimul însă nevalidat. Subliniem contribuția deosebită a lui Nădejde în campania electorală, în întocmirea manifestelor electorale care reprezentau, în fond, adevărate expuneri programatice ale Partidei socialiste. Așa, de exemplu, în *Manifestul Partidei muncitorilor* din ianuarie 1888, semnat și de Nădejde, se explicau antagonismele de clasă din societatea românească, deosebirea fundamentală dintre partidele claselor exploatatoare și partida socialistă, chemată a conduce „lupta pe calea politică pentru a pune stăpînire pe *consiliile comunale, județene și pe Cameră* și, folosindu-se de această putere politică, vor desființa robia și vor lărgi drepturile lor”. Dezvoltînd programul minimal din 1886, *Manifestul*, în 16 puncte, expunea principalele deziderate ale Partidei muncitorilor referitoare la votul universal, desființarea armatei permanente și înarmarea poporului, respectarea libertăților democratice, egalitatea femeii în toate compartimentele politice și sociale, trecerea proprietăților statului în posesia comunelor de muncitori, răscumpărarea

⁵⁹ *Ibidem*, p. 398.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 406—408.

⁶¹ *Ibidem*, p. 409—410, 428.

⁶² *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I, p. I, 1865—1889, p. 188—190. Comunicatul dat publicității la 20 noiembrie 1888, purtînd semnăturile lui V.G. Morțun, L. Veniamin, C. Mille și I. Nădejde, adică a reprezentanților celor două organizații socialiste, din București și Iași, exprima „încetarea tuturor neînțelegerilor de pînă acum”, chemînd masele să susțină ziarul „Muncitorul” și „Drepturile omului” (*Ibidem*, p. 580).

proprietăților mari și trecerea lor la comune, întemeierea de fabrici și uzine, desființarea impozitelor indirecte etc.⁶³.

Campania electorală socialistă s-a concretizat în depunerea candidaturilor la Colegiul II și III în Iași, Roman, Suceava, Botoșani, Neamț, Fălticeni și Brăila, în întrunirile organizate cu acest prilej, în articolele publicate în presa socialistă. În urma alegerilor parlamentare din octombrie 1888 Ioan Nădejde este ales deputat la Colegiul al treilea din Iași, rămânând în Parlament pînă în noiembrie 1891. De la tribuna Parlamentului Ioan Nădejde a militat în spiritul ideilor socialiste pentru apărarea intereselor maselor muncitoare, a interpelat guvernul și a avut intervenții în problema reprimării răscoalelor țărănești din 1888, a grevelor muncitorești, a situației sociale a muncitorilor de la Arsenal, C.F.R., Fabrica de Chibrituri, de la Monitorul Oficial, ale altor categorii de salariați, votînd măsurile preconizate pentru apărarea țării, a independenței și suveranității naționale⁶⁴. De acum, venind în Capitală la ședințele Camerei participă la întrunirile Cercului muncitorilor, luînd cuvîntul în fața muncitorilor din București, făcîndu-se cunoscut direct prin punctele de vedere exprimate, prin cultura sa vastă, prin intransigență.

Apărător consecvent al principiului votului universal, Ioan Nădejde a axat o bună parte din activitatea sa și a partidului în jurul acestei reforme, merită a antrena masele muncitoare la viața politică a țării, a contribui la lărgirea drepturilor lor politice. Înființarea *Ligii votului universal* în 1895, luările de cuvînt în congresele partidului, articolele scrise în presă dimensionează contribuția lui Ioan Nădejde la activitatea politică generală a partidului, chiar dacă a exagerat uneori latura electorală a acestor lupte. În aceeași ordine de idei menționăm că Ioan Nădejde a militat pentru realizarea unor alianțe vremelnice dintre partidul clasei muncitoare și celelalte partide sau grupări politice, îndeosebi radicalii și liberalii în vederea dobîndirii votului universal. El a condiționat însă o astfel de alianță de menținerea independenței partidului. „Orice alianță electorală am face pe viitor, ținem a spune că pretutindenea ne vom înfățișa cu programul nostru, peste tot locul ne vom prezenta ca o partidă deosebită, potrivnică tuturor partidelor burgheze, peste tot vom face propagandă pentru ideile noastre. Pretutindenea vom arăta că interesele clasei muncitorilor sînt potrivnice tuturor celorlalte clase”⁶⁵. Și în alte documente, ca cele referitoare la alegerile de la Roman, Galați, Iași, în alegerile comunale de la București, muncitorii erau chemați să susțină candidații liberali sau radicali care promiteau să susțină ideea votului universal și alte reforme democratice⁶⁶.

Reorganizarea Cercului muncitorilor din București sub forma Clubului muncitorilor, în noiembrie 1889, și adoptarea statutelor acestuia în 1890 a avut un rol important în dezvoltarea mișcării muncitorești, în organizarea Partidului politic al clasei muncitoare din țara noastră. Contribu-

⁶³ „Muncitorul”, I, nr. 17 din 21 ianuarie 1888.

⁶⁴ Vasile Niculae, *Probleme ale mișcării muncitorești în dezbaterile Parlamentului român la sfîrșitul secolului al XIX-lea*, în „Anale de istorie”, nr. 6/1971, p. 117—125.

⁶⁵ „Munca”, II, nr. 3 din 10 martie 1891.

⁶⁶ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România, 1893—1900*, p. 174, 193, 256, 267, 632, 634.

ția lui Ioan Nădejde în procesul de refacere a organizației muncitorilor din București, în adoptarea statutului acesteia este deosebit de prețioasă. În raportul la Congresul al IV-lea al P.S.D.M.R. se precizează că ea „se datorește mai ales activității prietenului Nădejde, pe acea vreme reprezentant în Parlament al muncitorilor din Iași”⁶⁷. Desigur Nădejde împreună cu Al. Ionescu, C. Mille, P. Mușoiu, N. Acelenescu, N. Conduratu, I. Catina, Al. Georgescu au discutat în mai multe întruniri restrinse la sfârșitul anului 1889, și începutul lui 1890 modalitățile de activitate a organizației, denumirea sa de club, și apariția ziarului „Munca”. Ca obiectiv de bază a organizației era lupta „pentru îmbunătățirea stării materiale, morale și politice a muncitorilor, să-i organizeze într-un partid aparte al lor, servind de sîmbure în jurul căruia să se grupeze toate puterile *partidului muncitorilor*”. Important de precizat că Nădejde a fost ales alături de C. Mille și Al. Ionescu în Comitetul executiv al Clubului din București, în ședința acestuia din 24 februarie 1890, conducînd efectiv organizația care de acum avea rolul de îndrumător al întregii mișcări muncitorești din țara noastră⁶⁸. Apariția ziarului „Munca” tot în acea vreme, sub conducerea Clubului muncitorilor din București, întregeste activitatea bogată a lui Nădejde.

În toată țara se înființează noi organizații muncitorești, munca cîștigă în extensiune, dar și în profunzime, ceea ce impune și mai mult conducerea și îndrumarea lor de către un singur for național. Forțele vor fi îndreptate spre pregătirea congresului național al partidului, spre clarificarea și cunoașterea temeinică de către muncitori a problematicii și programului partidului. În acest scop Nădejde editează în decembrie 1891 revista „Critica socială”, menită a fi tribună de dezbatere teoretică a problemelor, la care colaborează C. Dobrogeanu-Gherea, Ionescu Raicu-Rion, Sofia Nădejde, Garabet Ibrăileanu și alții; se traduce *Manifestul Partidului Comunist*, apar alături de „Munca”, ziarele „Democrația socială” (Ploiești), „Lucrătorul” (Galați), „Înainte” (Roman), „Proletarul” (Botoșani), se difuzează numeroase manifeste și broșuri ale Clubului Muncitorilor din București, Comitetului electoral al Partidei socialiste române, a Partidei muncitorilor.

Din vara anului 1892 îl găsim frecvent în Capitală, unde se va muta definitiv în 1894, părăsind casa din Sărărie, intrînd, după cum menționează contemporanii, la Sotir, sediul organizației bucureștene, în fond al întregii mișcări muncitorești și socialiste din țara noastră. „O schimbare importantă în mișcarea de la „Sotir” s-a produs odată cu mutarea lui Ioan Nădejde de la Iași la București”⁶⁹ — menționa C. Kirițescu.

Calitățile moral-politice, onestitatea proverbială, repudierea oricărui compromis, intransigența în acțiune, curajul în afirmarea principiilor, spiritul critic, incisiv, activitate revoluționară neîntreruptă în cei peste

⁶⁷ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România 1893—1900*, p. 481.

⁶⁸ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România 1879—1892*, p. 627—636.

⁶⁹ C. Kirițescu, *O viață, o lume, o epocă*, Edit. sport-turism, București, 1979, p. 97. Pe Nădejde „îl înalță în ochii noștri nimbul lui moral. Profesor de liceu, își pierduse catedra din cauza socialismului. De cînd își sacrificase cariera, ducea o viață de adevărat apostol. În lupta grea cu sărăcia, împovărat și de o familie numeroasă, avea fanatismul și îndărătnicia puritanului și nu-și întinase idealul prin nici un fel de compromis cu oportunitatea” (*Amintiri literare despre vechea mișcare socialistă, 1870—1900*, p. 325).

15 ani au făcut ca Ioan Nădejde să fie ales în funcția nobilă, dar grea, de secretar al Partidului politic al clasei muncitoare, timp de șase ani. În felul acesta începe o altă etapă importantă din viața și activitatea lui Ioan Nădejde, poate cea mai grea și de mare răspundere din tot ceea ce realizase el până atunci. Încă din faza de pregătire nemijlocită a Congresului (mai 1892 — martie 1893), I. Nădejde participă activ, alături de Al. Ionescu, V. Gh. Morțun, C. Mille, Al. G. Radovici, Al. Georgescu și Anton Bacalbașa la pregătirea lucrărilor forumului muncitoresc, face parte din comisia de redactare a textului proiectului de program, ia cuvânt la adunări, explică semnificația politică a făuririi Partidului politic al clasei muncitoare⁷⁰. Partidul Social Democrat al Muncitorilor din România creat în 1893, pe baza principiilor socialismului științific, și-a asumat din prima clipă misiunea istorică de a conduce lupta revoluționară pentru cucerirea puterii politice de către proletariat, pentru transformarea socialistă a societății românești. „Iată de ce putem spune cu deplin teamei — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu — că adevăratele începuturi ale Partidului Comunist Român — care continuă cele mai înalte tradiții de luptă ale poporului își are rădăcinile împlintate adânc în mișcarea muncitorească, socialistă din a doua jumătate a secolului trecut — coincid cu începutul activității partidului muncitoresc călăuzit de teoria revoluționară marxistă, creat cu 8 decenii în urmă”⁷¹.

În anii activității P.S.D.M.R. a luat un puternic avânt procesul organizării politice a proletariatului, a sindicatelor muncitorești care iau parte activă la conducerea luptelor pentru condiții mai bune de trai, împotriva exploatării capitaliste, pentru dreptate socială și națională. În calitate de secretar, Ioan Nădejde aduce o contribuție însemnată la întreaga activitate a partidului. Îl întâlnim frecvent la întrunirile organizațiilor muncitorești din București, Iași, Galați, Brăila, Ploiești și alte orașe ale țării, la ședințele Consiliului General, la campaniile politice electorale, sau pentru o legislație muncitorească, la manifestările de 1 Mai și la cele organizate cu prilejul aniversării Comunei din Paris, la alte numeroase acțiuni politice și profesionale ale clasei muncitoare. Un rol de mare importanță îl are în Congresele Partidului, îndeplinind funcția de președinte, raportor, ca unul care a propus moțiuni și rezoluții și a luat în repetate rânduri cuvântul pentru clarificarea problemelor supuse dezbaterii. Îndeosebi acordă o mare importanță organizării, disciplinei și evidenței în cadrul mișcării. Prin grija sa se întocmesc și se publică sub formă de broșură, Rapoartele congreselor din 1894, 1895 și 1897, documente deosebit de importante pentru cercetarea istorică⁷². Pentru activitatea desfășurată Congresul P.S.D.M.R. din aprilie 1895 „exprimă prietenului I. Nădejde mulțumirile sale pentru munca neobosită ce a desfășurat în folosul partidului”⁷³.

⁷⁰ I. Iacoș, *Semnificația politică, ecoul intern și internațional al creării Partidului Social Democrat al Muncitorilor din România*, în „Studii. Revistă de istorie”, nr. 3/1973, p. 559—576.

⁷¹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilaterale dezvoltate*, vol. 8. Edit. politică, București, 1973, p. 263.

⁷² *Documente din istoria mișcării muncitorești din România. 1893—1900*, p. 212, 317, 497.

⁷³ *Dare de seamă despre dezbaterile Congresului al III-lea al social-democrației române*, Tipografia nouă. București 1895, p. 12.

Aspectele organizării politice și profesionale ale clasei muncitoare erau privite cu mai mare grijă, evidențiind rolul partidului revoluționar al proletariatului în dezvoltarea mișcării socialiste din România, în lupta generală de zădărnici. Firește și intelectualii au avut și vor avea un rol în această direcție, scria Nădejde „dar partea ce mai însemnată, lupta de căpetenie trebuie s-o dea și au dat-o muncitorii”. Enumerând o serie de exemple din București, Galați, Pașcani, Tr. Severin etc., I. Nădejde preciza că „tot muncitorii au avut curajul și tăria de caracter și au făcut jertfele cele mai mari pentru întemeierea socialismului în România”⁷⁴. În articolele *Să ne organizăm, Despre clase și lupte de clase, Către muncitorii și altele*, făcea apel la organizare, la întărirea rindurilor luptătorilor, căci în București și alte orașe ale țării „sunt sute și mii de muncitori socialiști”⁷⁵. Asemenea puncte de vedere erau susținute nu numai în propaganda partidului, dar și de la tribuna Congreselor. Îndeosebi, Nădejde pune accent pe *caracterul unitar* al mișcării, pe *organizarea unitară, propaganda unitară, tactica socialistă unitară*.

Importante erau ideile propagate de Ioan Nădejde cu privire la necesitatea întăririi sindicatelor, acestea alcătuind unul din cele mai puternice elemente în lupta clasei muncitoare. „Refuzul unei bresle de a se alia la partidul socialist, de a face politică militantă sau de a admite învățăturile socialiste — se preciza în moțiunea Congresului — nu constituie încă un argument pentru un socialist de a nu lucra pentru organizarea și prosperarea acelei bresle, lăsând ca vremea și propaganda socialistă să-i convingă pe muncitori de utilitatea luptei politice și de adevărul învățăturilor socialiste”^{75bis}. Mai ales în Congresul din 1898 organizarea muncitorilor în sindicate a făcut obiectul unui referat principal, Nădejde având mai multe intervenții pe această temă. Tot acolo Nădejde a subliniat faptul că nu se poate despărți lupta economică de lupta politică, respingând apolitismul, corporatismul sau autonomismul sindical propagat în unele partide din Apus. În acest cadru s-a referit și la luptele greviste ale muncitorilor care trebuie bine organizate pentru a asigura reușita, invitând la prudență, căci „o grevă urmată înainte de vreme și fără pregătire e vătămătoare lucrătorilor”. Tot el precizează însă că „dacă social-democrația română nu a provocat grevele, a susținut și ajutat prin toate mijloacele *orice* grevă a lucrătorilor odată izbucnită, s-a luptat ca greva să se sfârșească în folosul muncitorilor”⁷⁶. În articolul *Muncitorii și puterea politică*, Nădejde apreciază în mod deosebit experiența câștigată de muncitori în timpul luptelor economice, că „toate grevele făcute de muncitori înainte de a fi măcar vorbă de un partid socialist au adus multe foloase și are să mai aducă. Lupta aceasta pentru a ține salariile la înălțimea în care se află ori pentru a le urca, dacă nu îngăduie o viață mai omenească, e școala la care muncitorii învață frăția în ei, la care înțeleg deosebirea de clase, nevoia de a se întruni și lumina împreună, fără deosebire de

⁷⁴ „Munca” din 27 iunie 1893. Reorganizarea organizației de București și activitatea deosebită a muncitorilor „care știu a-și rupe de la gură francul și gologanul pentru a grăbi organizarea proletariatului... vor fi pentru mine pururea amintirile cele mai sfinte”.

⁷⁵ „Lumea nouă”, nr. 211, din 17 iunie 1895.

^{75bis} *Documente din Istoria mișcărilor muncitorești din România 1893—1900*, p. 579.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 218.

neam și religie, împotriva stăpînitorilor capitaliști". De aceea lupta economică să fie dusă mină în mină cu lupta politică. „Trebuie să le spunem muncitorilor și să-i facem să înțeleagă că lupta economică, greva este forma trecătoare, iar lupta politică este cea mai sigură”⁷⁷.

Promotor activ al luptei politice, Nădejde, ca și C. Dobrogeanu-Gherea, C. Mille, Al. Ionescu, Al. Georgescu s-au ridicat împotriva anarhismului, a acelor care propovăduiau apolitismul organizațiilor sindicale, fărâmițarea rîndurilor proletariatului. Adept al unei deschideri largi spre fenomenele sociale, spre cunoașterea profundă a realităților, Nădejde aprecia că „Sînt naivi care-și închipuiesc că socialismul e o sectă, care trebuie să se închidă cu zăvoarele cele mai puternice față de fenomenele sociale reale”, că a fi marxist nu „înseamnă neapărat a fi rectiliniar, a fi condus de formule, ca orișicare anarhist”⁷⁸. Luptător aprig împotriva anarhismului, Nădejde sublinia că nu există nimic comun nici ca principiu, nici ca tactică între acestea, precizînd că „Noi, social-democrații, am înțeles că faptele oamenilor sînt legate neînlăturat de cauze adînci, că nu dinșii sînt de vină, că nu prin luptă individuală o să se dezrobească muncitorimea, că trebuie organizație, lumină, pricepere adîncă a mașinării acestei societăți, pentru că muncitorimea ca clasă să poată scutura domnia celor ce nu muncesc”⁷⁹. O asemenea campanie contra anarhismului se impunea mai ales că la Congresul de la Londra (1896) anarhismul s-a făcut din nou resimțit, că însăși un grup din România a trimis o scrisoare de aderare la curentul anarhist. Contribuția socialiștilor români la combaterea anarhismului este bine cunoscută. Studiile lui C. Dobrogeanu-Gherea contra anarhismului au fost apreciate pe plan internațional⁸⁰. Și Nădejde s-a situat în primele rînduri de combatere a anarhismului. În aceeași ordine de idei în articolul *Clasa și inșii*, Nădejde explica faptul că „la noi lupta e îndreptată contra organizației economice, sociale și politice a societății și persoanele n-au nici o însemnătate așa de mare”⁸¹.

Numele și activitatea lui Ioan Nădejde sînt strîns legate și de legăturile internaționaliste ale mișcării noastre socialiste, ale partidului politic al clasei muncitoare din România. Corespondența purtată cu Friederich Engels, cu alți militanți socialiști: A. Bebel, P. Lafargue, K. Kautsky, W. Liebknecht, E. Vandervelde, telegramele trimise partidelor muncitorești din Austria, Bulgaria, Belgia, Franța, Germania, Italia, Rusia, Serbia, Ungaria cu prilejul unor congrese, al manifestărilor politice și profesionale, a zilei de 1 Mai etc. demonstrează prestigiul de care se bucura Nădejde pe plan internațional. Toate acestea demonstrează, în fond, contribuția internațională a P.S.D.M.R., aportul său la soluționarea marilor probleme ale mișcării muncitorești internaționale a luptei pentru menținerea și întărirea unității rîndurilor sale, combaterea anarhismului și a anarhosindicalismului, dezarmarea, problemele păcii și războiului, chestiunea colonială și altele. El a explicat raportul dintre patriotism și internaționalism, fiind

⁷⁷ „Lumea nouă”, 12 aprilie 1898. Rezultatele muncii organizatorice se observă și în aceea că numărul membrilor partidului crește de la 6 000 în 1896, la aproape 10 000 în 1898.

⁷⁸ „Lumea nouă” din 20 august 1895.

⁷⁹ Ibidem, 24 mai 1897.

⁸⁰ C. Dobrogeanu-Gherea, *Opere complete*, vol. 2, Edit. politică, București, 1976; *idem*, vol. 3, 1977.

⁸¹ „Lumea nouă” din 25 ianuarie 1897.

cunoscut pentru opiniile de apărare a țării împotriva politicii imperialiste a marilor puteri, de solidaritate cu lupta clasei muncitoare de pretutindeni împotriva capitalismului, pentru socialism⁸².

În anii existenței P.S.D.M.R. Ioan Nădejde, alături de munca organizatorică și propagandistică, a desfășurat o rodnică activitate publicistică, conducind ziarele „Munca” și „Lumea nouă”, colaborând la suplimentele acestora „Munca științifică și literară” și „Lumea nouă științifică și literară”. Îndeosebi la „Lumea nouă”, cotidianul partidului, Nădejde, timp de peste patru ani, desfășoară una dintre cele mai de seamă activități, prin varietatea problemelor abordate, multitudinea articolelor semnate ca și a celor fără semnătură, prin întreaga muncă redacțională. Punctele sale de vedere s-au impus în coloanele publicației nu numai prin materiale tranșante, prin spiritul direct, incisiv în orice problemă abordată, dar și într-un limbaj accesibil maselor largi populare. Problemele politice ale zilei, informațiile și notele politice interne și externe erau pe larg prezentate în raport cu frământările din rândurile organizațiilor, a luptei greviste a muncitorilor. De asemenea, Nădejde a avut o atitudine intransigentă și în ceea ce privește colaboratorii, neacceptând ca aceștia să scrie și la alte ziare. De aici unele „incidente” cu Anton Bacalbașa, Ion Teodorescu și C.D. Anghel care au trecut ca redactori la „Adevărul”, condus de C. Mille⁸³.

O contribuție a avut Nădejde și în ceea ce privește orientarea revistei „Evenimentul literar”, apărută la Iași în decembrie 1893. Aportul lui Nădejde ne este semnalat nu numai de orientarea generală a revistei, mai ales după mutarea ei la București, ci și în stingerea polemicii cu revista „Viața” a lui Vlahuță⁸⁴. Colaborează și la „Literatură și știință”, revistă condusă de C. Dobrogeanu-Gherea.

Exprimarea poziției față de problemele fundamentale ale societății românești — rezolvarea chestiunii agrare, dezvoltarea industrială a țării, democratizarea vieții social-politice, problema independenței și unității naționale — reprezintă o altă coordonată de bază a activității lui Ioan Nădejde. Ea impune însă o analiză aparte.

Principiul tactic al căii legale în întreaga activitate a mișcării noastre muncitorești și socialiste, promovat cu consecvență de Nădejde se înscria în cadrul condițiilor generale ale societății românești. Nu o dată Ioan Nădejde a pus în evidență superioritatea socialismului științific față de socialismul utopic și mai ales a respins cu hotărâre anarhismul, metodele sale atât de dăunătoare mișcării socialiste. Poate mai mult decât alții Nădejde a pătruns sensul tacticii căii legale de luptă, deoarece realitățile din societatea românească, Constituția și alte legiuri constituiau cadrul legal de activitate a mișcării, putința de desfășurare a unei largi game de manifestări economice, sociale, politice și culturale. În articolul *Căile legale*, ca și în alte numeroase materiale, se explica tocmai faptul că socialiștii în lupta lor revoluționară se vor folosi de toate libertățile și drepturile acordate prin legi, vor cuceri altele în vederea creării condițiilor necesare

⁸² Nicolae Copoiu, *Socialismul european și mișcarea muncitorească și socialistă din România 1835 — 1921*, Biblioteca de istorie, București, 1971.

⁸³ Nădejde „era intratabil, cerea sacrificiu total, (după exemplul său care, ce-i drept, nu a cunoscut, plină acum, nici un fel de preget, dându-se integral cauzei căreia i se jertea și nu admitea concesia” (Z. Ornea, *op. cit.*, p. 117).

⁸⁴ Z. Ornea, *op. cit.*, p. 110—113.

pentru desfășurarea cu succes a luptei dezrobitoare a proletariatului⁸⁵. „Muncitorii de la noi — scria Nădejde în 1893 — știu că numai organizându-se în bresle, pentru lupta economică, și în partidă politică neamestecată cu partidele burgheze, pentru lupta politică — vor putea face să se apropie și să se ușureze prefacerea societății burgheze în societatea socialistă”. Dar și C. Dobrogeanu-Gherea, C. Mille. Al. Ionescu în articole ca și în luările de cuvânt au explicat accețiunea căii legale de luptă care consta în abordarea unui cîmp vast de activitate, de la lupta grevistă și alte manifestări ale proletariatului împotriva exploatării capitaliste pentru apărarea intereselor fundamentale al maselor largi populare pînă la întruniri și demonstrații, campanii prin presa socialistă și activitatea parlamentară⁸⁶. Ea viza, în fond, folosirea tuturor posibilităților pentru organizarea și mobilizarea clasei muncitoare la luptă în vederea transformării revoluționare a societății românești. În ansamblul manifestărilor desfășurate se observă tendința lui Ioan Nădejde de a exagera uneori ponderea luptei pe cale parlamentară, în special pentru dobîndirea votului universal. Această tendință este tot mai evidentă în coloanele ziarului „Lumea nouă”, în luările de cuvînt la întrunirile muncitorești și în campaniile electorale, în accentul ce începe a fi pus pe realizarea unor alianțe politice electorale, mai ales cu liberalii. De aici și unele deosebiri de păreri în conducerea partidului manifestate încă la congresul din 1897, accentuate în anii următori, nu numai în probleme de tactică, ci și în ceea ce privește orientarea generală a partidului, modul său de existență. Ioan Nădejde, în calitate de secretar, a căutat să mențină un anumit echilibru între tendința și acțiunea grupului de intelectuali (V.G. Morțun, G. Diamandi, Al. Radovici) de absolutizare a manifestărilor electorale, de trecere la liberali, și cadrele proletare și de intelectuali înaintați (Al. Ionescu, I.C. Frimu, Al. Constantinescu, C.Z. Buzdugan) care militau pentru desfășurarea cu precădere a luptelor de clasă muncitorești și țărănești, pronunțîndu-se pentru întărirea partidului, a caracterului său proletar, revoluționar.

Accentuarea punctelor de vedere în partid dintre aspirațiile revoluționare ale clasei muncitoare și cadrul strîmt impus mișcării de către liderii intelectuali, pe fondul apariției simptomelor crizei economice, a măsurilor represive luate de guvernanți împotriva cluburilor socialiste la sate, ca și unele probleme de ordin familial au determinat pe Ioan Nădejde să-și dea demisia din partid și din redacția ziarului „Lumea nouă”⁸⁷. În comunicatul dat publicității la 21 februarie 1899, sub titlul *Retragerea mea*, Nădejde explică această hotărîre și prin aceea că „între mine și șefii culți ai partidului nu mai este potrivire de idei; de asemenea pentru că nu mă împac nici cu muncitorii”. Date fiind condițiile din mișcare, ca și situația politică generală, Nădejde considera că „în asemenea vremuri de grea cumpănă”, trebuie să fie la conducerea partidului un om care „să se simtă în desăvîrșită înțelegere atît cu șefii, cît și cu soldații”. Or, o asemenea situație în împrejurările date era imposibil de realizat. După ce explică unele puncte

⁸⁵ „Muncitorul”, I, nr. 2 din 8 noiembrie 1887.

⁸⁶ A se vedea articolele: *Chestii de tactică*, C. Dobrogeanu-Gherea, *Opere complete*, vol. 2, Edit. politică, București, 1976, p. 331—336; *Calea legală*, C. Mille, în „Munca”, III, nr. 15 din 31 mai 1892; *Organizația noastră*, A. Bacalbașa, în „Munca”, IV, nr. 2 din 28 februarie 1893.

⁸⁷ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România 1893—1900*, p. 652—655.

de vedere cu privire la situația mișcării, poziția sa față de marile probleme ale societății românești și ale relațiilor sale externe, Ioan Nădejde conchide : „Partidul trebuie să se organizeze din nou și să-și hotărască tactica pe viitor ; dar eu nu mai pot fi omul situației. Trebuie la împrejurări noi și oameni noi”⁸⁸. În felul acesta după o activitate de peste 25 de ani în slujba mișcării socialiste și muncitorești, timp în care n-a pregetat efort și sacrificii, Ioan Nădejde considera onortun să lase altora sarcina de a conduce pe mai departe frinele partidului revoluționar al clasei muncitoare din România. Se încheia o viață de om închinată idealului socialist, care dînd dovadă de mult patos și elan revoluționar a militat pentru afirmarea ideilor socialiste și a partidului muncitorilor în viața social-politică a României, pentru realizarea unei epoci de mare efervescență spirituală în cadrul societății românești⁸⁹.

LE 125° ANNIVERSAIRE DE IOAN NĂDEJDE (1854—1928), FIGURE MARQUANTE DU SOCIALISME EN ROUMANIE

RÉSUMÉ

La présente étude jalonne quelques domaines particulièrement importants de la complexe activité de Ioan Nădejde, figure marquante du mouvement socialiste et ouvrier de Roumanie de la fin du siècle p sse. Au long des 25 années d'activité qu'il a déployée dans le cadre du mouvement (1874—1899), Ioan Nădejde a apporté une contribution notable au processus d'organisation politique et professionnelle de la classe ouvrière, à la propagation des idées socialistes en Roumanie, à l'examen et à l'essai de trouver des solutions aux problèmes importants du développement de la société roumaine dans la voie du progrès et de la civilisation.

Il joua un rôle important dans l'organisation à Jassy, en octobre 1879, du Congrès des organisations socialistes de Roumanie qui a souligné la nécessité de la constitution du parti ouvrier, l'élaboration du programme de celui-ci, l'intensification de la propagande socialiste parmi les ouvriers industriels. Ioan Nădejde se fit remarquer dans la direction des revues « Contemporanul » (Le Contemporain) (1881—1891), « Revista socială » (La Revue sociale) (1884—1887), « Critica socială » (La Critique sociale) (1891—1893), des journaux « Munca » (Le Travail) (1890—1894) et « Lumea nouă » (Le monde nouveau) (1894—1899) par l'intermédiaire desquels

⁸⁸ *Ibidem*, p. 654.

⁸⁹ Politicește personalitatea lui Ioan Nădejde dispăre de pe arena Istoriei ; ceea ce urmat din 1899 și plină la sfîrșitul vieții, în 1928, n-a reprezentat decît un episod efemer, nesemnificativ, dar care a umbrit munca sa titanică de peste două decenii. Cu toate acestea Ioan Nădejde rămîne una din figurile reprezentative ale mișcării socialiste din România, căreia i-a dedicat cei mai frumoși ani ai vieții sale. Avem în vedere intrarea, în 1903, a lui Ioan Nădejde în Partidul liberal și mai ales atacul dezlănțuit asupra mișcării socialiste prin ziarul „Voința națională”, al cărui redactor a fost un timp. Despre acest episod a se vedea pe larg Z. Ornea, *Poporanismul*, Edit. Minerva, București, 1972, p. 268—284.

on réalisa une ample œuvre scientifique et culturelle de masse, de débat théoriques, socialistes, de lutte politique révolutionnaire. Il s'occupa intensément de l'organisation des paysans travailleurs en syndicats agricoles (1887), et entretint une correspondance suivie avec Fr. Engels et d'autres militants socialistes d'Europe. Pendant l'intervalle 1888 — 1891 il est élu député au Parlement, représentant avec dignité les intérêts de la classe ouvrière. A partir de 1893 il fut élu secrétaire du Parti Social-Démocrate des Ouvriers de Roumanie, déployant toute une gamme d'activités politiques, organisationnelles et idéologiques. En 1899, il se retira du parti.

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE (S T U D I I D O C U M E N T A R E)

MIHAI VITEAZUL „ÎNAINTE ȘI DUPĂ GURUSLĂU“

Aniversările în 1975 și 1976 a 375 de ani de la prima unire politică a țărilor române sub Mihai Viteazul și respectiv de la bătălia de la Guruslău și moartea marelui domnitor, au prilejuit apariția a numeroase studii și articole. Una din ultimile lucrări în acest domeniu, apărută în „Revista de istorie”, XXX (1977), nr. 6, p. 1 087 — 1 101 : *Înainte și după Guruslău (30 iulie — 16 august 1601)* aparține cercetătorilor clujeni S. Goldenberg și V. Șchiopu. Autorii decupează o porțiune de „optsprezece zile din frământata istorie a Transilvaniei” și încearcă, cum înșiși declară : ca „apelând la acribie și prudență, fără a emite judecăți ce se vor perene, să înșirăm faptele așa cum ele rezultă din *studiul izvoarelor*” (p. 1 087). Perioada cercetată fiind foarte scurtă, metoda are incontestabil avantajul de a îngădui o prezentare minuțioasă a unora din ultimele zile ale lui Mihai Viteazul (în afara reconstituirii bătăliei de la Guruslău, de care autorii nu se ocupă, deși un *temeinic studiu* asupra acesteia ne lipsește). În același timp însă metoda amintită are dezavantajul — mai cu seamă în cazul autorilor care nu s-au mai ocupat pînă acum de istoria lui Mihai Viteazul — unei perspective prea limitate, care în cazul de față duce între altele la neînțelegerea unor aspecte de istorie militară a epocii, esențiale pentru explicarea acțiunilor dinaintea și de după o bătălie, aspecte cum ar fi : etapele și ordinea de marș a oștilor, organizarea taberelor, categoriile de steaguri etc., asupra cărora vom reveni.

Ca observație de fond, menționăm că deși autorii se declară din punct de vedere metodologic pentru o *expunere obiectivă* a faptelor, pornind de la izvoare, în realitate articolul, scris de pe poziții declarate polemice, are evident un *caracter subiectiv*, de „lecție”. Încă de la primele rânduri, S. Goldenberg și V. Șchiopu declară referitor la zilele dinaintea și de după bătălia de la Guruslău : „Acestea nu au preocupat sau au preocupat numai în treacăt pe istorici și puținii care au încercat să elucideze evenimentele. au recurs deseori la idei preconceptuate, înlocuind adevărul cu ficțiunea, nu au spus ceea ce spun izvoarele sau nu le-au studiat critic . . . Nu avem pretenția epuizării subiectului. Intenția noastră a fost doar de a introduce mai multă precizie și ordine în istoria desfășurării unor evenimente de o deosebită importanță” (p. 1 087).

Între „puținii” care s-au ocupat de evenimentele din iulie — august 1601, căzînd astfel sub incidența judecății lui S. Goldenberg și V. Șchiopu, se numără N. Iorga¹, P. P. Panaitescu², Alex. Lapedatu³, Ștefan Meteu⁴, I. I. Nistor⁵, Ștefan Pascu⁶, I. Ionașcu⁷, V. Atanasiu⁸, Petri Mór⁹ etc. pentru a aminti doar cîțiva din predecesorii, cu excepția lui P. P. Panaitescu, necitați de cei doi autori. Observăm că S. Goldenberg și V. Șchiopu au utilizat într-adevăr un material documentar relativ bogat referitor la răstimpul scurt de care se ocupă, ceea ce este fără îndoială

¹ *Istoria lui Mihai Viteazul*, II, București, 1935, p. 131—135; idem, *Istoria armatei românești*, II, ed. a II-a, București, 1930, p. 66—69.

² *Mihai Viteazul*, București, 1936, p. 243—244, 247.

³ *Din zilele de cădere ale lui Mihai-Vodă Viteazul — XVI narațiuni istorice* — , București, 1908, p. 55—61; idem, *Mihai-Vodă Viteazul*, București, 1915, p. 116—121; idem, *Steagurile de la Guruslău*. Conferință, în „Universul”, L(1933), nr. 203, p. 1—2.

⁴ *Domni și boieri din țările române în orașul Cluj și românii din Cluj*, Cluj, 1935, p. XII.

⁵ *Domnia lui Mihai Viteazul în Transilvania. 1 noiembrie 1599—19 august 1601*, în „Analele Academiei Române”, M.S.I., S. III, t. XXVIII, 1947, p. 537.

⁶ *Mihai Viteazul. Untrea și centralizarea țărilor române*, București, 1973, p. 83—85.

⁷ I. Ionașcu, V. Atanasiu, *Mihai Viteazul*, București, 1975, p. 138—141.

⁸ *Mihai Viteazul. Campanii*, București, 1972, p. 278—286.

⁹ *Szilágyvármegye monographiája* (Monografia comitatului Sălaj), I, 1901, p. 249—262.

un fapt pozitiv din punct de vedere metodologic, pe care îl subliniem ca atare, dar totodată remarcăm că, folosind în general aceleași izvoare documentare ca și precedesorii citați mai sus (în primul rând colecțiile de documente A. Veress și Hurmuzaki), în esență concluziile lor nu diferă — cum e și firesc — de cele ale acestora¹⁰.

În ceea ce ne privește, evitând tonul „didactic” al lui S. Goldenberg și V. Șchiopu, vom face unele observații asupra materialului prezentat de ei, din dorința de a contribui la o mai bună cunoaștere și precizare a evenimentelor din ultimele zile ale lui Mihai Viteazul.

I

Numărul izvoarelor *edite* care privesc răstimpul scurt (30 iulie—16 august 1601) și aspectele legate de bătălia de la Guruslău tratate de cei doi autori este mai mare decît cel citat de aceștia și la o cercetare de mare finețe, ca cea la care ne referim, ar fi putut fi utilizate și documentele publicate de: Nicolae Buta, *I Paesi Romeni in una serie di « Avvisi » della fine del Cinquecento*, în „Diplomatarium italicum”, Roma, II (1930), p. 234—246 (numeroase documente din august—septembrie 1601, cu referiri la efective, numărul steagurilor capturate de la Sigismund Báthory și la cele prezentate împăratului Rudolf II, numărul tunurilor pierdute de principe, orașul bătăliei de la Guruslău, relațiile lui Basta cu Clujul după această bătălie etc.); I.C. Filitti, *Din arhivele Vaticanului*, II, Documente politice 1526—1788, București, 1914, p. 89—91 (scrisoarea arhiducelui Matias către papă, din 10 august 1601, despre bătălia de la Guruslău, efective, numărul tunurilor și al steagurilor capturate de la Báthory etc.); C. Göllner, *Quelques plaquettes françaises contemporaines sur Michel le Brave*, în *Trois mémoires sur Michel le Brave*, București, 1938, p. 37—38 (ziarul bătăliei de la Guruslău tipărit la Lyon de Fleury Durand); idem, *Faima lui Mihai Viteazul în Apus. Broșuri contemporane*, în „Anuarul Institutului de istorie națională”, VIII (1939—1942), Sibiu, 1942, p. 285—294 (autorii amintiți citează de aici doar două izvoare, p. 286—287, 291); idem, *Michael der Tapffere im Lichte des Abendlandes. Berichte „Neuer Zeitungen”*, Sibiu, 1943, p. 215—225 (reproducere cu mici modificări (cf. nr. XCII) a informațiilor din *Faima lui Mihai Viteazul*): Const. Karadja, *Ziare contemporane despre bătălia de la Guruslău*, în „Analele Academiei Române”, M. S. I., S. III, t. XXI, 1939, p. 189—191 (ziarul publicat de Sigismund Latomus), p. 193 (fragmentul de sfîrșit al ziarului publicat de Domenico Gigliotti la Roma, nereprodus de C. Göllner în *Faima lui Mihai Viteazul*, p. 290, nici în *Michael der Tapffere*, p. 221, în care se arată pierderile lui Sigismund Báthory în lupta de la Guruslău, pe baza informațiilor trimise de Basta împăratului prin contele T. Cavriolo: 10 000 de morți, 48 tunuri, 108 steaguri, etc.) M.P. Dan, *Știri privitoare la Mihai Viteazul în cîteva broșuri germane contemporane*, în „Anuarul Institutului de istorie națională”, X (1945), Sibiu, 1945, p. 288—289 (broșura germană a lui J. Friedlîh, care traduce cu unele diferențe față de textul publicat în A. Veress, *Documente*, VI, p. 426—430, cunoscutul ziar ceh referitor la bătălia de la Guruslău); Anton Mesrobeanu, *Documente din arhiva Vaticanului referitoare la Mihai Viteazul*, în „Cercetări istorice”, Iași, V—VII (1929—1931), p. 33—34 (scrisoare din Venetia, la 26 august 1601, ecou al relațiilor lui Basta cu orașul Cluj, după lupta de la Guruslău); Hurmuzaki, *Documente*, VIII, p. 221, nr. CCXXIII (raportul ambasadorului venețian din Praga, Pietro Duodo, către doge, din 13 august 1601, pe baza știrilor aduse de T. Cavriolo: 15 000 de morți în oastea lui Báthory, de la care au fost capturate 40 de tunuri și 116 steaguri).

Informații cu totul neglijate referitoare la perioada studiată de S. Goldenberg și V. Șchiopu se află și în izvoarele narrative, dintre care amintim doar cîteva: Șt. Szamosközy (I. Crăciun, *Cronicarul Szamosközy și însemnările lui privitoare la românii 1566—1608*, Cluj, 1928, p. 151, 151, 156—157, 160—161 (date despre efectivele lui Mihai Viteazul și Basta, relațiile celor doi cu cetatea Cluj după bătălia de la Guruslău, 72 de steaguri cucerite de oștenii lui Mihai Viteazul în bătălia amintită și modul cum au fost trimise la curtea împăratului¹¹); Fr. Mikó, *Históriaja (Istoria)*, în *Monumenta Hungariae Historica, Scriptores*, VII, Pesta, 1863, p. 151—152 (traducere la I. Crăciun, *Știri despre Mihai Viteazul la cronicarul transilvan Francisc Mikó*, în „Anuarul Insti-

¹⁰ Și un exemplu mai recent, privitor la steagurile dobîndite în bătălia de la Guruslău și trimise împăratului Rudolf II: I. Nistor, *Steagurile de la Guruslău*. În „Magazin istoric”, X (1976), nr. 8, p. 17, conchide: „trimise de Mihai—88; de Basta—22; total—110; cifră dată de manuscrisul de la Dresda, în care aceste steaguri au fost descrise și desenate în culori”. S. Goldenberg, V. Șchiopu „precizează” ulterior, că: „dintre cele 110 steaguri și stegulețe trimise la Praga, 88 au fost trimise de Mihai, cifra incluzînd și alte steaguri și stegulețe, adăugate ulterior și 22 de Basta” (p. 1 093).

¹¹ Cf. și G. Șincai, *Chronica românilor și a mai multor neamuri*, II, ed. II-a, București, 1886, p. 453.

tutulul de istorie națională”, IX (1943—1944), Sibiu, 1944, p. 507 (vrajba dintre Șt. Csáki și M. Székely, cei doi comandanți al lui Sigismund Báthory în lupta de la Guruslău, după care M. Székely a trecut prin Cluj spre Alba Iulia și Făgăraș, în timp ce Báthory și Csáki au fugit în Moldova); István Illésházy, *Följegyzésel 1592—1603* (Însemnările sale), în *Monumenta Hungariae Historica, Scriptores*, VII, p. 92—93; Nagy Szabó Ferencz (*Maros-Vásárhelyi Nagy Szabó Ferencz memorialéja* (Memoriul lui Nagy Szabó Ferencz din Tîrgu Mureș), în „Erdélyi történelmi adatok” (Date istorice transilvănene), I, Cluj, 1855, p. 60; Enyedi Pál (*Enyedi Pál énekéből az erdélyi veszedelmekről* (Din cîntecul lui Enyedi Pál despre primejdiile Transilvaniei), în „Erdélyi történelmi adatok”, I, p. 185 (relatări despre efectivele mari ale oștii lui Sigismund Báthory, căruia voievodul Moldovei i-a dat 3 000 de curteni, în timp ce din Țara Românească au venit mulți sîrbi. Vizirul (de Buda) i-a trimis 200 de tătari și pe deasupra buzduganul și sabia. Cu această mare oaste, Sigismund a mers direct la Zalău la apa Eriului, dar gîndindu-se din nou s-a așezat la Guruslău („Ez haddal kiméne Erdélyből Zilahon által az Erme-lyékre. Ismét megdolván magót visszaszállá Goroszlóhoz”). Basta avea 8 000 de oameni înarmați și 2 000 de lăncieri unguri, iar pe lângă voievodul Mihai se aflau 1 300 de haiduci din țările dunărene și 2 000 de cazaci. Lupta s-a dat la Guruslău; nemții au capturat tunurile lui Sigismund, după care oastea lui Mihai a început să taie oamenii principelui, care a fugit în Moldova¹²); Tamás Borsos (*Őnéletirása* (Autobiografia), în *Vásárhelytől a Fényes Portáig. Emlékiratok, levelek* (De la Tîrgu Mureș la Strălucita Poartă. Scrieri memoriale, scrisori). București, 1968, p. 47—48); Ambrosius Simigianus, *Historia Rerum Ungaricarum et Transilvanicarum ab anno 1490 usque 1606*, în *Scriptores Rerum Transilvanicarum*, II², Sibiu, 1840, p. 250—251; N. Isthvanfi, *Historia de Rebus Hungaricis*, ed. 1758, p. 465—466 (date bogate despre efectivele celor două oști, pierderile lui Báthory în oameni și steaguri în lupta de la Guruslău); G. Kraus, *Tractatus Rerum tam bellicarum ... in Deutsche Fundgruben der Geschichte Siebenbürgens*, I, Cluj, 1839, p. 164—173; W. Bethlen, *Historia de Rebus Transilvanicis*, V, Sibiu, 1789, p. 21—30 (utilizează pe lângă relațiile lui Szamosközy, unele din partea pierdută a cronicii acestuia, și pe cele ale lui Simigianus, N. Isthvanfi); J. Benkő, *Transilvania sive Magna Transilvaniae Principatus*, I, Cluj, 1834, p. 241 (pierderile lui Báthory la Guruslău, după N. Isthvanfi și Fr. Mikó : 10 000 de oameni, 130 steaguri și 45 tunuri); Giovanni Beduccino, *Historia di Transilvania* (la N. Iorga, *Un nou izvor cu privire la Mihai Viteazul și Radu Șerban*, în „Analele Academiei Române”, M.S.I., S. III, t. XII, 1931, p. 97 (efectivele lui Mihai Viteazul în lupta de la Guruslău : 6 000 de sîrbi, români și unguri, pedestri și călări); Giorgio Tomasi, *Delle guerre et rivolgimenti del regno d'Ungaria e della Transilvania*, Veneția, 1621, p. 85—86; Johan Gradelehnus, *Hungarische, Siebenbürgische, Moldau — Wallach — Turch — Tartar — Persian — und Venetianische Chronica ...*, Franckfurt am Mayn, 1665, p. 315—316 (reproduce un „ziar” contemporan despre bătălia de la Guruslău); H. Ortelius, *Chronologia oder historische Beschreibung aller Kriegsempörungen ...*, Nürnberg, 1610, p. 499—501 (efective, bătălia de la Guruslău și pierderile lui Báthory); I. Bisselius, *Aetatis nostrae gestorum eminentium medulla historica* (*Tesaur de monumente istorice*, I, ed. A. Papiu Ilarian, București, 1862, p. 160—163) etc.

Deși informațiile cuprinse în izvoarele narative sînt uneori inegale ca valoare, adesea ele folosesc „ziare” contemporane evenimentelor (J. Gradelehnus etc.) sau chiar materiale de arhivă. În ultima categorie se înscriu de pildă, o bună parte din relațiile lui Jaques-Auguste de Thou, care a cercetat arhivele imperiale¹³, în plus fiind contemporan cu bătălia de la Guruslău (*Historiarum sui temporis*, în *Tesaur de monumente istorice*, I, p. 245)¹⁴.

Menționarea izvoarelor legate de unele aspecte privind lupta de la Guruslău, nefolosite de S. Goldenberg și V. Șchiopu, are în primul rînd menirea de a sluji celor care se vor ocupa în continuare de perioada de sfîrșit a domniei lui Mihai Viteazul. Dacă autorii amintiți n-au depășit concluziile înaintașilor și nici nu au „pretenția epuizării subiectului”, cum înșiși recunosc, atunci în ce constă contribuția lor?

II

Să urmărim în continuare cum realizează S. Goldenberg și V. Șchiopu intenția laudabilă : „de a introduce mai multă precizie și ordine în istoria desfășurării unor evenimente de o deosebită importanță” (p. I 087), petrecute între 30 iulie — 16 august 1601. În ceea ce privește inter-

¹² Cf. și *ibidem*, p. 452.

¹³ Referindu-se la memoriul prezentat de Mihai Viteazul lui Rudolf al II-lea la Praga în ianuarie 1601, De Thou afirmă : „am înaintea mea un exemplar din aceea scrisoare” (*Tesaur de monumente istorice*, I, p. 244).

¹⁴ *Istoriile* lui De Thou au cunoscut mai multe ediții în latină și franceză (cf. pentru perioada care ne interesează *Histoire Universelle*, IX, Basel, 1742, p. 467).

valul 30 iulie — 3 august, adică de când Mihai Viteazul, urmat de G. Basta, a părăsit tabăra de la Moftinul Mic și pînă cei doi au ajuns la Guruslău, observăm următoarele :

S. Goldenberg și V. Șchiopu consideră izvorul : „*Discours de la bataille de Stigsmund Bathory avec Michel Wayda et George Basta . . .*” mai puțin veridic și mai puțin bine informat decît altele, arătînd că după el tabăra lui Mihai și a lui Basta de la Moftinul Mic a fost ridicată : „în 29 iulie : „*Sesdits (In loc de „Lesdits” — C. R.) deux mille chevaux, arrivez près d’eux, le dernier mois de juillet (In loc de „le dernier jour du mois de juillet” — C. R.) passé, qui fust un mercredi [= 29 iulie, n.n. — S. G., V. Ș. —] . . . le Wayda et le Basta . . . se sont advancez à l’instant (sublinierea ns. — S. G., V. Ș.—)*” (p. 1 087). În realitate, observăm noi, izvorul amintit arată, în paragraful dinaintea celui reproduș de S. Goldenberg, V. Șchiopu, că Mihai Viteazul și Basta așteptau două mii de călăreți din Silezia, după sosirea cărora, datele din paragraful citat (însă netrunchiat) se referă la ridicarea taberei : „*Lesdits deux mille chevaux, arrivez près d’eux, le dernier jour du mois de juillet passé, qui fust un mercredi (sic), jour de devant la Chaire de Saint-Pierre, le Wayda et le Basta, ensemble tout le camp, se sont advancez à l’instant pour rencontrer ledit Bathory*”¹⁵. După cum știe oricine, ultima zi din iulie este 31, nu 29 (de altfel, 29 iulie 1601 a fost duminică nu miercuri), cum cred cei doi autori ; în plus, în calendarul catolic „la Chaire de Saint-Pierre” sau „Petri advîncula” cade la 1 august, care în 1601 a fost o zi de miercuri (de unde și scăparea izvorului care numește astfel ziua de ajun)¹⁶.

Deci izvorul amintit, corect interpretat însă, arată că Mihai Viteazul și Basta au pornit în întîmpinarea lui Sigismund Báthory la 31 iulie¹⁷ (ultima zi a lunii, înaintea sărbătorii „la Chaire de Saint-Pierre”), nu la 29 iulie, cum interpretează în grabă S. Goldenberg și V. Șchiopu.

Cei doi autori, cum am văzut și mai sus, folosesc un calendar *propriu* al zilelor săptămîinii, referitor la anul 1601, astfel că la erorile privind concordanța între data lunară și ziua de săptămîină, înfîntine uneori în relațiile vremii, adaugă pe cele proprii. De pildă, S. Goldenberg, V. Șchiopu, citează adnotînd, astfel din scrisoarea lui V. Zucconi către L. Arrivabene, trimisă la 30 iulie 1601 din tabăra de la Moftinul Mic : „Și „*vineri seara [31 iulie, n.n. — S. G., V. Ș.], dacă dușmanul nu se ridică, vom fi în vederea sa, așa că sperăm că se va încheia în întregime duminica această treabă, adică în 4 august*” (p. 1088). În realitate, observăm la rîndul nostru, că această însemnată mîrturie a fost scrisă luni 30 iulie 1601 ; „*vineri seara*” nu este 31 iulie, ci 3 august, *tocmai ziua bătăliei de la Guruslău* (care decis-a dat mai repede decît se așteptau cei din tabăra imperială), iar duminică este 5 august¹⁸ (cînd Mihai Viteazul se afla deja „îngă Zalău”¹⁹). Pelîngă aceasta autorii trebuiau să remarce, cum poate remarca oricine, că dacă vineri ar fi fost

¹⁵ Hurmuzaki, XII, p. 1211, nr. MDCCLXXX.

¹⁶ În schimb, cîteva rînduri mai jos, izvorul amintit menționează corect că ziua bătăliei de la Guruslău a fost „*vineri*”. Data corectă a bătăliei apare în multe relații ale vremii : „*Vineri după Sf. Petru în lanțuri (= 1 august — C.R.), adică în a 3-a zi a acestei luni August*” (M. Dan, *Ziar ceh contemporan despre bătălia de la Goroslău*, în „Anuarul Institutului de istorie națională”, IX (1942—1943), p. 421 ; idem, *Știri privitoare la Mihai Viteazul în cîteva broșuri germane contemporane*, ibidem, X (1945), p. 289) ; pentru mai multă precizie menționîndu-se datele după ambele calendare : „*Freytag nach Peter Kettenfeyers, den 24 Julii und 3 August, Altes und Neuen Calenders*” (A. Veress, *Documente*, VI, p. 429).

¹⁷ De altfel, cei 2 000 de călăreți silezieni și cei 1 500 de haiduci ai colonelului Jacob Rottal de Szendrő, pe care-i așteptau Mihai și Basta au sosit în tabăra de la Moftinul Mic la 27 și respectiv 30 iulie 1601. În această ultimă zi a început deplasarea Mihai Viteazul, iar la 31 iulie Basta, cum afirmă limpede „*avizul*” de la Roma, 1 septembrie 1601 (A. Veress, *Epistolae et acta generalis Georgii Basta*, I, Budapesta, 1909, p. 572—573 ; idem, *Documente*, VI, p. 408, 431—432, 446).

¹⁸ În această scrisoare a lui Zucconi apar numiri corecte ale zilelor de săptămîină : „*Marte-di che fu il 24*” (24 iulie 1601 a fost într-adevăr într-o marți), de aceea nu credem că autorul ei a putut comite greșeala de a afirma că duminică era 4 august iar nu 5, cum pare la prima vedere. Citînd cu atenție pasajul respectiv : „*Venerdi sera, se l’inimico non si leva, saremo, a vista sua, si che speriamo che per tutto Domenica sia espedito questo negotio, cioè alli 4 di Agosto*” (A. Veress, *Documente*, VI, p. 408), de altfel, bine tradus de S. Goldenberg și V. Șchiopu, putem înțelege, după *păreră noastră*, din *context*, iar nu din traducerea sa *ad litteram*, că de fapt Zucconi își exprimă *păreră* — într-un stil nu prea limpede — că vineri (3 august) oștile lui Mihai și Basta vor ajunge în vederea taberei lui Báthory, lupta cu acesta — subînțeleasă de asemenea în *context* — va avea loc la 4 august (sîmbătă), astfel că duminică (5 august) „*această treabă*” va fi încheiată „*în întregime*”. Oricum, în august 1601 data de 4 a căzut într-o sîmbătă, iar cea de 5 duminică.

¹⁹ *Ibidem*, p. 412—413 ; Al. Ciorănescu, *Documente privitoare la istoria românilor culese din arhivele din Simancas*, București, 1940, p. 190—191.

31 iulie — cum identifică eronat în pasajul citat din articolul lor — duminică nu putea fi atunci decât 2 august, nici într-un caz 4 august, cum apare la prima vedere în același citat, după relatarea lui Zucconi.

Reprezintă oare aceste interpretări cronologice eronate — după un calendar inexistent în 1601 — a datelor din izvoarele amintite, referitoare la evenimentele din august 1601, a căror cronologie a fost dezbătută și lămurită în ultimii ani, o dovadă de „*acribie și prudență*”? Pot ele oare „*a introduce mai multă precizie și ordine în istoria desfășurării unor evenimente de o deosebită importanță*”, cum precizează S. Goldenberg, V. Șchiopu la începutul articolului lor?

În privința drumului urmat de Mihai Viteazul între Mofținul Mic — Guruslău, marcat de patru locuri de popas (*quatre alojamentos*), în nopțile de 30/31 iulie — 2/3 august 1601²⁰, o scrisoare a lui N. Farkas din Cluj adresată judeului Bistriței la 3 august, arată că la 1 a lunii Mihai a trecut prin Supururi (de Jos și de Sus), a doua zi prin Sărmășag²¹, pentru a ajunge, cum se știe la 3 august la Guruslău. Actul cuprinzând doar câteva rânduri — care lămuresc însă problema traseului urmat de Mihai Viteazul — a fost semnalat și comentat pentru întâia oară în 1971 de Grațian C. Mărcuș, care traduce astfel pasajul privitor la Mihai Viteazul: „alaltăieri a părăsit Supururile și ieri, după cum se vorbește, ar fi sosit la Sărmășag”²².

Preocupați să arate că actul amintit a fost „pentru întâia oară parțial publicat de noi”, S. Goldenberg și V. Șchiopu citează contribuția predecesorului lor doar pentru a arăta că: „Fragmentul *cel mai important*, redat de către autor, a fost greșit tradus: „alaltăieri a părăsit Supururile și ieri, după cum se vorbește, ar fi fost la Sărmășag”, în loc de „a fost alaltăieri la Supururi, poate ieri a ajuns la Sărmășag” (p. 1088, nota 6). În realitate, faptul că cel care a introdus actul în circuitul istoric afirma că Mihai „a părăsit” Supururile, în loc „a fost” la Supururi, nu modifică înțelesul acțiunii: într-un fel sau altul din act rezultând doar că domnitorul a trecut prin localitățile amintite la 1 august. Cum rămâne atunci însă cu *modificarea* pe care S. Goldenberg, V. Șchiopu o efectuează în reproducerea textului chipurile „greșit tradus” al lui G. C. Mărcuș: în loc de „ar fi sosit la Sărmășag”, scriind „ar fi fost la Sărmășag”²³.

Urmărind mișcărilor ostiilor lui Sigismund Báthory²⁴, de la 29 iulie la 3 august 1601, S. Goldenberg, V. Șchiopu consideră că principii ele a părăsit Șimleu-Silvaniei la 29 iulie și urmând valea Crasnei, și-a așezat tabăra „lingă satul Crasna”, de unde, mai apoi, s-a îndreptat direct spre Guruslău. Aceste afirmații se bazează pe relatarea lui Tomaso Cavriolo, trimis de Basta la curtea de la Praga după bătălie, reluată în rapoartele trimișilor papali și spanioli din august 1601²⁵ (p. 1 089). Cel doi autori consideră relatarea lui Cavriolo drept „cel mai informativ izvor de care dispunem”²⁶, totuși, observăm că interpretează greșit informația acestuia despre plecarea lui Sigismund din tabăra de lângă Șimleu la 30 iulie²⁷ (nu la 29 iulie cum consideră eronat!) și nu țin seama că

²⁰ A. Veress, *op. cit.*, p. 132.

²¹ Text integral și traducere la Alexandru Matei, *Mihai Viteazul și Sălajul. Documente contemporane privind pregătirea, desfășurarea și urmările bătăliei de la Guruslău*, în vol. *Mihai Viteazul și Sălajul — Guruslău 375* —, Zalău, 1976, p. 77—78.

²² G.C. Mărcuș, *Date noi cu privire la unele evenimente din ultimele zile ale domniei lui Mihai Viteazul*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie”, Cluj, XIV (1971), p. 46.

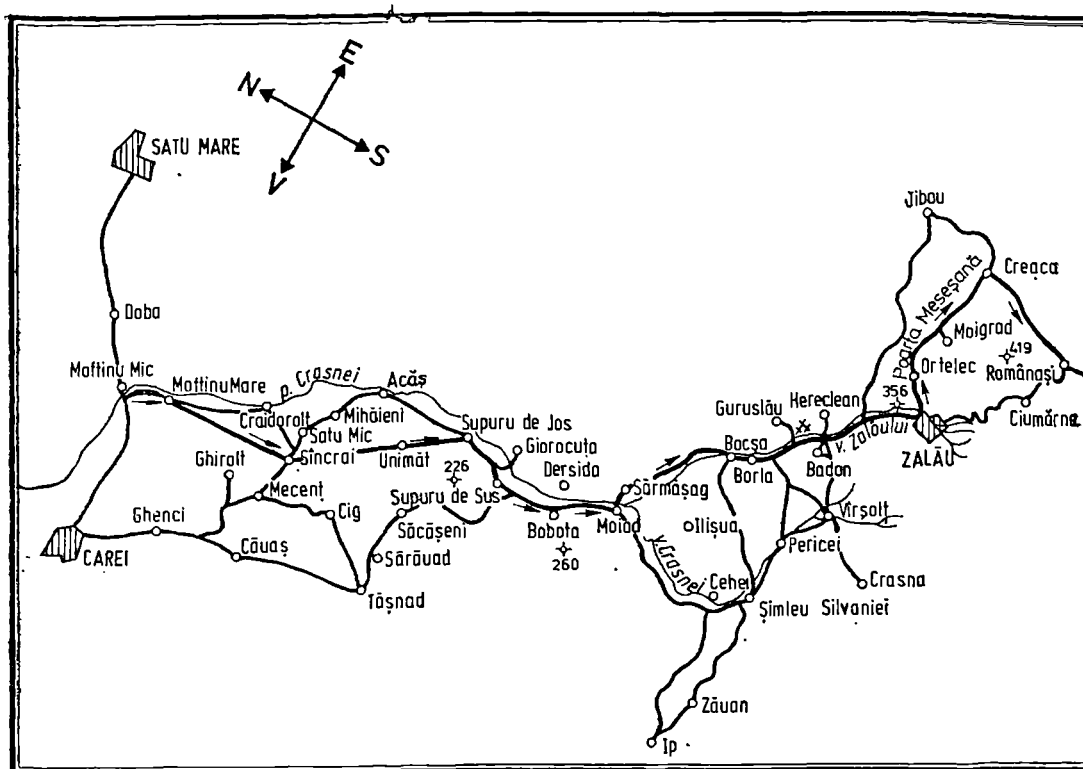
²³ În ceea ce privește distanța (pornind de la scrisoarea lui N. Farkas, parțial deteriorată în acest loc) dintre Virșoț, lângă care se afla Sigismund Báthory — după scrisoarea amintită — și popasul lui Mihai Viteazul din 2/3 august stabilit de G.C. Mărcuș, *op. cit.*, p. 47, nota 51, după tradiția păstrată, lângă cătunul Colonia a satului Sighetu Silvaniei (în acest caz tradiția este confirmată de actul din 3 august, care arată că domnul a trecut pe la Sărmășag, aflat în apropiere de cătunul amintit, pe drumul spre Guruslău), această distanță (Virșoț—Sălăjeni) privită în linie dreaptă, cum face clujeanul N. Farkas în actul amintit, este într-adevăr de o millă transilvăneană (circa 15 km, cf. N. Stoicescu, *Cum măsurau strămoșii*, București, 1971, p. 99). Socotind însă pe drumul Sălăjeni—Bocea—Borla—Virșoț, pe care trebuiau să-l urmeze cele două armate pentru a se întâlni, cum s-a și întâmplat, această distanță este de circa 25 km (20—24 km după G.C. Mărcuș, *loc. cit.*).

²⁴ Cf. pentru deplasările lui Sigismund Báthory între 27 iunie—3 august 1601, C. Rezachevici, *Mihai Viteazul — de la Praga la Guruslău*, în vol. *Mihai Viteazul și Sălajul*, p. 154—156, anexa III: *Itinerarul lui Sigismund Báthory*, p. 161.

²⁵ Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 195; Hurmuzaki, VIII, p. 222—223, nr. CCCXXV; A. Veress, *Documente*, VI, p. 432.

²⁶ Din textul de la pag. 1 089 și notele 8—9 nu se înțelege însă prea bine dacă această apreciere se referă la relatarea lui Cavriolo sau la cea a nunțiului papal, bazată pe cea dintâi.

²⁷ T. Cavriolo afirmă că Sigismund a părăsit poziția de la Șimleu: „un dia antes que se moviesse el exercito cessarea de Amaitin”, ori aceasta a părăsit tabăra de la Mofțin „al última de Julio” (31 iulie) (Al. Ciorănescu, *loc. cit.*)

există și alte izvoare din acea vreme, unele chiar din tabăra lui Sigismund Báthory, care urmăresc mai amănunțit deplasarea oștii acestuia.

După aceste izvoare, neutilizate de S. Goldenberg și V. Șchiopu, în realitate Sigismund Báthory cu oastea sa a rămas între localitățile Cehei—Șimleu Silvaniei în perioada 20—30 iulie 1601, așteptând ajutoarele turco-tătare²⁹, care vor participa la bătălia de la Guruslău, totodată, poruncind judeului Sibiului să mobilizeze jumătate din oastea de țară din părțile sale³⁰. La 21 și 27 iulie Báthory emite acte din tabăra sa de lângă Șimleu Silvaniei³¹, așezată într-o „strimtoare” (stretto)³². Cum între cele două localități nu erau decît circa trei km³², tabăra lui Sigismund

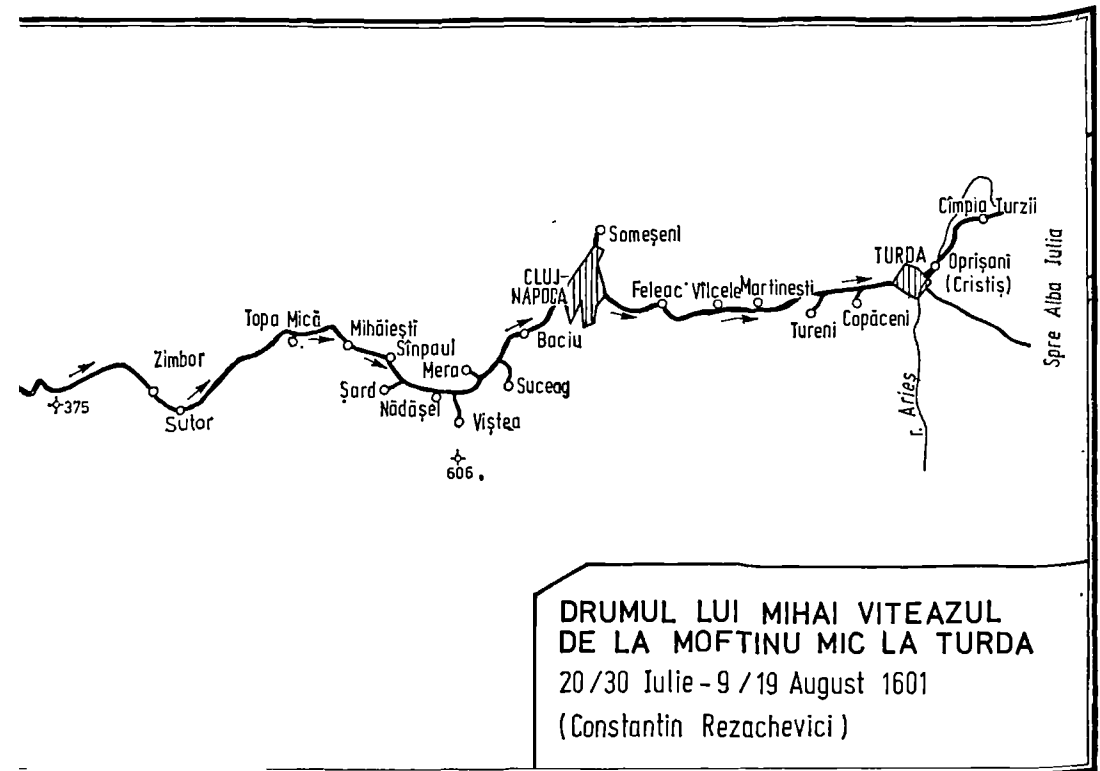
²⁹ La 20 iulie 1601 se știa în tabăra de la Moftin că aceste ajutoare se apropiau de Transilvania (Hurmuzaki, XII, p. 1 207—1 208, nr. MDCCLXXIII), dar numai la 1 august Mehmed pașa de Buda anunța trimiterea a 30 000 (sic) de tătari în ajutorul principelui (*ibidem*, IV¹, p. 264, nr. CCXXII); în realitate, ajutoarele turco-tătare fiind apreciate la 13 iulie, doar la 5 000 de oameni (A. Veress, *Documente*, VI, p. 403).

³⁰ Pentru scopurile acestei mobilizări, legate în primul rînd de pericolul pe care îl reprezentau secuii și oastea boierilor din Țara Românească, care alungînd pe Simion Movilă, trecuse din nou de partea lui Mihai Viteazul, urmînd, cum le cerea acesta, să-l atace pe principe din spate, cf. C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 155—156; cf. și idem, *Bătălia de la Gura Nișcovului (august 1601). Contribuții privind istoria Țării Românești în epoca lui Mihai Viteazul și activitatea militară a lui Radu Șerban înaintea domniei*, în „Studii”, XXIV (1971), nr. 6, p. 1 144—1 147.

³¹ L. Szádeczky, *Erdely és Mihály Vajda története 1595—1601* (Istoria Ardealului și a lui Mihai Vodă 1595—1601), Timișoara, 1893, p. 426—427; Hurmuzaki, XII, p. 1208, nr. MDCCLXXIV.

³² Hurmuzaki, *op. cit.*, p. 1 207—1 208, nr. MDCCLXXIII, p. 1209, nr. MDCCLXXVI; *Monumenta Comititalia Regni Transylvaniae*, V, Budapesta, 1879, p. 96, 97; A. Veress, *Epistolae et acta*, I, p. 572, 573.

³³ Astăzi Cehei e cuprins în orașul Șimleu Silvaniei.

DRUMUL LUI MIHAI VITEAZUL
DE LA MOFTINU MIC LA TURDA
20/30 Iulie - 9 / 19 August 1601
(Constantin Rezachevici)

Báthory era localizată între ele, în „strimtoarea” rîului Crasna. Nu numai că de aici principele n-a plecat direct la 29 iulie, pe apa Crasnei pînă lângă satul Crasna (la sud-est de Șimleu Silvaniei), cum afirmă eronat S. Goldenberg, V. Șchiopu, ci dimpotrivă, la 30 iulie, cînd era încă documentat la Șimleu, sau în ziua următoare, a înaintat în direcția opusă, spre vest, pînă la satul Ip (la c. 17 km de Șimleu Silvaniei, pe drumul prin Zăuan). La 1 august 1601, „*ex castris nostris ad possessionem Ip positis*”, Sigismund poruncește bistrișenilor să întărească paza hotarului de răsărit al țării³³.

De ce s-a deplasat principele pînă la Ip (din actul său citat s-ar înțelege că a sosit aici cu „tabăra”?), părăsindu-și poziția dintre Cehei—Șimleu (aici era și castelul familiei sale), aflată într-un loc foarte întărit (*in sito assai forte*)³⁴, unde foarte probabil vroia inițial să dea lupta. După părerea noastră, pentru a întâmpina ajutoarele turco-tătare care veneau dinspre Szolnok³⁵, și poate pentru a atrage cu orice preț pe Mihai și Basta pe valea Crasnei, spre locul întărit ales de el pentru luptă (lui Basta însă, care vizitase mai demult valea amintită, între Cehei—Șimleu Silvaniei, acest loc îi părea prea strîmt pentru desfășurarea oștii lui Sigismund³⁶). Foarte probabil însă, principele nu a fost însoțit la Ip de întreaga sa oaste. Oricum, de aici înainte explicația mișcărilor sale e limpede. La 1 august 1601 Mihai Viteazul și Basta trecuseră, cum am văzut, prin Supururi, urmînd încă drumul pe valea Crasnei, drum străjuit puțin mai la sud de tabăra lui Sigismund dintre Cehei—Șimleu Silvaniei. A doua zi însă, trecînd prin Sărmășag, ei au părăsit valea Crasnei și calea mai ocolită („*pe arc*” o consideră T. Caviolo³⁷), care pe aici ducea la Zalău³⁸, înscriindu-se pe drumul mai direct spre această localitate (*pe coardă*’ — după T. Caviolo). Executînd,

³³ Hurmuzaki, *op. cit.*, p. 1 210—1 211, nr. MDCCLXXIX.

³⁴ A. Veress, *Epistolae et acta*, I, p. 572.

³⁵ Idem, *Documenta*, VI, p. 403, 431.

³⁶ Hurmuzaki, IV¹, p. 263, nr. CCXXI.

³⁷ Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 195.

³⁸ De la Șimleu, acest drum urma un timp valea Crasnei, apoi de la Virșolț prin Recea ajungea la Zalău. Din Virșolț un alt drum cobora spre Ciucea și de aici la Cluj.

ceea ce astăzi am numi o învăluire pe la flanc a lui Sigismund, *Mihai Viteazul și Basta*³⁹ l-au obligat astfel pe principe să-și schimbe planul de a-i opri pe valea Crasnei, și în aceeași zi (2 august), trecind pe la Virșolț să înainteze spre nord-est, în direcția Hereclean-Guruslău, pentru a-i întâlni acolo unde „arcul” întâlnește „coarda”: pe cîmpul de luptă de la Guruslău⁴⁰. Nici într-un caz oastea lui Sigismund nu era „de învăluire”(?), cum afirmă *eronat* din punct de vedere al desfășurării evenimentelor (și defectuos în ceea ce privește formularea) S. Goldenberg și V. Șchiopu (p. 1 089). În realitate, sub aspect militar, Mihai Viteazul și Basta execută o manevră de învăluire pe la flancul drept a oștii principelui, care în urma acestei acțiuni nu face altceva decît să-și schimbe poziția.

Clujeanul N. Farkas afirmă limpede chiar la 3 august 1601 — după știrile aduse de curterul din tabăra lui Sigismund! — că principele „e la Virșolț” (de unde a plecat curierul amintit, la 2 august)⁴¹, pe unde trecea drumul de la Șimleu la Guruslău. Cit despre localitatea Crasna, aflată la circa șapte km sud-vest de Virșolț, ea se afla în afara drumului amintit, și dacă T. Cavriolo o menționează este fie pentru că Sigismund și-a așezat tabăra în cîmpia de la sud de Virșolț, deci spre Crasna, fie pentru că această ultimă localitate, avînd pe atunci statut de oraș, și care a dat numele comitatului în care se află, era mai bine cunoscută unui străin.

III

Deoarece, cum aminteam mai sus, concluziile lui S. Goldenberg, V. Șchiopu asupra „orărului bătăliei” de la Guruslău și a „bilanțului victoriei” (p. 1 090 — 1 093) nu se deosebesc în esență de cele ale predecesorilor lor, și nu au utilizat, în măsura posibilităților, toate izvoarele referitoare la aceste aspecte, nu vom stărui prea mult asupra lor. Observăm totuși că, deoarece cei doi autori se referă la „datele deosebite despre efectivele celor două armate”, reconstituind însă doar „efectivul oștii lui Sigismund Báthory” (p. 1 090 — 1 091) — ar fi urmat în chip firesc să amintească măcar, și efectivul oștilor lui Mihai Viteazul și al lui G. Basta (acestea fiind, cum vom vedea, două oști care cooperează doar). Deoarece nu o fac, menționăm la rîndul nostru că pe cîmpul de luptă de la Guruslău cei doi aliați au dispus în total de 18 000 de oameni⁴², la care s-au adăugat 2 000 de călăreți silezieni și 1 500 de haiduci⁴³; după alte relatări oastea lor ajungînd la aproape 20 000⁴⁴, 21 000⁴⁵ sau 24 000 de soldați⁴⁶. Oricum, efectivul total al oștilor lor — cum recunoștea Șt. Csáki, unul din cei doi comandanți ai lui Sigismund în bătălia de la Guruslău — era mai puțin numeros decît cel a principelui⁴⁷, numărînd după părerea noastră circa 22 000 — 23 000 de soldați.

Observăm de asemenea, că S. Goldenberg, V. Șchiopu *reconstituie incomplet orarul bătăliei de la Guruslău*, referindu-se doar la bătălia de după amiază („bătălia propriu-zisă a început între orele 17 și 18 și a durat pînă în jurul orei 21, cînd bătălia s-a încheiat”), amintind doar că la orele 9 dimineața cele două oști s-au descoperit una pe alta (p. 1 090).

³⁹ La 30 iulie 1601, înainte plecării din tabăra de la Moflinul Mic, Basta înărturisea arhiduceului Matias că în cazul cînd înamicul va fi astfel fortificat în tabăra sa, încît ar fi riscant a-l ataca acolo, va înainte lăsîndu-l în spate, în acest fel obligîndu-l să-l urmeze sau să piardă țara (Hurmuzaki, *loc. cit.*). Și T. Cavriolo declara la 11 august 1601, la Viena, că la 31 iulie Basta a pornit spre Șimleu, unde se afla tabăra lui Báthory (N. Buta, *I Paesi Romeni in una serie di « Avvisi » della fine del Cinquecento*, p. 239).

⁴⁰ În 1601 mica așezare Guruslău (distrusă cu prilejul bătăliei din 3 august), se afla pe locul numit și astăzi „Pusta”, aparținînd de cetatea de la Șimleu Silvaniei a lui Sigismund Báthory (O. Moraru, D. Birjac, *Micromonografia satului Guruslău, comuna Hereclean, jud. Salaj*, în vol. *Mihai Viteazul și Sălajul*, p. 534—537 și schița (p. 535).

⁴¹ Al. Matei, *Mihai Viteazul și Sălajul. Documente contemporane*, ibidem, p. 78.

⁴² Hurmuzaki, XII, p. 1211, nr. MDCCLXXX; A. Veress, *Documente*, VI, p. 426, 431, 436 (17 000—18 000 de oșteni), 446; Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 194; M. Dan, *Ziar celt contemporan*, p. 421.

⁴³ A. Veress, *Epistolae et acta*, I, p. 572—573; idem, *Documente*, VI, p. 408.

⁴⁴ Idem, *Documente*, VI, p. 420, 421; C. Göllner, *Falma lui Mihai Viteazul în Apus. Broșuri contemporane*, p. 287.

⁴⁵ C. Göllner, *op. cit.*, p. 291.

⁴⁶ A. Veress, *Documente*, VI, p. 423. În iulie 1601 la Graz se aprecia exagerat că forțele lui Basta și Mihai Viteazul (acesta din urmă avînd 6 000 de pedestrași și 2 000 de călăreți) se ridică la 28 000 de oșteni, iar la Cașovia se credea că ele ajung la 30 000 de soldați (N. Buta, *I Paesi Romeni in una serie di « Avvisi » della fine del Cinquecento*, p. 231).

⁴⁷ Scrisoarea lui Csáki de la Iași, unde fugise după înfrîngere, la 13 august 1601 (A. Veress, *op. cit.*, p. 421—422).

În *realitate*, T. Cavriolo, care a participat la bătălie, afirmă că cele două oști s-au „descoperit” la ora 8 dimineața („a las ocho de la mañana”) ⁴⁸, iar după alte relatări, chiar „în zori” (*all'alba*) ⁴⁹. Cea a lui Sigismund a ocupat cea dintâi poziție de luptă, neimpiedicată de Mihai și Basta, aflați în inferioritate numerică (menționăm cu acest prilej amănuntul neobservat pînă acum, că ariergarda oștii lor a sosit pe cîmpul de luptă abia la ora 14 ⁵⁰). Mihai și Basta și-au rînduit oastea ținînd seama de ineficacitatea loviturilor artileriei principelui: „viendo que no podian offenderle con la artilleria”; după care a urmat un intens schimb de focuri de artilerie („... in tanto dal nemico (Sigismund Báthory — C.R.) si sparorono molte canonate, cosi ancora dalla parte del Basta con isuoi sei pezzi si andava tirando secondo l'occasione, et mentre questo passava. la gente della battaglia, et retroguardia arrivò in punto che potevano essere le due hore doppo mezzo giorno ...”) ⁵¹.

În drum spre Praga, T. Cavriolo a relatat în diferite locuri desfășurarea bătăliei de la Guruslău, peste tot amintind schimbul intens de focuri de artilerie, care a deschis bătălia *in cursul dimineții*. La 7 august, A. Constantini nota la Cașovia, după spusele sale, că îndată ce au luat poziție de luptă: „l'uno essercito et l'altro forzososi di tirarsi in certi posti eminenti, cominciorno a salutarisi di buoni tiri di canon” ⁵². Iar la 11 august, Cavriolo declara la Viena că Báthory a ocupat o poziție avantajoasă: „et messa l'artegleria à segno, con la quale si salutava una e l'altra” ⁵³.

Această primă fază a bătăliei, *trecută cu vederea, sau, cum vom vedea mai jos, chiar negată de S. Goldenberg, V. Șchiopu*, e amintită așadar în relatarea avizată a lui T. Cavriolo și în cele alcătuite după raportul sau spusele acestuia, adică în izvoarele de primă importanță pentru reconstituirea bătăliei. Deoarece Basta, sosit în avangardă pe cîmpul de luptă, a ordonat — după ora 8 — amenajarea poziției de luptă, ținînd seama de efectul loviturilor artileriei lui Báthory, care dispunea de circa 48 de tunuri, fețe de numai 6 („sei pezzi”) ale lui Basta, rezultă că principele a poruncit deschiderea focului (în vreme ce comandantul imperial lua poziție de luptă) *probabil* „cam pe la ora 9 dimineață” ⁵⁴, după care au urmat hărțuiri obișnuite („sequirno diverse scaramucie”) ⁵⁵. Cum lupta hotărîtoare a avut loc după amiază, unele relatări, de obicei de a doua și a treia mînă („ziare”, broșuri etc.) acordă puțină importanță acestor *prime ciocniri* între artileriile și hărțuitorii celor două oști, care au loc în jurul orei 9 dimineața, trecîndu-le sub tăcere. Chiar în cazul relatării tipărită (*stampata*) după cea a lui T. Cavriolo, informația precisă a acestuia despre ora 8, la care s-au descoperit cele două oști e modificată, menționîndu-se că aceasta a avut loc la ora 9 ⁵⁶. Ținînd seama doar de această ultimă informație — ceea ce nu e deloc o dovadă de „acribie și prudență” — S. Goldenberg, V. Șchiopu consideră eronat că cele două oștiri s-au descoperit una pe cealaltă doar „la orele 9”, pentru ca *începutul bătăliei* (1) să fie plasat abia între orele 17—18 (p. 1 090).

Că bătălia de la Guruslău a durat, după contemporanii care au folosit relatările lui T. Cavriolo: „de dimineață pînă seară” („dalla matina fino alla sera” ⁵⁷, „dalla mattina sino alla sera” ⁵⁸) este un fapt de care trebuie să se țină seama în reconstituirea ei, alte indicații orare constituind de fapt *faze ale luptei*.

Astfel, faza cea mai însemnată, ciocnirea corp la corp a celor două armate, a început, după majoritatea izvoarelor care indică orarul bătăliei, la ora 5 după amiază (ora 17). Cum însă

⁴⁸ Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 195; A. Veress, *Documente*, VI, p. 432.

⁴⁹ A. Veress, *op. cit.*, p. 446; N. Buta, *op. cit.*, p. 239 („3 de Agosta nell'Alba”).

⁵⁰ „Le due hore doppo mezzo giorno” (Hurmuzaki, VIII, p. 223, nr. CCCXXV).

⁵¹ Al. Ciorănescu, *loc. cit.*; Hurmuzaki, *loc. cit.*

⁵² A. Veress, *op. cit.*, p. 420.

⁵³ N. Buta, *op. cit.*, *loc. cit.*

⁵⁴ „... Etwo umb 9 Uhr Vormittag...” (A. Veress, *op. cit.*, p. 424; C. Gollner, *Faima lui Mihai Viteazul în Apus. Broșuri contemporane*, p. 287). Ora 9 pentru începutul duelului de artilerie este acceptată, fără justificări documentare însă, și de Al. Lapedatu, *Mihai-Vodă Viteazul*, București, 1915, p. 117, și I. Cupșa, *Bătălia de la Guruslău (3 august 1601)*, în vol. *Mihai Viteazul și Sălajul*, p. 200.

⁵⁵ N. Buta, *op. cit.* Amintim că în armatele vremii erau oșteni ușor înarmați (numiți în armatele române „hărțași”) ale căror înfruntări dinaintea bătăliei, nu angajau propriu-zis oștile adverse în totalitate.

⁵⁶ Hurmuzaki, VIII, p. 223, nr. CCCXXV.

⁵⁷ P. Duodo către doge, la 13 august 1601, din Praga, după relatarea lui T. Cavriolo către Karl von Lichtenstein, președintele Consiliului de Stat (Hurmuzaki, VIII, p. 221, nr. CCCXXIII).

⁵⁸ N. Buta, *loc. cit.*

izvoarele contemporane indică orele atât în „sistemul apusean” (*singurul* pe care îl citează din izvoare S. Goldenberg, V. Şchiopu), cât şi în „sistemul italian”, a cărei folosire, în necunoaştere de cauză, a provocat confuzii în istoriografia noastră referitoare la lupta de la Guruslău, vom înfăţişa corelarea celor două sisteme. După cel apusean (utilizat şi în vremea noastră), se indicau 12 ore de la miezul nopţii la amiază şi alte 12 de atunci până la miezul nopţii (la 7 august 1601 A. Constantini afirma că ciocnirea celor două oşti a avut loc „*dopo il destinare, cominciando alle 5 hore et durò fino alle sette et mezza*”⁶⁰). În „sistemul italian” orele se numerotau de la 1 la 24, însă nu de la miezul nopţii, ci începând cu o jumătate de oră după apusul soarelui. Deoarece la 3 august soarele apune la 19,39, ora 1 în sistemul italian folosit în veacul XVI, corespunde aproximativ orei 21 (sau 9 seara), după socoteala de astăzi.

Ziarul ceh al bătăliei, indică, după sistemul italian, că ciocnirea celor două oşti a avut loc „între orele 21 şi 22”, atacul hotărâtor a început „la a 22 oră”, şi „de la ora 22 şi până seara” Báthory a fost înfrânt⁶⁰, ceea ce după sistemul nostru corespunde orelor 5–6 după amiază (sau 17–18) ş.a.m.d. A. Constantini revine la 11 august 1601 asupra orarului bătăliei, precizând: „*alle 5 hore della sera a quest'uso, che all'italiana sarà circa le 21 hora et mezza* (17,30 C.R.), cominciò a dar dentro, et durò il combattimento sino alle 7 hore et mezza”⁶¹.

Unele izvoare nefolosite de S. Goldenberg, V. Şchiopu, aduc şi alte elemente de precizare a orarului bătăliei. În primul rînd mărturia lui Basta (datată Guruslău, 1 august 1601), fixează prin-tru un izvor de prim ordin momentul cînd s-a produs ciocnirea corp la corp a oştilor: între ora 5–6 după amiază („*tra le cinque e le sei ore, secondo che portò l'occasione, si fece giornata con l'inimico*”)⁶². În al doilea rînd, mişcarea de retragere a lui Sigismund Báthory⁶³, care a prilejuit atacul adversarilor săi a avut loc „între orele patru şi cinci după amiază” (*entre quatre et cinq heures après midy*), apoi la ora cinci s-a produs atacul cînd la un flanc de Mihai Viteazul şi la celălalt de Basta, care a dus la înconjurarea oştii principelui⁶⁴. În sfîrşit, Sigismund, care a fugit de pe cîmpul de luptă doar cu „călărima din garda sa”⁶⁵, a fost urmărit pînă „la ora 3 noaptea” (*fino le 3 hore di [notte]*)⁶⁶, iar oştenii săi fugari n-au fost urmăriţi doar în cursul acelei nopţi, cum cred S. Goldenberg, V. Şchiopu (p. 1 090), ci şi în zilele următoare, căci Mihai Viteazul afirmă limpede la 5 august, de lângă Zalău: „Ceilalţi, care încercau să-si caute salvarea în păduri, sint ucisî în chip mizerabil din oră în oră” (*Reliqui vero, qui salutem in sylvis quaerere conabantur, ii adhuc in horas misere trucidantur*)⁶⁷.

În ceea ce priveşte numărul de tunuri capturate de la oastea lui Sigismund Báthory, S. Goldenberg, V. Şchiopu consideră: „Dintre cele 48 de tunuri, 25 au fost capturate de oastea lui Mihai Viteazul şi 23 de trupele lui Basta şi de cele ale lui Rotthal” (p. 1 092). Ultimele două cifre sînt însă stabilite arbitrar, pornind de la o interpretare eronată a unui izvor în limba latină. Pentru numărul de tunuri capturate de Mihai Viteazul, autorii amintiţi citează scrisoarea voievodului către nunţiuul papal la Praga, de la 5 august 1601, din tabăra de lângă Zalău, după care scăzînd 25 din totalul de 48 de tunuri, obţin cifra de 23 de tunuri, chipurile dobîndite de trupele lui Basta şi Rotthal.

În realitate, în pasajul respectiv din cele două scrisori trimise de lângă Zalău la Praga nunţiuului papal şi ambasadorului spaniol, la 5 august, Mihai Viteazul se referă la cele 25 de tunuri capturate în Ţara Românească de oastea boierilor răsculaţi, în frunte cu fraţii Buceşti şi Şerban păharnicul (viitorul Radu Şerban), în luptele din vară pentru alungarea lui Simion Movilă⁶⁸: „*regnicolas Vallachiae ad requisitionem nostram, regnum Vallachiae eiecto.expulso Vaivoda, fratre Ieremias Moldaviae Vaivoda, obtentis 25 machinis bellicis ad rationem Suae M^{tes} et meam intactum retineri*”⁶⁹. Nici vorbă în acest pasaj, referitor la evenimentele din Ţara Românească, despre tunuri capturate la Guruslău. De altfel, în ajun, din tabăra de la Guruslău, Mihai înştiinţează pe Rudolf al II-lea şi pe arhiducele Matias că boierii răsculaţi din Ţara Românească au capturat de la oamenii lui Simion Movilă toate tunurile aflate acolo: „*omnia demum*

⁵⁹ A. Veress, *op. cit.*, p. 414; „5 Uhren” — într-un „aviz” din Praga, la 13 august (*Ibidem*, p. 423).

⁶⁰ M. Dan, *Ziar ceh contemporan despre bătălia de la Guruslău*, p. 421.

⁶¹ A. Veress, *op. cit.*, p. 420.

⁶² Idem, *Epistolae et acta*, I, p. 573.

⁶³ Cf. Hurmuzaki, VIII, p. 223, nr. CCCXXV.

⁶⁴ *Ibidem*, XII, p. 1211, nr. MDCCLXXX.

⁶⁵ A. Veress, *Documente*, VI, p. 414.

⁶⁶ N. Buta, *I Paesi Romeni in una serie di «Avvisi» della fine del Cinquecento*, p. 239.

⁶⁷ A. Veress, *op. cit.*, p. 412; Al. Clorănescu, *Documente*, p. 191.

⁶⁸ Cf. C. Rezachevici, *Bătălia de la Gura Nişcovului*, p. 1145–1146.

⁶⁹ A. Veress, *op. cit.*, p. 413; Al. Clorănescu, *op. cit.*, p. 191.

bellica tormenta, in eo existentia ab eis ablata esse"⁷⁰. Chiar fără aceste mărturii categorice, ar fi absurd să-și inchipuie cineva că la numai două zile după bătălie boierii din Țara Românească primiseră tunurile trimise de Mihai tocmai de lângă Zalău, timp în care știrea despre aceasta se va fi și întors la voievod! Cum ar fi putut Mihai Viteazul să trimită în Țara Românească (de parcă aici nu ar fi existat artileria) toate tunurile, care chipurile după S. Goldenberg, V. Șchiopu, le-ar fi dobândit la Guruslău, printr-o parte a Transilvaniei controlată încă de partizanii lui Sigismund, raționamente care derivă logic din afirmația celor doi autori despre cele 25 de tunuri amintite în contextul scrisorii citate de ei. Constituie oare și interpretarea eronată a informației asupra provenienței celor 25 de tunuri din scrisoarea menționată a lui Mihai Viteazul o dovadă de „acribie și prudență”, de studiu critic al izvoarelor, din partea autorilor amintiți, care își propun „a introduce mai multă precizie și ordine” (?); cu atât mai mult cu cât nimeni până acum n-a mai susținut afirmația eronată despre cele 25 de tunuri, chipurile dobândite de Mihai la Guruslău.

Nu știm dacă și cum au fost împărțite tunurile capturate de la Sigismund (nici un izvor nu vorbește de vreo separare, ca în cazul steagurilor!). La 4 august 1601 Basta afirmă că a rămas la Guruslău pentru a trece în revistă artileria cucerită, în număr de circa 50 de piese mari și mici⁷¹. În aceeași zi și loc Mihai Viteazul scrie lui Rudolf al II-lea și arhiducelui Matias că au fost capturate „toate tunurile” principelui, cerind totodată fiecăruia în parte ca printr-o poruncă trimisă celor interesați, adică în primul rând lui Basta, „tunurile acelea de război pe care le are în Transilvania (tunurile imperiale și cele dobândite de la Sigismund — C. R.) să-mi fie date și încredințate mie”⁷². Până la sosirea răspunsurilor imperiale⁷³, tunurile lui Sigismund au fost depozitate în castelul acestuia de la Șimleu Silvaniei, de unde Mihai a ridicat o parte din cele 10 piese, luate de el din diverse locuri întărite după lupta de la Guruslău, ceea ce mai apoi a constituit pentru Basta un temel de acuzare împotriva sa⁷⁴. Nu numai că domnitorul român n-a trimis vre-un tun în Țara Românească, avind de altfel nevoie de artilerie pentru înlăturarea partizanilor lui Sigismund din cetățile din Transilvania, ci dimpotrivă, el este cel care solicită ajutorul boierilor munteni încă de la 19 iulie 1601⁷⁵.

Deși terminologia privitoare la diferitele categorii de steaguri existente în evul mediu are semnificații precise și în țările române⁷⁶, referindu-se la steagurile pierdute de Sigismund Báthory la Guruslău, S. Goldenberg, V. Șchiopu consideră că: „cifra de „peste 150” de stegulețe și steaguri (*insegne et stendardi*; *Reutter und Land Knecht Fahnen*) cucerite la Guruslău ar corespunde realității...” (p. 1 093). Observăm, la rîndul nostru, că „stegulețe” pot fi numite în vremea respectivă doar cele fixate sub virful lăncilor folosite de boieri sau nobili (unele cu stema acestora), sau de unitățile de lăncieri călări (în acest caz culorile stegulețelor de pe lănci reproduceau culorile steagului unității respective)⁷⁷. Însă a echivala prin „stegulețe” termenul italian „insegne”, ca să nu mai pomenim terminologia germană, încă mai semnificativă, cum se înțelege din citatul reproduș mai sus, constituie o greșeală.

Desigur, cele 110 steaguri cucerite la Guruslău și trimise la Praga erau: „*gross und klein allerley sortenn alss nemblichen*”, cum rezultă din însemnarea de la 21 august 1601, care însoțește reproducerea lor la Dresda⁷⁸. Dar „*insegne*” avea în vremea respectivă de obicei înțelesul de „steaguri de pedestriime”⁷⁹, în vreme ce prin „*stendardi*” (fără alte precizări) erau desemnate „steagurile de călărimă”, de obicei mai mari ca cele de pedestriime și cu pînă terminată prin două virfuri ascuțite⁸⁰. Terminologia germană corespunzătoare, folosită în manuscrisul amintit de la

⁷⁰ Hurmuzaki, IV¹, p. 265, nr. XCCIII; A. Veress, *op. cit.*, p. 409—410.

⁷¹ Scrisoarea către arhiducele Matias (A. Veress, *Epistolae et acta*, I, p. 574—575).

⁷² Hurmuzaki, IV¹, *loc. cit.*; A. Veress, *Documente*, VI, p. 409—410.

⁷³ La 13 august 1601, arhiducele Matias lasă la aprecierea lui Basta numărul tunurilor pe care le va putea împrumuta lui Mihai, la cererea acestuia (A. Veress, *Epistolae et acta*, I, p. 578—579.)

⁷⁴ Hurmuzaki, XII, p. 1218, nr. MDCCXCIII.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 1 205—1 206, nr. MDCCLXXI.

⁷⁶ Cf. C. Rezachevici, *Steagurile militare ale Țării Românești și Moldovei în veacul al XVII-lea*, în „Revista de istorie”, XXIX (1976), nr. 8, p. 1 200.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 1 211.

⁷⁸ Anexă la S. Mika, *Weiss Mihály. Egy száz államférfiu a XVII századból* (Mihail Weiss. Un sas bărbat de stat la începutul veacului XVII), Budapesta, 1893, p. 214.

⁷⁹ Cu același termen erau numite și unitățile de pedestriime: La 27 august 1601, G Basta amintea la Viena că a lăsat la Cluj „3 insegne di fanteria in presidio” (N. Buta, *op. cit.*, p. 246).

⁸⁰ Cf. N. Zingarelli, *Vocabolario della lingua italiana*, Bologna, 1942, p. 770, 1534. Cf. și C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 1209, fig. 4, p. 1206.

Dresda, este de altfel mai explicită : „110 reutter undt landt knecht fahnen” (110 steaguri de călăreți și pedestrași)⁸¹. Cu acest prilej reamintim ⁸² că steagul moldovenesc reprodus la începutul manuscrisului de la Dresda, nu era „steagul domnesc”, al lui Ieremia Movilă, cum greșit se afirmă până în ultimul timp în aproape toate lucrările referitoare la bătălia de la Guruslău, ci era așa cum o arată și explicația manuscrisului amintit, din 21 august 1601, un simplu steag de pedestrimă moldovenească („*Muldauische landts knechts fehnlein*”)⁸³, iar cei trei colți reprezentați în stema Báthoreștilor, și prin extensie a Transilvaniei din acel timp, nu erau de mistreț, de dragon etc. — cum se afirmă în istoriografia problemei —, ci, după același manuscris contemporan, erau colți de elefant („*die elephanten zehn*”)⁸⁴.

IV

Partea cea mai întinsă a materialului semnat de S. Goldenberg, V. Schiopu, se referă la intervalul dintre părăsirea de către oștile lui Mihai Viteazul și Basta a locului luptei de la Guruslău și până la sosirea la Cluj (p. 1 093 — 1 098). Autorii — aflați în sfera presupunerilor în privința deplasării oștilor lui Mihai și Basta, atît din cauza insuficienței materialului documentar, cît și din pricina nefolosirii în întregime a celui cunoscut — se străduie să dovedească că Mihai Viteazul a avut cît mai puține legături cu localitatea Zalău ⁸⁵ : „Timpul șederii „lingă Zalău” a fost scurt” (p. 1 094), „Mihai a părăsit și această tabără provizorie, probabil în ziua de 6 august, pornind spre Cluj” (p. 1 095), „Mihai Viteazul și oștirea sa au părăsit tabăra de „lingă Zalău” probabil în ziua următoare de 6 august” (p. 1 096). De altfel, întregul material lasă impresia că Mihai Viteazul n-ar fi avut legături cu orașele transilvane, inclusiv cu Clujul, relațiile domnului cu acesta din urmă fiind reduse doar la menționarea ridicării steagului în amintirea lui Baba Novac.

Menționăm, la rîndul nostru, că cele mai multe izvoare, fiind datorate unor participanți sau observatori din partea imperială, se referă în primul rînd la mișcările oștilor lui Basta, înălăturînd semnele de întrebare ridicate de S. Goldenberg, V. Schiopu asupra deplasării acestuia de la Guruslău la Șimleu Silvaniei, deplasare considerată cu sensul întrebării „o pură invenție a acestuia”, ca să nu mai vorbim de afirmația total eronată despre „Basta, plecat de „lingă Zalău” (? — C.R.) în 5 august” (p. 1 097)⁸⁶.

Observăm că la 4 august 1601 Basta a rămas la Guruslău, scriind despre victoria din ajun nunțiului papal și arhiducelui Matias ⁸⁷. Din ultima relateare rezultă că era preocupat în primul rînd de a consemna și a pune la adăpost artileria dobîndită de la Sigismund Báthory („Io mi son fermato hogii nell'istesso posto, per dar ricapito all'artiglieria guadagnata, che credo siano circa cinquanta pezzi tra grossi e piccioli”), pe care o cerea, cum am văzut mai sus, și Mihai Viteazul. Ținînd seama de divergențele sale cu domnul român, care s-au vădit îndată după victorie ⁸⁸, pe fundalul mai vechii neînțelegeri între cei doi comandanți ⁸⁹, ca și de alte motive ⁹⁰, Basta n-a mai plecat spre Cluj la 5 august, cum informase pe arhiducele Matias, și cum anunțase la curtea imperială T. Cavriolo, trimis la Praga la 4 august 1601 ⁹¹, ci așa cum relata din nou Basta arhiducelui la 13 a lunii : „Declar înălțimii voastre că am rămas pe locul victoriei cu oastea timp de două zile”. „La 6 august am plecat spre Șimleu . . .”⁹². De ce spre Șimleu? Pentru a supraveghea depozitarea aici, în castelul familiei Báthory, a tunurilor capturate,

⁸¹ S. Mika, *op. cit.*, p. 212—214.

⁸² Cf. C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 1201.

⁸³ S. Mika, *op. cit.*, p. 212. Ieremia Movilă nu avea pentru ce trimite steagul domnesc sau al țării, care însoțea pe cîmpul de luptă pe domnitor, în fruntea unei oarecare unități de pedestrimă, trimise în Transilvania în sprijinul lui Sigismund Báthory.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 214.

⁸⁵ Pentru stadiul dezvoltării localității cf. Andrei Kiss, *Orașul Zalău în timpul lui Mihai Viteazul. Viața social-economică*, în vol. *Mihai Viteazul și Sălașul*, p. 395—413.

⁸⁶ Cei doi autori consideră că referitor la plecarea lui Basta de la Guruslău spre Cluj, „știrile sînt contradictorii” (p. 1096), deși analiza atentă a acestora nu confirmă părerea amintită.

⁸⁷ A. Veress, *Epistolae et acta*, I, p. 573—575.

⁸⁸ I. Crăciun, *Cronicarul Szamosközy*, p. 161; W. Bethlen, *Historia de Rebus Transsilvanicis*, V, p. 42.

⁸⁹ Cf. C. Rezachevici, *Tabăra de lingă Turda (pe Cîmpia Turdei) și sfîrșitul lui Mihai Viteazul*, în vol. *Mihai Viteazul și Sălașul*, p. 441—442.

⁹⁰ La 13 august 1601 Basta anunță pe arhiducele Matias că a rămas două zile la Guruslău, executînd în mijlocul taberei, pentru a da un exemplu, pe comandantul Oradiei, care înaintea bătăliei de la Guruslău a trecut de partea lui Sigismund (A. Veress, *op. cit.*, p. 577).

⁹¹ *Idem*, *Documente*, VI, p. 425.

⁹² *Idem*, *Epistolae et acta*, I, loc. cit.

dintre care majoritatea au fost apoi trimise la Satu Mare⁹³. Relatarea tipărită la Praga înainte de 20 august 1601, copiată de nunțiuul papal, pe care de altfel S. Goldenberg, V. Șchiopu îl consideră bine informat (cf. 1 0&9, 1 096) mărturisește limpede în acest sens: „sendosi trat-tenuto il Basta doi giorni in quel luogo per far diligentemente condurre l'artellaria aquista in Somlio, et dar ordine ad altre cose necessarie, et importanti, il lunedì che fu alli 6 (Intr-ade-vâr, 6 august 1601 a fost luni — C. R.), si parti seguitando la vittoria”⁹⁴. Basta n-a fost însoțit la Șimleu de toată oastea sa, iar de aici n-a pornit spre Cluj prin Ciucea (Între Șimleu-Ciucea nu erau pe atunci drumuri practicabile), ci reîntorcându-se alături de oștenii săi a înaintat prin Poarta Meseșană. Comandantul taberei sale, deci un izvor în bună cunoștință de cauză, arată că: „Basta odihnindu-și așadar oastea timp de două zile după bătălia din 3 august în același loc unde se afla (la Guruslău — C. R.), a trimis-o pe drumul spre Cluj”⁹⁵. Iar N. Istvánfi, contemporan evenimentelor, arată că după victoria de la Guruslău oștenii au fost lăsați să se odihnească două zile, după care la 6 august („a opta zi înainte Idelor lui august”), au pornit încet pe drumul spre Transilvania⁹⁶. Și în alte rânduri Basta s-a deplasat fără a fi însoțit de întreaga oaste. Astfel, după mișealeasca asasinare a lui Mihai Viteazul, G. Basta părăsește tabăra de lângă Turda la 25 august sau a doua zi dimineață, fiind e atestat la Teiuș⁹⁷, aflat la peste 50 km depărtare, în vreme ce oastea sa mai era încă în tabără (*Veldtleger*) lângă Turda, la 30 august 1601⁹⁸.

Mihai Viteazul a rămas „în tabăra de la Guruslău” pînă la 4 august 1601⁹⁹, în ziua următoare aflându-se cu tabăra „lângă Zalău”¹⁰⁰. Deși admit că: „Împrejurările după victoria de la Guruslău erau favorabile pentru refacerea situației din 1599—1600, a reînceperii acțiunii de unificare”, în fraza următoare, S. Goldenberg, V. Șchiopu afirmă paradoxal că pentru domnitor: „Țelul următor era eliberarea Transilvaniei și reîntoarcerea grabnică în Țara Românească și acest lucru Mihai îl consemnează, ca o pioasă dorință” în scrisoarea trimisă de lângă Zalău ambasadorului Spaniei la Praga. „Acest țel va juca un rol important în precipitarea evenimentelor”, fiind amintit și în scrisoarea trimisă din același loc nunțiuului papal la Praga. Pentru încredințare, cei doi autori citează și pasajul respectiv din cele două scrisori, despre aceea ce ei socot a fi dorința lui Mihai de a se întoarce grabnic în Țara Românească: „*Si itaque Altissimus me in Transalpinam* (sic! — în text: *Transalpinam* — C. R.) [*salvum*] *reducerit*” (p. 1 094).

În realitate, observăm că, în scrisorile amintite, aproape identice în conținut, trimise de lângă Zalău la Praga, la 5 august 1601, Mihai Viteazul informează pe trimisul papal și respectiv pe cel al regelui Spaniei despre victoria de la Guruslău, iar în final amintește despre alungarea lui Sinion Movilă de către boierii din Țara Românească, promițând să revină cu informații mai amănunțite despre această ultimă acțiune, după ce se va înapoia în Țara Românească. Textul netrunchiat: „Dacă Prea Înaltul mă va readuce în Țara Românească sănătos, mă voi sili să-i fac cunoscute toate Domniei voastre prea ilustre și prea cucernice” (*Si itaque Altissimus me in Transalpinam salvum reducerit, de omnibus Ill^{ma}m Rep^{ma}m Dominationem Vr^{am} certiorum reddere studebo*¹⁰¹). Nici vorbă de dorința lui Mihai de a se reîntoarce grabnic în Țara Românească! Atribuindu-i eronat această dorință, dintr-o înțelegere superficială a textului de mai sus, S. Goldenberg, V. Șchiopu nu fac decît să pună în chip absurd pe seama domnului dorința imperialelor (de la Rudolf al II-lea pînă la Basta) de a-l vedea pe Mihai cît mai repede trecut în Țara Românească, lăsînd pe seama lor stăpînirea Transilvaniei, după înfrîngerea și fuga lui Sigismund Báthory.

⁹³ A. Simigianus, *Historia Rerum Ungaricarum et Transsilvanicarum*, în *Scriptores Rerum Transsilvanicarum*, II², Sibiu, 1840, p. 251.

⁹⁴ Hurmuzaki, VIII, p. 224, nr. CCCXXV. Cronicarul N. Istvánfi menționează că „Tormenta currulia hosti admeta XLV, numero fuere, quae quod jumentis deficientibus avehi non possent, ad Somlionem pertracta, ac in arce relicta sunt” (*Historia de Rebus Hungaricis*, ed. 1758, p. 466).

⁹⁵ Hurmuzaki, IV², p. 4, nr. III.

⁹⁶ „Post hanc victoriam bidui quieti militi reficiendo concessa est; ad deinde ad VIII. Idus August, susceptum in Transylvania iter, illudque lentis passibus satis prospere confectum” (N. Istvánfi, loc. cit.).

⁹⁷ A. Veress, *Epistolae et acta*, I, p. 589—590.

⁹⁸ Hurmuzaki, XII, p. 1 229, nr. MDCCCVIII.

⁹⁹ *Ibidem*, IV¹, p. 265—266, nr. XCCIII; A. Veress, *Documente*, VI, p. 409—410.

¹⁰⁰ A. Veress, *op. cit.*, p. 412—413; Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 190—191.

¹⁰¹ *Ibidem*,

Marele domn nu avea de ce trece, și încă *grabnic*, în Țara Românească. El știa că aici Simion Movilă fusese alungat, înainte de 24 iulie / 3 august 1601¹⁰², iar boierii din locotenența domnească, în frunte cu frații Buzești ca și numeroși alți credincioși, amintiți de izvoare: „aspettando con gran desiderio il loro Michali”¹⁰³, mențin Țara Românească „în întregime” (*intactum*) la dispoziția sa, deci aici domnia îl era asigurată. Corespondența sa cu Rudolf al II-lea arată limpede că Mihai urmărea, încă a doua zi după victoria de la Guruslău, să păstreze stăpînirea asupra Transilvaniei, iar împăratul care nici măcar nu discuta această eventualitate, îl îndemna ca nu cumva să intre în Moldova, pentru a nu prilejul un nou război cu polonii, ci să *treacă în Țara Românească* sau să atace posesiunile turcești. La 4 august, așadar, chiar din tabăra de la Guruslău, Mihai Viteazul amintea lui Rudolf al II-lea: „că eu pentru a treia oară mi-am vărsat sîngele pentru redobîndirea stăpînirii Transilvaniei”; cit despre Țara Românească, aceasta nu-l putea ajuta: „fiind complet pustiu de turci și tătari, și nemai rămînd nimic în afară de munți și de ape”¹⁰⁴. Răspunzînd la 17 august 1601, printr-o scrisoare care nu-l va mai afla viu pe Mihai, Rudolf al II-lea îl îndemna: „trebuie să primiți sfaturi potrivite pentru cealaltă campanie, unde va fi necesar să vă feriți cu grijă ca nu cumva Moldova să fie atacată... Pentru redobîndirea Țării Românești, sau pentru atacarea hotarelor posesiunilor turcești, i-am poruncit lui George Basta, ca, îndată ce Transilvania va fi readusă la supunere deplină (fată de imperiali — C.R.) să vă ajute cit va putea și cu oșteni și cu tunuri”¹⁰⁵. E limpede deci cine îl împingea pe Mihai să se întorcă *grabnic* în Țara Românească. De altfel, Mihai Viteazul a plătit cu viața tocmai faptul că nu a vrut să renunțe la stăpînirea Transilvaniei¹⁰⁶, primul pas — în august 1601 — spre refacerea unității politice a țărilor române. Reprezintă oare și atribuirea tocmai lui Mihai a *dorinței imperialilor* de a-l vedea cit mai repede trecut din Transilvania în Țara Românească, printr-o interpretare eronată a scrisorilor marelui voievod din 5 august 1601, de lîngă Zalău, o alta contribuție a lui S. Goldenberg, V. Șchiopu, la încercarea de „a introduce mai multă precizie și ordine în istoria desfășurării unor evenimente de o deosebită importanță”?

De la 5 august 1601, cînd am văzut că Mihai Viteazul se afla lîngă Zalău și pînă în ziua sosirii sale lîngă Cluj (care de asemenea nu e documentată direct), nu s-a aflat pînă acum nici un izvor care să indice deplasarea oștii sale. Rămîne o simplă presupunere a lui S. Goldenberg, V. Șchiopu că Mihai Viteazul a părăsit tabăra de lîngă Zalău „probabil în ziua de 6 august, pornind spre Cluj” (p. 1 095), unde ar fi ajuns în data de 10 august (p. 1 096). Alte speculații despre „pedestriunea sleită de marșuri și luptă, încorsetată în platoșe și împovărată cu armament individual (alebarde(sic), săbii etc.); cu piese de artilerie proprii și cu cele cucerite, cu înensă cantitate de arme, muniții, provizii, vite etc. capturate...”, cu care „nu se putea realiza o medie de peste 20—25 km pe zi” (p. 1 097), nu corespund realității. Amintim că oastea lui Basta s-a odihnit cel puțin două zile la Guruslău, iar cea a lui Mihai mai multe zile aici și lîngă Zalău. Armamentul individual greu (muschete, platoșe; în trecut fie spus, halbarde aveau doar ofițerii de pedestrași, ca însemn al gradului) se purta în marș în „carele de oște”, artileria cucerită de la Sigismund a rămas la Șimleu Silvaniei, iar etapele de marș tactic depășeau în mod obișnuit în medie 30 km pe zi¹⁰⁷, cifră acceptată chiar de Basta (cunoscut pentru încetineala cu care se deplasa) înainte de bătălie de la Guruslău¹⁰⁸.

Despre sosirea, plecarea și timpul staționării lîngă Cluj, izvoarele documentare, cum aminteam mai sus, se referă în primul rînd la oastea lui Basta. Astfel, la 13 august 1601 acesta declară că „ajungînd la 9 aici la Cluj”, în ziua următoare sfatul i-a predat cheile orașului¹⁰⁹. Comandantul taberei lui Basta afirmă că acesta a ajuns la Cluj „la 9 (august — C. R.) cu toată oastea în afara de cea a Românului, care după bătălie a început să meargă separat”¹¹⁰, de unde

¹⁰² Hurmuzaki, IV¹, p. 265, nr. XCCIII.

¹⁰³ A. Veress, *op. cit.*, p. 437; p. 397, 420—421, 425. Cf. și C. Rezachevici *Batalia de la Gura Nișcovului*, p. 1 147—1 148.

¹⁰⁴ Hurmuzaki, IV¹, p. 266, nr. XCCIII.

¹⁰⁵ *Ibidem*, XII, p. 1217, nr. MDCCXCII.

¹⁰⁶ Cf. C. Rezachevici, *Tabara de lîngă Turda (pe Cîmpia Turdei) și sfîrșitul lui Mihai Viteazul*, p. 444 și urm.

¹⁰⁷ Cf. exemple la gen. R. Rosetti, *Istoria artei militare a romînilor pîna la mijlocul veacului al XVII-lea*, București, 1947, p. 340. În august 1531 trupele lui Petru Rareș au străbătut aproape 100 km. între Cernăuți—Obertyn „în mai puțin de două zile” (*Petru Rareș*, București, 1978, p. 122).

¹⁰⁸ A. Veress, *Epistolae et acta*, I, p. 554. Pentru desfășurarea marșului în concepția lui Basta, cf. lucr. rea acestuia, în ed. franceză: *Le gouvernement de la cavallerie legere*, Rouen, 1627, p. 43—53.

¹⁰⁹ A. Veress, *op. cit.*, p. 577.

¹¹⁰ Hurmuzaki, IV², p. 4, nr. III.

putem înțelege că oastea lui Mihai Viteazul nu sosise încă pe 9 Iugă Cluj. De aceea socotelile orașului înregistrează încă cheltuieli cu oștenul care adusese o scrisoare a lui Mihai¹¹¹, așteptând la Cluj sosirea armatei acestuia.

Relatarea unui informator din tabăra lui Basta — trecută sub acest aspect cu vederea de S. Goldenberg, V. Șchiopu — mărturisește la 30 august 1601: „Domnilor le amintesc prin aceasta, că noi, după lupta avută, am plecat cu toată tabăra către Cluj și acolo am ajuns pe ziua de 10 (*alda den 10 diss ankumben*); orașul ne-a trimis de îndată cheile și s-a rugat de îndurare; care i s-a și dat”¹¹².

Socotelile Clujului înregistrează sub data de 9 august 1601 sosirea lui Prépostváry Istvan și Kapi György cu alți oameni de frunte și 300 de ostași, cantonați pe locul „Hidelve” (între podul peste Șomeș și gară), aducând scrisori de la Basta către jude și consiliu, toți fiind găzduiți pe socoteala orașului. La 10 august aceleași socoteli înregistrează sosirea în oraș și cheltuielile cu hrana lui Prépostvári Istvan și a altor oameni de frunte veniți „din tabără” (*táborból*)¹¹³. Sub data de 11 august se menționează sosirea „aici în tabără” a lui Basta, Mihail Székely (comisar imperial) și Mihai Viteazul cu oastea împăratului (denumirea cuprinzând ambele oști)¹¹⁴. La 16 august se menționează că tabăra imperială sau taberele (celor două oști) au plecat (*Az táborok elmene*). Tot în acea zi se consemnează că oastea imperială a primit întreținere „șapte zile” (se dă lista alimentelor), menționându-se între comandanții care au beneficiat de aceasta Prépostváry I. și Kapi G., ceea ce dovedește că *socoteala globală s-a făcut începând din ziua de 9 august*, de când s-a acordat întreținere acestora din urmă¹¹⁵.

În sfârșit, comandantul taberei lui Basta mărturisește că: „Aici (Iugă Cluj — C.R.) Basta a stat pentru a rezolva treburile cu această cetate timp de opt zile”, deci între 9 inclusiv și dimineața de 16 august 1601, Mihai Viteazul pornindu-și oastea spre Turda încă în noaptea din ajun¹¹⁶. Deosebirea de o zi între cele două izvoare amintite se datorează faptului că socoteala orașului (izvor fiscal) înregistrează numai zilele când s-a cheltuit cu hrana oștilor (9 — 15 august), în vreme ce Izvorul documentar consemnează zilele când oastea lui Basta s-a aflat Iugă Cluj (9 — 16 august 1601).

În lumina izvoarelor amintite, după părerea noastră, cronologia evenimentelor din 9 — 16 august 1601 a fost următoarea :

- 9 august — Oastea lui Basta sosește *în apropiere de Cluj*. Doi comandanți cu alți „oameni de frunte” și 300 de oșteni sînt trimiși cu scrisori la conducerea Clujului, care le acordă hrană, socotind din această cauză începînd cu ziua de 9 august întreținerea oastei imperiale. Despre oastea lui Mihai Viteazul nu știm decît că mărșăluia separat de cea a lui Basta și și-a așezat tabăra la oarecare distanță de aceasta.
- 10 august — După informatorul din oastea lui Basta (relatarea din 30 august), aceasta (sau cel mult ultima parte a ei) ajunge *Iugă Cluj*; sînt trimiși din nou în oraș comandanții din ajun pentru tratative, cheltuielile pentru hrana lor fiind consemnate.
- 11 august — Socotelile orașului (care nu au rol de cronică, ci de înregistrări din domeniul fiscal) menționează abia sub această dată venirea „aici în tabără” a lui Basta și Mihai Viteazul (aceasta fiind prima mențiune documentară păstrată a prezenței domnului Iugă Cluj), deoarece din această zi și pînă la :
- 15 august — Clujul întreține cu hrana *în totalitate* ambele oști. În cursul nopții Mihai începe deplasarea oștii sale spre Turda.
- 16 august — Dimineața pleacă și oastea lui Basta, ajungînd în aceeași zi la Turda¹¹⁷.

¹¹¹ Șt. Meteș, *Socotelile orașului Cluj, în Domni și boieri din țările române în orașul Cluj și românii din Cluj*, Cluj, 1935, p. 27. S. Goldenberg, V. Șchiopu consideră că Mihai a trimis la Cluj mai mulți „curieri” (p. 1 094).

¹¹² Hurmuzaki, XII, p. 1 229, nr. MDCCCVIII.

¹¹³ Arh. St. Cluj-Napoca, Primăria municipiului Cluj. Socotelile orașului pe anul 1601, 9/XVII, p. 46.

¹¹⁴ *Ibidem*, p. 49.

¹¹⁵ *Ibidem*, p. 49—52. În articolul *Ultimile zile*, în „Magazin istoric”, X(1976), nr. 8, p. 19, considerăm, înainte de a cunoaște textul original al socotelilor Clujului (doar pe baza extraselor incomplete publicate de Șt. Meteș, *loc. cit.*), că cele șapte zile au fost „între 10 (inclusiv) și 16 august”.

¹¹⁶ Hurmuzaki, IV², p. 4, nr. III.

¹¹⁷ În această zi Basta emite două scrisori: una din tabăra de la Cluj, alta din cea de la Turda (*ibidem*, XII, p. 1226, nr. MDCCCII; A. Veress, *Epistolae et acta*, I, p. 581—582; *idem*, *Documente*, VI, p. 442). Și un oștean din tabăra lui Basta menționa plecarea acesteia spre Turda „în 16 a acestei luni” (Hurmuzaki, XII, p. 1 229, nr. MDCCCVIII).

În lipsa informațiilor contemporane despre aceasta, nu putem decât *presupune* unde și-au așezat Basta și Mihai taberele lângă Cluj. De aceea nu e de natură să convingă *afirmația categorică* a lui S. Goldenberg, V. Șchiopu : „Cel târziu în dimineața zilei de 10 august a sosit și Mihai cu oștirea sa pe același platou („în zona Baciului”, p. 1 097), organizându-și aici tabăra, lângă cea a lui Basta” (p. 1 098), cu atât mai mult cu cât comandantul taberei acestuia menționează că după biruința de la Guruslău, Mihai Viteazul „a început să meargă separat, nevrind nici măcar la Cluj să se unească cu Basta, ci și-a așezat tabăra la o leghe depărtare”¹¹⁸.

Cît despre drumul oștii lui Mihai de la Zalău la Cluj (de peste 85 de km), pînă la Românași, S. Goldenberg, V. Șchiopu indică : „Un drum cu trei urcușuri, dintre care unul greu, de vreo 3 km, mai ales pentru transportul tunurilor, a proviziilor, a munițiilor, pentru carele cu răniți” și alternativele „Zalău — Ortelec — Moigrad — Creaca (pe valea Agrișului), drum ceva mai ușor, însă cu un ocol de vreo 10 km”, sau pe la Jibou, care „ar fi fost cu mult mai lung”. „Credem — conchid cei doi autori — că Mihai a pornit pe primul drum, străvechi și circulat, și nu pe unul din celelalte două” (p. 1 097).

Numai că acest „drum străvechi și circulat” (actuala șosea Zalău — Ciomărna — Românași, peste cota 613) nu exista pe vremea lui Mihai Viteazul, fiind construit de austrieci între 1851 — 1861^{118bis}. În realitate, de la Zalău spre Românași Mihai Viteazul nu putea urma decât drumul prin Poarta Meseșană, pe la Ortelec — Moigrad, aceasta fiind principala cale de pătrundere spre centrul Transilvaniei în evul mediu.

V

Pornind de la *argumentarea noastră* privind rolul jucat de Basta în raport cu stăpînii săi Habsburgi în „Hotărîrea odioasei crime” de pe Cîmpia Turdei, expusă în articolul cu caracter comemorativ „Ultimile zile”, apărut în revista „Magazin istoric” (X (1976), nr. 8, p. 19), pe care o *repetă întocmai fără însă a o cita ca atare*¹¹⁹, S. Goldenberg și V. Șchiopu introduc la sfîrșitul articolului lor, în chip neobișnuit, o lungă notă infrapaginală (n. 52, p. 1 099 — 1 100), referitoare la citeva amănunte din partea introductivă a articolului nostru amintit (p. 18 — 19), amănunte în care arată că s-au strecurat „o serie de *erori regretabile*”. Deoarece, conform specificului său, revista în care a apărut articolul nostru nu publică trimiterile aparatului științific, iar cei doi autori, cum arătam mai sus, nu cunosc aprofundat izvoarele problemelor la care ne-am referit și noi, în cele ce urmează facem cuvenitele precizări, pe marginea „erorilor” amintite :

1. S. Goldenberg, V. Șchiopu nu sînt de acord cu afirmația noastră, că în bătălia de la Guruslău „primele ciocniri au început la 9 dimineața”, și citind relatările lui T. Cavriolo, reproduce de trimișii papal și spaniol la Praga (Hurmuzaki, VIII, p. 222 — 223, Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 195, A. Veress, *Documente*, VI, p. 432), consideră că la ora 9 cele două armate : „s-au descoperit — la o distanță apreciabilă, n.n. (S. G., V. Ș.) — una pe alta”.

În realitate, două din cele trei relatări pe care le citează (între care cea a lui T. Cavriolo, după care au fost alcătuite celelalte) arată că oștile combatante s-au descoperit la orele 8 dimineața („a las ocho de la mañana, se descubrieron los dos exercitos el uno al otro), iar după alte relatări chiar „în zori” (A. Veress, *Documente*, VI, p. 416; N. Buta, *I Paesi Romeni*, p. 239), și după ce au luat poziție de luptă a urmat un intens schimb de focuri de artilerie (Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 195; Hurmuzaki, VIII, p. 223, nr. CCCXXV; A. Veress, *op. cit.*, p. 420; N. Buta, *loc. cit.*) în jurul orei 9 dimineața (A. Veress, *op. cit.*, p. 421; C. Göllner, *Fatma lui Mihai Viteazul*, p. 287), ceea ce ne-a făcut să afirmăm pe scurt că primele ciocniri au început la această oră.

2. Cei doi autori nu sînt de acord nici cu părerea noastră că atacul hotărîtor în bătălia de la Guruslău „s-a desfășurat spre seară”, considerînd că : „bătălia a început la 17 — 18 h. și s-a *încheiat* „spre seară” (nu trebuie uitat că era o zi foarte caldă, ziua de 3 august 1601, și „spre seară” nu era încă întuneric”).

Formularea noastră „spre seară” exprimă *sintetic* că atacul menționat s-a dat în a doua jumătate a după amiezii, adică *spre seară* (iar nu în timpul serii). Tot astfel trebuie înțelese și exprimările contemporanilor evenimentelor. Astfel, G. Basta scria la 4 august 1601 de la Guruslău :

¹¹⁸ Hurmuzaki, IV², p. 4, nr. III.

^{118 bis} Petri Mór, *Szilágyvarmegye monographiájá* (Monografia comitatului Sălaj), Zalău, 1901, I, p. 760; II, p. 556.

¹¹⁹ S. Goldenberg, V. Șchiopu recunosc doar că : „Autorul a intuit corect rolul jucat de Basta în organizarea odioasei crime”, nota 52, p. 1099, arătînd însă în text că aceasta constituie o „problemă care totuși se cere clarificată”. „Clarificarea” (?) constă din repetarea argumentelor noastre, bazate pe cele două scrisori trimise de Rudolf II la 17 august 1601 lui Basta și lui Mihai (Hurmuzaki, XII, p. 1 217, nr. MDCCXCI — MDCCXCII), din care S. Goldenberg, V. Șchiopu fac în chip eronat o *singură scrisoare* (pasajul citat chipurile din scrisoare „adresată lui Basta” este în realitate din cea „către Mihai” (p. 1 099).

„Iieri sera (s.n. — C.R.) ... tra le cinque et le sei hore, secondo che porto l'occasione, si fece giornata con l'inimico" (A. Veress, *Epistolae et acta*, I, p. 573), iar Antonio Constantini menționa la 11 august: „alle 5 hore della sera" (s. n. — C.R.) (idem, *Documente*, VI, p. 420). În acest context precizarea lui S. Goldenberg, V. Șchiopu: „spre seară" nu era încă întineric" constituie o tautologie gratuită, căci nimeni nu a susținut contrariul, iar ceea ce „nu trebuie uitat că era o zi foarte caldă (de unde știu aceasta cei doi autori? — C.R.), ziua de 3 august 1601", nu vedem ce legătură are cu orarul băătăliei, lăsându-ne să înțelegem că după părerea eronată a autorilor, cele două ostii nu au luptat decât după amiaza din cauza căldurii?

Eronată este și afirmația categorică a celor doi autori că „bătălia a început la 17 — 18 h", cind am văzut că duelul de artilerie, urmat de unele hărțuiri („diverse scaramucie") (N. Buta, *I Paesi Romeni*, p. 239) a început în cursul dimineții, iar relatările contemporane arată că bătălia de la Guruslău a durat „dalla mattina fino alla sera" (Hurmuzaki, VIII, p. 221, nr. CCCXXIII; N. Buta, *loc. cit.*); între orele 17—18 desfășurându-se doar o fază importantă a ei. Cît despre momentul de sfîrșit a bătăliei, sublinierea celor doi autori că aceasta „s-a încheiat", „spre seară" e contrazisă chiar de propria lor afirmație de la p. 1090 unde menționează că „a durat pînă în jurul orei 21, cind bătălia s-a încheiat". Cum soarele apune la 3 august la ora 19,39 observăm că în jurul orei 21 nu mai era seară ci *noapte*.

3. Pornind de la afirmația noastră: „Urmărit pînă la 3 noaptea de Mihai Viteazul, Sigismund Báthory a fugit în Moldova", S. Goldenberg, V. Șchiopu afirmă categoric (uitînd de „acribia și prudența" pe care o invocaseră la începutul articolului lor): „Afirmația nu corespunde realității. Nicăieri în izvoare nu apare vreo știre despre această oră și nici despre faptul că Mihai Viteazul l-ar fi urmărit pe Sigismund Báthory. De fapt, *haiducii liberi* din oastea lui Mihai i-au urmărit și vinat pe ostașii fugari ... „aproape toată noaptea" ...".

Afirmația noastră corespunde totuși realității și *evident e amintită într-un document* (S. Goldenberg, V. Șchiopu nu cunosc însă relatările publicate de N. Buta în „Diplomatariu italian", vol. II, de unde și critica lor imprudentă!). Documentul respectiv consemnează la Veneția la 25 august, informațiile transmise de la Viena la 11 august 1601, a doua zi după sosirea aici a lui T. Cavriolo¹²⁰, reproducînd relatările de primă mînă ale acestuia: „credendosi chel Battori si sia salvato con la fuga perseguitato dal Valacco fino le 3 hore di [notte], con la cui oscurità si sono salvati molti de suoi ..." (N. Buta, *I Paesi Romeni*, p. 239). Evident că prin „perseguitato dal Valacco", se înțelege că Sigismund a fost urmărit de oștenii lui Mihai (din care o bună parte erau haiducii unguri), nu doar de către domnii singur; dar urmărirea nu s-a desfășurat numai în cursul nopții de 3/4 august, ci și în zilele următoare, căci la 5 august Mihai Viteazul amintea încă de fugarii care erau ucși „din oră în oră" (A. Veress, *Documente*, VI p. 412; Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 191).

4. La afirmația noastră că după victoria de la Guruslău neînțelegerile cu Basta l-au îndemnat pe Mihai să se despartă de el „înaintînd circa 10 km spre sud-est, pînă la marginea de nord a orașului Zalău", unde la 5 august „și-a așezat tabăra pe malul pîrului cu același nume, sub dealul Malu Mare, la locul numit *Podul lui Mihai*" (ultima mențiune omisă din reproducerea titlului nostru, aflat la p. 19 nu 20, cum menționează cei doi autori), S. Goldenberg V. Șchiopu replică: „Singurul lucru cert este că în 5 august Basta a plecat de lingă Guruslău, iar Mihai își așezase tabăra „lingă Zalău". Și nu există *nici o informație* contemporană cu evenimentele despre distanța de 10 km dintre cele două oștri, despre așezarea taberei pe malul pîrului Zalău!"

Replica celor doi autori este eronată și tendențioasă deoarece: Basta s-a deplasat de la Guruslău la Șimleu Silvaniei abia la 6 august, cum declară el însuși („La 6 august am plecat spre Șimleu", A. Veress, *Epistolae et acta*, I, p. 577), distanța dintre locul taberelor de la Guruslău și de lingă Zalău este de circa 10 km, socotînd pe orice hartă sau urmărind-o pe teren (cum am făcut noi înșine în 1976), și nu vedem de ce trebuie justificată printr-o informație contemporană (cu atît mai mult, cu cît informațiile de acest fel indică o cifră eronată pentru distanța Guruslău — Zalău: „2 mile" (ungurești)¹²¹ — c. 30 km!). Cît despre localizarea taberei lui Mihai de lingă Zalău, la locul numit după tradiție „Podul lui Mihai", acesta se află în actuala zonă industrială a orașului¹²², iar la p. 1094 a articolului lor, S. Goldenberg, V. Șchiopu afirmă — tocmai ceea ce nouă ne contestă la p. 1099 — că tabăra lui Mihai de lingă Zalău era „așezată probabil pe ocul actuală platforme industriale!"

¹²⁰ Pentru sosirea lui T. Cavriolo la Viena la 10 august 1601 și informațiile transmise de aici a doua zi, după relatările sale despre bătălia de la Guruslău, cf. Al. Ciorănescu, *Documente*, p. 191; A. Veress, *Documente*, VI, p. 436; N. Buta, *I Paesi Romeni*, p. 239).

¹²¹ A. Veress, *Documente*, VI, p. 423; C. Göllner, *Michael der Tapffere*, p. 215, 221; idem, *Faima lui Mihai Viteazul*, p. 285; C. Karadja, *Ziare contemporane despre bătălia de la Guruslău*, p. 190.

¹²² Cf. G. C. Mărcuș, *Podul lui Mihai Viteazul la Zalău, în Zalău pe treptele istoriei*, Zalău, 1975, p. 22—24.

5. S. Goldenberg, V. Şchiopu consideră inexactă afirmaţia noastră: „Mihai a înălţat marele său stindard în faţa turnului croitorilor, spre cartierul românesc”, pe locul unde fusese expusă ţeapa cu trupul lui Baba Novac. Într-adevăr, cartierul românesc se afla spre Mănăştur, dar Mihai Viteazul n-a înălţat un simplu „steag mare” în amintirea viteazului său căpitan, cum afirmă cei doi autori (după o traducere mai puţin riguroasă, în acest caz, din cronicarul Szamosközy), minimalizând astfel semnificaţia faptei marelui voievod pe care o subliniază chiar cronicarul ungar, inamic al acestuia. Szamosközy afirmă doar limpede că Mihai Viteazul a înălţat un „steag bătrîn (vechi)” (*öreg zászlót*)¹²³, în sensul de steag însemnat, prestigios, care nu putea fi decît marele său stindard, iar nu un oarecare „steag mare” (cu pinza mare), cum menţionează superficial şi tendenţios S. Goldenberg, V. Şchiopu, închipuindu-şi că revenind la o traducere inexactă „introduc mai multă precizie şi ordine”. Se ştie doar cum arăta *stindardul lui Mihai Viteazul*, pe care era pictat corbul cu o cruce dublă, roşie în cioc, stînd deasupra unui iepuşar verde, „emblemă foarte veche şi cea înal însemnată a Ţării Româneşti”¹²⁴, şi nu ne îndoiim că la acesta se referă Szamosközy, iar nu la un oarecare steag cu pinza mare, cu atît mai mult cu cît steagurile vremii erau de obicei mari (145—200 cm), şi o menţiune în acest sens din partea unui contemporan ar fi fost inutilă.

6. Comentînd afirmaţia noastră: „În dimineaţa zilei de 16 august 1601, tabăra lui Mihai Viteazul se înălţa pe Cîmpia Turzii”, S. Goldenberg, V. Şchiopu afirmă categoric: „Mihai Viteazul părăsise tabăra de lângă Cluj la 16 august... şi atunci cum de a putut în aceeaşi dimineaţă, cînd Mihai a plecat spre Turda să şi ajungă la Cîmpia Turzii, situată la 40 km de punctul de plecare?”

Maî întîi, reamintim celor doi autori ceea ce *susţinusera chiar ei*, citeva pagini mai sus: „Ridicarea taberei, aşezată în apropierea Clujului, s-a făcut la 16 august” (p. 1 095), „Mihai Viteazul a plecat înaintea lui Basta, spre Turda” (p. 1 096), iar distanţa între Cluj şi Turda era de 30 km (p. 1 088, nota 6; p. 1 097). În contradicţie cu ultima afirmaţie, corectă, formularea ulterioară a celor doi autori: „la Cîmpia Turzii, situată la 40 km de punctul de plecare” este eronată, referindu-se — ţinînd seama de distanţă — la actuala localitate „Cîmpia Turzii” (care în veacul al XVI-lea se numea Ghiriş), aflată la circa zece km sud-est de oraşul Turda, deci tocmai la 40 km de Cluj¹²⁵. În al doilea rînd, comandantul taberei lui Basta mărturiseşte că Mihai a trimis artileria (care se deplasa mai încet) în seara de 15 august şi o bună parte din oamenii săi (pedestrimea) în cursul nopţii (deci nu în *aceeaşi dimineaţă*, cum subliniază cei doi autori), astfel că în ziua de 16 august a ajuns la Turda într-o singură etapă de marş (Hurmuzaki, IV², p. 4, nr. III), lucru pe care l-a realizat, de altfel, şi Basta, acesta într-adevăr în *aceeaşi dimineaţă de 16 august 1601*¹²⁶, cînd trimite două scrisori: prima de la Cluj, lui Ferrante Gonzaga, înaintea plecării (Hurmuzaki, XII, p. 1226, nr. MDCCCII; A. Veress, *Documente*, VI, p. 442) şi a doua din tabăra de la Turda („ex castris Tordaiensis”, A. Veress, *Epistolae et acta*, I, p. 581—582), după sosire. Dacă o mărturie autorizată indică modalitatea marşului lui Mihai de la Cluj la Turda, dacă însuşi Basta stabileşte în vara 1601 o etapă de marş pînă la două leghe (ungare = c. 30 km) pe zi (A. Veress, *op. cit.*, p. 554) şi exemple de etape de marş tactic cu mult mai lungi sînt cunoscute în ţările române în veacul al XVI-lea (cf. gen. R. Rosetti, *Istoria artei militare a românilor*, p. 340), atunci pentru ce S. Goldenberg, V. Şchiopu consideră că Mihai Viteazul era incapabil să parcurgă într-o etapă o distanţă de 30 km, pe care Basta a parcurs-o în acelaşi răstîmp?

7. Aceeaşi lipsă de înţelegere şi de informaţie documentară dovedesc S. Goldenberg, V. Şchiopu în comentarea afirmaţiilor noastre privind deplasările lui G. Basta de la Guruslău la Cluj. Pornind de la relatarea comandantului taberei lui Basta, aminteam în articolul nostru că acesta din urmă şi-a odihnit oastea timp de două zile (4 — 5 august) la Guruslău (Hurmuzaki, IV², p. 4, nr. III; XII, p. 1 219, nr. MDCCXCIV), iar la 6 august — după cum scrie chiar Basta — acesta s-a deplasat pentru scurt timp la Şimleu Silvaniei, pentru a supraveghea depozitarea tunurilor luate de la Sigismund (A. Veress, *Epistolae et acta*, I, p. 577), după care revenind la Guruslău nu la Zalău, cum comentează greşit cei doi autori), a înaintat „tot atunci” (deci în aceeaşi zi de

¹²³ Şt. Szamosközy, *Történeli maradványai. 1542—1608* (Vestigii istorice. 1542—1608), în *Monumenta Hungariae Historica, Scriptores*, XXX¹, Budapesta, 1880, p. 146.

¹²⁴ C. Rezachevici, *Steagurile militare ale Ţării Româneşti şi Moldovei în veacul al XVII-lea*, p. 1 200.

¹²⁵ În realitate, tabăra lui Mihai Viteazul s-a înălţat pe cîmpia dintre Turda şi satul Opişani (Cristiş), la sud de Arieş: „in campo Keresztes dicto, in vicino Oppidi Thorda, ad fluvium Chrysolam sive Auratum” (W. Bethlen, *Historia de rebus Transilvanicis*, V, p. 31); cf. şi C. Rezachevici, *Tabăra de lângă Turda (pe Cîmpia Turdei) şi sfîrşitul lui Mihai Viteazul*, în vol. *Mihai Viteazul şi Sălaşul*, p. 446.

¹²⁶ Un informator din tabăra lui Basta mărturiseşte: „În 16 a acestei luni am plecat iarăşi şi ne-am îndreptat către Turda” (Hurmuzaki, XII, p. 1 229, nr. MDCCCVIII).

6 august, cum menționează și nunțiul papal la Praga, Hurmuzaki, VIII, p. 224, nr. CCCXXV) cu acestea până lângă Cluj, în zilele de 6–9 august.

S. Goldenberg, V. Șchiopu, negând practic mărturiile lui Basta și a comandantului taberei sale, amintite mai sus, se întreabă cum se împacă faptul că Basta și-a odihnit oastea două zile la Guruslău, ceea ce „înseamnă 5 și nu 6 august !” (de parcă cineva ar fi susținut altfel) cu „asertiunea următoare (de fapt anterioară – C.R.), în care autorul (adică noi – C.R.) susține că Basta a rămas la Guruslău până la 6 august?”, și cum de a ajuns acesta lângă Cluj la 9 august, dacă s-a deplasat la Șimleu?

Simplu, răspundem noi. Între Guruslău–Șimleu Silvaniei distanța era de „o milă” (c.15km) (C. Göllner, *Faima lui Mihai Viteazul*, p. 287), distanță pe care un călăreț cu sulța sa o putea parcurge cu ușurință într-o oră. În ziua de 6 august Basta a putut efectua o scurtă deplasare la Șimleu, în vreme ce oastea sa pornea în aceeași zi spre Cluj, lângă care avea suficient timp să ajungă până la 9 august 1601.

8. În sfârșit, S. Goldenberg, V. Șchiopu consideră că „alte” erori (?) din articolul nostru amintit (referindu-se însă doar la data plecării lui Mihai de la Cluj): „se datorează faptului că autorul (C.R.) a acordat credit total unui izvor părtinitor și tendențios, de fapt o relatare datată 19 august 1601, scrisă deci în ziua asasinării lui Mihai la Cimpia Turzii¹²⁷, intitulată „*Relazione delli successi seguiti in Transilvania tra il Basta et il Vallacco doppo la battaglia. 1601*”, (Hurmuzaki, XII, pp. 1 219 – 1 222)”. După o referire fantezistă la „textul citat în „Magazin istoric” (p. 20) (unde nici pomeneală nu e de așa ceva – C.R.), care nu a fost supus criticii istorice” (? – C.R.), cei doi autori reproduc în limba italiană, cu greșeli (5 la număr, în mai puțin de 8 rânduri!) textul respectiv. În acest text, după traducerea pe care i-am dat-o în articolul nostru (p. 19), se arată că Basta a ajuns la Cluj la 9 august cu întreaga oaste, afară de cea a lui Mihai, care a mers separat, nevrind să se unească cu Basta nici măcar la Cluj, ci și-a așezat tabăra la o leghe depărtare. Basta a stat lângă Cluj timp de opt zile (adică 9–16 august), hotărînd să plece spre Turda și să ajungă acolo în două etape (două zile), ceea ce înțelegeând Mihai și-a trimis artileria înainte, seara (la 15 august) și a făcut să înainteze în cursul nopții o bună parte din oamenii săi, pentru a putea în altă zi să avanseze și să ajungă într-o singură etapă la Turda (pe 16 august), pentru a facilita planurile sale. Atunci, contra hotărîrii deja luate, Basta a înaintat și el acolo într-o singură etapă (16 august). Reproducînd această relatare noi am ținut seama că este perfect confirmată de alte izvoare istorice obiective (ceea ce înseamnă că am supus-o criticii istorice!), între care socotellele Clujului, după care Basta a sosit lângă oraș la 9 august 1601, oastea sa a stat în vecinătatea acestuia opt zile (9 august inclusiv – 16 august dimineața inclusiv), cele două scrisori, amintite mai sus, trimise de Basta pe 16 august de lângă Cluj, respectiv de la Turda, ceea ce înseamnă că s-a deplasat într-o singură etapă (zi) între aceste localități etc.

După ce reamintesc încă o dată misiunea didactică a materialului lor („studiul nostru a încercat să introducă ordine...” etc.), S. Goldenberg, V. Șchiopu procedează la o analiză a documentului (de fapt doar a pasajului amintit), luînd „datele pe rînd”, operație care, în modul cum a fost efectuată, constituie în realitate un model de felul cum *nu trebuie analizat un document!* În primul rînd, autorii n-au avut măcar curiozitatea, dacă nu datorită să citească documentul în întregime. Ar fi văzut atunci că relatarea, de fapt o copie a ei, fără dată (atribuită de editor), nu a fost scrisă „în ziua asasinării lui Mihai”, ci, după conținut, între sfîrșitul lui august – octombrie 1601 (înainte de alegerea ca domn a lui Radu Șerban), autorul ei nu e un oarecare „anonim italian”, cum afirmă ei, ci comandantul taberei lui Basta, Vincenzo Jaccouli, o altă copie (mai completă) a documentului respectiv, despre care cei doi autori nu știu nimic, fiind publicată în Hurmuzaki, IV², p. 4–7, sub titlul „*Relazione delle cose seguite in Transilvania doppo la battaglia, di Vincenzo Jaccouli quartier mastro generale di quel l'essercito*”. Desigur, comandantul taberei lui Basta era bine informat asupra deplasării acestuia, în care juca un rol activ; iar din alt prilej (comparînd relatarea sa despre discuția lui Mihai cu Basta din ajunul uciderii domnului (18 august) cu cea consemnată de încă trei izvoare¹²⁸), rezultă că nu era un „izvor părtinitor și tendențios”. În plus, relatarea sa nu s-a aflat în arhivele imperiale, ci în cele italiene. De altfel, observăm că atunci cînd sprijină argumentarea lor, cei doi autori nu se dau în lături să citeze

¹²⁷ Observăm că această formulare duce la confuzia, amintită mai sus, cu localitatea de azi Cimpia Turdei; corect ar fi: asasinarea lui Mihai pe Cimpia Turdei.

¹²⁸ Cf. C. Rezachevici, *Tabăra de lângă Turda (pe Cimpia Turdei) și sfîrșitul lui Mihai Viteazul*, p. 448.

pasajul respectiv din așa zisul „anonim italian” (p. 1 097)¹²⁹ pe care în acest caz nu-l mai socot „părtinitor și tendențios”!

Referindu-ne la pasajul analizat de S. Goldenberg, V. Șchiopu, observăm că aceștia acuză pe nedrept pe „anonimul italian” de a fi „inventat” știrea că după lupta de la Guruslău Mihai s-a despărțit de Basta, nevrind să se unească cu acesta nici la Cluj¹³⁰, chipurile „pentru a-l incrimina pe Mihai de defectiune” (?). În realitate, *toate izvoarele* arată că oastea lui Mihai Viteazul a fost întotdeauna deosebită în fapt de cea a lui Basta (începând cu recrutarea, în timpul etapelor de marș, cînd inuși Basta menționează: „Valacho con le sue gente”, Hurmuzaki, IV¹, p. 263, nr. CCXXI, după lupta de la Guruslău, cînd Mihai scrie „ex Castris”! etc.). Chiar și din relatările despre uciderea lui Mihai se vede limpede cum ucigașii vin din tabăra lui Basta, așezată la oarecare distanță de cea a domnului¹³¹. Numai după moartea lui Mihai, și angajarea lefegiilor săi de către comandantul imperial¹³², se poate vorbi *in fapt* despre contopirea celor două oști și tabere.

Socotelile orașului Cluj nu „îndică categoric că a fost vorba de o singură tabără” așezată lingă oraș, cum afirmă S. Goldenberg, V. Șchiopu, ci menționează doar că Basta și Mihai au sosit „aici în tabără”, adică au poposit în apropierea Clujului, fără alte precizări toponimice. Socotelile pomenesc o tabără la singular, pentru că se referă la „armata maiestății sale a împăratului roman”, care în concepția celor ce recunoșteau stăpînirea imperială, cuprindea atît oastea lui Basta cit și cea a lui Mihai. La 15 august 1601 Basta se autointitula „căpitan general al armatei Coroanei Maiestății și al Transilvaniei” (*Mattis C. exercitus et Transsylvanicae generalis capitaneus*)¹³³, arogîndu-și *abuziv* drepturi și asupra oastei lui Mihai Viteazul¹³⁴. E lesne astfel de înțeles de ce domnul căuta mereu după Guruslău să marcheze deosebirea între tabăra sa și cea a lui Basta. Notînd această realitate, nu vedem de ce V. Jaccoul ar face-o „pentru a-l incrimina pe Mihai de defectiune”!

Tot astfel, nu vedem de ce S. Goldenberg, V. Șchiopu socotesc „eronată” și informația lui V. Jaccoul, că Basta ar fi stat la Cluj opt zile, motivînd că socotelile Clujului „înregistrează categoric 7 zile”. În realitate, cum aminteam și mai sus, oastea lui Basta a stat într-adevăr opt zile lingă Cluj (9 inclusiv — 16 august dimineața inclusiv), dar socotelile, după specificul lor înregistrează doar cele șapte zile, în care orașul a cheltuit cu hrana ei (ziua de 16 august n-a mai fost socotită, căci nu s-a mai trimis hrană). De asemenea, nu înțelegem de ce li se pare „tendențioasă” celor doi autori afirmația aceluiași izvor¹³⁵ că Mihai și-a trimis o parte din oaste (începînd cu artileria — care după obiceiul vremii pornea într-adevăr în marș cea dintîi) spre Turda în cursul nopții de 15 august, menționînd chiar că „înregistrarea din Socotelile orașului Cluj dezmințe această afirmație”. În realitate, socotelile nu dezmințe această informație, căci ultimele provizii înregistrate se trimit taberei lui Basta (Mihai Viteazul nu mai e amintit, deoarece plecase cel dintîi). Iar precizarea socotelilor din 16 august: „a plecat *intreaga* (s. n. — C.R.) tabără” se referă desigur la faptul că anterior plecase o parte a ei. În plus, chiar S. Goldenberg, V. Șchiopu menționează citeva pagini mai sus, referindu-se la pasaje din aceleași socoteli: „Din alte două însem-

¹²⁹ Menționăm însă cu acest prilej, că Basta nu a străbătut drumul de la Cluj la Turda: „în două etape, cum se subliniază în relatarea unui italian anonim”, de fapt, cum interpretează eronat cei doi autori, ci după izvorul amintit, a hotărît doar („risolse”) să se deplaseze astfel, în realitate ajungînd la Turda într-o singură etapă („în un solo alloggiamento”).

¹³⁰ Cei doi autori afirmă că „și-a așezat tabăra la o milă depărtare” [adică la cca 15 km l n.n.], deși în text este vorba de: „una lega lontano”, fiind greu de precizat dacă se referă la o leghe (= milă) ungară (c. 15 km) sau la mila italiană, mai mică de șase ori decît cea ungară (cf. Hurmuzaki, VIII, p. 221, nr. CCCXXIV). În multe cazuri se folosea mila italiană, nu ziar al bătăliei de la Guruslău amintind că aici cele două oști s-au așezat la o milă între ele (C. Karadja, *Ziare contemporane despre bătălia de la Guruslău*, p. 189).

¹³¹ C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 451—454.

¹³² *Ibidem*, p. 456.

¹³³ L. Szádeczky, *Erdély és Mihály Vajda története 1595—1601* (Istoria Transilvaniei și a lui Mihai Voievod), Timișoara, 1893, p. 428.

¹³⁴ „*Se esse totius exercitus Supremum Generalem*” (W. Bethlen, *Historia de rebus Transsylvanicis*, V, p. 42).

¹³⁵ Pe seama acestui izvor, S. Goldenberg, V. Șchiopu pun însă propria inadverență: „Mihai Viteazul aflînd de intenția lui Basta de a merge la Cluj(sic) în două etape... ”(de fapt Basta se afla la Cluj, urmînd să plece la Turda l).

nări rezultă că Mihai Viteazul a plecat înaintea lui Basta, spre Turda . . . Faptul că Mihai nu figurează în cea de a doua înregistrare, denotă părăsirea, în avangardă ¹³⁶, a taberei de lângă Cluj” (p. 1 096). Cum se împacă însă această afirmație cu cele susținute ulterior, în nota amintită, de aceeași autori?

★

În lumina celor de mai sus, oricine poate aprecia în ce fel și-a îndeplinit articolul lui S. Goldenberg, V. Șchiopu, scris din imbolduri mărturisit polemice, intenția apăsător repetată pe prima și ultima sa filă : „*de a introduce mai multă precizie și ordine în istoria desfășurării unor evenimente de o deosebită importanță*”.

Constantin Rezachevici

¹³⁶ Nici un izvor nu susține plecarea lui Mihai spre Turda „în avangardă”, ceea ce presupune un plan de marș stabilit în comun cu Basta, ca în cazul marșului spre Guruslău. Se știe că domnul a fost asasinat tocmai pentru că se despărțise de Basta și acesta nu-l putuse reține altfel în drum spre Alba Iulia.

SESIUNEA DE COMUNICĂRI CONSACRATĂ CELEI DE-A 35-A ANIVERSĂRI A REVOLUŢIEI DE ELIBERARE SOCIALĂ ŞI NAŢIONALĂ, ANTIFASCISTĂ ŞI ANTIIMPERIALISTĂ

La Muzeul de istorie a partidului comunist, a mişcării revoluţionare şi democratice din România a avut loc, în ziua de 20 august 1979, sesiunea de comunicări, organizată de Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice, Academia „Ştefan Gheorghiu” şi Institutul de studii istorice şi social-politice, în cinstea celei de-a 35-a aniversări a revoluţiei de eliberare socială şi naţională, antifascistă şi antiimperialistă.

La lucrări au participat membri şi membri supleanţi ai Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R., membri ai C.C. al P.C.R. şi ai guvernului, vechi militanţi ai mişcării comuniste şi muncitoreşti din ţara noastră, participanţi la evenimentele din august 1944, oameni de ştiinţă, artă şi cultură, cadre didactice şi militari.

În cuvîntul de deschidere, prof. dr. docent Mihnea Gheorghiu, preşedintele Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice, a subliniat că, prin elaborarea conceptului istorico-teoretic ce defineşte şi realizează dimensiunile naţionale şi internaţionale ale procesului politic din ţara noastră, încununat cu victoria revoluţiei de eliberare naţională, antifascistă şi antiimperialistă de la 23 August, secretarul general al partidului, tovarăşul Nicolae Ceauşescu, a adus o nouă contribuţie activă şi strălucită la progresul gândirii social-politice contemporane.

În comunicarea tovarăşilor Constantin Pirvulescu, militant al partidului din ilegalitate, şi Ion Popescu-Puţuri, directorul Institutului de studii istorice şi social-politice, intitulată *Partidul Comunist Român în fruntea luptei împotriva fascismului şi războiului antisovietic, pentru răsturnarea dictaturii militarofasciste şi eliberarea României de sub dominaţia hitleristă*, se spune: Promovînd o politică puternic ancorată în realităţile ţării, în anii cînd pericolul fascist şi revizionist ameninţa direct interesele supreme ale poporului nostru, integritatea şi suveranitatea patriei, Partidul Comunist Român a reuşit să activeze în jurul său cele mai largi forţe sociale antifasciste.

În anii războiului antisovietic şi al subordonării ţării Germaniei hitleriste, perioadă de grea cumpănă pentru poporul român, cînd însăşi fiinţa României ca stat era grav ameninţată, Partidul Comunist Român şi-a asumat cu îndrăzneală şi luciditate răspunderea de a organiza şi conduce la victorie lupta tuturor forţelor muncitoreşti şi populare, patriotice şi naţionale, a întregului nostru popor, pentru eliberarea de sub dominaţia fascistă.

Vigoarea şi fermitatea cu care întregul popor s-a ridicat la luptă, lichidînd rezistenţa trupelor hitleriste, larga participare a tuturor forţelor patriotice la insurecţie demonstrează că August 1944 a reprezentat un energic şi determinant act de voinţă al întregii noastre naţiuni, o strălucită afirmare a hotărîrii poporului român de a zdrobi orice dominaţie străină, de a fi liber şi deplin stăpîn în ţara sa, de a-şi hotări singur destinele.

În comunicarea *Insurecţia din August 1944 — deschizătoare a unei epoci istorice în viaţa poporului român*, tovarăşul Leonte Răutu, membru al Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R., preşedinte al Consiliului de conducere şi rector al Academiei „Ştefan Gheorghiu” a spus:

Esenţa revoluţionară a insurecţiei din August 1944 este cu putere pusă în lumină de faptul că ea a fost începutul şi declanşatorul unui proces revoluţionar neîntrerupt ale cărui etape succesive erau dictate de însăşi logica obiectivă a istoriei. Fiecare etapă de dezvoltare presupunea în mod necesar o etapă nouă superioară şi totodată creea premisele ei.

Analizat retrospectiv, procesul revoluţionar din ţara noastră, al cărui început l-a constituit revoluţia naţională, antifascistă şi antiimperialistă din august 1944, prezintă o originalitate

incontestabilă, prin formele pe care le-a îmbrăcat, prin etapele caracteristice evoluției sale, prin dispozitivul de alianțe și dinamica acestuia, prin elasticitatea metodelor utilizate. Revoluția noastră oferă o confirmare a legii istorice conform căreia progresul social se realizează în forme de inepuizabilă varietate și diversitate, incompatibile cu ideea vreunui model unic al dezvoltării sociale, al formelor și etapelor ei.

O caracteristică a revoluției din țara noastră este împletirea dimensiunii sociale și a celei naționale a revoluției. În virtutea împrejurărilor specifice ale devenirii istorice a poporului român, o asemenea împletire este proprie celor mai multe dintre mișcările sociale care jalonează istoria sa. Ea este în mod firesc caracteristică și revoluției de la 23 August, concretizându-se în faptul că eliberarea națională nu putea fi realizată fără transformări sociale devenite de mult necesare. În continuarea procesului revoluționar, această corelare organică își găsește expresia în aceea că socialismul autentic este indisolubil legat de independența deplină și suveranitatea națională a fiecărui popor, a fiecărei țări.

Sub conducerea partidului, în frunte cu secretarul său general, președintele Republicii Socialiste România, tovarășul Nicolae Ceaușescu, poporul român abordează astăzi noi culmi ale civilizației și progresului, iar România socialistă se afirmă din ce în ce mai mult ca un factor de seamă al vieții internaționale, de promotoare a unor idei generoase privind afirmarea în relațiile între state a deplinei independențe și egalității în drepturi, salvagardarea păcii, instaurarea unui climat de securitate și colaborare pașnică în lume.

În comunicarea intitulată *România la a 35-a aniversare a insurecției din august 1944; perspectivele înaintării patriei pe calea societății socialiste multilaterale dezvoltate și trecerii la comunism*, tovarășul Nicolae Constantin, membru supleant al Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R., viceprim-ministru al guvernului, președintele Comitetului de Stat al Planificării, a arătat că, în anii care au trecut, de la evenimentele din august 1944, poporul român, condus de partidul comunist, a parcurs o întreagă epocă istorică — de la orinduirea bazată pe exploatare și asuprire, din trecut, la orinduirea nouă, socialistă, în care liber și deplin stăpîn pe soarta sa își făurește în mod conștient propria-i istorie.

În retrospectiva celor trei decenii și jumătate, a subliniat în continuare vorbitorul, apare limpede însemnătatea istorică a perioadei inaugurate de Congresul al IX-lea al P.C.R., perioada cea mai fertilă, cea mai bogată în realizări, calitativ superioare. Ea pune în lumină valoarea determinantă a aportului personal al tovarășului Nicolae Ceaușescu la elaborarea și aplicarea strategiei și tacticii partidului, la orientarea de principiu a politicii sale interne și externe, purtînd amprenta personalității secretarului nostru general, care, cu impresionanta cutezanță și profunzime științifică creatoare marxist-leninistă ce îl caracterizează, a dat un puternic impuls gîndirii teoretice, elaborării soluțiilor practice ale înaintării și dezvoltării multilaterale a construcției socialiste.

În comunicarea tovarășului Constantin Dăscălescu, membru al Comitetului Politic Executiv, secretar al C.C. al P.C.R., intitulată: *P.C.R. — forța politică conducătoare a revoluției și construcției socialiste*, se relevă: Toate prefacerile revoluționare din societatea noastră sînt indisolubil legate de faptul că, implantat adînc în solul patriei, Partidul Comunist Român a demonstrat în practica făuririi noii orinduirii că are capacitatea de a aplica creator adevărurile generale ale socialismului științific la condițiile concrete specifice României, de a prevedea și soluționa problemele noi, complexe, ivite în acest proces nedit al creației istorice universale.

În continuare a fost evidențiată concepția unitară, încheagată, profund științifică cu privire la rolul și locul partidului comunist în sistemul democrației socialiste, precum și căile și modalitățile de exercitare a acestui rol în perioada istorică a făuririi societății socialiste multilaterale dezvoltate și înaintare a României spre comunism. Relevînd caracterul realist, științific al politicii partidului, rezultatele istorice dobîndite de poporul nostru în climatul politic și social novator instaurat de Congresul al IX-lea, adîncit și amplificat de Congreșele al X-lea și al XI-lea ale P.C.R., vorbitorul a spus: Transformările calitative ce s-au produs în acest deceniu și jumătate în toate domeniile vieții — cel mai fertil din întreaga istorie a națiunii române — sînt puternic marcate de personalitatea de excepție a secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, care, în fiecare moment al înaintării noastre pe calea făuririi noii orinduirii, ne oferă exemplul strălucit al spiritului său realist, profund științific, al cutezanței revoluționare în abordarea și rezolvarea creatoare a complexelor probleme ale construcției socialiste, al dragostei sale nemărginite pentru patria socialistă, al consecvenței și umanismului inegalabil în lupta pentru triumful idealurilor de libertate, dreptate socială și națională, de pace și înțelegere în întreaga lume.

La temelia acestei practici, se menționează în comunicare, stă concepția științifică, dialectică a conducerii partidului nostru, potrivit căreia întărirea rolului conducător al partidului presupune nu numai ca el să învețe masele, să se situeze pe poziția de sfătuitor și îndrumător al acestora, ci ca el însuși, trup din trupul poporului, legat organic de munca, viața și năzuințele

sale cele mai scumpe, bizuindu-se pe experiența crescândă, pe inepuizabilul tezaur de gândire, de inteligență ale milioanelor de oameni ai muncii, să desprindă învățăminte, concluzii din acest nesecat izvor de înțelepciune și inițiativă populară.

Evocînd momente din evenimentele de acum 35 de ani, general-locotenent în rezervă Anton Constantin și general-locotenent în rezervă Emilian Ionescu au subliniat în comunicarea lor, *Amințiri din zilele fierbinți ale lui august 1944*, rolul determinant al Partidului Comunist Român în pregătirea, desfășurarea și victoria revoluției de eliberare națională. În acele zile fierbinți din august 1944 — se arată în comunicare — toată țara și-a făcut datoria. A existat o unitate de luptă a întregului popor care ne-a asigurat biruința. A existat un eroism înălțător și s-au dat jertfe numeroase. Din ele și din munca vrednicului nostru popor, condus de P.C.R., avem țara liberă și înfloritoare de astăzi, ale cărei remarcabile succese din ultimii 15 ani sînt indisolubil legate de numele și activitatea celui mai iubit și stimat fiu al națiunii noastre, tovarășul Nicolae Ceaușescu.

În comunicarea *Recunoașterea internațională ale importanței insurecției poporului român și participării sale la înfrîngerea Germaniei naziste*, prezentată de dr. Nicolae Copoiu, secretar științific al Institutului de studii istorice și social-politice, și col. Constantin Nicolae, director adjunct al Centrului de studii și cercetări de istorie și teorie militară, se subliniază rolul de însemnătate deosebită în desfășurarea celui de-al doilea război mondial — pe plan militar, politic, economic și psihologic — pe care l-a jucat actual românesc de la 23 August 1944. Acest act, arată autorii, a dus la concluzia justă pe plan internațional că România, prin acțiunea sa declanșată la 23 August și apoi prin continuarea războiului dus alături de Națiunile Unite, a contribuit substanțial la scurtarea războiului în Europa, ceea ce a însemnat, în primul rînd, salvarea a mii și mii de vieți omenești și a numeroase valori materiale și culturale.

Comunicarea *Români în rezistența antifascistă din alte țări* de dr. Gheorghe Zaharia, director adjunct științific la Institutul de studii istorice și social-politice, membru corespondent al Academiei de Științe Sociale și Politice, și dr. Gheorghe Unc, șef de sector la Institutul de studii istorice și social-politice, evidențiază că în anii marii conflagrații mondiale 1939—1945, concomitent cu desfășurarea rezistenței din țară, numeroși antifasciști români au luptat împotriva fascismului german, înrolați în detașamente de partizani din Uniunea Sovietică, Cehoslovacia, Iugoslavia, Franța, Belgia, țări ale căror popoare erau angajate în bătălia împotriva ocupanților nazisti, cît și în armata chineză, alături de lupta poporului chinez împotriva militarștilor japonezi. Prezența patrioților români pe baricadele luptei antifasciste de peste hotare, participarea lor la mișcarea de rezistență din alte țări, constituie parte integrantă a luptei poporului român pentru înfrîngerea fascismului.

În viziunea Partidului Comunist Român, se spune în comunicarea *Conceptia Partidului Comunist Român, a secretarului său general, privind transformarea cantității într-o nouă calitate în procesul edificării societății socialiste multilateral dezvoltate*, de prof. dr. Ion V. Totu și prof. dr. Constantin Vlad, edificarea societății socialiste multilateral dezvoltate nu se rezumă la simpla desăvîrșire a proceselor care au dus la făurirea economiei socialiste unitare, ci presupune înfăptuirea unor profunde modificări calitative în toate domeniile vieții sociale. Astfel, misiunea istorică a acestei etape, care constă în consacrarea socialismului ca treaptă superioară în ierarhia orînduirilor sociale, nu înseamnă numai necesitatea dezvoltării economice pentru micșorarea decalajelor economice față de țările avansate, ci impune înfăptuirea unor procese calitative în modul de producție și viață care, prin conținutul și unitatea lor, caracterizează socialismul ca primă fază a societății comuniste.

În comunicarea *Dezvoltarea în unitate și frăție a oamenilor muncii români și cei aparținînd naționalităților conlocuitoare în epoca construcției socialiste*, prof. univ. dr. Iosif Kovacs, vicepreședinte al Consiliului de Stat, prorector al Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, a arătat că una din marile înfăptuiri ale orînduirii noastre, sub conducerea Partidului Comunist Român, este realizarea egalității depline în drepturi și adîncirea unității frățești dintre poporul român și naționalitățile conlocuitoare.

Subliniînd că aceste raporturi frățești au temelii adînci în istoria țării, vorbitorul a evidențiat luptele duse de-a lungul secolelor de masele populare, fără deosebire de naționalitate, pentru realizarea idealurilor naționale și sociale comune, relevînd în mod deosebit etapele principale ale luptei desfășurate după victoria revoluției de eliberare națională, antifascistă și antiimperialistă din august 1944, care au dus la rezolvarea definitivă, marxist-leninistă, a problemei naționale în România. Marile investiții dirijate în decursul celor 35 de ani spre zonele rămase în urmă din punct de vedere economic, între care se aflau și județe locuite de naționalități conlocuitoare, procesul de dezvoltare social-culturală a naționalităților conlocuitoare, asigurarea desfășurării învățămîntului și a vieții culturale în limba maternă, exercitarea efectivă a libertăților democratice în România, largile posibilități de participare a naționalităților conlocuitoare la conducerea statului confirmă pe deplin această măreață realizare a politicii partidului.

Arătând că Partidul Comunist Român a înțeles încă de la crearea sa importanța dezvoltării spirituale a societății, George Macovescu, membru al C.C. al P.C.R., președintele Uniunii scriitorilor, a relevat în comunicarea *Socialismul și progresul spiritual al societății* că, în perioada relativ scurtă de la înfăptuirea actului eliberării, problema dezvoltării spirituale a societății noastre a căpătat noi și multiple dimensiuni, o dialectică proprie. În câteva decenii s-au format în țara noastră nu numai cadre calificate pentru a întreprinde acțiunile necesare dezvoltării materiale a societății socialiste, ci și un om cu o bogată viață spirituală, care are necesități spirituale și care solicită intens societatea să-i satisfacă aceste necesități.

Ilie Bologa, președintele Consiliului oamenilor muncii de la întreprinderea de utilaj chimic „Grivița Roșie”, membru al Biroului Consiliului Național al Oamenilor Muncii a arătat în comunicarea *Democrația socialistă și autoconducerea muncitorească în concepția și activitatea practică a Partidului Comunist Român; democrație și responsabilitate socialistă* că experiența istorică a țării noastre demonstrează că socialismul și democrația sînt indisolubil legate între ele, clasa muncitoare avînd misiunea istorică de a înfăptui nu numai o nouă ordine socială, ci și un tip superior de democrație, care să materializeze exercitarea puterii oamenilor muncii de către poporul însuși. Cursul mereu ascendent și innoitor, dinamismul excepțional al întregii dezvoltări economico-sociale, a arătat vorbitorul, poartă amprenta dirzeniei revoluționare, principialității comuniste, exigenței critice și spiritului de dreptate, cu care tovarășul Nicolae Ceaușescu organizează și conduce întreaga activitate a partidului și poporului nostru.

Comunicarea *Creșterea bunăstării întregului popor — felul suprem al politicii partidului*, prezentată de Verona Burtica, secretar al Comitetului de partid de la întreprinderea de confecții și tricotaje — București, a insistat asupra faptului că, în concepția partidului nostru, a secretarului său general, tovarășul Nicolae Ceaușescu, creșterea bunăstării omului este o rezultantă directă a tuturor acțiunilor și programelor de dezvoltare economico-socială, culturală, educativă și politică. În acest context, vorbitoarea a arătat că în ultimii 35 de ani forțele de producție au cunoscut o impetuoasă dezvoltare și modernizare prin repartitia lor judicioasă, echilibrată, România făurindu-și o economie modernă, dinamică, eficientă, un potențial industrial și agricol productiv, care constituie baza ridicării neîntrerupte a nivelului de trai al oamenilor muncii.

Prezentînd comunicarea *Concepția Partidului Comunist Român, a secretarului său general, cu privire la solidaritatea internațională și unitatea mișcării comuniste și muncitorești în epoca actuală*, tovarășul Virgil Cazacu, membru al Comitetului Politic Executiv, secretar al C.C. al P.C.R. a subliniat că rolul hotărîtor în elaborarea liniei politice și strategice a partidului, în înfăptuirea ei în viață, revine tovarășului Nicolae Ceaușescu, secretarul general al partidului, președintele Republicii Socialiste România, care în perioada de aproape un deceniu și jumătate de cînd se află în fruntea partidului și statului a imprimat un profund spirit creator și un puternic dinamism întregului proces de edificare a societății socialiste, contribuind, totodată, în mod decisiv la făurirea și promovarea unei politici externe deosebit de active, consacrată înfăptuirii aspirațiilor de libertate, independență, pace și progres ale popoarelor lumii. Contactele frecvente ale tovarășului Nicolae Ceaușescu cu conducătorii de partide, de state, de guverne și parlamente, cu reprezentanții forțelor revoluționare, progresiste și democratice, al opiniei publice — calitățile remarcabile de teoretician și om politic ale secretarului general al partidului, calități care l-au consacrat ca o personalitate proeminentă a mișcării comuniste și a vieții politice internaționale contemporane, au permis o cunoaștere temeinică, din surse nemijlocite, a evenimentelor ce au loc în lumea contemporană, cunoaștere care, valorificată printr-o mare putere de analiză și generalizare științifică, de sesizare a noului, de înțelegere profundă a contradicțiilor reale și a rolului lor în procesul dialectic al dezvoltării, a condus la elaborarea unor concepte și teze de o inestimabilă valoare, teoretică și practică, la studierea și interpretarea fenomenelor și tendințelor din lumea contemporană, din mișcarea comunistă și muncitorească internațională, oferind partidului nostru una din cele mai cuprinzătoare viziuni asupra procesului istoric de organizare a raporturilor sociale și naționale.

Subliniind că o trăsătură esențială a dezvoltării contemporane o constituie intensificarea luptei forțelor revoluționare, progresiste și democratice, creșterea înfrîngerii și rolului clasei muncitoare și al organizațiilor sale politice, al țărănimii, intelectualității și celorlalte categorii sociale, vorbitorul a spus: Pornind de la rolul partidelor comuniste, care se afirmă tot mai puternic ca promotoare ale intereselor vitale ale maselor, P.C.R. militează ferm pentru realizarea unității de tip nou și dezvoltarea solidarității și colaborării dintre partidele comuniste și muncitorești, pe baze depline egalități în drepturi și respectului reciproc, a dreptului fiecărui partid de a-și stabili de sine stătător, fără nici un amestec din afară, linia politică, strategia și tactica revoluționară, potrivit situației concrete în care acționează.

În comunicarea *România în sistemul relațiilor internaționale actuale. Concepția României, a președintelui său, privind soluționarea marilor probleme cu care se confruntă omenirea*, tovarășul Ștefan Andrei, membru supleant al Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R., ministrul afa-

cerilor externe, a arătat, că, în efortul istoric de construire a societății socialiste multilateral dezvoltate, România a acționat și acționează fără preget, fără contenire, pentru asigurarea unui climat internațional de liniște, de pace, de securitate și cooperare, condiții primordiale ale dezvoltării și creației.

Relevind că politica externă a României socialiste are o largă forță de înriurire și că prestigiul țării noastre în lume cunoaște o creștere fără precedent, vorbitorul a spus: Pe bună dreptate, spre mindria întregului nostru popor, tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretar general al partidului, este considerat ca una dintre cele mai proeminente personalități între marii conducători politici ai epocii contemporane. România a militat și militează în mod ferm pentru respectul riguros în raporturile dintre state al principiilor independenței și suveranității naționale, egalității în drepturi și neamestecului în treburile interne, avantajului reciproc, nerecurgerii la forță și la amenințarea cu forța, condiție *sine qua non* pentru instaurarea unei păci trainice, pentru construcția unei securități autentice și a unei colaborări rodnice între toate națiunile. Unul din obiectivele acțiunii pe care România o întreprinde pe arena internațională, în condițiile ascutirii contradicțiilor internaționale, ale intensificării luptei pentru zone de influență, ale accentuării unor manifestări ale politicii de forță în diferite regiuni ale lumii, l-a constituit activitatea susținută îndreptată spre întărirea solidarității și realizarea unității de acțiune a tuturor forțelor revoluționare, democratice și progresiste, mobilizarea popoarelor la lupta pentru dezvoltarea cursului spre destindere, pace și colaborare între națiuni, pentru socialism și democrație în lume. Convingerea în capacitatea de acțiune a tuturor acestor forțe unite inspiră încrederea în viitor, ce răzbate din întreaga activitate internațională a României, încrederea în posibilitatea reală a făuririi unei lumi mai bune și mai drepte.

În încheierea lucrărilor, participanții la sesiune au adresat o telegramă tovarășului Nicolae Ceaușescu, în care se spune:

Sesiunea științifică consacrată marelui eveniment a pus în evidență rolul hotărâtor al Partidului Comunist Român în coalizarea și mobilizarea forțelor înaintate ale poporului împotriva fascismului și a războiului, pentru răsturnarea dictaturii militarofasciste și eliberarea națională și socială, în trecerea României pe calea transformărilor democratice și apoi la construirea socialismului, însemnătatea pe plan național și internațional a actului istoric din august 1944, contribuția remarcabilă adusă de țara noastră la zdrobirea Germaniei naziste.

Ca militant cu remarcabile însușiri al partidului comunist și organizației sale de tineret, devotat cu toată fermitatea și cutezanța revoluționară v-ați aflat și atunci, mult stimate tovarășe Nicolae Ceaușescu, în primele rânduri ale luptelor de clasă, ale rezistenței antifasciste, ale pregătirii și desfășurării cu succes a revoluției de eliberare națională, antifascistă și antiimperialistă, aducind o contribuție esențială, în toate marile prefaceri structurale — politice, economice, sociale și culturale — care s-au înfăptuit în anii revoluției și construcției socialiste.

Grandiosul proces de făurire a vieții noi, socialiste, condus neabătut, perseverent, clarvăzător de partid, a cărei etapă cea mai fertilă se situează în anii de după Congresul al IX-lea al partidului, poartă amprenta puternicei dumnea voastră personalități de strălucit conducător revoluționar, înflăcărat patriot și militant internaționalist, neobosit luptător atît pentru înflorirea României socialiste și înaintarea ei, treaptă cu treaptă, pe drumul luminos al civilizației socialiste și comuniste, cît și pentru apărarea drepturilor imprescriptibile ale fiecărui popor la independență și suveranitate națională, la prosperitate și fericire.

În aceste momente jubiliare, cînd întregul partid și popor dezbate cu competență și înalt spirit de răspundere proiectele documentelor Congresului al XII-lea al partidului, participanții la sesiunea consacrată sărbătoririi victoriei revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă, ne angajăm în mod solemn să facem totul pentru a contribui cu toate puterile noastre, împreună cu ceilalți oameni ai muncii, la înfăptuirea mărețelor obiective pe care partidul le pune în fața poporului pentru făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintarea României spre comunism.

EXPOZIȚIA JUBILIARĂ

ROMÂNIA LA A XXXV-A ANIVERSARE A REVOLUȚIEI DE ELIBERARE SOCIALĂ ȘI NAȚIONALĂ ANTIFASCISTĂ ȘI ANTIIMPERIALISTĂ

În cadrul marilor manifestări prilejuite de aniversarea a 35 de ani de la victoria revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă din august 1944, la Muzeul

de istorie al Republicii Socialiste România a fost organizată o interesantă expoziție fotodocumentară menită să reliefeze, în mod succint, momente semnificative din istoria contemporană a patriei noastre, legate de lupta poporului român împotriva fascismului și a războiului, să evidențieze semnificația istorică a evenimentelor revoluționare din august 1911, rolul Partidului Comunist Român în edificarea orânduirii socialiste pe pământul României. Expoziția cuprinde numeroase documente și materiale ilustrative, unele inedite, organizate pe teme și subteme de istorie, bine dozate, pentru a putea marca fiecare eveniment cu semnificațiile sale și a putea prezenta vizitatorului o imagine de ansamblu, ușor accesibilă, a unei tematici încheiate referitoare la întreaga problematică a vieții social-politice și economice a țării noastre începând cu anul 1918 până la zi. Primele panouri ilustrează lupta forțelor democratice din România pentru dezvoltarea țării pe calea progresului social, favorizată de noua situație creată prin desăvârșirea statului național unitar român. În acest sens sînt expuse documente ca decretul-lege asupra votului universal, legea pentru reforma agrară din Oltenia, Muntenia, Moldova și Dobrogea din iulie 1921, Constituția din 29 martie 1923, legea pentru unificarea administrativă din 14 iunie 1924, și altele, un loc aparte ocupîndu-l montajul de materiale și documente despre evoluția mișcării muncitorești din acești ani și momentul creării Partidului Comunist Român.

Viața politică a României în perioada interbelică este redată prin punctarea celor mai semnificative evenimente, detașîndu-se activitatea Partidului Comunist Român pentru unirea tuturor forțelor revoluționare, democratice, patriotice împotriva pericolului fascismului și războiului, pentru apărarea democrației, libertății și integrității teritoriale a țării. Cărți, broșuri, facsimile din presa vremii redau starea de spirit antifascistă a poporului român. Două panouri conțin un interesant colaj de fotocopii după ziare ca: „Lume nouă”, „Buletinul mișcării antifasciste”, „Cuvîntul liber”, „Reporter”, „Korunk”, „Uj Szó”, „Proletarul”, „Crainicul”, „Bluze albastre”, „Omul liber”, „Alte zări”, „Umanitatea”, „Horia”, „Torța”, „Ecoul”, „Europa”, „Arena”, „Sînga” și altele. Ascensiunea fascismului pe plan internațional este prezentată prin imagini despre „Marșul asupra Romei”, pucul hiterist din Germania, precum și de extrase din dezbaterile parlamentare referitoare la poziția unor personalități politice românești ce se pronunțau împotriva lui Mussolini și a lui Hitler. În același context se înscrie și panoul intitulat „România în condițiile accentuării politicii expansioniste a Germaniei hitleriste în centrul și sud-estul Europei în perioada 1938 — martie 1939”, în care se reflectă atitudinea țării noastre față de agresiunile săvîrșite de Italia fascistă și Germania hitleristă, condamnarea hotărîtă a acestora. De remarcat panourile cu imagini și documente de la marea demonstrație antifascistă și antirăzboinică de la 1 Mai 1939, montajele de materiale despre protestele poporului român împotriva politicii revizioniste a puterilor fasciste, de apărare a integrității teritoriale. Panourile ce se referă la crimele săvîrșite de horthyști în teritoriile românești ocupate în urma „Dictatului de la Viena”, materialele ce conțin referiri la instaurarea dictaturii legionaro-antonesiene cu cortegiul de atrocități ce au mers pînă la suprimarea fizică a unor personalități ca Nicolae Iorga, Virgil Madgearu, Victor Iamandi, Gheorghe Argeșeanu, Petre Andrei, precum și comuniștii Oesko Tereza și Constantin David sînt elocvente și în același timp zguduitoare.

Lupta forțelor revoluționare, patriotice în frunte cu Partidul Comunist Român împotriva dictaturii militară-fasciste și a războiului hitlerist este bine argumentată prin prezentarea unor documente valoroase ca circulara din iulie 1941, platforma din 6 septembrie 1941, rezoluția din ianuarie 1942, elaborate de C.C. al P.C.R., în care erau lansate chemări către întregul popor român în vederea organizării luptei pentru eliberarea țării de sub dominația fascistă și pentru recucerirea libertății și independenței sale. În același sens se înscriu și alte documente ca tabelul cu obiectivele Frontului Unic Național stabilite de P.C.R. în anii 1941—1944, montajul de materiale și fotografii privind greve și acțiuni de sabotaj ce au avut loc în anii 1941—1943, înființarea unor tipografii ilegale, manifeste și fluturași cu chemări și lozinci antifasciste, note ale siguranței privind împotrivirea țărânimii față de război, starea de spirit din armată etc.

Evoluția situației de pe fronturile celui de-al doilea război mondial, prezența românilor în detașamentele de partizani din Uniunea Sovietică, Franța, Iugoslavia, Cehoslovacia, China, pot fi urmărite în imagini și documente ale timpului, în hărți și schițe sugestive. Sînt expuse fotocopii după manifestul constitutiv al Uniunii Patrioților, primul număr al ziarului patriotic „România liberă” — ianuarie 1943, „Graul liber” — ziar al prizonierilor români din Uniunea Sovietică, „La Roumanie libre” — organ al Comitetului Național Român de la Paris — 1943 etc. Sînt de asemenea prezente în expoziție o serie de materiale ce reflectă poziția partidelor și cercurilor politice burgheze din România față de războiul hitlerist și subordonarea țării Germaniei hitleriste, între care memoriul adresat de P.N.Ț. și P.N.L. lui Ion Antonescu în care se lua poziție împotriva continuării războiului alături de Germania hitleristă, scrisoarea lui

Gheorghe Tătăreșcu către Mircea Cancicov privind activitatea sa în domeniul coalițării forțelor antihitleriste și altele.

Anul 1944 se caracterizează printr-o intensificare a acțiunilor pentru răsturnarea guvernului antonescian, pentru pregătirea politică și militară a insurecției. Tabele cu organizațiile P.C.R. ce acționau în vara anului 1944, crearea în întreprinderi a comitetelor de Front Unic, manifestul F.U.M. apărut la 1 mai 1944 și grupaje de articole despre închegarea F.U.M. în diferite întreprinderi, despre activitatea grupurilor de partizani și crearea formațiunilor patriotice, sint edificatorii pentru amploarea mișcării de rezistență antifascistă. De remarcat documentele privitoare la ședința conspirativă din noaptea de 13/14 iunie 1944 la care au participat reprezentanți ai Partidului Comunist, ai Palatului Regal, generali și ofițeri superiori, în care a fost adoptat planul de răsturnare a dictaturii antonesciene și de alăturare a României la coaliția antihitleristă, fiind prezentată schița cu indicarea locurilor ocupate de participanți la masa la care s-au desfășurat discuțiile, precum și lista obiectivelor din București ce urmau să fie ocupate în momentul declanșării insurecției. Alte documente se referă la constituirea Blocului Național Democrat — 20 iunie 1944, la casele conspirative în care au avut loc întâlnirile pregătitoare. Hărți, schițe, planuri, despre ofensiva sovietică de la Iași — Chișinău și a principalelor operațiuni militare din Europa, acțiuni ale forțelor de rezistență, sint în măsură să redea conjunctura internațională existentă la acea dată.

Expoziția este dominată de panotajul dedicat momentului „23 August 1944”, monumental, realizat în condiții grafice excelente, placat cu documente, arme, steaguri, imagini din timpul desfășurării luptelor insurecționale în București și Valea Prahovei, filmul luptelor și ordinele Comandamentului militar al capitalei, primele acte ale noului guvern, pagina din numărul legal al ziarului „România liberă” în care s-a publicat „Declarația C.C. al P.C.R.”, fotografiile din timpul operațiunilor militare pentru alungarea hitleriștilor din București și împrejurimi, portrete ale membrilor formațiunilor de luptă patriotice și a unor unități militare ce au participat la aceste acțiuni, ostași români escortind pe prizonierii germani, imagini de la bombardamentele hitleriste asupra Capitalei, de la manifestațiile populare după alungarea hitleriștilor, primirea ostașilor Armatei Roșii și altele. Un text de sinteză, în care se spune: „Realizând o largă unitate în jurul clasei muncitoare, a forțelor democratice, patriotice și antifasciste, întărind colaborarea cu forțele militare, P.C.R. a condus poporul la victoria revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă”, caracterizează însemnătatea actului insurecțional pentru destinele țării noastre. În continuare sint expuse documente despre ecoul internațional al evenimentelor din august 1944, participarea armatei române alături de armatele sovietice la eliberarea teritoriului național, a Ungariei, Cehoslovaciei, Austriei pînă la victoria finală împotriva hitlerismului.

Documentele și fotografiile prezentate aduc mărturii concludente despre rolul Partidului Comunist Român în mobilizarea întregii națiuni la actul istoric de la 23 August 1944, la victoria revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă, care a deschis era profundelor transformări revoluționare în România. Imagini sugestive, însoțite de texte adecvate, aduc în memoria vizitatorilor efervescența creatoare a anilor postbelici cu lupta maselor pentru transformări fundamentale în societatea românească în perioada 1944—1947 și trecerea la desfășurarea operelor de construire a socialismului în România. Sint expuse fotografiile de la diferite demonstrații populare, decrete-legi și alte acte de guvernămînt, documente despre Conferința Națională a P.C.R. din octombrie 1945, despre activitatea delegației române la Conferința de Pace, legea prin care România a devenit „Republică Populară”, Constituția R.P.R. — 1948, panouri cu imagini din vremea naționalizării și cooperativizării, texte și grafice despre dinamica producției industriale și agricole în anii 1950—1965, planurile cincinale din perioada anilor 1951—1965, creșterea nivelului de trai, dinamica veniturilor naționale, măsurile politice și organizatorice pentru întărirea regimului democrat-popular etc. Sub genericul „Partidul Comunist Român — forța conducătoare a întregii societăți”, se deschide o altă secțiune a expoziției, cu documentele Congresului al IX-lea al P.C.R. care inaugurează o nouă perioadă în istoria patriei noastre, cea mai fertilă în realizări pe toate planurile vieții economice și social-politice. Pe parcursul a șapte panouri sint concentrate documente de la Congresele IX, X și XI ale partidului, de la Conferințele Naționale ale P.C.R. din decembrie 1967, iulie 1972 și decembrie 1977, care jalonează și cuprind principiile politicii P.C.R. de dezvoltare economico-socială, politică și culturală a țării, direcțiile în care va acționa partidul pentru înfăptuirea societății socialiste multilateral dezvoltate, contribuția P.C.R., a tovarășului Nicolae Ceaușescu, secretar general al partidului, la dezvoltarea teoriei și practicii revoluției și construcției socialiste.

Spațiul cel mai larg este afectat secțiunii „România pe coordonatele edificării societății socialiste multilateral dezvoltate”, unde, prin grafice, texte și mai ales imagini fotografice sint surprinse cele mai de seamă realizări privind înfăptuirea politicii P.C.R. de industrializare a țării, de dezvoltare a unei agriculturi moderne, de înaltă productivitate, creșterea și repartizarea

investițiilor, a produsului social și a venitului național, succesele dobândite în creșterea nivelului de trai material și spiritual al întregului popor, dezvoltarea învățămîntului, a științei și culturii. Împlinirile sînt concretizate în tabele și grafice care dau o privire de ansamblu pentru fiecare domeniu de activitate întregite de imagini ale celor mai recente obiective intrate recent în exploatare.

Alte panouri oglindesc dezvoltarea democrației socialiste, întărirea capacității de apărare a patriei, rolul organizațiilor de masă și obștești în sistemul democrației socialiste, marile drepturi și libertăți de care se bucură oamenii muncii din țara noastră, politica internațională de pace, prietenie și colaborare cu toate popoarele, activitatea neobosită și contribuția deosebită a președintelui Republicii Socialiste România Nicolae Ceaușescu la făurirea unei lumi mai bune și mai drepte pe planeta noastră. Expoziția se încheie cu trei panouri referitoare la modul în care oamenii muncii întîmpină Congresul al XII-lea al partidului, perspectivele dezvoltării României în cîincinalul 1981—1985.

Acțiune muzeografică de prim rang, executată de specialiști ai Muzeului de istorie a partidului comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România și ai Muzeului de istorie al Republicii Socialiste România, expoziția este o adevărată carte în imagini a istoriei noastre contemporane, un eveniment cultural de înaltă ținută ce reliefează însemnătaea victoriei revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă pentru viitorul României socialiste.

Gelcu Maksudovici

SESIUNEA DE COMUNICĂRI

LUPTA POPORULUI ROMÂN PENTRU UNITATE ȘI SUVERANITATE, PENTRU EDIFICAREA SOCIETĂȚII SOCIALISTE MULTILATERAL DEZVOLTATE

În cadrul festivalului național „Cîntarea României”, ediția a II-a, Comitetul Județean de Cultură și Educație Socialistă Galați, Muzeul Județean de Istorie Galați și Consiliul Popular al comunei Costache Negri au organizat în zilele de 19 și 20 mai 1979 o Sesiune de comunicări cu tema: *Lupta poporului român pentru unitate și suveranitate pentru edificarea societății socialiste multilateral dezvoltate* la care au luat parte activiștii de partid, cadre didactice universitare, cercetători științifici, muzeografi etc.

Lucrările desfășurate în ziua de 19 mai în Galați la Școala Interjudețeană de partid Galați au fost deschise prin cuvîntul rostit de Ruxandra Simionică, președinte al Comitetului Județean de Cultură și Educație Socialistă Galați, în care s-a evocat importanța manifestărilor culturale „Întîlnirile de la Mînjina” aflate pînă în prezent la a VI-a ediție în cadrul acțiunilor consacrate evocării luptei poporului român pentru răsturnarea orînduieilor feudale la mijlocul secolului trecut și făuririi statului modern România. În continuare au fost prezentate următoarele comunicări: dr. Mircea Matei (Institutul de arheologie, București), *Organizarea social-politică la români în perioada premergătoare formării statelor feudale românești*; dr. Constantin Șerban (Institutul de istorie, „N. Iorga”, București), *Lupta românilor din nordul Dunării pentru menținerea independenței în anul 1205*; prof. univ. dr. Gheorghe Platon (Facultatea de istorie-filozofie, Universitatea din Iași), *Începutul revoluției române de la 1848*; prof. dr. Vasile Netea, *Participarea revoluționarilor moldoveni la revoluția din Transilvania la 1848*; lector univ. dr. Dumitru Tiutuca (Universitatea din Galați), *Constante fundamentale ale unității noastre culturale*; Mihael Dogaru, cercetător principal (Institutul de științe istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R.), *Intellectualitatea română factor activ în lupta contra pericolului fascist pentru apărarea independenței și suveranității naționale (1933—1940)*; dr. Alexandru Porțeanu (Institutul de istorie „N. Iorga”), *Caracterul național al insurecției din august 1944*.

Materialele prezentate de vorbitori avînd la bază o bogată documentare de arhivă, rezultatele săpăturilor arheologice și o literatură de specialitate recent apărută, s-au remarcat prin punctele de vedere noi asupra unor probleme de mare actualitate în istoriografia românească. Prin intermediul lor s-au putut cunoaște astfel mai bine unele probleme ale feudalismului românesc și anume condițiile interne, dar și externe, care au determinat și apoi favorizat apariția

statelor medievale românești avind anumite particularități în comparație cu cele din alte țări europene. În acest sens s-a făcut o analiză a vieții social-economice și politice din spațiul carpato-dunărean locuit de români. Totodată a fost scoasă în evidență permanența luptei pentru libertate a poporului român, pentru menținerea independenței începând din secolul al XI-lea pe de o parte, iar pe de alta atestarea documentară (în cronicile lui Flavio Biondo și Bartolomeo Platina) a prezenței românilor în nordul Dunării în 1205. În privința unor probleme de istorie modernă a României s-au expus complexitatea de probleme de care trebuie să se țină seama în înțelegerea începutului și desfășurării revoluției române din 1848, dar și a luptei comune a românilor pentru triumful revoluției burghezo-democratice de la mijlocul secolului trecut. Dealtfel numai în acest fel se pot înțelege azi elementele comune existente în programele revoluției din 1848 din toate provinciile românești și aria largă geografică cuprinsă de revoluție. Ca o completare la acest fenomen istoric caracteristic revoluției române din 1848 poate fi considerată și analiza făcută dezvoltării învățămîntului, literaturii, științei și artei din epoca modernă care justifică prezența constantelor fundamentale ale unității noastre culturale, în toate epocile istorice din istoria poporului român.

De un interes sporit au fost comunicările privind perioada premergătoare izbucnirii revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antilimprialistă de la 23 August 1944. Pe de o parte ele au marcat locul pe care l-a ocupat intelectualitatea înaintată din țara noastră în ansamblul claselor sociale care luptau pentru menținerea independenței și suveranității României amenințată de statele fasciste europene, iar pe de altă parte au subliniat existența unui front antifascist la nivelul întregii țări în momentul declanșării insurecției naționale, care dealtfel explică succesul deplin și de importanță europeană înregistrat de victoria maselor populare revoluționare conduse și îndrumate de P.C.R. în urmă cu 35 de ani în țara noastră.

În ziua de 20 mai 1979 lucrările sesiunii științifice s-au desfășurat în comuna Costache Negri, la 40 km de Galați la Căminul cultural unde a avut loc simpozionul cu tema „Mînjina leagan al luptei pentru unitate națională a poporului român”, unde au fost prezentate următoarele comunicări: dr. V. Netea, *Costache Negri, om politic și scriitor*; Alex. Porțeanu, *Costache Negri diplomat de nivel european*, prof. univ. dr. Gh. Platon, *Costache Negri la 1848 și în anul Unirii*. În continuare s-au decernat premiile pentru concursul de creație literară „Costache Negri” și s-a desfășurat Festivalul de poezie patriotică „Cinstire patriei” cu concursul poezilor din județul Galați laureați ai concursului. În după-amiaza aceleiași zile a avut loc un spectacol artistic intitulat „Flacăra trează”, susținut de grupul vocal-instrumental „Orfeu”, și un program artistic susținut de formațiile muzical-coregrafice ale căminelor culturale Costache Negri, Cudalbi, Pechea, Valea Mărului, Tudor Vladimirescu și tarafului Liceului pedagogic „Costache Negri”.

Participanții la cele două sesiuni științifice au vizitat cu acest prilej și Casa memorială „Costache Negri” aflată pe fosta moșie Mînjina, locul de reședință al familiei Negri în prima jumătate a secolului trecut unde la 21 mai 1845 s-au întîlnit revoluționarii din toate provinciile românești pentru a pune bazele programului elaborat la 12/24 mai 1848 la Brașov, în toila revoluției, care cuprinsese aproape toată Transilvania sub numele de „Prințipiile noastre pentru reformarea patriei”. Azi casa memorială cuprinde mobilier și obiecte care au aparținut lui Costache Conachi și familiei Negri, documente și cărți de epocă, o colecție de tablouri și de obiecte de artă populară specifică regiunii.

Constantin Șerban

COLOCVIUL ROMÂNNO-AMERICAN DE ISTORIE DE LA CLUJ-NAPOCA

În perioada 6-10 august 1979 la Cluj-Napoca s-au desfășurat lucrările unui colocviu româno-american de istorie consacrat temei „Progres și modernizare în sud-estul Europei”.

La colocviu au participat profesori, alte cadre didactice universitare și cercetători din domeniul istoriei, sociologiei și politologiei.

După cuvintele de salut rostite de acad. Stefan Pascu, prof. Stephen Fischer-Galați și de primarul Municipiului Cluj-Napoca, Constantin Crișan, au fost prezentate în cadrul a șase ședințe următoarele comunicări: *Formarea națiunilor moderne în sud-estul Europei — expresie a modernizării* (Ștefan Pascu); *Organizare și progres în societatea americană și sud-est europeană* (Pompiliu Teodor); *Rolul intelectualității în procesul de modernizare* (William Brazill,

Wayne State University, Michigan); *Mișcarea de idei și modernizarea în societatea românească din sec. XIX* (Camil Mureșan); *Perspectivă românești asupra dezvoltării naționale a României — sec. XIX — începutul sec. XX* (Paul Michelson, Huntington College); *Acțiunea afirmativă în Statele Unite și Europa răsăriteană* (Stephen Fischer-Galați, University of Colorado); *Modernizarea și dezvoltarea social-culturală în sud-estul Europei* (Henri H. Stahl); *Modernizare și schimbare socială* (Daniel Chirot, University of Washington at Seattle); *Modernizare: Europa nord-vestică și sud-estică* (Richard V. Burks, Wayne State University, Michigan); *Națiune și naționalității colocuțiar în România contemporană* (Iosif Kovacs); *Există o problemă țigănească în România?* (Samuel Beck, S.U.A., Nicolae Gheorghe, România); *Caracterul multinațional al S.U.A.* (Gerald Bobango, S.U.A.); *Sașii din Transilvania și problema modernizării României* (Raymond T. McNally, Boston College); *Perspective americane asupra integrării naționale în Europa de est* (Istvan Deak, Columbia University, New York); *Modernizare și schimbare socială în România* (Trond Gilberg, Pennsylvania State University); *Evoluția spre războiul total* (Bela Kiraly, Brooklyn College, New York); *Progresul social în Europa de sud-est și influența războiului asupra acestuia* (general-maior Ilie Ceaușescu); *Războiul ca fenomen al istoriei* (col. Al. Gh. Savu); *Consecințele primului și ale celui de-al doilea război mondial asupra României* (general-maior Constantin Olteanu, col. Constantin Căzănișteanu); *Război și transformări sociale în România* (Radu Florescu, Boston College); *Insurecția din august 1944 și însemnătatea alăturării României la coaliția antihitleristă* (Ioan Chiper).

La dezbateri au participat Cornelia Bodea, James Patterson (Eastern Oregon State College), Liviu Maior, Cornel Lungu, Mary Ellen Fischer (Skidmore College, New York), Vasile Vesa, Gerald Bobango (în calitate de comentatori), membrii celor două delegații care au prezentat comunicările mai sus menționate și alți vorbitori (George Bárány — University of Denver, Colorado; Earl A. Pope, Lafayette College, Easton, Pennsylvania).

Dezbaterile intense, desfășurate într-o atmosferă de ținută științifică și apropiere colegială, cu respect pentru opinii și argumentare susținută a punctelor de vedere exprimate au prilejuit clarificări și un foarte fructuos și util schimb de vederi contribuind substanțial la reușita acestor manifestări științifice, conturând o serie de concluzii comune sau împărtășite de evasianimitatea participanților.

Printre problemele care au reținut mai insistent atenția participanților la colocviu s-au aflat elementele generatoare și de influențare ale progresului și modernizării, raportul dintre progres, modernizare și evoluția socio-politică a societății. În acest cadru au fost angajate și dezbaterile privind apariția și dezvoltarea națiunii moderne (împrejurări istorice, elemente definitorii, paralelisme și specificități) în sud-estul european — avindu-se în vedere în primul rând națiunea română — și în S.U.A. Au fost analizate și dezbătute, de asemenea, problemele referitoare la război ca fenomen istoric, la definirea războiului just și nejust și la consecințele războiului asupra progresului și modernizării.

Colocviul s-a caracterizat, între altele, prin locul major acordat în cadrul comunicărilor și dezbaterilor cercetărilor comparative atât în ceea ce privește dezvoltarea popoarelor românești și americane, cât și în abordarea aspectelor definitorii ale progresului și modernizării și ale implicațiilor acestora în context mai larg european și chiar mondial.

Colocviul româno-american de istorie de la Cluj-Napoca a relevat adâncirea cunoașterii reciproce a problemelor istoriei și dezvoltării contemporane a celor două popoare, înscriindu-se ca un moment important al relațiilor, tradiționale, între istoricii din România și S.U.A.

Ioan Chiper

SĂPTĂMÎNA INTERNAȚIONALĂ A ARHIVELOR

Consiliul Internațional al Arhivelor, organism creat sub egida U.N.E.S.C.O. în scopul unirii eforturilor în vederea păstrării, conservării și valorificării patrimoniului umanității în materie de arhive, a inițiat organizarea, în acest an, pe plan mondial, a unei *Săptămîni internaționale a arhivelor*.

Desfășurându-se, în diverse țări, între 15 octombrie — 15 decembrie 1979, Săptămîna internațională a arhivelor va prilejui ample manifestări menite să aducă în atenția opiniei publice mondiale problemele actuale ale științei și practicii arhivistice cu multiplele și profundele lor aspecte, evidențiind rolul și importanța arhivelor în viața națiunilor, folosirea tezaurului arhivistic, parte integrantă a patrimoniului cultural mondial, în educarea și instrucția maselor, la întărirea legăturilor de prietenie dintre popoare.

Programele naționale, alcătuite pe baza recomandărilor făcute de Consiliul Internațional al Arhivelor, înscriu interesante acțiuni cum sînt : organizarea de sesiuni științifice la nivel național abordînd o tematică care să releve rolul arhivelor în dezvoltarea civilizației, susținerea de simpozioane în școli și instituții, instituirea unor medalii, insigne și timbre dedicate acestui eveniment, organizarea de expoziții documentare, emisiuni la posturile de radio și televiziune, gale de filme tratînd importanța tezaurului documentar pentru istoria unui popor, publicarea de articole în presă și reviste de specialitate etc.

Unele manifestări vor contribui la lărgirea colaborării internaționale. Astfel la Paris, cu această ocazie, va avea loc un colocviu internațional pe tema *Arhivele în slujba comunității internaționale*. În Anglia, Franța și țări din Africa se vor organiza expoziții internaționale cuprinzînd reproduceri de pe documente, mulate sigilare, fotocopii, publicații de specialitate. Neîndoielnic aceste manifestări, pe lângă faptul că vor scoate în evidență progresul înregistrat de știința arhivistică în etapa contemporană, vor permite cunoașterea valorilor spirituale ce caracterizează fiecare națiune, vor reliefa aportul fiecărui popor la progresul social.

Arhivele Statului din România, instituție care se află în pragul aniversării unui secol și jumătate de existență, va organiza, de asemenea, în Săptămîna internațională a arhivelor, ce se va desfășura în țara noastră între 25 noiembrie — 1 decembrie 1979, interesante acțiuni.

Amplele manifestări cultural-științifice vor fi concretizate în forme variate cum sînt : sesiunea științifică națională, simpozioane și conferințe în școli, instituții și întreprinderi, mese rotunde, vizite, expoziții documentare, emisiuni la radio și televiziune, publicarea de articole în presă.

Desfășurîndu-se sub genericul celor *2050 de ani de la constituirea primului stat dac centralizat și independent* aceste manifestări își propun să realizeze un dialog viu și convingător asupra importanței documentelor și a rolului instituției care le conservă.

Se va scoate în evidență valoarea tezaurului arhivistic ca expresie a conștiinței națiunii și izvor de simțămînte patriotice. Odată cu popularizarea celor mai reprezentative piese arhivistice — nestemate ale spiritualității românești — se vor întreprinde în rîndul tinerilor, acțiuni atractive menite a scoate în evidență mesajul patriotic al generațiilor trecute transmis de izvoarele documentare.

Se vor reliefa, totodată, tradițiile progresiste ale arhivisticii românești, activitatea susținută desfășurată de Arhivele Statului, instituție ce s-a dovedit a fi, cum spunea atît de plastic Gheorghe Asachi „sanctuarul drepturilor compatrioților”. Un loc aparte, în cadrul acestor manifestări, îl va ocupa popularizarea noilor achiziții și a persoanelor fizice care, prin donații de documente, contribuie la îmbogățirea fondului arhivistic național, fac posibilă includerea în circuitul științific a noi izvoare istorice ilustrînd permanența și lupta românilor pentru unitate și independență.

Săptămîna internațională a arhivelor își propune, în acest mod, să trezească interesul general față de documente, să atragă opinia publică în vederea ocrotirii izvoarelor scrise, astfel încît valorile create de-a lungul veacurilor de poporul român, transmise din generație în generație, să ateste lumii contribuția sa la progres și civilizație.

Marla Dogaru

CRONICA

În ziua de 29 iunie 1979 a avut loc la Ploiești, în organizarea Filialei Arhivelor Statului Prahova și a Casei de cultură a sindicatelor Ploiești, sesiunea științifică de comunicări și referate „Contribuția prahovenilor la lupta pentru unitate, independență și suveranitate a poporului român, la făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism” consacrată aniversării a 35 de ani de la insurecția națională armată antifascistă și anti-imperialistă de la 23 August 1944 și a 2050 de ani de la constituirea primului stat dac centralizat și independent de sub conducerea lui Burebista.

După cuvîntul de deschidere rostit de prof. dr. Gh. Marinică șeful secției de propagandă a Comitetului județean Prahova al P.C.R., au prezentat comunicări Radu Dinu, metodist la Casa de cultură Sinaia, despre *Începuturile așezărilor medievale pe Valea Prahovei — Sinaia*; prof. dr. Mihail Rachieru, directorul Filialei Arhivelor Statului jud. Prahova, *Urmări ale relațiilor economice dintre țările române în perioada de trecere de la feudalism la capitalism, pentru județele Prahova și Saac*; Ana Iordache și Maria Dulgheru, muzeografi, *Circulația cărților vechi*

românești pe văile Prahovei și Teleajenului; prof. Filofteia Marinică, *Pagini inedite despre amploarea răscoalei fărânești din 1888, în comuna Albești-Paleologu*; Octavian Onea, muzeograf principal, *Fruntași ai mișcării muncitorești din Cîmpina din primele decenii ale sec. al XX-lea*; Ion Jercan, muzeograf principal, *Lupta prahovenilor împotriva ocupației străine din anii 1916—1918*; Maria Dulgheru, muzeograf, *Însemnări manuscrise privind proveniența unor cărți românești din județul Prahova cu referiri la unitatea neamului*; Doina și Petre Țurlea, *Consecințele primului război mondial asupra învățămîntului prahovean*; Maria Valda, bibliotecar principal, *Aspecte ale literaturii prahovene privind independența oglindite în diferite reviste culturale*; Gh. Maxim, directorul bibliotecii „N. Iorga” Ploiești, *Bibliografia Prahovei — instrument important în cercetarea istoriei locale*; Ion Dumitrică, judecător, *Originalitatea și romanitatea dreptului roman — izvor al conștiinței de neam*; Constantin Dobrescu, arhivist, *Aspecte ale solidarității maselor populare din jud. Prahova cu lupta popoarelor amenințate de pericolul fascist*; prof. Gh. Bocioacă, *Aspecte ale aplicării reformei agrare din 1921 în zona de munte a jud. Prahova*; Iulia și Eugen Stănescu, muzeografi principali, *P.C.R. în fruntea luptei maselor muncitoare din jud. Prahova împotriva dictaturii militar-fasciste și a războiului antisovietic pentru apărarea libertăților democratice și a independenței naționale*; Elisabeta Negulescu și Ecaterina Hanganu, arhiviști, *Contribuția maselor populare sub conducerea P.C.R. la însfășuirea actului istoric de la 23 August 1944*; prof. Marian Stoica, *Operațiile insurecționale antifasciste din august 1944 în zona jud. Prahova*; Nicolae Daniela, elevă la școala generală nr. 20 Ploiești, *Contribuții ale tineretului prahovean la insurecția armată antifascistă și antiimperialistă*; conf. dr. Ion St. Baicu, *Din activitatea grupului de partizani Carpați din Valea Prahovei, în preajma insurecției din august 1944*; Florica Dumitrică, arhivist principal, *Momente din lupta prahovenilor pentru refacerea economică a județului în perioada 1944—1945*; Petre Țurlea, asistent universitar, *Contribuții la cunoașterea procesului de democratizare din județul Prahova după 23 august 1944*; Mircea Todirascu, inspector la Comitetul de cultură și educație socialistă jud. Prahova, *Activitatea Comitetului județean Prahova al P.C.R. de pregătire și desfășurare a naționalizării principalelor mijloace de producție din 11 iunie 1948 în jud. Prahova*; Gh. Spineanu, directorul Cabinetului județean pentru activitatea ideologică și politică-educativă Prahova, *Realizări ale prahovenilor și perspective ale muncii lor în opera de construire a societății socialiste multilateral dezvoltate*.

★

În ziua de 30 iunie 1979 în fața comisiei de doctorat a Facultății de istorie filozofie a Universității din București a avut loc susținerea publică a tezei de doctorat, *Procesul fărârit Frontului Popular Antifascist în România și oglindirea lui în presa centrală burgheză și democratică din anii 1935—1937*, elaborată de Vasile M. Budrigă.

Lucrarea cuprinde următoarele capitole: Cap. I. „Partidul Comunist Român în fruntea luptei împotriva pericolului fascist. Folosirea de P.C.R. a presei centrale burghezo-democratice în lupta antifascistă”; Cap. II. „Ascensiunea mișcării antifasciste din România (iunie 1935 — decembrie 1937)”; Cap. III. „Procese intente de unor militanți comunisti și altor antifasciști din România în anii 1935—1937”; Cap. IV. „Combaterea demagogiei șovine și rasiale. Susținerea acțiunilor pentru frăția și egalitatea în drepturi a naționalităților conlocuitoare cu poporul român”; Cap. V. „Combaterea revizionismului și revanșismului promovat de puterile fasciste și aliații lor. Poziția și acțiunile pentru apărarea independenței naționale și a integrității teritoriale a României (1935—1937)”. În afara acestor capitole, lucrarea mai cuprinde; „Introducere”; „Încheiere”; „Bibliografie selectivă”.

Comisia de doctorat a fost alcătuită din conf. univ. dr. Matei Vlad, prodecan al Facultății de istorie-filozofie, președinte; prof. univ. dr. doc. Ladislau Banyai, conducător științific; prof. univ. dr. Aron Petric, conf. univ. dr. Iulian Cîrlină, conf. univ. dr. Gheorghe I. Ionță, membri.

În unanimitate, comisia a acordat lui Vasile M. Budrigă titlul științific de doctor în istorie.

★

În ziua de 6 iulie 1979, în fața comisiei de doctorat a Facultății de istorie-filozofie a Universității din București a avut loc susținerea publică a tezei de doctorat, *Contribuții la cunoașterea relațiilor comerciale dintre Țara Românească și sud-estul Transilvaniei între anii 1714—1848 pe căile Prahovei și Teleajenului*, elaborată de Mihail Rachieru.

Lucrarea cuprinde capitolele: Cap. I. „Privire generală asupra economiei Țării Românești în perioada de trecere de la feudalism la capitalism”; Cap. II. „Rolul transilvănenilor stabiliți în județele Saac și Prahova la menținerea relațiilor economice dintre Țara Românească și Transilvania”; Cap. III. „Relațiile comerciale dintre Țara Românească și sud-estul Transilvaniei pe

valea Telcajenului și valea Prahovei". În afara acestor capitole, lucrarea mai cuprinde: „Introducere”, „Concluzii”, „Bibliografie”, anexe cu documente inedite, hărți, genealogii.

Comisia de doctorat a fost alcătuită din conf. univ. dr. Matei Vlad, prodecan al Facultății de istorie-filozofie, președinte; prof. univ. dr. Ion Ionașcu, conducător științific, prof. univ. dr. Constantin Velichi, prof. univ. dr. Constantin Corbu, conf. univ. dr. Ion Todirașcu, membri.

În unanimitate, comisia a acordat lui *Mihai Rachieru* titlul științific de *doctor în istorie*.

În ziua de 10 iulie 1979 în fața comisiei de doctorat a Facultății de istorie-filozofie a Universității din București a avut loc susținerea publică a tezei de doctorat, *Formarea statului național român 1859. Un proces istoric*, elaborată de *Suzuki Manabu* (Japonia).

Lucrarea cuprinde următoarele capitole: Cap. I. „Apariția și dezvoltarea relațiilor capitaliste în Principatele Române, 1746–1864, condiție materială a formării statului român”; Cap. II. „Formarea și dezvoltarea ideologiei naționale dacoromânismul”; Cap. III. „Piedicile externe în formarea statului național român: suzeranitatea otomană și protectoratul țarist asupra principatelor”; Cap. IV. „Slăbirea suzeranității otomane și hălăturarea protectoratului țarist condiție externă a formării României”; Cap. V. „Mișcarea democratică revoluționară condiție internă a înfăptuirii statului național român”; Cap. VI. „Înfăptuirea Unirii”; Cap. VII. „Primele reforme 1859–1862”; Cap. VIII. „Marile reforme 1863–1865”. În afara acestor capitole lucrarea mai cuprinde „Introducere”, „Încheiere”, „Listă bibliografică”, „Index”.

Comisia de doctorat a fost alcătuită din prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu, decanul Facultății de istorie-filozofie a Universității din București, președinte; prof. univ. Vasile Maciu, conducător științific; prof. univ. dr. Constantin Corbu, dr. Georgeta Penelea, dr. Apostol Stan, membri.

În unanimitate, comisia a acordat lui *Suzuki Manabu* titlul științific de *doctor în istorie*.

CONSTANTIN CORBU, *Răscoala țărănilor de la 1888*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1978, 234 p.

Atestată documentar, de-a lungul secolelor, ca principala forță patriotică în lupta pentru apărarea gliei strămoșești, pentru păstrarea ființei neamului, pentru libertate și dreptate socială, țărănimea și-a afirmat cu deosebită putere aceste virtuți și în epoca modernă, când în fața poporului nostru s-a pus sarcina istorică a făuririi statului național român, unitar și independent. În toate momentele cruciale ale luptei pentru realizarea acestui măreț ideal național — 1859, 1877, 1918 —, țărănimea a purtat pe umerii ei principalele poveri. De pildă, în primăvara anului 1877, zeci de mii de țărani, animați de dorul de libertate și o viață mai bună, la chemarea țării, au părăsit coarneaule plugului și au mers pe câmpul de luptă dînd dovadă, în marile bătălii de la Grivița, Plevna, Rahova și Smîrdan, de un eroism care i-a uimit pe toți martorii oculari. Alte zeci de mii de consăteni de-ai lor — rămași acasă — au contribuit la reușita campaniei militare prin subscripții pentru cumpărare de arme, prin donații de vite, alimente și îmbrăcăminte și, totodată, prin numeroase transporturi de muniții și provizii necesare frontului. Dacă, pe lângă aceste masive contribuții, avem în vedere că 96% dintre ostașii ce au căzut eroic pe câmpul de bătaie erau de la sate, putem conchide că țărănimea a dus greul războiului pentru cucerirea independenței naționale.

Împietind idealurile naționale cu cele sociale, țărănii au legat de cucerirea neatrănării statale și speranța unei împroprietăririi a tuturor sătenilor fără pămînt suficient de hrană, iar unele promisiuni făcute de diferiți oameni politici, ori chiar de comandanți militari pe câmpul de luptă, le-au alimentat continuu această speranță. Astfel, lupta țărănimii pentru independență se contopea cu lupta pentru pămînt constituind — după cum se știe — izvorul unor minunate pagini de vitejie înscrise în războiul din 1877.

Este adevărat că după război un grup de deputați au cerut guvernului să dea loturi de cinci pogoane la toți oștenii întorși din campanie care nu aveau pămînt, că în anii 1878—

1879 au fost împroprietăriți ca „insurăței” 48 342 săteni; că în 1881 s-a înființat creditul agricol, iar în 1882 s-a ameliorat legea tocnelor agricole — excluzîndu-se clauzele penale și cele de solidaritate din contracte, cît și executarea țărănilor la muncă prin forța dorobanților —; că s-au vîndut unor săteni, în anii următori, loturi mici pe moșiile statului; dar acestea, fiind simple paliative, n-au putut suplini lipsa acută de pămînt de care sufereau o bună parte din locuitorii satelor și, implicit, n-au putut rezolva problema agrară.

Împietirea formelor noi cu cele vechi de exploatare, în condițiile menținerii marii proprietăți moșierești, au adîncit contradicțiile din lumea satelor agravînd situația țărănimii în deceniul ce a urmat războiului de independență. Nerezolvarea democratică a problemei agrare și menținerea resturilor de relații feudale la sate au cauzat o serie de nemulțumiri și frămîntări sociale, deoarece țărănimea, supusă unei exploatare tot mai accentuate din partea moșierimii și a burgheziei, nu putea rămîne indiferentă. Lupta țărănimii a îmbrăcat forme multiple și variate, începînd cu mișcarea petiționară pentru pămînt, cu reclamațiile numeroase împotriva nedreptăților de la sate, continuînd cu răscoalele locale în care truditarii ogoarelor se răfuiau cu asupritorii direcți și culminînd cu răscoala din primăvara anului 1888, cînd țărănii, vîzînd că nu mai au ce aștepta de la guvernanți, s-au ridicat în masă să-și facă singuri dreptate. Toate acestea își găsesc o tratare adecvată în lucrarea lui Constantin Corbu intitulată *Răscoala țărănilor de la 1888*, recent apărută în Editura științifică și enciclopedică.

Abordînd situația sătenilor pe o perioadă mai îndelungată și considerînd problema agrar-țărănească drept o problemă economică, socială și politică centrală a țării în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, lucrarea reprezintă o noutate prin modul analitic de tratare a răscoalei din 1888 și prin folosirea unui bogat material de arhivă. Ca și în lucrările precedente, autorul analizează istoria

țărănimii, pozițiile și rolul acestei clase revoluționare în dezvoltarea generală a societății românești, a statului național modern. Pe coordonatele fundamentale ale vieții interne a statului român, în prezenta monografie se evidențiază specificul vieții țărănimii, interesele ei economice și politice și, mai ales, formele de luptă folosite pentru apărarea și impunerea unor drepturi ale sale, atât la 1888, cât și în anii anteriori.

Concretizând lucrurile, trebuie să arătăm că monografia are o introducere (căreia autorul îi zice „cuvînt înainte”), patru capitole, o încheiere și un Index de persoane și locuri. Capitolul I, intitulat „Problema agrar-țărănească — problemă economică-socială și politică de bază a societății românești în a doua jumătate a secolului al XIX-lea” (p. 11—38), se ocupă de evoluția chestiunii agrare și a efervescenței de idei pe această temă de la începuturile epocii moderne pînă la 1888. În capitolul al II-lea se analizează „cauzele economice ale declanșării răscoalei din 1888” (p. 39—98), iar în capitolul al III-lea „condițiile politice în care s-a declanșat răscoala” (p. 99—145). Ultimul capitol, intitulat *Răscoala de la 1888 — ridicare de clasă, expresie a ascuțirii și generalizării conflictului social la sate* (p. 146—215), descrie acțiunile propriuzise ale țăranilor răsculați.

Utilizînd critic principală bibliografie cunoscută — inclusiv presa centrală și locală a timpului — și numeroase surse documentare inedite, C. Corbu rezolvă în mod corespunzător majoritatea problemelor abordate în fiecare capitol, ajungînd la concluzii interesante. Asupra unor aspecte mai puțin izbutite, cit și a unor formulări discutabile, vom reveni.

Autorul subliniază de la început că „răscoala de la 1888 a fost o puternică reacție împotriva opresiunii sociale și politice, în care țărănimia a vădit o sensibilă acuitate revoluționară, o anume conștiință socială și politică. O demonstrează... faptul că nu peste tot și nu în primul rînd țărănimia a cerut pămînt la 1888; ea a cerut însă, cu o mare fermitate, înlăturarea tuturor cauzelor care conduceau la agravarea situației sale, fie că era vorba de lipsa de pămînt, de învoielile agricole oneroase, de regimul economic spoliator, fie de factorii politici care se exercitau defavorabil asupra satului (p. 9—10).

Analizînd cauzele mișcării, C. Corbu arată că abuzurile în aplicarea reformei agrare, ca și regimul spoliei economice a multor țărani „constituiau trăsătura caracteristică a opresiunii sociale la sate și în același timp cauzele de bază ale izbucnirii răscoalei de la 1888. Căci nu numai lipsa de pămînt a determinat ridicarea țărănimii, ci, într-o însemnată măsură, și faptul că ea se vedea mereu înșelată

și frustrată, ceea ce mărea permanent tensiunea socială la sate” (p. 45—46). Seceta din anul 1887 — arată autorul — distrugînd cerealele, pășunile și fînețele „a însemnat o mare catastrofă” pentru țăranii nevoiași constituind o altă cauză a răscoalei (p. 94—96). Cu aproape două decenii în urmă, subliniam și noi că această secetă a cumplită, accentuînd suferințele țărănimii, a accelerat declanșarea mișcării din 1888. De altfel și în privința ordinii izbucnirii răscoalei în diferite județe din preajma capitalei, a propagării și intensității mișcării, autorul, prin cercetări proprii, ajunge la concluzii asemănătoare cu ale noastre.

Referindu-se la desfășurarea propriu-zisă a răscoalei, C. Corbu arată, pe bună dreptate, că mișcarea deși a fost „spontană ca acțiune, căci nu-și avea o forță organizatoare și conducătoare”, vădește o „pregătire generală de luptă a țărănimii” atât prin condițiile economice sociale, cât și prin „starea de spirit a satelor, care, prin acumulări largi și continue, se caracterizau printr-un puternic spirit revoluționar” (p. 146—147). De asemenea, el subliniază că „răsculații nu numai că s-au răfuit cu moșierii, arendașii, circiumarii, precum și cu autoritățile de stat, ci au atacat cu violență locuințele acestora”, au dat foc la unele conace, au distrus registrele în care erau înscrise obligațiile de muncă ce le erau impuse și „au intrat cu forța pe pămînturile exploataților lor” (p. 171). Acțiunile de luptă ale țăranilor s-au desfășurat, așadar, împotriva tuturor împilatorilor dintr-o localitate sau alta. Numărul mare de țărani antrenăți în această luptă violentă a imprimat răscoalei „un puternic caracter de clasă”. Răsculații i-au urmărit pe moșieri, arendași, vechii și administratori de moșie, primari, notari, consilieri și alți funcționari locali. Pe cei ce n-apucaseră să fugă i-au prins și molestat, iar în unele locuri „exploatații au fost ucși” (p. 178).

Aproape peste tot în țară, fie în județele din jurul capitalei, fie în cele din Moldova, în satele răscolite, țăranii au dovedit — după cum se reliefează și în lucrare — „un deosebit spirit de solidaritate” în fața organelor de anchetă. Pentru a-i disculpa pe cei arestați, ei declarau că „răscoala a făcut-o toți”, că „tot satul” a acționat, că „tot satul” le era căpetenie și nu vreun om oarecare. De multe ori cete mari de țărani au ieșit în fața trupelor cerînd „să se elibereze frații lor arestați” (p. 206). La Vaslui, locuitorii din două sate au mers, în corpore, la reședința județului să garanteze pentru cei arestați, iar în unele localități din Botoșani, Ialomița, Prahova și Ilfov țăranii au încercat să-i elibereze cu forța pe consătenii lor.

În încheierea lucrării, autorul subliniază că țaranii au acționat la 1888 nu pentru a-și adăuga fiecare o bucată mai mică sau mai mare de pământ, ci pentru o dreaptă împărțire a domeniilor funciare „procedând în cursul răscoalei la adevărate reforme agrare larg democratice”. Totodată, țărănimea a luptat atît pentru desființarea proprietății moșierești, cît și „pentru drepturi și libertăți politice”. Răscoala de la 1888 a atras astfel atenția asupra unor mari probleme nerezolvate care grevau asupra regimului economic-social din România și în primul rînd asupra necesității și acuității rezolvării democratice a problemei agrar-țărănești (p. 217--219).

Tot în partea finală a monografiei se evidențiază semnificația, ecoul internațional și, totodată, influența răscoalei asupra țărănilor din provinciile românești subjugate de Austro-Ungaria. „Forța de înfrîngere imediată a răscoalei din 1888 — scrie C. Corbu — s-a vădit în efervescența pe care a produs-o în teritoriile românești aflate sub stăpînire străină, unde, datorită asupririi regimului de opresiune națională și socială, nu existau condiții pentru o ridicare de masă a țărănimii. Această efervescență indică, însă, adeviziunea maselor țărănești din provinciile românești cotoprite, la aceleași idealuri sociale și politice ale răscoalei, care, astfel, exprimă marile deziderate ale truzitorilor ogoarelor de pe întreaga cuprindere a țării” (p. 209). Satele de peste Carpați au fost ținute la curent, în special de presa românească, cu desfășurarea răscoalei, cu cauzele, obiectivele și semnificația ei. Grozii și baronii maghiari erau îngrijorați de extinderea răscoalei mai ales că soarta țărănilor români de peste munți — după cum remarcă o gazetă a vremii — era aceeași cu a celor de dincoace. Totodată guvernul austro-ungar a făcut concentrări de trupe la hotarele României pentru a preîntîmpina o eventuală extindere a răscoalei în provinciile de peste Carpați. Dealtfel, în țara Birsei se prodususeră, în primăvara anului 1888, și unele răscoale locale, țărăni împotriva aplicării legii de comasare a pămînturilor care-i favoriza pe moșieri.

Monografia — după cum afirmă chiar autorul — este însă structurată „într-o manieră diferită de ceea ce este îndeobște vizibil cînd se abordează o atare temă” (p. 8). În virtutea acestei maniere originale, autorul consideră că răscoala a fost pregătită de o lungă perioadă „plină de mari momente ale luptei naționale și sociale a poporului nostru, care stau la baza procesului făuririi României moderne”. Antecedentele mișcării sînt căutate —

forțîndu-se oarecum nota — plină la răscoala lui Horea, Cloșca și Crișan, iar factorii politici sînt puși în mod exagerat pe același plan cu cei economici în determinarea ridicării țărănimii la luptă în anul 1888. Spre a evita o tratare descriptivă, autorul se ocupă în trei capitole de antecedentele, cauzele și condițiile în care s-a declanșat răscoala și numai într-un singur capitol analizează răscoala propriu-zisă. Nempărțînd această manieră structurală, credem că desfășurării răscoalei trebuia să i se acorde un spațiu cel puțin dublu, și numai după aceea să se formuleze considerațiile teoretice caracterizatoare asupra diferitelor acțiuni și forme de luptă ale țărănimii.

În privința răscoalei țărănilor de la 1888 se ridică și o altă problemă importantă pe care autorul a abordat-o, cu mult curaj, dar n-a elucidat-o complet, iar pe alocuri a explicat-o neconvîngător sau a exagerat lucrurile. Este vorba despre legătura dintre mișcarea socialistă și lumea satelor, de înfrîngerea socialiștilor asupra răscoalei țărănimii din primăvara anului 1888. C. Corbu arată, pe bună dreptate, că socialiștii, în afara preconizării marilor soluții de perspectivă ale chestiunii agrare, au militat „și pentru dezideratele de atunci ale țărănimii, au deznăvuit starea ei materială, au incriminat pe spoliatorii acesteia” și au cerut reforme menite să ușureze viața muncitorilor de pămînt. „Ei s-au apropiat cu căldură de țărănime, i-au înțeles păsurile, s-au ridicat pentru stăvilirea împilării satelor”, folosind în acest sens variate forme de acțiune și în primul rînd presa socialistă prin care înfierau abuzurile săvîrșite la sate (p. 133). Socialiștii au desfășurat o amplă activitate propagandistică în unele sate, au luminat pe țărani asupra drepturilor lor, le-au susținut eforturile de organizare pe plan politic. Este meritul istoric al socialiștilor români — subliniază autorul — că au sesizat potențialul revoluționar al țărănimii — populație preponderantă numerică într-o țară cu specific agrar —, că s-au apropiat de sat, au militat pentru alianța muncitorească țărănească împotriva rînduieilor sociale și politice nedrepte, „că au acționat pentru clarificarea politică a țărănimii în lumina idealurilor revoluționare” (p. 220). Dealtfel, răscoala din 1888 avea să aibă și un ecou în sinul mișcării muncitorești internaționale, iar socialiștii români vor aborda — într-un amplu raport — problema agrară, la Congresul Internaționalei a II-a, convocat, în august 1891, la Bruxelles.

Cu toate acestea, nu putem subscrie la unele păreri ale lui C. Corbu despre contribuția directă a socialiștilor la răscoala din

1888, (vezi p. 107, 153, 156 și 220), păreri infirmate de altfel și de documente ale mișcării muncitorești din acei ani.

Este adevărat că la București, Ploiești, Mizil, Galați și în alte locuri muncitorii și-au manifestat solidaritatea cu țărănimea răsculată, că întreaga presă socialistă a arătat adevăratele cauze ale răscoalei și a protestat vehement împotriva măsurilor represive luate de guvernanta pentru înăbușirea în sînge a mișcării, iar gazeta socialistă „Dezrobirea”, publicînd, la 9 aprilie 1888, manifestul Cercului muncitorilor din București, cerea lucrătorilor din toate breslele să-și ridice glasul pentru apărarea țăranilor răsculați. Puterea de înfrîngere a socialiștilor asupra evenimentelor din primăvara lui 1888 a fost însă limitată datorită inexistenței unui centru coordonator al acțiunilor clasei muncitoare și pozițiilor diferite adoptate de cercurile muncitorești din București și Iași în privința răscoalei țărănești¹. Cercul din București — avînd în rînde pe C. Olcescu, Anton Bacalbașa, Al. Ionescu ș.a. —, fără a îndemna pe sătenii la luptă violentă, manifesta totuși o atitudine de adîncă înțelegere pentru suferințele țărănimii, mergînd pînă la justificarea răscoalei²; iar cel din Iași — condus de V. Gh. Morțun și I. Nădejde — sfătuia pe țărani să nu se răscoale, ci să ceară satisfacerea revendicărilor pe cale legală. Socialiștii ieșeni îndemneau pe țărani să se organizeze, să-și aleagă primari și consilieri comunali de încredere, să ceară pămînt pe baza legilor existente, fără să recurgă la violență. „Nu vă răsculați, stați liniștiți — se spunea în manifestul către

țărani al Cercului muncitorilor din Iași —; dar cereți cu tărie drepturile voastre, cereți deocamdată să vi se dea pămînt după legea de la 27 februarie 1887... În țara noastră numai dușmanii norodului vă pot împinge la răscoală, numai ei pot triuna oameni fără arme împotriva soldaților înarmați cu puști și tunuri repezi”³. Bineînțeles că au fost și unii socialiști care nu s-au conformat întocmai recomandărilor cercului ieșean, nefiind de acord cu tactica legalistă.

Și alte mărturii ale vremii demonstrează că socialiștii n-au fost de acord cu soluția răscoalei și ca atare au căutat chiar să împiedice extinderea ei în Moldova⁴. De altfel, în raportul prezentat de delegația socialiștilor români la Congresul de la Bruxelles al Internaționalei a II-a se reliefează că „socialiștii, departe de a participa sau de a încuraja această mișcare, făcură tot ce putură” pentru a împiedica extinderea ei⁵. Indiferent dacă aprobăm sau criticăm atitudinea conducătorilor socialiști de atunci față de răscoala țăranilor, faptele rămîn aceleași — consemnate în documentele vremii — și ele nu pot fi ignorate.

Considerăm apoi că autorul, la sfîrșitul lucrării, ar fi trebuit să dea și un rezumat într-o limbă de circulație internațională, de asemenea o erată pentru a consemna greșelile de tipar strecurate în text, inclusiv în redarea unor nume proprii (vezi p. 14, 15, 53, 120, 123, 163, 166, 170, 175, 190, 208, 209, 211).

Din analiza de ansamblu a lucrării, rezultă că autorul, cunoscînd bine perioada cercetată și în profunzime subiectul abordat, aduce o contribuție valoroasă, atît sub raport informativ, cît și interpretativ, la reconstituirea problemei agrare și a luptei țărănimii pentru pămînt și o viață mai bună, în deceniul ce a urmat războiului de independență. Totodată, această monografie, consacrată răscoalei din 1888, se înscrie pe linia unor vechi și susținute preocupări ale autorului. Ea prezintă interes pentru istoria României, întrucît este menită să umple un gol în literatura mai nouă de strictă specialitate.

În concluzie, trecînd peste punctele de vedere ce ne deosebesc de autor (în privința structurii lucrării și a atitudinii socialiștilor față de răscoală), considerăm cartea lui C. Corbu drept o realizare meritorie a istoriografiei noastre actuale.

N. Adăniloae

¹ Vezi, în acest sens, D. Hurezeanu, *Cu privire la poziția mișcării socialiste față de răscoala țăranilor din anul 1888*, în „Studii”, XV, nr. 3/1962, p. 366 și urm.

² „Muncitorii de la țară, sătul de jaf și împlîire — scria la 2 aprilie gazeta bucureșteană „Dezrobirea” — se răscoală împotriva proprietarilor, arendașilor, primarilor și notarilor, cu alte cuvinte împotriva celor care nu-i lasă să trăiască... Țăranii se răscoală de săracie, se răscoală pentru că n-au ce să mănînce, pentru că mor de foame cu toată munca lor care se duce în punga proprietarului și arendașului... Pricina răscoalei, se vede cît de colo: țăranii n-au pămînt”. Peste o săptămînă, aceeași gazetă, într-un articol, intitulat *Nu gloanțe, ci plîne*, protestînd împotriva cruzimii guvernului, cerea să se dea țăranilor porumb, nutreț pentru vite și pămînt de hrană, căci numai așa se poate potoli răscoala, fără vărsare de sînge (vezi „Dezrobirea”, din 2 și 9 apr. 1888)

³ „Muncitorul”, din 7 aprilie 1888.

⁴ Ibidem, din 31 martie 1888; vezi și „Munca”, din 22 martie 1892.

⁵ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România (1879—1892)*, Edit. politică, București, 1973, p. 728—729.

**LEONID BOICU, *Diplomația europeană și cauza română (1856—1859)*,
Edit. Junimea, Iași, 1978, 261 p.**

Răspunzând interesului suscitată de Implicarea a 120 de ani de la Unirea Principatelor, Editura Junimea a publicat la sfârșitul anului 1978 o lucrare a cunoscutului istoric leșean Leonid Boicu consacrată modului cum diplomația europeană a reacționat față de lupta perseverentă a poporul român pentru crearea statului său național modern.

Intenția autorului — mărturisită, de altfel, în primele pagini — a fost aceea de a înfățișa „de ce, cit și cum marile puteri au înlesnit, complicat sau au încercat să împiedice triumful cauzei române” (p. 6). Este aproape inutil de relevat că o astfel de cercetare apare ca fiind deosebit de dificilă atât datorită marilor complexități a temei, cit și impresionantului efort ce trebuie depus pentru parcurgerea și sistematizarea bogatului material documentar în lumina punctelor de vedere, a interpretării acumulate de istoriografia română și străină mai veche sau din epoca noastră. Și poate că nimic nu ilustrează mai pregnant dificultățile abordării acestei teme decît faptul, semnificativ în sine, că timp de aproape o jumătate de secol de cînd americanul T. W. Riker ne-a dat monumentala sa operă, nu a mai apărut pînă acum nici o altă monografie similară, desi progresele cunoașterii istorice o făcuse atât de necesară. Sînt motive pentru care se cuvine a fi apreciat mai înainte de toate gîndul cutezător al autorului.

Trebuie adăugat însă imediat că lucrarea constituie o certă reușită în peisajul istoriografic românesc al ultimilor ani. Lucrul nu este surprinzător pentru cine cunoaște activitatea științifică a lui L. Boicu. Timp de mai bine de două decenii, și-a consacrat eforturile elucidării unor aspecte esențiale ale formării României moderne, dînd meritorii contribuții deosebi în privința încadrării fenomenelor istorice românești în contextul internațional. Așa că din acest punct de vedere lucrarea pe care o recenzăm — încununînd stăruitoare preocupări — expune, în fapt, rezultatele investigațiilor sale documentare, concluziile la care a ajuns printr-o confruntare adeseori polemică cu opiniile mai vechi sau mai noi ale altor istorici.

Și această monografie a lui L. Boicu se remarcă printr-o bună cunoaștere a epocii, a surselor documentare, a lucrărilor apărute la zi atît în țară, cit și peste hotare. Cu discernămintul și cu experiența oferite de o îndelungată activitate științifică, autorul a știut să-și valorifice capacitatea de sinteză, expunerea — urmînd firul cronologic — reținînd din noianul de fapte și date, din interpretările nu o dată contradictorii propuse de istorici

doar pe cele mai semnificative pentru a lumina un aspect sau altul. A rezultat astfel un tablou amplu și veridic al modului cum în anii 1856—1859 s-a impus treptat și a sfîrșit prin a fi recunoscut de concertul diplomatic european nu numai principiul unității naționale a românilor, dar și corolarul lui necesar — statul național creat prin dubla alegere a lui Al. I. Cuza.

Lucrarea dă, totodată, răspuns vechii controversă privind relația dintre factorii interni și cei externi aflați în această perioadă într-o continuă convergență, reliefind de fiecare dată caracterul determinant, decisiv al desfășurărilor interne, fără însă a nega sau desconsidera influențele externe.

Lucrarea a fost compartimentată în patru capitole, fiecare corespunzînd unei perioade bine delimitate. Primul capitol, „Congresul european hotărăște „consultarea dorințelor” românilor” (p. 7—91), și-a propus să înfățișeze pozițiile pe care s-au plasat principalele puteri europene, inclusiv Poarta, față de lupta poporului nostru pentru constituirea statului național unitar în preajma, în timpul și în lunile următoare Congresului de la Paris. Fără a recurge la o analiză sistematică și detaliată a dezbaterilor prilejuite în sinul congresului de „chestiunea română” și a stărui asupra tuturor stipulațiilor înscrise în tratatul de pace, autorul și-a structurat expunerea pe sublinierea însemnătății cu totul deosebite a adoptării principiului naționalităților și a recurgerii la consultarea voinței poporului, adică asupra a două principii inovatoare de o covîrșitoare însemnătate, nu numai pentru asigurarea cadrului extern favorabil împlinirii năzuințelor românilor, ci și pentru teoria și practica relațiilor internaționale. În continuare, pornind de la premisa esențială a existenței unui echilibru de forțe pe continent și a imposibilității vreunei dintre puteri de a-și impune singură punctul de vedere, L. Boicu a întreprins o consistentă trecere în revistă a atitudinilor adoptate de puterile garante. În mod deosebit se remarcă, prin nouitatea materialului documentar folosit (documente din arhive sovietice ș.a.), și concluziile judicioase ce se degajă, motivele foarte variate care au determinat Rusia să sprijine Unirea Principatelor, menținîndu-și, totuși, unele rezerve ce decurgeau din esența expansionistă a țarîsinului. Tabloul dispoziției forțelor pe plan internațional în funcție de soluția adoptată pentru reglementarea „chestiunii române” este, în liniile sale esențiale, cel cunoscut: de o parte se situau Franța, Rusia, Sardinia și Prusia —

favorabile în general Unirii — iar de altă parte Turcia, Anglia și Austria care, pronunțându-se pentru menținerea integrității Imperiului otoman, se împotriveau oricărei mișcări de unificare și emancipare națională a popoarelor din această parte a Europei. În înclinarea balanței dintre cele două grupări de state, hotărâtoare urma să fie acțiunea nemijlocită a poporului nostru, faptul dacă el va putea sau nu să înfruească desfășurarea ulterioară a evenimentelor în sensul pe care-l dorea. Atingerea acestui obiectiv — așa cum se subliniază pe bună dreptate în lucrare — implica depășirea a numeroase și mari dificultăți izvorite din realitatea că Principatele nu puteau uza liber, după voința lor, de toate mijloacele de acțiune, deoarece „ele alcătuiau două state văduvite de independență asupra cărora se exercitau suveranitatea otomană și garanția Puterilor europene” (p. 88). În pofida acestor limite și îngrădirii, determinante s-au dovedit a fi pentru triumful cauzei române voința unanimă de unire a românilor, perseverența și impresiunea sa manifestare politică. Acestor probleme le este consacrat capitolul al II-lea, „Marile Puteri și exprimarea dorințelor românilor” (p. 92—185).

Înfățișând manevrele din culisele diplomației otomane pentru schimbarea domnilor și numirea calmacamlor, autorul dezvăluie chiar de la începutul capitolului una din dificultățile majore cu care a fost confruntată mișcarea unionistă, și anume că tocmai în această epocă de răscruce „românii s-au trezit administrații de reprezentanți care nu-i reprezentau și pe care mișcarea națională nu-i recunoștea” (p. 97). În continuare a fost analizat succint felul cum s-a ajuns în a doua jumătate a anului 1856 și în primele luni ale anului 1857 la soluționarea unor probleme importante, cum ar fi, de pildă, retragerea trupelor austriece din Principate, reglementarea „chestiunii Dunărei” etc. În același timp, un spațiu larg a fost consacrat elaborării la Constantinopol a firmanului de convocare a Adunărilor ad-hoc, constituirii Comisiei europene, venirii în țară a comisarilor desemnați de Puterile garante, modulul cum i-a întâmpinat peste tot populația, relațiilor stabilite între ei etc. Descriind atmosfera politică din Principate în primăvara și vara anului 1857, când mișcarea unionistă cunoscuse o amploare deosebită, o vie efervescentă politică a tuturor claselor și păturilor sociale, L. Bolcu s-a oprit, rînd pe rînd, asupra implicațiilor diplomatice internaționale prilejuite de falsificarea alegerilor prin fraudă și teroare. Astfel, după expunerea motivelor pentru care uneltirile antiunioniste au vizat cu precădere Moldova (p. 147—148), în lucrare, analizându-se principalele fapte, se formulează

concluzia îndrăzneță, însă deplin justificată, potrivit căreia în acele momente „evenimentele au evoluat către încropirea unui complot internațional antiunionist, în care au fost implicate Poarta ... și, în măsură diferită, guvernele antiunioniste prin ambasadorii lor la Constantinopol” (p. 155). În ultima parte a capitolului se relevă că Franța, susținută de alte Puteri garante, reacționând împotriva uneltirilor separatiste, a pretins tuturor statelor respectarea îndeplinirii corecte a tratatului de la Paris și, în consecință, anularea alegerilor falsificate din Moldova.

În pofida hotărârii Franței de rupere a relațiilor diplomatice cu Poarta, împinsă la rezistență de englezi și austriece, în realitate în vara anului 1857 diplomația franceză era pregătită pentru concesiile, ideea unei tranzacții — prin refacerea vechii înțelegeri franco-engleze — făcuse deja mari progrese. Cum s-au desfășurat evenimentele sub semnul compromisiurilor între întâlnirea de la Osborne din august 1857 și elaborarea, peste un an, a Convenției de la Paris, constituie substanța celui de-al treilea capitol, sugestiv intitulat „O soluție hibridă” (p. 186—242). Din examinarea documentelor și trecerea în revistă a punctelor de vedere ale istoricilor străini și români, L. Bolcu a desprins încheierea că, la Osborne, Franța, obținând anularea alegerilor din Moldova, a renunțat la ideea primului străin și a promis să se înțeleagă cu Anglia în privința organizării Principatelor înaintea Conferinței de la Paris sau, altfel spus, deși nu a abandonat ideea Unirii Principatelor, s-a angajat pe calea concesiilor (p. 197—198). După anularea alegerilor — se scrie cu justete în lucrare — Puterile antiunioniste consilieră să respecte libera expresie a românilor deoarece socoteau că Unirea fusese înclaturată la Osborne, în timp ce Puterile pronunioniste erau încredințate că atitudinea lor va fi confirmată prin alegeri libere și Unirea, fie ea și pe căi ocolite, tot se va înfăptui. Acel moment istoric prezenta o covârșitoare importanță fiindcă românii, avînd posibilitatea să-și exprime propria lor voință, puteau să transfere problema Unirii Principatelor din faza discuțiilor cancelariilor diplomatice în aceea a înfăptuirii ei nemijlocite. Dintre aspectele mai importante tratate în continuare, sînt de reținut cele referitoare la poziția Puterilor garante față de Adunările ad-hoc și de programul unionist adoptat de acestea, încercarea de a stabili în ce măsură dorințele românilor au influențat atitudinile anterioare ale marilor puteri europene, relevarea semnificațiilor dezbaterilor Conferinței de la Paris din vara anului 1858, esența înțelegerilor, a compromisiurilor încorporate Convenției din 7/19 august 1858. Și pentru L. Bolcu, ca, de altfel, pentru mulți alți istorici, Convenția de la Paris apare — datorită mai ales

unei oarecare rezerve (autorul nu ezită să folosească chiar termenul de regresivitate) intervenite în atitudinea Franței, care urmărea în primul rând concilierea puterilor — ca „un act hibrid, un fruct al unui șir de compromisuri care nu au dat Unirea, ci doar unele șanse a căror izbândă avea să depindă de români” (p. 236).

Ultimul capitol „Triumful cauzei române” (p. 243—252), care constituie, într-un anume fel, concluzia firească a întregii lucrări, descrie foarte succint modul în care românii — pe temeiul Convenției de la Paris și prin folosirea cu abilitate a conjuncturii internaționale favorabile — au făcut primul pas pe calea fărâșării unității lor naționale. Acestui scop îi sînt subordonate reamintirea principalelor evenimente survenite în Principate: instalarea căimăcămiilor de trei, formarea Adunărilor electivă, dubla alegere la 5 și 24 ianuarie a colonelului Al. I. Cuza. Depășite de cursul evenimentelor, Puterile garante erau puse de poporul nostru prin voință și acțiunea sa în fața unui fapt împlinit din categoria celor decisive; ele asistau astfel, fiecare cu sentimente diferite, la triumful cauzei naționale române. Lucrarea se încheie cu un util indice de persoane și locuri.

Subliniem faptul că valoarea în sine a cercetării este sporită și datorită expunerii, care a știut să evite aglomerarea seacă de date și de fapte în schimbul concentrării selective a acestora pentru a argumenta o idee sau alta. Stilul fluent, atrăgător, înglobînd expresii mai sugestive din documentele vremii, face ca lucrarea să se citească cu un real interes deopotrivă de specialiști și de alte categorii de cititori.

Firește, o cercetare de o asemenea complexitate și amploare, oricît ar fi ea de merituosă, ridică unele întrebări, lasă loc formulării anumitor sugestii și observații. În primul rând se impun cîteva nedumeriri din punctul de vedere al structurii, al planului lucrării. Nu credem că autorul a procedat bine lăsînd lucrarea fără un capitol sau măcar o introducere bibliografică, deoarece în acest fel a făcut dificilă aprecierea eforturilor d-sale de cercetare raportate la problematica și rezultatele obținute pînă acum de istoriografia românească și cea străină. Mai mult chiar, procedînd în acest fel, s-a lipsit singur de un spațiu în care ar fi trebuit să discute și problemele periodizării, aspectele metodologice implicate teoriei studiate. Astfel, surprinde faptul că lucrarea s-a încheiat cu dubla alegere a domnitorului Cuza și nu a mers — așa cum se obișnuiește — pînă la recunoașterea sa în septembrie 1859, cînd într-adevăr s-a constatat triumful internațional al cauzei

române, Unirea Principatelor — formal acceptată de Puterile garante — întrînd atunci în dreptul public internațional. Apoi, nu există, după opinia noastră, un echilibru real, pe măsura însemnătății desfășurării proceselor istorice, între părțile componente ale lucrării. Ultimelor două capitole le-au fost rezervate cam un sfert din numărul paginilor, multe evenimente (începînd de la sfîrșitul anului 1857) de o incontestabilă însemnătate fiind doar amintite, fără a beneficia, așadar, de o tratare adîncită și nuanțată. Între altele, pentru a ne mîrgini la un singur exemplu, despre lucrările Comisiei europene din epoca întocmirii raportului, ca și despre conținutul acestuia sînt înfățișate foarte puține lucruri (unele știri, încălcîndu-se cronologia, le găsim la p. 143—146), deși se știe, prin intermediul ei, Europa a luat contact direct cu realitățile din Principate.

Din punct de vedere metodologic, oarecare nedumeriri stîrnește tendința autorului de a acorda publicațiilor periodice ale vremii din Europa centrală și occidentală o pondere și o însemnătate pe care în realitate nu au avut-o în stabilirea liniilor diplomatice ale marilor puteri și în încercarea acestora de a le încorpora practicii internaționale. După cum mărturisim că nu înțelegem rostul întrebării: „ce s-ar fi întîmplat dacă dubla alegere ar fi fost anulată ...?” (p. 251), care, depășind cadrul desfășurărilor istorice concrete, nu poate intra în perimetrul istoriei ca știință. De asemenea, avem impresia că autorul a fost excesiv de aspru caracterizînd drept „bluff” cererea Franței de unire a Principatelor, sub un prinț străin formulată în prima ședință a Conferinței de la Paris. Or, în reuniunile de acest gen se înstăpînise obiceiul ca în ședințele inaugurale să se consemneze punctele de vedere corespunzînd poziției inițiale a fiecărui partener, deci, în speță a Franței, care teoretic continua să creadă în viabilitatea și oportunitatea acelei soluții, deși, practic, era constrînsă la concesiile. Ar mai fi de adăugat și alte observații mai mărunte care, firește, nu afectează valoarea de ansamblu a cărții.

În încheiere — avînd în vedere pe de o parte tematica lucrării și nivelul ei superior de realizare, pe de altă necesitatea ca istoricii de peste hotare să cunoască progresele acumulate de istoriografia românească contemporană în studiarea procesului istoric care a dus la crearea României moderne, — considerăm util ca lucrarea, revăzută cu atenție, să fie tradusă într-o limbă de circulație internațională și larg difuzată. Eventual,

o altă meritorie sinteză a lui L. Boicu, și anume *Geneza „chestiunii române” ca problemă internațională*, apărută în 1975, i-ar putea forma o primă parte; s-ar realiza astfel o amplă monografie consacrată „chestiunii române” din momentul apariției și pînă la triumful ei

pe plan internațional. O asemenea carte ar fi o răsplată binemeritată a unei activități îndelungate, caracterizată prin dăruire și competență.

Gr. Chiriță

GEORGE E. MARICA, *Studii de istoria și sociologia culturii române ardelenne din secolul al XIX-lea*, Edit. Dacia, 1977—1978, I : 309 p. + 2 tab. ; II : 334 p.

Dr. doc. George Em. Marica și-a strîns o parte din articolele și studiile sale, redactate de-a lungul anilor, în două volume, tipărite la Editura Dacia. Volumele ne ajută să pătrundem, prin tematica lor, în complexul de probleme care formează, în totalitatea lor, fenomenul socio-cultural românesc din veacul al XIX-lea în Transilvania. În acest sens, o bună călăuză este *Precuvîntare* (p. 5—10). Aici sînt evocate o serie de împrejurări istorice specifice Transilvaniei din această perioadă și se evidențiază trăsăturile caracteristice ale generației eroice la 1848. Spiritul și materialul faptic propuse de autor spre investigare, diverse doar la prima cercetare, „sînt expresia aceluiași fond social, determinat de condițiile în care le-a fost dat românilor din Transilvania să trăiască pînă la primul război mondial” (p. 8).

Volumul I debutează cu un amplu studiu, intitulat *Contribuții la problema abonaților periodicelor românești pînă la primul război mondial* (p. 11—112). Avînd la bază o vastă cercetare a celor mai de seamă periodice românești pînă la primul război mondial, George Em. Marica analizează structura și dinamica publicului lector cu ajutorul listelor de abonați la „Gazeta de Transilvania”, „Foaițe pentru minte, inimă și literatură” (a cărei investigație este, în fond, baza studiului), „Biblioteca românească”, „Albina românească”, „Magazin istoric pentru Dacia”, „Organul luminării”, „Zimbrul”, „Revista Carpaților”, „Amicul școlai”, „Familia”, „Sionul românesc”, „Arhivul” lui Cipariu, „Lucefărul”, „Foiața poporului” ș.a. Concluziile se referă la problema generală a recepției bunurilor culturale în veacul trecut, așa cum rezultă aceasta din circulația publicațiilor mai sus-menționate. Informații mai ample asupra difuzării presei românești, cu precădere ardelenne, problemele creatorilor și dinamica publicului, dar mai ales rolul presei din veacul trecut în potențarea conștiinței comunității culturale românești se vor putea elabora numai după o minuțioasă analiză a arhivelor particulare a ziarelor în

cauză sau pornind de la cercetarea unor materiale documentare relative la preferințele culturale dintr-o anumită zonă geografică (vezi, de pildă, pentru zona Munților Apuseni, *Apulum*, VIII, 1971, p. 309—314).

Dacă un articol succint, cum este acela despre *Revoluția de la 1848 și unitatea românească* (p. 112—120), de fapt o republicare a lui din „Tribuna”, XIII, 20. 1969, încearcă să stabilească rolul generației pașoptiste la crearea unității românești, excepționalul studiu care urmează, redactat în 1958, este consacrat *Discursului lui Bărnăușiu de la 24 mai 1848* (p. 121—136). În analiza celebrului discurs, care reprezintă nu numai opera bărnăușiană în sine, ci și cel mai valoros program politic al românilor din Transilvania pînă la începutul primului război mondial, George Em. Marica pornește de la coordonatele interioare ale documentului programatic al luptei politice a românilor ardeleni din secolul al XVIII-lea, care a fost *Supplex Libellus Valachorum*, stabilind anumite aseănări, dar și firești deosebiri cu discursul bărnăușian. Sîntem, prin această minuțioasă analiză, în posesia unei adevărate radiografii a cuvîntării lui S. Bărnăușiu. Autorul subliniază și valoarea actuală a discursului, concentrată în jurul ideilor de umanism, naționalitate, cultură, libertate, egalitate și justiție. Sînt, de fapt, tot atîtea postulate pentru care a militat de-a lungul întregii vieți și activității ideologul revoluției române de la 1818 din Transilvania.

Interesanta și convingătoare cercetare *Scrierile mărunte ale lui Simion Bărnăușiu după 1850* (p. 137—215) beneficiază de o substanțială introducere. Autorul atrage atenția asupra valorii unor scrieri de mica întințere, care nu vor trebui omise pentru a cunoaște în întregime dimensiunile unui spirit european de talia lui S. Bărnăușiu. George Em. Marica subliniază totodată cîteva din caracteristicile acestor scrieri: maturitatea ideilor vehiculate, protestul împotriva despotismului dietei aristocratice din Cluj, critica unor practici din sînul bisericii unite, reven-

dicările social-naționale, postulate și în timpul revoluției, republicanismul, democratismul etc. Asistăm, în cele din urmă, la o analiză a scrierilor lui S. Bărnăuțiu, împărțite în două grupe: a) scrieri redactate în anii 1852-1854 (multe dintre ele fiind trimise din Italia; b) scrieri elaborate în epoca ieșană (1855-1864). Pentru sistematizare și claritate, autorul grupează scrierile, având în vedere și criteriul cronologic, în: scrieri literar-filologice, educative și ideologice. Aici sînt încadrate toate problemele filozofico-culturale, social-economice și juridico-politice care dezvăluie, fiecare în parte și toate la un loc, fațete mai puțin cunoscute ale intelectualului ardelen.

Pentru definirea cit mai completă a personalității lui S. Bărnăuțiu se impune, pe viitor, cercetarea cu aplicație și sistem a bibliotecii sale, nu numai după cum rezultă din *Inventarul bibliotecii lui Bărnăuțiu* (B.A.R., ms. I varia 3, fost ms. nr. 4 976), ci și fondul de carte vechi românească și străină, păstrat la Filiala Cluj-Napoca a Bibliotecii Academiei R.S. România și la Biblioteca documentară „T. Cipariu” din Blaj. Cu siguranță, vor fi depistate volume cu autograful fostului profesor de la Blaj. Interpretarea lecturilor sale, din acest unghi de vedere, vor aduce completări interesante asupra portretului spiritual al lui S. Bărnăuțiu.

Parcurend mai departe volumul I din contribuțiile lui George Em. Marica, întîlnim studiul *O discuție sociologică-filozofică în „Foaie pentru minte, inimă și literatură”* (p. 216-226). A veni, în față, de fapt, o republicare a materialului din „Revista de filozofie”, XV, 9, 1968. Este vorba, în esență, de analiza articolului *Mintea și puterea* care sintetizează, într-o manieră aparte, câteva din preocupările sociologico-filozofice datorate lui T. Cipariu, raportate în bună măsură la influențele kantianului Krug.

O punctare a citorva *Momente din trecutul relațiilor culturale româno-maghiare* (p. 227-240) cuprinde studiul următor. Din acesta au fost tipărite câteva fragmente și în revista „Korunk”, XXXII, 5, 1973. Articolul permite autorului să treacă în revistă unele etape din evoluția relațiilor culturale româno-maghiare. Se insistă, cu deosebire, asupra acestui fenomen pentru secolul al XIX-lea, concentrat în jurul activității unor personalități ca Z. Carcalechi, G. Barițiu, Kemény József, Mikó Imre, Fejér György (care s-au bucurat de prețuirea lui G. Barițiu) și I. Tóth Zoltán.

Una din cele mai valoroase contribuții incluse în ediție se dovedește a fi, prin formă și conținut, *Patrimoniul popular ca substrat al culturii noastre majore. Problema costumului național românesc în Transilvania, în secolul*

trecut (p. 241-270). Pornind de la atitudinea intelectualilor preromantici și romantici față de problema atît de vastă a culturii populare românești (T. Cipariu, G. Barițiu, I. Mureșanu, Șt. Emilian, At. Marienescu, I. Pușcariu ș.a.), George Em. Marica analizează, cu multă competență, elementele constitutive ale patriotismului popular, așa cum apar acestea din coloanele unor ziare și reviste ca „Gazeta de Transilvania”, „Telegraful român”, „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, „Calendarul pentru poporul român” etc. De asemenea, autorul procedează la o decantare a discuțiilor legate de importanța culturală și politică a creării, introducerii și generalizării portului național pentru burghezia și intelectualitatea românească.

Sociologia națiunii la românii din Transilvania în secolul trecut (p. 271-301) este o dovadă convingătoare a vastei experiențe sociologice, cîștigate de George Em. Marica de-a lungul îndelungatei sale cariere. Studiul, din care au apărut, parțial, fragmente în „Viitorul social, I, 3, 1972, urmărește evoluția termenului de națiune în veacul al XIX-lea, în raport cu scrierile citorva personalități de prim rang ale vieții politice și culturale românești din Transilvania (G. Barițiu, S. Bărnăuțiu, T. Cipariu, Al. Papiu-Ilașian, V. Babeș, Al. Mocioni, A.C. Popovici). Interesantă și la obiect este analiza considerațiilor lui Al. Mocioni și A.C. Popovici asupra termenului de națiune. Autorul subliniază cîteva elemente pe care cei doi frunțași politici români și-au clădit concepțiile despre națiune: suveranitatea poporului, egalitatea, progresul civilizației, garantarea legală a ființei naționale, egala îndreptățire a națiunilor, existența unei limbi comune, sentimentul drepturilor, independența colectivului, dreptul la revoluție al popoarelor oprimate etc.

Contribuțiile grupate de George Em. Marica în volumul al doilea sînt axate asupra citorva aspecte din activitatea culturală a lui G. Barițiu, specifice celei de-a doua jumătăți a secolului trecut: rolul său în dezvoltarea presei românești, raporturile cu Academia Română, preocupările în direcția literaturii, bibliografiei, bibliologiei, filozofiei, psihologiei, sociologiei și jurnalisticii. George Em. Marica justifică opțiunile cercetării sale asupra lui G. Barițiu, fiindcă el a fost ... nelipsit în toate manifestările esențiale ale națiunii noastre din această provincie, fiind prezent pretutîndeni și timp îndelungat, ceva mai bine de o jumătate de secol ... (p. 5). De fapt, sînt tot atîtea capitole din viitoarea monografie pe care o așteptăm asupra eminentului cărturar transilvănean!

Primul articol din volum, intitulat „*Gazeta Transilvaniei*” (1838—1945) (p. 7—26), este dedicat celui mai prestigios periodic politic român din Transilvania veacului trecut, de a cărui existență se leagă o bună parte din viața și activitatea lui G. Barițiu. Autorul urmărește, cu aplicație și sistem, diferite aspecte din existența periodicului (editarea, programul politic-cultural, problemele care i-au preocupat pe redactori, contribuția ziarului la promovarea sentimentului unității naționale, rolul lui în formarea opiniei românești, problema abonaților ș.a.).

Dacă în *George Barițiu și revoluția din 1848* (p. 27—37), care reproduce un articol publicat în *Tribuna*, XII, 25, 1968, se explică punctul de vedere reformist, în spiritul luminiilor, în contextul revoluției de la 1818, și se urmăresc mutațiile spirituale ale cărturarului față de evenimentele revoluționare, prin studiul următor, *George Barițiu, editor și redactor al „Călimdarului pentru poporul românesc” (1852—1865)* (p. 38—88), sintem în posesia unei impresionante contribuții științifice asupra celui dintâi calendar românesc cu un nivel mai ridicat, apărut în Austria de altădată. Pornind de la cercetările lui M. Tomescu și I. Mușlea, valorificând pe o treaptă superioară rezultatele investigațiilor proprii asupra problemei, George Em. Marica urmărește forma grafică și conținutul de idei ale calendarului, a cărui idee centrală a fost luminarea primilor știutori de carte românească. Pătrunderea în esența acestui studiu, din care desprindem tendințele principale urmărite de redactor (iluministo-educativă și folcloric-populară) și trăsăturile specifice activității sale, concretizate în apariția calendarului (democratism, patriotism, clasicism, romantism etc.), ne este cu mult facilitată de excelența anexă, care conține *Indicele „Călimdarului pentru poporul românesc (1852—1865)*.

O etapă mai puțin cercetată din activitatea lui G. Barițiu, aceea cu privire la contribuția sa în domeniul vieții academice, este analizată, cu multă pătrundere, de către autor în studiul *George Barițiu, protagonist al Academiei Române* (p. 89—117). După ce cercetează originile legăturilor lui G. Barițiu cu Academia Română, George Em. Marica investigatează activitatea academică a cărturarului, materializată în 16 comunicări științifice, aproximativ 40 de memorii, rapoarte, recenzii, alocuțiuni etc. Nu trebuie omise intervențiile în cadrul dezbaterilor, însoțite de observații constructive sau de propuneri. Se cuvine să subliniem că cea mai valoroasă contribuție a lui G. Barițiu la Academia, în direcția activității sale științifice, a fost, fără îndoială, în domeniul isto-

riei. Sugestivă este, în acest sens, bibliografia studiului: *Contribuțiile lui Barițiu, în cadrul Academiei Române (republicate și în periodicele sale)*, p. 115—119.

Următorul material ne apare, prin forma și conținutul lui, o adevărată restituire științifică. Este vorba de *George Barițiu și literatura* (p. 120—208), de-a dreptul incitant, atît prin problemele pe care le conține, cît și prin perspectivele de cercetare pe care le schițează. După ce trece în revistă producțiile poetice ale lui G. Barițiu, autorul analizează proza beletristică (domeniu care stă sub semnul clasicismului și romantismului), subliniază importanța documentară a notelor de călătorie, scoate în relief contribuția lui de ordin teoretic-critic, organizatoric și istoric-documentar în materie de teatru, fără să treacă cu vederea valoarea traducerilor (Schiller, Goethe, Shakespeare etc.) sau aportul aceluiași intelectual în domeniul folclorului (din care rezultă cultul său față de patrimoniul popular).

Nu sînt ignorate nici meritele mari ale lui G. Barițiu în afara ideologiei, teoriei, criticii și istoriei literare, atît în perenitatea ideilor vehiculate, cît și prin orizontul spiritual al colaboratorilor și lectorilor. În acest context se pune problema calității traducerilor și se schițează politica de promovare a literaturii românești din Transilvania susținută de cărturar (subliniindu-se importanța socială și militantismul literaturii, caracterul ei serios). De asemenea, sînt de un interes deosebit considerațiile lui George Em. Marica asupra modelelor literare, a scriitorilor care l-au inspirat pe G. Barițiu. În acest cadru ne apar foarte prețioase sugestiile pentru o vliitoare cercetare, pornind de la paralela între două personalități de primă mărime ale culturii românești din veacul al XIX-lea: G. Barițiu și I. Heliade Rădulescu.

Prin studiul *George Barițiu, bibliograf și bibliolog* (p. 209—269) se încearcă să se elucideze un aspect puțin cunoscut din activitatea cărturarului patriot. Este vorba de contribuția sa, neglijată pînă acum de specialiști, în domeniul bibliografiei și bibliologiei. Din acest punct de vedere cercetarea lui George Em. Marica este o premică care atîrnă foarte mult în valoarea științifică a celor două volume.

După opinia autorului, G. Barițiu a urmărit, prin contribuțiile sale în domeniul bibliografiei și bibliologiei, emanciparea și ridicarea poporului român din Transilvania (mai ales cu ajutorul presei), fără să neglijeze aspectul național al problemei, cauzat, după

1820, de lupta acută pentru limbă. Studiind activitatea lui G. Barițiu în această ramură înainte de epoca dualistă și în timpul ei, autorul analizează, cu simț critic, valoarea înseuratelor bibliografice despre cărți ale lui G. Barițiu, publicate în periodicele pe care le-a condus. De asemenea, este urmărită evoluția anunțului bibliografic și importanța sa culturală pentru cititorii periodicelor brașovene. În direcția politicii de încurajare a producției naționale, practicată de generația pașoptistă, trebuie apreciate realizările bibliografice ale lui G. Barițiu, materializate în dările de seamă sau în recenziile pe marginea mai multor cărți. Eforturile bibliologice ale intelectualului român au fost schitate în diferite articole despre unele biblioteci vechi, mai ales cele din țările române. G. Barițiu a militat, după cum rezultă din acest studiu, pentru formarea gustului pentru lectură la români, difuzarea cit mai largă a publicațiilor românești și, în fine, în direcția promovării presei naționale ardelenne.

Pornind de la rezultatele investigațiilor lui George Em. Marica asupra preocupărilor bibliografice și bibliologice ale lui G. Barițiu sintem convinși că viitoarele cercetări nu vor neglija și problema atât de importantă a bibliotecii cărțurului. Analiza detaliată a cărților cu exlibris, pornind de la cataloagele bibliotecii, încercarea de reconstituire a colecției de cărți etc. ne-ar pune în posesia unor noi coordonate ale formației sale intelectuale. Ele vor fi, din acest punct de vedere, completări extrem de utile în vederea realizării portretului spiritual al lui G. Barițiu.

Preocupări filozofice, psihologice și sociologice la G. Barițiu (p. 270—289) este titlul studiului următor. Ni se oferă o reluare a textului publicat în „Revista de filozofie”, XVIII, 3, 1971. George Em. Marica urmărește cercetările lui G. Barițiu în domeniile filozofiei, psihologiei și sociologiei. Pornind de la trei disertații, publicate de intelectualul român având ca teme *cultura, adevărul și omul*, autorul surprinde caracteristicile gândirii lui G. Barițiu în aceste domenii: lupta contra superstițiilor, necesitatea prețurii adevărului în spiritul iluminismului său de inspirație germană, preromantismul și romantismul etc. Idealul lui G. Barițiu a fost o cultură umanistă, democratic-populară și general românească, ea trebuind să servească neamului românesc de pretutindeni.

Având în vedere coordonatele anterioare ale acestui articol, socotim că autorul ar fi trebuit să acorde o importanță și concepțiilor pedagogice ale intelectualului. Este știut că G. Barițiu a fost, ani în șir, profesor, la

Blaj și Brașov. El și-a expus, nu o dată, crezul său pedagogic, după cum ne demonstrează cercetări de dată relativ recentă. Ne gândim la cele datorate lui V. Netea, în *Din istoria pedagogiei românești*, III, Edit. didactică și pedagogică, București, 1967, și S. Polverejan, P. Teodor, în *Acta Musei Napocensis*, IX, 1972.

Ultimul studiu inclus în volum reprezintă o retipărire a subiectului din *Anuarul Institutului de Istorie din Cluj*, VI, 1963: *Notele de călătorie ale lui G. Barițiu* (p. 290—327). După ce analizează, rind pe rind, însemnările de călătorie, redactate de G. Barițiu în diferite momente ale activității sale (începând cu 1836, când întreprinde o călătorie în Muntenia, și terminând cu vizita la Curtea de Argeș în 1879), remarcând particularitățile însemnărilor în funcție și de scopul vizitelor, George Em. Marica subliniază, pe bună dreptate, că țelul urmărit de autor a fost lărgirea orizontului conaționalilor săi, prin evidențierea marelui progres realizat în apus (Austria și Germania mai ales) în diferite domenii ale activității umane. De fapt, caracterul didactic al acestor note de călătorie este cât se poate de vizibil. Universitarul clujan evidențiază importanța științifică a notelor de călătorie, care ocupă un loc de sine-stătător în literatura genului, de la D. Goleșcu la I. G. Codru Drăgușeanu. Ele sînt considerate realizările cele mai de seamă ale lui G. Barițiu în materie de proză beletristică.

Dacă încercăm să apreciem valoarea științifică de ansamblu a celor două volume, care poartă pecetea gândirii și metodei de lucru a dr. doc. George Em. Marica, trebuie să ținem seama nu numai de forma de redactare, ci și de conținutul lor. Judecate global, cele 16 studii ce alcătuiesc volumele, dintre care 7 sînt republicări (parțiale sau integrale) se remarcă printr-o exprimare clară, bazată pe un vocabular elevat, cuprinzînd judecăți de valoare, convingătoare, în tratarea diferitelor probleme legate de istoria și sociologia culturii române ardelenne din secolul al XIX-lea. Sub aspectul conținutului, contribuțiile înmănușate în volume, de la studiile referitoare la problema abonaților periodicelor românești pînă la interpretările remarcabile asupra sociologiei națiunii la români, de la radiografia pătrunzătoare despre prestigioasa „Gazeta Transilvaniei” pînă la penetranta analiză a notelor de călătorie semnate de G. Barițiu, nu vor putea fi neglijate de cercetătorii care vor mai aborda vreodată un aspect sau altul din dezvoltarea culturii transilvănene a veacului trecut.

Iacob Mărza

„*Studii și materiale de istorie modernă*”, vol. VI, Edit. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1979, 200 p.

Apărut sub egida Academiei de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România și a Institutului de istorie „N. Iorga”, volumul al VI-lea din seria „Studii și materiale de istorie modernă” abordează, prin tematica sa, o serie de probleme importante ale istoriei moderne a României, mai puțin sau deloc tratate în istoriografia noastră recentă.

Studiul lui Nichita Adăniloae, *Cucerirea independenței — premisă a desăvârșirii unificării statale românești din 1918*, începe prin a pune în lumină un mare adevăr, subliniat încă la 2/14 iunie 1877 de „Gazeta Transilvaniei”: „Cauza ostașului român este o cauză generală română; victoria lui e a întregii națiuni, fie aceea risipită în oricare parte a lumii” (p. 7). Este de altfel, ideea conducătoare pe care autorul a căutat s-o pună în evidență pe tot cuprinsul lucrării sale. În sprijinul acestei teze, N. Adăniloae afirmă, cu îndreptățire, că „proclamarea independenței de stat a României a declanșat bucurii nestăvilite, demonstrații publice și o campanie de presă elogioasă în periodicele românești din provinciile subjugate de Austro-Ungaria” (p. 8). Alături de românii ardeleni, cei din Bucovina, declarau, prin intermediul ziarului vienez „Der Osten”: „Salutăm cu frățescă cordialitate România liberă și independentă. Urăm glorie și izbândă armatelor sale” (ibid.). În numeroase rânduri autorul demonstrează pe baza unei documentații riguroase, puternicul ecou trezit în inimile românilor de peste munți de victoriile armatei române raportate pe câmpul de luptă.

În lucrare este pus în evidență faptul că ajutorul acordat de românii subjugați de puteri străine s-a materializat în multiple forme: adunarea de fonduri, organizarea de colecte necesare echipării armatei române sau îngrijirea ostașilor răniți, înrolarea de numeroși voluntari ardeleni, bănățeni ori bucovineni în armata română (p. 10—17). Această atitudine nu a fost privită cu ochi buni de autoritățile austro-ungare. În repetate rânduri oficialitățile au atras atenția reprezentanților României la Viena asupra „Obligației” Bucureștilui de a-i trimite îndărăt pe voluntarii transilvăneni, în timp ce „guvernul de la Budapesta și autoritățile maghiare din Transilvania (...) au luat o serie de măsuri, inclusiv supraveghearea satelor și înmulțirea posturilor de control de-a lungul graniței cu România, pentru a opri trecerea tinerilor care doreau să se înroleze în armata română” (p. 16). În paginile următoare ale studiului său, N. Adăniloae

se oprește cu precădere asupra răsunetului pe care l-au avut biruințele antiotomane din 1877—1878 în provinciile românești aflate încă sub stăpânire străină și asupra urmărilor cuceririi independenței României pentru românii din aceste teritorii, insistând asupra revirimentului mișcării naționale pentru desăvârșirea unificării statale românești. Autorul apreciază: „Cucerirea independenței de stat a României, prin forțe și jertfe proprii, în memorabilele bătălii din sudul Dunării, a accentuat demnitatea națională și la românii din provinciile subjugate de Imperiul habsburgic” (p. 23).

Anii care au urmat cuceririi independenței de către România au fost ani de luptă aprigă, dîrză, pentru recunoașterea și impunerea drepturilor românilor transilvăneni, bănățeni, bucovineni. În acest context este prezentată activitatea Partidului Național Român, apreciat a fi „un organism puternic, capabil să conducă lupta maselor transilvănene și bănățene pentru drepturi democratice și libertate națională” (p. 31).

În încheierea studiului său, N. Adăniloae apreciază cu justețe că „dobîndirea independenței naționale a constituit o premisă importantă a desăvârșirii unificării statale românești din 1918 și că neatîrnarea cucerită la 1877 a impulsionat totodată calea dezvoltării țării pe drumul progresului social, al afirmării și al apărării suveranității naționale”.

Studiul intitulat: *Poziția internațională a României după Congresul de la Berlin — premise ale unei opțiuni*, elaborat de Șerban Rădulescu-Zoner impresionează prin vasta și abundenta bibliografie utilizată. Faptul își are justificarea sa dacă ținem cont că opțiunea de politică externă a României inițiată după 1878 și cristalizată pînă în 1883 a constituit piatra unghiulară a relațiilor internaționale ale statului român mai bine de trei decenii. Apare firesc în aceste condiții interesul acordat acestei probleme de numeroși autori români sau străini citați de Ș. Rădulescu-Zoner în lucrarea sa. Propunîndu-și „O cercetare de ansamblu a politicii externe românești din anii următori Congresului de la Berlin”, întreprinderea autorului ne apare cu atît mai lăudabilă cu cît nu de puține ori, în decursul anilor, despre problema în discuție, s-au făcut aprecieri în totală contradicție cu realitatea, aprecieri care jigneau memoria făuritorilor revoluției române de la 1848, a Unirii din 1859, a independenței. Pe un ton ponderat, fără accente polemice, bazat în exclusivitate pe o documentație

riguroasă, Ș. Rădulescu-Zoner prezintă ansamblul relațiilor europene după războiul ruso-româno-turc. Astfel, tratatul de pace de la San Stefano (3 martie 1878) a agravat contradicțiile dintre marile puteri europene. Ambițiile expansioniste ale țarismului au lovit puternic în interesele, nu mai puțin expansioniste, ale Angliei și Austro-Ungariei. Cît despre Germania, aceasta numai cu o întărire excesivă a Rusiei nu putea fi de acord. Situația aceasta a determinat ținerea Congresului de la Berlin și încheierea tratatului de pace în forma cunoscută (13 iulie 1878). În acest angrenaj internațional pășea noul stat independent, România. Aflată, ea întotdeauna în istoria sa, la confluența unor mari imperii și, în condițiile în care relațiile cu fostul aliat „au continuat să rămână încordate (deși Rusia a recunoscut independența fărăi noastre fără a mai aștepta îndeplinirea stipulațiilor art. 41 al tratatului de pace — de care era condiționată recunoașterea independenței), datorită problemei delimitării frontierei sudice a Dobrogei, ajungîndu-se în ianuarie 1879 la un moment de criză, legat de ocuparea de către trupele române, contrar voinței Petersburgului, a colinei Arab-Tabia din fața Silistrei” (p. 50), era firesc ca privirile diplomației române să se îndrepte în altă direcție. Aceasta cu atât mai mult, cu cît „singura putere care a sprijinit efectiv guvernul român a fost Austro-Ungaria (fapt care), a avut o incontestabilă influență cel puțin psihologică asupra viitoarei orientări a politicii externe românești” (p. 51). Presat în chestiunea recunoașterii independenței de către ansamblul puterilor europene, „cu prețul unor serioase sacrificii financiare guvernul român a reușit pînă la urmă să obțină la 8/20 februarie 1880 recunoașterea independenței statului din partea Germaniei, Franței și Marii Britanii. Acțiunea diplomatică pentru recunoașterea independenței s-a încheiat, după doi ani, cu un succes, dar cu prețul unor renunțări. *Încă din această perioadă se prefigurase însă pericolul poziției solitare în care se afla România pe arena internațională în contextul luptei de interese pe plan regional*” (subl. n.) (p. 54). Într-o Europă în care, încă pentru multă vreme, dreptul forței prima asupra forței dreptului, era vital necesar pentru mica și tinăra Românie independentă o opțiune pentru viitoarea sa politică externă. Este ceea ce urmărește și reușește să demonstreze, exclusiv pe baza documentelor, Ș. Rădulescu-Zoner în studiul său. Prezentarea „chestiunii Dunării” prilejulește autorului o nouă ocazie de a releva o constantă a politicii externe românești: menținerea intangibilă a drepturilor firești ale statului român (p. 54—60). Sintetizînd situația internațională a țării noastre în primele luni ale anului 1883, după

analiza poziției dirze a României în problema Dunării, autorul conchide pe bună dreptate: „izolarea diplomatică a României pe arena internațională devenise o realitate” (p. 61). Finalul studiului în discuție constată: „în condițiile internaționale existente și ale izolării în care ajunsese România după conferința de la Londra din martie 1883, ținîndu-se seama și de momentele dificile prin care trecuse diplomația românească după Congresul de la Berlin, politica „mîinii libere” nu mai era posibilă. În fața guvernului român apăruse necesitatea unei opțiuni pentru viitoarea sa politică externă” (p. 63). Nu putem pune la îndoială pertinenta acestei aprecieri, dar nu putem să nu ne exprimăm nedumirea că, măcar în citeva rînduri, autorul nu analizează actul politic din 30 octombrie 1883 încheiat între România și Austro-Ungaria, urmare firească a evenimentelor prezentate și dezbătute în materialul de față.

În continuare, este supus atenției lectorului acestui volum, studiul intitulat: *Modificarea, din 1879, a articolului 7 din Constituție*, elaborat de Barbu Berceanu. De la bun început nu ne putem opri să nu sesizăm un fapt care poate deruta pe cititorul mai puțin avizat: absența unei prezentări, chiar lapidare, a originii acestei „chestiuni israelite” care a frămîntat destul de mult timp societatea românească în secolul al XIX-lea, importanța ei internațională, din moment ce a constituit obiectul unui articol special al Tratatului de la Berlin. Prezentînd în numeroase pagini, pe baza analizei riguroase a materialului documentar, atît sub aspectul dreptului, cît și sub aspect istoric, problema modificării articolului 7 al Constituției române de la 1866, legătura dintre aceasta și recunoașterea independenței de stat a României, B. Berceanu concluzionează: „Modificarea reprezintă una din paginile fundamentale ale istoriei independenței și suveranității României și totodată o frumoasă pagină de drept. A te comporta ca independent și suveran într-un moment cînd nici un alt stat nu cuteza să acționeze în sensul independenței și suveranității tale, a te comporta unit în momente grele, a duce o diplomație superioară diplomației purtate de cei de care de fapt depindeai, a stăpîni dreptul mai mult decît îl stăpîneau ei, a căuta să înțelegi situația celor care, mai mult sau mai puțin, sînt în aceeași condiție cu tine, reprezintă desigur învățăminte ale acestui moment care, fără să rezolve integral problemele naționale și sociale în discuție, pune o temelie sănătoasă pentru rezolvarea lor în timp” (p. 89).

Rodul unei documentări ample, al folosirii unui bogat material, în bună parte inedit, studiul lui Gheorghe Cristea, *Antecedente și consecințe ale războiului vama cu Austro-Ungaria*, cuprinde analiza unui important

moment din istoria modernă a României. Unui stat tânăr, unui stat care-și cucerește cu grele jertfe independența politică pe cimpul de luptă — așa cum era România — îi este absolut necesară asigurarea independenței economice. În condițiile politice din ultimul sfert al secolului trecut, asigurarea independenței economice, mai ales pentru o țară slab dezvoltată, cum se prezenta România, cerea o mare hotărâre chiar cu riscul de a indispuce vecini puternici. Este exact problema dezbătută de Gh. Cristea în masivul său studiu. Situația anterioară independenței și din primii ani de după obținerea neatirării era determinată de prevederile convenției comerciale din 1875 cu Austro-Ungaria — act pozitiv în sensul său politic dar a cărui „consecință imediată a fost inundarea pieței românești cu tot felul de articole de proveniență austro-ungară (...) produsele meseriașilor români fiind înlăturate de concurența mărfurilor din monarhia vecină, dar însăși crearea unei mari industrii naționale devenea imposibilă pentru o lungă perioadă de timp, datorită inexistenței unei puternice protecții vamale” (p. 92). Expresie a principiului liber schimbist — doctrină conducătoare a partidului conservator, aflat la putere în 1875 — convenția comercială româno-austro-ungară a stîrnit numeroase reacții împotriva ei. Curentul liber schimbist a găsit puternice adversități în rindul adepților protecționismului, care avea rădăcini vechi în gândirea economică românească. Autorul demonstrează cu justețe acest lucru atunci cînd face un istoric al protecționismului în Principatele Române. Sînt analizate opțiunile economice ale unui Leonte Radu care încă la 1839 se ridica împotriva liber schimbismului, Mihailic de Hodocin, Dionisie Pop Marțian — creatorul „doctrinei naționalismului economic românesc” — B.P. Hasdeu, A.D. Xenopol, P.S. Aurelian, Mihail Kogălniceanu, I.C. Brătianu (p. 96—104), detaliile prezentate pe larg de autor fiind mai mult decît edificatoare. Expirarea convenției comerciale din 1875 a impus inițierea de negocieri economice româno-austro-ungare pentru punerea în acord cu prevederile noii „Legi pentru tariful general al drepturilor de vamă” aplicată de la 1 iulie 1885, lege despre care autorul apreciază că „reflecta concepția (declarată) a politicii economice a partidului liberal bazată pe protecțiunea conștiință și pe sfortarea de a menține intactă suveranitatea și demnitatea României ca stat liber și independent” (p. 111). Neconcordanța punctelor de vedere a partenerilor a determinat mai întîi ruperea tratativilor și apoi declanșarea unui adevărat război vamal. În numeroase pagini dense, autorul analizează situația creată, măsurile adoptate de guvernul liberal pentru apărarea industriei naționale, atitudinea Austro-Unga-

riei, noile măsuri tarifare aplicate de guvernele conservatoare după 1888. Concluziei studiului analizat nu putem decît să ne alăturăm: „România nu va renunța însă la cele cîștigate în perioada războiului vamal pe tărîmul dezvoltării și apărării industriei naționale. Reacția generală, de masă, împotriva subordonării față de Austro-Ungaria — primul mare stat capitalist ce reușise să acapareze piața românească și să dispună în mare măsură de resursele noastre —, precum și efectele sale pozitive vor constitui o bogată experiență în viitoarele lupte pentru independența economică a României” (p. 136).

Literatura de specialitate cunoaște numeroase lucrări ce tratează situația României în anii neutralității, 1914—1916. Mai cu seamă, atenția istoricilor s-a îndreptat asupra relațiilor cu Puterile Centrale. Cu atît mai meritorie ne apare ideea lui Ion Stanciu de a analiza *Aspecte ale relațiilor româno-americane în anii neutralității române (1914—1916)*. Întreprindere dificilă, dată fiind relativa raritate a materialelor documentare, studiul urmărește două aspecte: relațiile economice și legăturile cu românii stabiliți în Statele Unite. Poate prezentarea, chiar sumară a unor aspecte politice ale relațiilor româno-americane ar fi mîrit interesul pentru studiu în discuție. În condițiile generate de războiul mondial, atenția guvernului român s-a îndreptat și spre piața nord americană pentru acoperirea nevoilor de credit și armament resimțite acut de armata română. Amănunte utile despre acest subiect găsim înserate în numeroase pagini ale acestui material. Situația României în contextul primilor ani de război s-a bucurat de un larg ecou în conștiința românilor americani. Idealul unirii tuturor românilor a fost continuu treaz în inimile compatrioților noștri de peste ocean (p. 155) și acțiunile numeroaselor organizații și publicații ale românilor stabiliți în S.U.A. au popularizat în permanență mărșul țel național. Cu micile observații de altfel adăugate subiectului, trebuie să apreciem acest studiu ca acoperînd un gol regretabil în literatura istorică dedicată situației României în anii primului război mondial.

Problema extrem de complexă, poziția României în ultimele luni ale anului 1917 și în prima parte a anului 1918 nu s-a bucurat din păcate, poate tocmai din acest motiv, de atenția meritată din partea istoricilor. De aceea, întreprinderea lui Paul Oprescu intitulată *Întreprinderea operațiilor militare pe frontul românesc (noiembrie 1917 — martie 1918) și relațiile României cu aliații* merită toată atenția. Ideea centrală a acestui studiu urmărește reliefația imposibilității României de a continua lupta în noile condiții survenite pe frontul răsăritean în toamna anului 1917. Izolarea țării noastre, rezultată prin

ieșirea Rusiei din război (vezi p. 159—161) devenise totală. Bazat pe o documentație de arhivă extrem de bogată — cu siguranță însă că apelarea mai hotărâtă la lucrările unor memorialiști sau istorici contemporani ar fi adăugat noi valențe convingătoare —, autorul trece în revistă situația fără ieșire a României. Apelurile repetate ale guvernului român adresate aliaților apuseni erau primite cu simpatie, dar nu cu ajutor concret sau sfaturi aplicabile situației. Cum spunea patriotul polonez T. Kosciuszko, citat de C. Kirilescu, în lucrarea sa dedicată războiului pentru întregirea României, pentru a caracteriza lapidar, dar exact situația: „Dumnezeu e prea sus și Franța prea departe”. În lucrare sînt subliniate momentele grele prin care trecea țara: izolarea, necesitatea încheierii armistițiului de la Focșani, despre care se afirmă că a fost acceptat de guvernul român „numai pentru a câștiga timp și în nici un caz în vederea păcii separate” (p. 167), căderea guvernului „național”, impunerea participării României la tratative de pace. Ne îngăduim o observație: în analiza condițiilor în care s-a încheiat pacea de la Buftea din 5/18 martie 1918 și tratatul semnat la București la 24 aprilie/7 mai 1918, se impunea reliefaarea contradicțiilor existente în sinul Quadruplei Alianțe; contradicții germano-austro-ungare, contradicții între Viena și Budapesta, contradicții germano-bulgare și bulgaro-turce (vezi în acest sens; O. Czernin, *Im Weltkrieg*, Berlin und Wien, 1919, passim; B. Anerbach, *L'Autriche et la Hongrie pendant la guerre*, Paris, 1925, p. 466—467 sqq, etc.). Numai analiza raportului de forțe dintre partenerii Puterilor Centrale permite înțelegerea exactă a conținutului tratatului de pace, a jocului de interese contradictorii din care a rezultat. Alături de aceste sumare observații, la care adăugăm modestia prezentării raporturilor cu vecinul de la răsărit, care însă nu scad cu nimic valoarea acestui studiu pe care îl putem numi înedit, ne permitem să remarcăm că o mai mare folosire a presei timpului, străine și mai ales române, ar fi permis o mai bună conturare a imaginii reale a extrem de grelei conjuncturi în care se găsea România în perioada analizată.

Bogatele și variatele preocupări istoriografice ale lui Dan Berindei își găsesc o utilă completare prin noul studiu pe care îl supune atenției noastre; *Relații culturale între Transilvania și România anilor 1867—1918*. Începînd prin a afirma că „încheierea pactului dualist (1867) a restrîns populației covrșitor majoritare românești din Transilvania și Bucovina posibilitățile cuceririi pe plan politic a revendicărilor ei legitime” (p. 181),

autorul enunță teza justă după care „urmărirea procesului dezvoltării culturale dezvoltă un permanent contact între teritoriile românești supuse încă dominației străine și România liberă și totodată un evident flux al valorilor spirituale ale întregii națiuni către statul român, care, în acel timp, putea oferi cele mai optime condiții realizării lor” (ibid.). Instaurarea regimului dualist a accelerat procesul de distrugere a învățămîntului românesc din Transilvania, maghiarizarea sistemului educațional fiind ridicată la rang de politică de stat de către autoritățile ungare. Cu toate acestea, între „instituțiile de învățămînt din vechea Românie și cele din Transilvania au continuat (...) legăturile firești” ceea ce a creat condiții ca „un număr însemnat de profesori (să vină) din Transilvania în vechea Românie, unde au găsit condiții mai prielnice pentru exercitarea profesiei lor și deosebi pentru libera exprimare a năzuințelor naționale” (p. 184). Printre numeroșii învățați menționați de autor în această direcție ne vom mulțumi să enumerăm, spre ilustrare pe: Ion Blănu, Aron Densusianu, Gheorghe Popa Lisseanu, Simion Mîndrescu, Gheorghe Bogdan-Duică, Victor Babeș, Aurel Vlaicu ș.a. Un rol deosebit în lupta pentru împlinirea năzuințelor națiunii române l-au avut societățile culturale, atît din provinciile supuse dominației străine, cît și din vechea Românie. Este trecută în revistă activitatea unor societăți al căror nume a rămas înscris la loc de cinste în istoria românilor: „Astra”, „principalul for cultural din cadrul Imperiului habsburgic” (p. 186), „Asociația pentru cultură a poporului român din Maramureș”, „Asociația națională pentru cultură și conversarea poporului român” din Arad (1862), „Societatea pentru literatură și cultura română” (1862) din Bucovina, „România jună” de la Viena (1871) și multe altele. Alături de acestea, în vechea Românie, Academia Română, care „înțelegea să ia parte activă la viața culturală a românilor aflați sub dominație străină” (p. 191) era principalul for cultural al românilor de pretutindeni. „În anii desfășurării primului război mondial, Academia Română a fost exponentul cel mai de seamă pe plan cultural al năzuințelor poporului român privind realizarea unității sale statale” (p. 191), se afirmă cu îndreptățire în material. Un rol militant — de prim ordin — în mișcarea națională de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, l-au avut societățile în care elementul cultural s-a îmbinat strîns cu cel politic. În rîndul acestora sînt amintite; societatea „Carpați”. întemeiată inițial în 1882 sub

numele de „Iredenta română”, și mai ales „Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor” (1891), transformată în decembrie 1914 în „Liga pentru unitatea politică a tuturor românilor”. În mod firesc, alături de școală sau de societățile culturale, un rol major în dezvoltarea legăturilor culturale între vechea Românie și provinciile românești supuse dominației străine l-au avut oamenii de litere, scriitorii, care „în viața popoarelor (...) au fost și rămân avangarda care deschide bătaia”, cum afirma O. Goga în 1911 (p. 194), și publicațiile periodice care „prin răsplindirea lor, ca și prin sprijinul ce l-au dat mișcării

de eliberare și împlinirii aspirațiilor națiunii române (...) au contribuit eficient la realizarea unității statale” (p. 200).

Cuprinzând o tematică variată, de real interes științific, volumul al VI-lea din seria „Studii și materiale de istorie modernă” aduce o importantă contribuție la rezolvarea unor probleme destul de controversate în istoriografia română. Rigurozitatea și ținuta deosebită a acestui volum ne îndreptățesc speranțele și nerăbdarea așteptării următoarelor apariții din această serie.

Adrian Stănescu

„Acta Musei Napocensis”, XV, 1978, XVI + 712 p.

La fiecare sfârșit de an, publicația Muzeului de istorie al Transilvaniei este așteptată cu interes. Aceasta se confirmă și de data aceasta — atât datorită numărului mare și varietății contribuțiilor — 80 (dintre care: 63 studii și articole, 15 recenzii și 2 evocări), cât și prin calitatea acestora — mulți din cei 77 de autori fiind nume de mult consacrate în cercetarea istorică și arheologică.

În primele 16 pagini (numerotate cu cifre romane), volumul prezintă articolul semnat de George Protopopescu, *Momente epocale ale luptei poporului român pentru libertate, dreptate socială și independență națională și se dă Cuprinsul*.

Chiar dacă volumul nu este împărțit pe „secțiuni”, se remarcă, fie și din parcursul cuprinsului, partea consacrată studiilor și articolelor; dintre acestea, aproape jumătate privesc cercetarea arheologică — reflectând ponderea (și tradiția) problemelor istoriei noastre vechi în preocupările cercetătorilor trecutului „Daciei Superioare”.

Contribuțiile de arheologie preistorică sînt deschise prin *Repertoriul localităților cu descoperiri paleolitice din Transilvania (I)* (p. 1—17), de Béla Jungbert (20 localități, literele A—C), și studiul lui N. Vlăssă, *Problema existenței ecvidelor domestice în cadrul culturii Vinča—Turdaș* (p. 19—47 + 10 planșe) (o variantă în limba franceză a acestui studiu a apărut în revista „Dacia”, N. S., XXII, 1978, p. 27—66). Mai departe, H. Ciugudeanu prezintă *Săpăturile de salvare de la „Aiud—Cetățuie”* (p. 49—62) (descoperiri din epocile neolitică, bronzului și prima epocă a fierului, romane și prefeudale). Un valoros studiu semnează I. Andrișoiu: *Contribuții la cunoașterea culturii Otomani din sud-vestul Transilvaniei* (p. 63—83); autorul face un repertoriu al descoperirilor, urmărește tipul de așezări și de locuințe, ceramica și alte obiecte de piatră sau lut ale purtătorilor acestei culturi, oprindu-se pe larg asupra încadrării ei cronologice și a legăturilor cu alte culturi; studiul este însoțit de o hartă a descoperirilor din Podișul Transilvaniei

și șase planșe cu desene reprezentative. Rezultatele a 14 ani de cercetări și periegeze în valea Tîrnavei Mari sînt consemnate de G. Ferenczi și I. Ferenczi sub titlul *Cercetări de topografie arheologică în bazinul superior al Tîrnavei Mari între anii 1957—1970 (Raport preliminar) (Partea a II-a)* (p. 85—99; pentru partea I, vezi „Materiale și cercetări arheologice”, X, 1973, p. 335—351), împreună cu o hartă pe care sînt consemnate 45 de puncte cu descoperiri (vezi p. 87—88); sînt prezentate o serie de puncte arheologice necunoscute pînă acum, iar pentru cele [mai vechi] cunoscute se aduc date noi sau corectări de ordin cronologic și topografic. Contribuțiile de arheologie preistorică se încheie cu articolul lui V. Vasiliu, *Despre interpretarea pumnalelor akinakes descoperite pe teritoriul României* (p. 101—106) — discuții cu accente critice pe marginea articolului lui C. Buzdugan, *Pumnale hallstattiene tîrzii pe teritoriul României* (publicat în „Cercetări arheologice”, II, București, 1976, p. 239—273)¹.

Unele reflecții în legătură cu regatul lui Burebista (p. 107—114), prilejuite de inscripția nu demult descoperită menționînd o așezare *Arcidava* în teritoriul Histriei (legată de cvasi-omonima *Argedava* din inscripția în cinstea lui Acornion din Dionysopolis), semnează Alexandru Suceveanu.

Cîteva valoroase contribuții sînt dedicate epocii romane:

Sub titlul *Miscellanea epigraphica* (p. 115—123), H. Daicovicu a grupat „două probleme distincte, a căror legătură constă numai în faptul că sînt, de mai multă sau mai puțină vreme, controversate”: 1. Pro-

¹ Dacă discuțiile pe marginea unor probleme controversate sînt utile și chiar binevenite, oricine va recunoaște însă că de astă dată tonul polemicii a depășit totuși limitele criticii obiective cînd se face afirmația că autorul criticat „cochetează” cu o anumită teză (p. 103) ori cînd se conchide, în încheiere, că lucrarea în discuție se situează „în afara limitelor minime de valoare științifică și de obiectivitate, absolut necesare în cercetarea științifică” (p. 106).

blema existenței scrierii la daco-geți în perioada clasică (sec. I î.e.n. — I e.n.)²; 2. Precizări în legătură cu inscripția de la Cumidava³ (pe marginea a două studii semnate de I. I. Russu). Epigrafistul polonez J. Kolendo este autorul studiului *Un romain d'Afrique élevé dans le pays des Costoboces. À propos de CIL VIII 14667* (p. 125—130). Autorul se sprijină și pe altă inscripție (CIL VIII 25679); în ambele, personajele atestate poartă supranumele *Costobius*; după autor, „L'agnomen *Costobius* et la phrase *quod inter Cos[t]o[bo]c[os] ou bios*) *n]utritus sit trahissent des liens entre ces deux personnages et les Costoboces*” (p. 127)⁴. În continuare, L. Petculescu prezintă *Un fragment de diplomă militară de la Micia* (p. 131—133), datînd

² Discuția este provocată de studiul publicat de I. I. Russu, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie, Cluj-Napoca”, XIX, 1976, p. 29—53; idem, în *Epigraphica. Travaux dédiés au VIIe Congrès international d'épigraphie grecque et latine*, București, 1977, p. 33—50. Totodată, H. Daicoviciu rezumă părerea exprimată pînă acum în problema scrisului la geto-daci, criticînd, pe bună dreptate, „respingerea ipotezei că literele de pe blocurile din incinta sacră a Sarmizegetusei ar putea exprima antroponime geto-dace”, ceea ce „echivalează cu negarea posibilității ca dacii să fi utilizat alfabetul grecesc și pe cel latin pentru redarea sunetelor proprii lor limbi”.

³ H. Daicoviciu acceptă pentru r. 7—9 ale inscripției lectura lui M. Macrea în ceea ce privește numele unității militare: *coh. VI no[va] C] umidavensi[um]*, spre deosebire de A. Alföldi și I. I. Russu care citesc în r. 7 *coh(ors) Vind(elicorum)* (susținînd că ar fi vorba de cohors I Vindelicorum care staționa în castrul de la Tibiscum). Pe lângă observațiile de ordin epigrafic (de pildă, pe piatră este totuși clară litera O, nu D), H. Daicoviciu susține, cu temel, o „numerotare în continuare a cohortelor severiene” (p. 123); cf. și N. Gostar, în „Analele științifice ale Universității Al. I. Cuza din Iași” (serie nouă) (secțiunea III, Istorie), XV, 1969, 1, p. 28: în cazul a două unități cu același nume, ultima creată a primit epitetul *nova*; de exemplu, cohors I Syrorum și cohors I milliaria nova Syrorum sagittariorum. Unitatea de la Rîșnov ar fi putut fi *coh(ors) VI nova c.R. Cumidavensium*, ultimul nume indicînd localitatea de garnizoană.

⁴ În încheiere, J. Kolendo emite ipoteza despre personajul în discuție: „Il était originaire de Simitthus en Afrique du Nord. On peut admettre que son père fut employé comme spécialiste des carrières dans l'est des Balkans. Probablement au cours de

din timpul lui Hadrian — al treilea obiect de acest gen cunoscut după publicarea (în 1975) *corpus-ului cu diplomele militare din Dacia*⁵. Semnalăm alte două valoroase studii de sinteză: C. Pop, *Statui imperiale de bronz în Dacia romană*⁶ (p. 135—163), și R. Ardevan, *Le collègue des fabres à Ulpia Traiana Sarmizegetusa* (p. 167—172). Mai departe, D. Alicu publică o descoperire de la sfîrșitul secolului trecut, cu unele verificări prin sondaje arheologice efectuate de autor în 1977: *Templul zeiței Nemesis de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa* (p. 173—177)⁷. I.

l'incursion des Costoboces en 170 il fut fait prisonnier et il fut élevé sur les terres barbares, dans le bassin supérieur du Danieștr. Ensuite il parvint à retourner dans l'empire et de s'établir dans sa ville natale” (p. 130).

⁵ I. I. Russu, *Inscripțiile Daciei romane*, I, București, 1975 (abrevierea culegerii: IDR). Din păcate fragmentul de la Micia nu conține elemente care să aducă o contribuție la istoria militară a Daciei romane; dar, așa cum subliniază autorul, „ilustrează încă o dată un fenomen caracteristic secolelor II—III, e.n., acela al stabilirii veteranilor chiar în canabele castrului și al recrutării locale” (p. 133). După publicarea *corpus-ului* întocmit de I. I. Russu, au mai apărut alte două fragmente de diplome militare: la Gilău (Dan Isac, în *Epigraphica*, București, 1977, p. 69—73) și la Slăveni (D. Tudor, în „Drobeta”, 1978, p. 30—32). Totodată, în „Latomus”, XXXIV, 1975, 4, p. 1020—1023 (= „Studii și materiale de muzeografie și istorie militară”, 7—8, 1974—1975, p. 89—91), autorul acestei recenzii relua discuția unor fragmente de diplome militare, publicate defectuos și fără nici o soluție de I. I. Russu, *Dacla și Pannonia Inferior în lumina diplomelor din anul 123*, București, 1973, p. 83—90 (= IDR, I, p. 77—81, nr. 4), stabilind că este vorba de cel puțin două diplome diferite, una din timpul lui Traian (cum corect a stabilit I. I. Russu), alta din 29 iunie 120.

⁶ De acord cu C. Pop, fragmentul cu reprezentarea lui Dolichenus de la Răcari face mai degrabă parte dintr-o statuie imperială de bronz (p. 162—163); părere susținută și de noi, vezi I. Berciu — C. C. Petolescu, *Les cultes orientaux dans la Dacie méridionale*, Leiden, 1976, p. 10.

⁷ Autorul emite ipoteza interesantă și verosimilă că inscripția de la Marga (jud. Caraș-Severin) (CIL, III, 1547), menționînd construirea unui templu al zeiței Nemesis, ar proveni chiar de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa (vezi în acest sens și I. I. Russu, în IDR, III/1, p. 239) — în acest caz referindu-se chiar la templul prezentat de D. Alicu.

Piso, *Epigraphica* (X) (p. 179—187) aduce noi contribuții la citirea sau interpretarea unor inscripții din Dacia; remarcăm observațiile de ordin prosopografic⁸. Claudia Luca și Z. Milea prezintă *Onomastica inscripțiilor de la Potaissa* (p. 189—194); autorii relevă

⁸ Dintre acestea, ne oprim asupra notei de la nr. 3 (p. 183—184). Ea este generată de un studiu al nostru (*Un consularis III Daciarum rēcēmentu connu*, în *Epigraphica*, 1977, p. 159—165), pe marginea unei inscripții de la Tihău (jud. Sălaj): *[N]ymphen AVGG, prosal(ute) [d]omin(orum) [n] (ostrorum duorum), dedic(ante) . . . Postuf . . . Jo, co(n)s(ulari) III Daciarum*. I. Piso, *loc. cit.*, acceptă lectura și datarea (anii 211—212 e.n.) propuse de noi. Totodată, mai constată, în urma reexaminării pietrei, aflate în Muzeul din Zalău (noi n-am avut încă acest prilej), că în r. 6, înaintea literelor POSTV, se mai poate citi încă o literă, probabil L (se păstrează o hastă); după părerea noastră, aceasta ar constitui încă un argument pentru identificarea consularului din inscripția de la Tihău, *[F]l. Postufm? Jus*, cu cel din inscripția de la Porolissum, *T. Fl. . .*, datînd din timpul lui Caracalla (212—217) (A. Stein, *Dacten nach dem Bruderkrieg im Hause des Severus*, Sibiu, 1942; N. Gudea, V. Lucăcel, *Inscripții și monumente sculpturale în Muzeul de istorie și artă Zalău*, Zalău, 1975, p. 11—12, nr. 7). În schimb, I. Piso, fără a lua în considerație propria-i constatare, respinge această posibilitate — pe motiv că în inscripția de la Porolissum numele guvernatorului a fost martelat, iar în cea de la Tihău nu. Dar este destul a aminti că numele lui Iasdius Domitianus, guvernator al celor trei Dacii pe timpul lui Severus Alexander, a fost martelat, împreună cu cele ale împăratului și mamei sale, în inscripțiile de la Rîșnov (M. Macrea, în „Anuarul Institutului de studii clasice”, IV, 1941—1943, p. 237—240) și Mehădia (IDR, III/1, nr. 76; vezi M. Macrea, *loc. cit.*, p. 240, nota 13), dar a rămas neatins pe alte două de la Ilșua (CIL, III, 797—798; cf. totuși M. Macrea, *loc. cit.*, care înclină a crede că cele două altare au rămas întregi „poate fiindcă îndată după moartea lui Sever ele vor fi fost folosite în alt scop”). Scriam cu trei ani în urmă că martelarea numelui guvernatorului în inscripția templului zeului Bel de la Porolissum era un fapt cit se poate de firesc, fiind vorba de un edificiu public, ridicat *pro salute imperatoris*; în schimb, a trecut neobservat pe inscripția de la Tihău — dacă nu cumva inscripția a fost îndepărtată într-un fel sau altul de la vedere (este iarăși probabil ca între decizia de *abolitio memoriae* a lui Geta și revocarea

predominarea numelor de factură romană — ilustrare elocventă a procesului de romanizare. Mai remarcăm comunicările: Ana Căținaș, *Noi descoperiri romane pe dealul Zinelor—Turda* (p. 195—200) (în principal, fragmente de monumente funerare); Z. Milea, A. Hlopârțean și C. Luca, *Noi contribuții privind necropola romană de la Potaissa* (p. 201—206); A. Căținaș — A. Hlopârțean, *Două monumente funerare fragmentare descoperite la Potaissa* (p. 207—211); Vasile Moga — Roman Pop, *Descoperiri arheologice la Ampelum* (p. 213—218) (mormint roman; ulcior de bronz — care prilejuiește autorilor o interesantă discuție).

Urmează alte două importante studii. Mai întâi, cel semnat de Mihai Bărbulescu, *Cultura lui Hercules în Dacia romană (II)* (p. 219—233): amplă sinteză asupra uneia din cele mai populare divinități ale panteonului provinciei (partea I, conținînd repertoriul, a fost publicat în volumul precedent al acestei

gubernatorului să se fi scurs un timp oarecare — ceea ce ar fi o altă explicație că numele nu i-a fost răzuit și de pe altarul închinat nimfelor).

Același epigrafist clujean mai notează în concluzie: „En tout cas, Fl(?) Postumus fut en Dacie le successeur probable de C. Iulius Maximus, attesté en 208, et le devancier de L. Marius Perpetuus, qui le remplaça vers 212/213”. În realitate, după moartea lui Septimiu Sever (februarie 211), sub domnia fraților Caracalla și Geta, guvernarea provinciei era în mîinile unui reprezentant al tagmei ecvestre, Herennius Gemellinus, procuratorul Daciei Apulensis, cu titlul de *agens vice praesidis* (CIL, III, 1625). Desigur tot în 211, probabil în a doua parte a acestui an, era numit guvernator al Daciilor consularul *[T.F.]l. Postfu?Imus* — înlăturat însă și el la cîteva timp după asasinarea lui Geta. Atunci, la conducerea provinciei a fost numit iarăși un membru al ordinului cavalerilor, Ulpius Victor, *proc(urator) Aug(usti) [prov(inciae)] Dac(iae) Apul(ensis), a(gens) v(ice) p(raesidis)* (CIL, III, 1464; nu înțelegem însă de ce I. Piso, *loc. cit.*, nota 54, propune pentru legiunea VII Gemina, care apare menționată în această inscripție, epitelul *Philippiana* — deci doar dacă dă o lectură diferită întregii epigrafe, care să-i permită datarea spre mijlocul secolului al III-lea). Probabil abia în anul 213 (și nu încă din 212), guvernarea Daciilor era din nou încredințată unui consular, în persoana lui L. Marius Perpetuus (ct. I. Piso, *loc. cit.*, p. 186—187).

reviste)⁹. Celălalt este semnat de Doina Benea: *Die V. Makedonische Legion auf den nördlichen Donaulimes in 3.—4. Jahrhundert* (p. 235—244) (o variantă a acestui studiu a apărut în „Acta Musei Porolissensis”, I, 1977, p. 173—178); autoarea opinează pentru o datare mai târzie a ștampilelor legiunii V Macedonica la Drobeta, în perioada Aurelian—Dioclețian¹⁰.

⁹ La repertoriul întocmit de M. Bărbulescu, „Acta Musei Napocensis”, XIV, 1977, p. 173 urm., ar putea fi eventual adăugat un fragment sculptural de la Sucidava (IDR, II, 202), atribuit pînă acum lui Mithra Sol Invictus; în acest caz, am putea citi [*Herculli Inv(t)lo*]. De asemenea, basorelieful cu inscripție inclus în repertoriul citat la p. 178, nr. 46, și p. 184, nr. 48, poartă o inscripție *sigur* latină și a fost descoperit foarte probabil la Romula (vezi IDR, II, 335, cu bibliografia mai veche; se păstrează la Institutul de arheologie din București — Muzeul Național de antichități). Pentru partea de interpretare, din vol. XV al AMN, amintim un studiu inaccesibil autorului la data predării manuscrisului: Maria Jaczynowska, *Quelques remarques sur le culte d'Hercule en Rhénanie*, în „Archeološki Vestnik”, XXVIII, 1977, p. 412—420 (pentru *Hercules Magusanus*).

¹⁰ Autoarea își bazează teoria pe faptul că ștampilele legiunii V Macedonica, în perioada de la Traian la Marcus Aurelius, cînd a staționat la Troesmis (în Dobrogea), ar fi numai de forma L V MAC; după ce a fost mutată la Potaissa, legiunea și-ar fi ștampilat cărămizile L V M, și la fel îndată după revenirea ei în garnizoana de la Oescus (perioada Aurelian—Dioclețian). Ștampilele de la Drobeta (L V M) ar deriva tipologic din cele de la Potaissa, fiind asemănătoare cu cele de la Oescus și Sucidava; ele ar data, deci, tot din perioada Aurelian—Dioclețian.

Probabil că Doina Benea are dreptate cînd nu acceptă datarea cărămizilor de la Drobeta în timpul războaielor de cucerire a Daciei. Dar argumentele de ordin tipologic invocate nu sînt în întregime valabile. Astfel, ștampile L V M au apărut și la Troesmis (CIL, III, 6240 c) și Barboși (SCIVA, 26, 1975, 2, p. 189—190, nr. 1), deci din perioada cînd legiunea se afla pe frontiera dobrogeană.

Ștampile ale legiunii V Macedonica s-au descoperit și la Răcari, Bumbeshi, Slăveni și Bivolari (IDR, II, nr. 167, 178, 180, 522, 579) (fără a mai aminti de ștampila comună cu legiunile I Italica și XI Claudia de la Stolniceni; IDR, II, nr. 556—559). Dintre acestea, o ștampilă de la Slăveni (D. Tudor, în „Studii și materiale de muzeografie și

Eugen Stoicovici, *Atelier de sticlă rubin de la Dierna (Orșova)* (p. 245—250), prezintă rezultatele unui studiu mineralogic aprofundat asupra cîtorva fragmente de creuzete din material refractar descoperite în cursul săpăturilor din 1968 de la Orșova; *s-a putut dovedi existența în Orșova antică (Dierna) a unui atelier de sticlărie colorată, culminînd cu producerea „sticlei rubin de cupru” cunoscută în antichitate sub denumirea de „porporino” (la romani) sau de „hematinon” (la greci) *.

Secolul imediat următor retragerii aureliene este prezent prin notele semnate de D. Isac, *Monede postaureliene de la Gilău* (p. 251—254), și E. Iaroslavschi — Gh. Lazarovici, *Așezări de secol IV în sudul Banatului* (p. 255—261) — prin care se aduc noi probe pentru continuitatea populației daco-romane. De asemenea, Iudita Winkler, Matilda Takács și Gheorghe Păuș prezintă *Așezarea prefeudală de la Cicău, jud. Alba* (p. 263—272) (legat de aceasta, vezi în continuare P. Georgeanu, C. Lisovschi-Cheleşanu și M. Georgeanu, *Cercetări asupra faunei din așezarea Cicău — „Săliște”*, p. 273—286; „urme de locuire din epoca neolitică și pînă la migrația popoarelor”, vezi p. 273); Ioana Hica-Cîmpeanu, *Un grup de morminte*

istorie militară”, 7—8, 1974—1975, p. 16, fig. 3/1; IDR, II, 522) este foarte asemănătoare cu alta de la Drobeta (IDR, II, 99 g). Nu se poate susține că toate aceste ștampile datează din perioada de după Aurelian (deoarece fostele castre de la Răcari, Slăveni și celelalte nu au fost folosite militar după abandonarea provinciei).

În această situație, ne menținem la părerea exprimată cu trei ani în urmă, că ștampilele legiunii V Macedonica de la Drobeta, Răcari și Slăveni, ca și cele ale legiunilor XI Claudia și XIII Gemina de la Slăveni, datează de la mijlocul secolului al III-lea (vezi IDR, II, p. 197), în orice caz înainte de Aurelian. Ne gîndim chiar la domnia lui Filip Arabul, cînd la lucrările de fortificare a Romulei au lucrat detașamente din legiunile XXII Primi-genia și VII Claudia (IDR, II, nr. 324—328), iar termele de la Slăveni au fost refăcute (Gh. Popilian, în „Apulum”, IX, 1974, p. 633). Tot de atunci pot data ștampilele legiunilor I Italica, IV Flavia și X Gemina de la Sucidava (IDR, II, nr. 235—237). Este probabil deci ca fortificarea Daciei sudice să fi fost efectuată chiar de acest împărat, după victoria contra carpilor din 247 (D. Tudor, *Ollenta romană*⁴, p. 38). Din aceeași perioadă pot data și ștampilele de la Drobeta ale legiunii V Macedonica.

din secolul al VII-lea e.n. la Iclod (jud. Cluj) (p. 287—294).

Materialele de arheologice se încheie cu raportul semnat de Ilie Uzum — Dumitru Ţeicu, *Cuptorul de ars ceramică descoperit în aşezarea feudală timpurie de la Gornea — „Târmuri”* (p. 295—305).

Cu ultima dintre contribuţiile menţionate, intrăm în domeniul istoriei medii. Valoroasele studii publicate în continuare reflectă totodată preocupări diverse, de la începuturile feudalismului plină la începuturile epocii moderne, sinteza acestora fiind adesea admirabil redată în titluri semnificative: Marius Porumb, *Biserica ortodoxă din Girbova de Sus (jud. Alba), un vechi monument de arhitectură medievală românească* (p. 307—310) (de la sfârşitul secolului XIV — începutul secolului XV); N. Edroiu, *Un sigil inelar cu inscripţie slavonă în colecţiile Muzeului de istorie al Transilvaniei din Cluj-Napoca* (p. 311—313; inel de aur roman cu gemă antică, pe care s-a gravat în secolele XV—XVI o inscripţie slavonă); Magdalena Bunta-Katona Imre, *Cronica habană de la Cluj* (p. 315—330; manuscris din 1631 păstrat în Biblioteca Centrală Universitară din Cluj-Napoca); P. Iambor — F. Pap, *Tezaurul monetar din sec. XVI—XVII de la Cluj-Napoca (Conservator)* (p. 331—347); F. Pap, *Rute comerciale şi localităţi transilvane în comerţul Clujului cu produse agricole şi vite (prima jumătate a sec. XVII)* (p. 349—358); Adriana Halasu, *O sigilă de meşter — doi argintari transilvăneni din secolul al XVII-lea* (p. 359—365); Sabin Belu, *Noi contribuţii la istoria satelor din Munţii Apuseni* (p. 387—395); Al. Neamţu, *Un proiect din anul 1789 privind construirea unei „fabrici de sodă” în Transilvania* (p. 415—429); I. Wolf, *Începuturile presei cultural-ştiinţifice din Transilvania: „Siebenbürgische Quartalschrift” (1790—1801)* (p. 431—445); Liviu Groza, *Unele aspecte privind organizarea regimentului grăniceresc din Caransebeş* (p. 447—460). Remarcăm totodată câteva contribuţii care pun în circuitul ştiinţific valoroase obiecte din patrimoniul nostru cultural naţional: Ana Maria Cipăianu, *On a medieval embroidery belonging to the History Museum of Transilvania* (p. 367—379); Viorica Pop, *Lăzi de zestre din secolele XVII—XVIII în Muzeul de istorie al Transilvaniei* (p. 381—385); Al. Ardos, *O vioară de meşter* (p. 397—399; lucrată probabil de cremonezul Domenico Montagnana în 1741); G. Alicu, *Circulaţia cărţii vechi româneşti în judeţul Cluj (I)* (p. 410—410); Ladislau Gyémánt, *O tipăritură românească necunoscută din vremea războiului ruso-austro-turc din anii 1787—1792* (p. 411—413; ordonanţă gubernamentală din 30 martie 1789).

Secolul XIX este ilustrat prin mai multe studii semnate de: E. Crişan, *Aspecte din asistenţa medicală a muncitorilor feroviarî în sec. XIX* (p. 461—465); M. M. Jude — N. Cordoş, *Sigilii săteşti transilvănene din secolul al XIX-lea* (p. 467—479); L. Drăgoi, *Miklós Sikó, portretist din Transilvania (sec. XIX)* (p. 481—487); I. Botezan, *Un document din anul 1861 privind strădaniile românilor din Transilvania de a cuceri drepturi politice* (p. 489—491); P. Bona, *Traian Doda — luptător pentru drepturile naţionale ale românilor bănăţeni* (p. 495—499); E. Glodariu, *Aportul femeilor din Transilvania la mişcarea memorandistă* (p. 501—509).

Un loc aparte deţine studiul lui G. Protopopescu, *Conceptul de artă militară în principalele bătălii date de români pentru apărarea independenţei şi suveranităţii naţionale* (p. 511—530).

Perioada de imediat după unirea Transilvaniei cu România este prezentată prin studiile semnate de Elena Boruga, *Contribuţia lui Traian Vuia la lupta pentru unitatea naţională oglindită în articolele publicate în revista, „La Transylvanie” (1918—1919)* (p. 531—543); Gh. Iancu, *Activitatea consiliului dirigent privind reglementarea comerţului şi aprovizionarea populaţiei (1918—1920)* (p. 545—560); I. Nistor, *Proiectul unui volum omagial închinat aniversării a 175 de ani de la înfiinţarea şcolilor din Blaj* (p. 561—566; anii 1754—1929). În continuare, perioada interbelică şi anii reconstrucţiei de după război sînt ilustrate de alte cinci studii: I. Bratu I. Herchi, *Aspecte ale climatului revoluţionar din judeţul Bihor în perioada 1928—1933. Conflictul de muncă* (p. 567—581); P. Bunta, *Procesele intentate de către autorităţile horthyste comunistilor din partea de nord a Transilvaniei (1941—1944)* (p. 583—602); D. Tuţu, *Tratare şi contacte ale guvernului burgheziei române pentru ieşirea din războiul dus alături de Germania hitleristă* (p. 603—616); L. Vajda, *Oamenii muncii din Cluj în luptă, sub conducerea P.C.R., pentru instaurarea puterii democrat-populare (11 octombrie 1944 — 6 martie 1945)*; (p. 617—631); Trofin Hăgan, *Minerii din Maramureş în procesul refacerii economiei naţionale (1945—1947)* (p. 633—645).

Chiar şi simpla enumerare a sumarului arată că vol. XV din „Acta Musei Napocensis” acoperă principalele perioade ale istoriei patriei noastre.

Totodată, volumul mai cuprinde şi alte materiale, ilustrînd preocupările colectivului Muzeului de istorie al Transilvaniei, fie pe linia activităţii culturale-educative: A. M. Ardos, „Prietenii muzeului” — un experiment reuşit al Muzeului de istorie al Transilvaniei (p. 647—651), fie pentru resta-

urarea și conservarea patrimoniului: Aurelia Igna, *Restaurarea și conservarea unui fragment de leasă dacică de la Șercaia, județul Brașov* (p. 653–658); Aurelia Igna, Ștefan Kiss, Daniela Rădulescu și Mihai Drăgan-Bularda, *Evidențierea biodeteriorării unor monumente de piatră din incinta Muzeului de istorie al Transilvaniei, prin activități enzimactice* (p. 659–664); Maria Elisabeta Lukács, *Recuperarea prin restaurare a unui pahar de sticlă din epoca romană* (p. 665–668).

Un număr însemnat de pagini (p. 669–703) este ocupat de recenzii și prezentări de cărți, sub semnăturile lui Gh. Lazarovici (2), T. Soroceanu (8), Iudita Winkler (1), Magdalena Bunta (1), I. Wolf (3).

În încheiere, Gh. Lazarovici semnează un necrolog al prof. Vl. Milojević, reprezentant de talie internațională al arheologiei preis-

torice, iar în numele redacției „Acta Musei Napocensis” se publică un necrolog al lui N. Gostar, fost conferențiar la Universitatea din Iași (p. 704–708).

Pentru înțelegerea abrevierilor din bogata bibliografie ce însoțește fiecare studiu, volumul prezintă în încheiere lista cu „Prescurtări bibliografice” (p. 709–712).

Remarcăm totodată că fiecare articol sau notă este însoțit de un substanțial rezumat într-o limbă de circulație internațională, unele studii fiind chiar publicate integral în limbi străine — ceea ce va facilita consultarea lor de către cercetători din alte țări, contribuind la cunoașterea mai bună a activității și preocupărilor istoriografiei românești.

Constantin C. Petolescu

ISTORIA ROMÂNIEI

CONSTANTIN DUMITRESCU, *Din lunga timpulul bătaie. Anul 1918 în amintirile unor martori oculari*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1978, 278 p.

Volumul în care Constantin Dumitrescu a adunat amintirile mai multor martori oculari ai mărețelor evenimente de acum șase decenii, care au culminat cu Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, se înscrie ca o contribuție omagială în ansamblul de realizări editoriale dedicate aniversării făuririi statului național unitar român.

Unirea Transilvaniei cu România, consecință firească a eforturilor de secole desfășurate de poporul român, a gravat urme adânci în conștiința contemporanilor și urmașilor. În anii care au urmat acestui epocal eveniment al istoriei românilor numeroși participanți la „împlinirea visului de aur” al neamului și-au așternut în emoționante pagini amintirile. În rîndul acestor mărturii se înscriu și cele culese de autorul cărții pe care o prezentăm. În filele lucrării de față găsim însemnări, de real interes documentar, semnate de: academicianul Emil Pop; istoricul Eugen Hulea; blăjeanul Ștefan Manciulea; medicul Dominic Stanca; militantul socialist Tiron Albani, membru al Consiliului Național Român Central; aviatorul Vasile Nicolescu; istoricul Avram P. Teodor; academicianul botanist Alexandru Borza; Gavril Crișan din Alba Iulia; profesorul și gazetarul Sabin Evuțianu; Gheorghe Ardeleanu din comuna Mihai Viteazul; istoricul și omul de cultură Ștefan Meteu; Ilie Dălanu; avocatul Cornel Crișan; generalul Alexandru Vlad, fost „comandant suprem al tuturor gărzilor românești din Transilvania, Banat și părțile ungurene locuite de români”; militantul socialist Iosif Renoiu, fost membru al C.N.R.C.; filozoful D.D. Roșca; scriitorul Ionel Pop, unul din secretarii Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia; inginerul Enea Grapini, unul din excepenții mișcării socialiste din Transilvania primelor decenii ale secolului al XX-lea; doctorul Ioan Jovini; Ana Cicio-Pop Birtolon, fiica lui Ștefan Cicio-Pop, acela despre care Nicolae Iorga scria că a fost „una dintre

cele mai caracteristice figuri din rîndul luptătorilor pentru unitatea românească”; Zaharia Boilă, fost secretar al Consiliului Național Român din comitatul Tîrnava Mică; profesorul Leontin Ghegariu; Octavian Sireagu, „fiu al Sălajului”; Emil Fucec și Grigore Bota din Maramureș.

Simpla trecere în revistă a acestor nume constituie o garanție. O garanție de obiectivitate, de patriotism. Deși aparent disparate, amintirile adunate de C. Dumitrescu conturează imaginea unitară a efervescenței revoluționare care, la sfîrșitul anului 1918 cuprinsese teritoriile locuite de români din monarhia austro-ungară, parte componentă și inseparabilă a procesului revoluționar cunoscut de Europa aceluia timp. Națiunile asupra se ridicau pe baza dreptului legitim la autodeterminare spre a dispune ele însele de soarta și viitorul lor, pentru a-și făuri state naționale, independente ori de a se uni cu patriile lor, desăvîrșindu-și unitatea națională în cadrul aceluiași stat.

Din însemnările lui Emil Pop, aflat la Budapesta în zilele prăbușirii dublei monarhii, aflăm că „evenimentele se îmbulzeau în raport accelerat. Rămîn neuitate aspectele senzaționale, desfășurate cu schimbări abrupte în tumultul unei capitale prinsă în înfrigurarea unei revoluții” (p. 33).

La 18 octombrie deputatul român Alexandru Vaida declara în Parlamentul de la Budapesta: „Organul național al națiunii române din Ungaria și Ardeal nu recunoaște îndreptățirea acestui parlament și acestui guvern să se considere ca reprezentante ale națiunii române ca să poată reprezenta la congresul de pace interesele națiunii române din Ungaria și Ardeal. Căci apărarea intereselor ei națiunea română o poate încredința numai unor factori designați de propria ei adunare națională... Toate decisiunile și învoielile care s-ar lua și care s-ar face fără aprobarea acestor organe, le declarăm nule și fără valoare, care nu leagă întru nimic națiunea română”*. Pe fundalul acestei

* I. Clopoșel, *Revoluția din 1918 și unirea Ardealului cu România*, Cluj, 1926, p. 45.

atmosfere incandescente, în Transilvania evenimentele revoluționare se precipitau .

Românii, fără deosebire de categorie socială, se ridicau la luptă pentru libertate națională și dreptate socială. „Muncitorimea minieră se mișcă și ea. Organizația muncitorească a început să acționeze” (p. 86) notează doctorul Dominic Stanca. În octombrie-noiembrie, amploarea cunoscută de ridicarea maselor este fără precedent. „la Bucium Sasa, ... după ce cu puteri unite a dezarmat și izgonit postul de jandarmi, a înființat o gardă militară, prima din întreg județul Alba” (p. 54) arată istoricul Eugen Hulea, contemporan al evenimentelor. Concomitent crește în amploare activitatea partidelor politice ale românilor transilvăneni — Partidul Național Român și Partidul Social-Democrat. Din inițiativa socialiștilor „a apărut ideea unirii, a conjugării forțelor politice ale românilor ardeleni”, istorisește militantul socialist Enea Grapini (p. 215). În urma tratativilor, la 31 octombrie 1918 a luat ființă Consiliul Național Român Central, alcătuit din șase social-democrați: Ioan Flueraș, Iosif Jumanca, Enea Grapini, Baziliiu Surdu, Tiron Albani, Iosif Renoiu, și șase reprezentanți ai Partidului Național Român: Teodor Mihali, Vasile Goldiș, Alexandru Vaida, Ștefan Cicio-Pop, Aurel Vlad, Aurel Lazăr.

În urma ședinței Comitetului Național Român din 2 noiembrie, s-a hotărât lansarea unui manifest care „să dispună constituirea Consiliilor Naționale și în subordinea acestora a gărzilor naționale” (p. 221). Accelerarea desfășurării revoluționare a determinat Consiliul Național Român Central să se declare în favoarea preluării „puterii depline de guvernare asupra teritoriilor locuite de români”. La 20 noiembrie a fost lansată chemarea pentru convocarea „Adunării naționale a națiunii române din Ungaria și Transilvania la Alba Iulia, cetatea istorică a neamului nostru” în ziua de 1 Decembrie 1918.

În rândurile memorialiștilor Tiron Albani, Alexandru Borza, Ionel Pop, Ana Cicio-Pop Birtolon, Zaharia Bollă, găsim consemnată febrila activitate de constituire a consiliilor naționale, înzestrate cu atribute locale, administrative, judecătorești, de asigurare a ordinii publice, entuziasmul în înființarea gărzilor naționale, alegerea delegaților pentru Marea Adunare Națională.

Nota caracteristică a tuturor amintirilor o constituie respectul, pioșenia cu care sînt inserate rîndurile ce privesc desfășurarea Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918. „Îmbrăcați în haine de sărbătoare”, cum notează Ștefan Manciuș, cei peste 100 000 de români erau adunați pe

cîmpul lui Horea de la Alba Iulia pentru a pecetlui prin voința lor unanimă visul de aur al tuturor fiilor acestui pămînt: Unirea Transilvaniei cu România. „Orașul e numai om și drapele” arată Dominic Stanca, același care în continuare scrie: „Drumul care duce în Cetate e păzit de moșii lui Iancu, îmbrăcați în straie albe. Sus, în cetate, în marea sală a Cazinoului se adună delegații oficiali, care umplu sala pînă la ultimul loc. Pe podiumul din față iau loc membrii Consiliului Național în frunte cu bătrînul Gheorghe Pop de Băsești. Într-o liniște impresionantă sînt citite punctele Adunării prin care se proclamă Unirea tuturor teritoriilor locuite de români din fosta monarhie cu patria mamă. În numele social-democraților vorbește Jumanca, declarînd solemn că social-democrații votează unirea poporului român. Cînd Cicio-Pop, vicepreședintele Adunării, declară solemn că românii din fosta Austro-Ungarie se unesc cu România, toată suflarea este cuprinsă de emoție vibrantă, ochii se umezesc de lacrimi și fiecare luare de cuvînt este frenetic aplaudată. Uralele nu mai încetează. Oamenii necunoscuți se îmbrățișează și se sărută. Toți cred în unirea frățească care să ne ducă la fericirea atît de mult așteptată. În clipa supremei fericiri s-a uitat toată suferința, încrezători într-o viață nouă” (p. 99).

Nu putem încheia fără a aminti prefața datorată istoricului clujean Gh. Bodea, care întregeste util volumul de față.

S. Adrian

* * * *Istorici români și străini despre războiul de independență al României (1877—1878)*, Edit. militară, București, 1979, 326 p.

Aniversarea centenarului neatîrnării României a prilejuit apariția a numeroase și variate lucrări, studii și articole, care prin introducerea unor date noi în circuitul informațional, prin modalitățile de abordare, analiză și reflectare a mărețului efort al poporului nostru spre realizarea idealului de independență, ca și prin multitudinea aspectelor tratate, unele inedite, au reușit să întregască, cu valoroase contribuții, bogata literatură consacrată acestui act de voință fundamental al națiunii române.

Momentului istoric de acum un secol i-a fost dedicată și această foarte recentă carte, elaborată de un colectiv de tineri cercetători de la Universitatea București, Centrul de studii și cercetări de istorie și teorie militară

și Muzeul militar, sub coordonarea apreciatului istoric, general-maior Constantin Antip*.

De la început am dori să precizăm că este vorba de o lucrare de factură mai deosebită în peisajul istoriografiei românești, pentru că își propune să reconstituie tabloul complex al evenimentelor politice și militare de la 1877—1878 prin intermediul datelor și aprecierilor incluse în peste 60 de lucrări de specialitate, aparținând unor istorici de diverse formațiuni, români și străini, contemporani evenimentelor sau din deceniile care au urmat pînă în zilele noastre.

De aceea sarcina selectării și apoi a asamblării acelor fragmente de texte care să ilustreze cît mai bine intenția autorilor de a oferi o imagine veridică și limpede a străduințelor și luptei juste a poporului român, alături de celelalte popoare oprite din Balcani, pentru sculurarea dominației străine, apărea dificilă, atît datorită bogatului material istoriografic existent cît și specificității fiecărei lucrări în parte. Concluzia noastră este, totuși, favorabilă întreprinderii efectuate cu grijă de autori, prezenta culegere, adresată unui larg cerc de cititori, constituindu-se într-un util instrument de lucru.

În ceea ce privește structura culegerii, menționăm că textele ordonate cronologic, potrivit desfășurării evenimentelor, au fost dispuse în cinci mari capitole, după cum urmează: 1. *Preliminariile militar-diplomatice ale războiului româno-ruso-turc din 1877—1878. Declarația de independență a României*, p. 11—79; 2. *Operațiile militare executate de trupele române și cele ruse în prima parte a campaniei (aprilie—iulie 1877)*, p. 133—141; 3. *Armata română în cursul operațiilor militare decisive de la sudul Dunării* (august/septembrie—noiembrie decembrie 1877), p. 146—228; 4. *Asediul Vidinului și finalul războiului de neahtare. Recunoașterea diplomației a independenței depline a României*, p. 234—260; 5. *Lupta pentru neahtare — cauză și faptă a întregii națiuni române*, p. 263—289.

Remarcăm că la începutul fiecărei secțiuni, autorii oferă scurte sinteze asupra perioadei respective, subliniind caracteristicile acesteia, precum și principalele momente din desfășurarea evenimentelor prezentate. În scopul corectării unor erori ale textelor incluse în culegere, ca și pentru furnizarea unor informații suplimentare, la încheierea capitolelor s-a adăugat câte o rubrică de note, temeinic documentate și redactate.

* Colectivul a fost format din dr. Mihai Maxim, Cornel Scafeș, Tiberiu Velter și Vladimir Zodian. Contribuții documentare au adus Lizica Popolu și Ana Maria Velter.

De asemenea, culegerea este întregită cu o serie de anexe, care cuprind o listă alfabetică a autorilor din lucrările cărora s-au selectat textele, p. 290—294, un glosar pentru explicarea deosebirii a termenilor militari specifici epocii și ieșiți acum din uz, p. 295—300, precum și un indice general, p. 301—326.

Evident, istoricilor români începînd cu A.P. Alessi și Popu Massimu și pînă la cei contemporani, precum realizatorii volumului *România în războiul de independență, 1877—1878*, le-a fost acordat un spațiu corespunzător în economia lucrării. Constatăm că autorii culegerii s-au îngrijit să ofere pagini din cele mai reprezentative ale acestora și, de asemenea, selectînd în mod echilibrat texte din etape distincte ale procesului de cercetare și aprofundare a problematicii războiului de neahtare, să reflecte într-un anume fel stadiile atinse de-a lungul anilor de știință istorică românească.

Cele mai numeroase pagini s-au acordat unor lucrări de referință ale istoriografiei românești, cum sînt remarcabilul *Istoric* datorat unor valoroși și patrioți ofițeri români de la finele veacului trecut, lucrările și studiile Nicolae Iorga și ale generalului Radu Rosetti, ca și amintita monografie realizată cu prilejul centenarului, sub auspiciile Academiei R.S.R., Academiei de Științe Sociale și Politice și Centrului de studii și cercetări de istorie și teorie militară.

În dorința de a releva toate laturile efortului militar românesc consacrat dobîndirii independenței, în culegere apar și fragmente din lucrări de specialitate de circulație restrînsă. Amintim printre acestea, *Întrebuințarea călilor ferate în războiul din anii 1877—1878* (București, 1891) a generalului C. N. Herjeu, sau *Istoricul pontonierilor și operațiile lor în timpul campaniei din 1877—1878* (București, 1900) aparținînd lui I. Vasiliu-Năsturel.

Considerăm că s-ar fi putut acorda un spațiu mai corespunzător lucrării distinsului profesor militar Radu Băldescu, premiată dealtfel, de Academia Română în anul 1926.

Așa după cum avertizează de la început, autorii au intenționat să facă cunoscute, în paralel cu aprecierile istoricilor români și punctele de vedere aparținînd unora dintre reprezentanții școlilor istorice naționale, în primul rînd din țările care au fost direct implicate în desfășurarea dramaticelor evenimente de acum 100 de ani. Notăm ca meritorie prezența istoriografiei turcești, datorată contribuției dr. M. Maxim, autor și al traducerilor respective din lucrările generalului Emekli Halil Sedes, ale lui Midhat Sertoglu, Şapolyo și alții.

Istoriografia rusă și sovietică este reprezentată de istoricii Serghei Tațișcev, a cărui carte *Imperator Alexandr II, ego jizni i*

țarstovanic, rămâne și azi o carte de bază asupra politicii diplomatice din acea vreme, și M.M. Zalișkin, autor al unei interesante lucrări asupra politicii externe românești și a relațiilor ruso-române în timpul crizei orientale, apărută la Moscova în 1974).

Insuficient reprezentate ni se par istoriografiile bulgară, iugoslavă și greacă, prezente doar prin lucrările lui N. Jecsev, Rh. Stoianovich și D. Mihailo, E. Kofos. Aprecieri că și-ar fi găsit locul și Hristina Mihova, autoare a unei lucrări apărută la Sofia în urmă cu două decenii, dedicate efortului României la eliberarea Bulgariei.

Dintre ceilalți istorici străini prezenți în culegere, mai menționăm în ordine alfabetică pe D. Harris, căpitanul Léon Lamouche, generalul H. Langlois, R.W. Seton-Watson, maiorul A. Springer.

Încheiem aceste succinte aprecieri nu fără a releva calitatea traducerilor efectuate de Monica Andone (textele din limba germană) și Rodica Scafeș (textele din limba franceză și engleză).

Preda Dumitru

CORNELIU TAMAȘ, PETRE BARDAȘU, SERGIU PŪRECE, *Aspecte militare privind revoluția de la 1848 în Oltenia. Documente inedite*, Edit. Scrisul românesc, Craiova, 1979, 255 p.

În cadrul eforturilor tot mai stăruitoare depuse în ultimul timp de a depista și a da la iveală noi mărturii documentare privitoare la revoluția de la 1848, eveniment crucial în istoria poporului român, prezentul volum de documente ocupă un loc aparte. Întocmit de un colectiv de autori de la Filiala Arhivelor Statului din Râmnicu Vlcea, căruia îi datorăm un volum similar de documente privind desfășurarea revoluției pe plan local¹, lucrarea de față, spre deosebire de cea alcătuită de Ileana Petrescu și apărută cu un deceniu în urmă², are o tematică mai restrânsă, în sensul că se limitează doar la reliefaarea laturii militare a evenimentelor revoluționare survenite la 1848 într-una din cele mai importante părți ale Țării Românești, anume în Oltenia, provincie care dobândește o importanță deosebită în cadrul general al evenimentelor de la 1848.

Cu toate acestea, documentele prezentate, în număr de 266, provenite în cea mai mare parte din fondul local, aduc un notabil spor de informație, dând posibilitatea, prin

¹ 1848 în județul Vlcea, Bălcești pe Topolog, 1978, 409 p.

² Ileana Petrescu, *Documente privind revoluția de la 1848 în Oltenia*, Craiova, 1969, 314 p.

caracterul lor inedit, de a adînci cunoștințele de pînă acum în legătură cu participarea armatei la revoluție. Ele introduc în circuitul științific prețioase informații privind formarea și organizarea taberei militare de la Rîureni de sub comanda generalului Gheorghe Magheru, legăturile dintre tabăra revoluționară și populația din zonă, contribuții militarilor Regimentului 1 din Craiova în fruntea colonelului N. Pleșoianu la apărarea și susținerea revoluției, mutațiile produse de programul revoluționar în conștiința ostașilor și comandanților etc. În lumina acestor date și a celor deja publicate, se relevă mai pregnant tendința conducerii revoluției de a transforma Oltenia într-o puternică bază de apărare a noului regim împotriva uneltirilor reacționare interne și externe.

Desigur, nu toate documentele prezintă aceeași importanță. O parte din ele, referitoare la situația efectivului, armamentului, plata dorobanților concentrați în tabără ș.a. nu se par mai puțin semnificative pentru reliefaarea și apărarea revoluției. În ansamblu, însă, volumul constituie o contribuție însemnată la istoria rezvoluției române de la 1848, ducînd la clarificarea nu numai a unor aspecte locale sau speciale ale evenimentelor revoluționare, dar și la mai buna înțelegere a problematicii revoluționare generale.

Volumul este precedat de un studiu introductiv semnat de general-maior dr. Constantin Olteanu care reliefaază concepția revoluționarilor pașoptiști, îndeosebi a lui N. Balcescu privitoare la organizarea armatei și la rolul acesteia în apărarea intereselor naționale ale poporului român. Un glosar și un indice analitic încheie în chip fericit tomul, ușurînd consultarea documentelor inserate.

Valeriu Stan

* * * *Monografia Întreprinderii „Vulcan” din București, 1904–1977*, sub redacția Constantin Nuțu și Ioan Scurtu, București, 1977, 160 p.

Rezultat al unei cercetări intense, lucrarea pe care o recenzăm demonstrează o serioasă documentare, aproape exhaustivă și relevă evoluția în timp a unei puternice citadele industriale și muncitorești — Uzinele „Vulcan” — încă de la înființare (1904) și pînă în anii luminoși ai socialismului.

Rodul unei cercetări întreprinse de un colectiv mixt de autori — coordonat de Facultatea de istorie-filozofie a Universității din București — Vasile Arimia, Lucian Boia, Iulian Cîrșină, Ion Gheorghe, Gheorghe Z. Ionescu, Constantin Nuțu și Ioan Scurtu,

Jucrarea se bazează pe o largă și variată bibliografie în mare parte inedită, cit și edită.

Din materialul edit sînt folosite publicații cu caracter oficial sau studii în legătură cu problema abordată, precum și presă.

Salutăm ca binevenită și foarte necesară inițiativa Comitetului municipal București al P.C.R., de a îndruma elaborarea unor monografii a principalelor întreprinderi din capitală și o dorim continuată prin apariții similare.

Lucrarea se deschide cu un „Cuvînt înainte”, semnat de directorul întreprinderii, ing. Constantin Ion, și este structurată pe trei părți subîmpărțite în cîte două capitole fiecare.

În *partea întâi* a lucrării intitulată: „Uzinele Vulcan în anii 1904—1918”, autorii descriu momentul înființării acestei mari întreprinderi bucureștene, schema de organizare, capacitatea de producție, contribuția adusă la efortul de război al țării, lupta muncitorilor de la „Vulcan” împotriva exploatarei capitaliste, condițiile grele de muncă și de viață, acțiunile greviste inițiate de muncitorii uzinei.

Partea a doua, „Uzinele Vulcan în perioada decembrie 1918 — august 1944”, se ocupă de acțiunea de modernizare a acestei puternice unități industriale în urma masivelor comenzi obținute de la stat, producția realizată în această perioadă, diversificarea producției, precum și lupta muncitorilor vulcaniști împotriva exploatarei, a dictaturii regale și a celei militaro-fasciste antonesciene pentru condiții de viață și de muncă mai bune.

În *ultima parte* a lucrării, care este de fapt și cea mai amplă, autorii subliniază contribuția și participarea muncitorilor de la Uzinele „Vulcan” la înfăptuirea insurecției naționale armate antifasciste și antiimperiale din august 1944, aportul întreprinderii la susținerea efortului de război împotriva Germaniei hitleriste prin sporirea producției, participarea la reconstrucția țării. În capitolul al II-lea al acestei părți intitulat „Uzinele în anii revoluției socialiste (1948—1975)” se relevă ecol în rîndul muncitorilor al abolirii

monarhiei și naționalizării principalelor mijloace de producție. Sînt tratate de asemenea problema formării cadrelor necesare procesului de producție în continuă perfecționare și modernizare rod al politicii Partidului Comunist Român de industrializare socialistă a țării, contribuția uzinei la dezvoltarea economiei naționale, activitatea organizației de partid, U.T.C. și a organizației sindicale de la Uzinele „Vulcan”, politica partidului de îmbunătățire continuă a condițiilor de lucru și de viață a personalului muncitor de la acest important pilon al industriei grele.

Se relevă importanța deosebită a vizitelor de lucru întreprinse de secretarul general al P.C.R., președintele republicii, tovarășul Nicolae Ceaușescu, în această importantă întreprindere, și semnificația lor pentru dezvoltarea și îmbunătățirea activității productive a acestui complex economic.

Monografia se încheie cu anexe — tabele privind directorii generali, tehnici și comerciali, contabilii șefi ai întreprinderii, secretarii comitetului de partid și U.T.C. pe întreprindere, precum și președinții comitetului sindical pe întreprindere, de asemenea și un bogat set de fotografii care relevă aspecte variate din activitatea întreprinderii din perioada interbelică și după 1944, modernizarea ei.

Monografia de față trebuie apreciată și ca un semn de omagiu și prețuire adus de autorii luptei eroicei noastre clase muncitoare sub conducerea comunistilor pentru dreptate națională și libertate socială.

Realizată în spiritul exigențelor actuale ale istoriografiei, îmbinînd stilul cursiv cu analiza și sinteza, bazîndu-se pe un bogat material documentar, în special de arhivă, volumul se înscrie printre realizările notabile în domeniul istoriei întreprinderilor industriale.

Lucrarea consacrată întreprinderii „Vulcan” confirmă necesitatea și actualitatea elaborării unor lucrări privind istoricul unor întreprinderi cu tradiție recunoscută din țara noastră, realizate cu sprijinul istoricilor de profesie, dar și cu concursul a numeroși oameni ai muncii din unitățile respective.

Constantin Dobrescu

BULETIN BIBLIOGRAFIC

I. LUCRĂRI TEORETICE, SINTEZE, GENERALITĂȚI

- * * * *Anglijskaia buržuaznaia revoljucya XVII veka v sovremennoj zarubežnoj istoriografii*, vol. I—II, Moskva, 1978, 200 + 212 p.
- * * * *Aradul, permanență în istoria patriei*, Arad, 1978, 804 p.
- BĂRDEANU, NICOLAE, NICOLAESCU DAN, *Contribuții la istoria marinei române*, vol. I, Din cele mai vechi timpuri până în 1918, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1979, 350 p.
- BORDEIANU, MIHAI, VLADCOVSCHI PETRU, *Învățămintul românesc în date*, Edit. Junimea, Iași, 1979, 367 p.
- CĂRĂBIȘ, VASILE, *Publicații periodice din Gorj*, Documentar, Tirgu Jiu, 1978, 216 p.
- * * * *Geschichte der Sozialistischen Einheitspartei Deutschlands*, Abriß, Dietz Verlag Berlin, 1978, 676 p.
- HALECKI, O., *A History of Poland*, Routledge and Kegan Paul Ltd., London, 1978, 407 p.
- HURMUZIADIS, GEORGE D., *Cultura Greciei antică, bizantină și modernă*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1979, 216 p.
- * * * *Istoriја na B'lgarskaia Komunističesva Partija*, Vtoro dop'leno izdanie, Partizdat, Sofija, 1979, 726 p.
- POP GRIGORE TRAIAN, *Reviste de filozofie și sociologie*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1979, 477 p.
- * * * *Študie z dejn svetovej slavistiky do polovice 19. storočia*, Veda, Vydavateľ'stvo Slovensky Akademie Vied, Bratislava, 1978, 510 p.
- TOTU, MARIA, SCURTU IOAN, SMĂRCEA, DOINA, *Din istoria studențimii române. Presa studențească (1851—1978)*, Tipografia Universității București, București, 1979, 313 p.
- * * * *Tradiții de solidaritate revoluționară româno-ungară, 1884—1946*, Documente și amintiri, Edit. politică, București, 1979, 487 p.
- VOICULESCU, ELENA, MARIN VOICULESCU, *Renașterea africană*, Edit. politică, București, 1979, 269 p.

II. ISTORIE VECHĂ

- TUDOR, DUMITRU, *Itinerare arheologice și istorice*, Edit. Sport-Turism, București, 1979, 206 p. + 1 hartă.

III. ISTORIE MEDIE

- CAZAN, FLORENTINA, *Culegere de documente privind trecerea de la antichitate la evul mediu în Europa Occidentală (sec. III—VIII)*, Tipografia Universității București, București, 1979, 274 p.
- ČEREPNIN, L. V., *Zemskie Sobory russkobo gosudarstva v XVI—XVII vv*, Izd. Nauka, Moskva, 1978, 416 p.
- CORFUS, ILIE, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolul al XVI-lea*, Edit. Academiei, București, 1979, 448 p.
- * * * *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*, Edit. Academiei, București, 1979, 498 p.
- * * * *Historische Bücherkunde Südosteuropa*, Band I, Mittelalter, Teil 1, R. Oldenbourg Verlag GmbH., München, 1978, 671 p.
- ISCRU, G. D., *Aspecte privind relațiile de proprietate și de muncă în țăările române în perioada de trecere de la feudalism la capitalism*, Tipografia Universității, București, 1979, 99 p.

- MIHĂILĂ, G., *Cultură și literatură română veche în context european*. Studii și texte, Edit., științifică și enciclopedică, București, 1979, 427 p.
- POPA, MIRCEA N., *La circulation monétaire et l'évolution des prix en Valachie (1774—1831)*, Bucarest, 1978, 319 p.
- STOICESCU, NICOLAE, *Vlad Țepeș Prince of Walachia*, Edit. Academiei, București, 1978, 193 p.
- STOICESCU, N., *Vlad Țepeș*, Edit. militară, București, 1979, 196 p.
- * * * *Les universités à la fin du moyen âge*, Louvain, Institut d'études médiévales, U.C.L., 1978, 661 p.

IV. ISTORIE MODERNĂ

- ABRUDAN, PAUL, *Prefectul pașoptist Vasile Moldovan*, Edit. militară, București, 1979, 174 p.
- * * * *Afirmarea statelor naționale independente unitare din centrul și sud-estul Europei (1821—1923)*, vol. I, Edit. Academiei, București, 1979, 274 p.
- * * * *Aspecte militare privind revoluția de la 1848 în Oltenia*. Documente inedite, Edit. Scrisul românesc, Craiova, 1979, 254 p.
- AXENCIUC, VICTOR, TIBERIAN, ION, *Premise economice ale formării statului național unitar român*, Edit. Academiei, București, 1979, 332 p.
- CĂZAN, GHEORGHE NICOLAE, RĂDULESCU-ZONER ȘERBAN, *România și Tripla Alianță 1878—1914*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1979, 438 p.
- CHERESTEȘIU, VICTOR, *Scieri istorice*, Edit. politică, București, 1979, 274 p.
- DOJNOV, DOJNO, *Naționalno revoljuționnrite borbi v jugozapadna B'lgarija prez 60-le i 70-le godini na XIX vek*, Izd. na B'lgarskata Akademija na Naukite, Sofija, 1976, 248 p.
- FAUR, VIOREL, *Societatea de lectură din Oradea, 1852—1875* (studiu monografic), Oradea, 1978, 334 p.
- * * * *Independența României. Bibliografie*, Edit. Academiei, București, 1979, 307 p.
- IONESCU, VIRGIL I., *Opera lui Mihail Kogălniceanu sub raportul faptei și glandirii social-economice*, Edit. Scrisul românesc, Craiova, 1979, 219 p.
- IORDACHE, ANASTASIE, *Goleștii. Locul și rolul lor în istoria României*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1979, 435 p.
- * * * *Istorici români și străini despre războiul de independență al României (1877—1878)*, Edit. militară, București, 1979, 325 p.
- NASTOVICI, EMA, *România și Puterile Centrale în anii 1914—1916*, Edit. politică, București, 1979, 241 p.
- NETEA, VASILE, *Spre unitatea statală a poporului român. Legături politice și culturale între anii 1859—1918*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1979, 603 p.
- PAPACOSTEA-DANIELOPOLU, CORNELIA, *Intelectualii români din Principate și cultura greacă 1821—1859*, Edit. Eminescu, București, 1979, 209 p.
- POPA, MIRCEA N., *Prelegeri de istorie universală modernă*, fasc. I, Tipografia Universității București, București, 1979, 48 p.
- POPA, MIRCEA N., *Primul război mondial, 1914—1918*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1979, 555 p.
- * * * *Slavjanskije kuljture v epohu formirovanija i razvitiija slavjanskih nacij XVIII—XIX vv.*, Izd. „Nauka”, Moskva, 1978, 399 p.
- STAN APOSTOL, *Grupări și curente politice în România între Unire și Independență (1859—1877)*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1979, 453 p.
- STAN, APOSTOL, *Renașterea armatei naționale*, Edit. Scrisul românesc, Craiova, 1979, 264 p.
- * * * *Svetovnaia s'vesl govoii*. Izbrana publicistika za Aprilskoto v'stanie 1876 godina, Nauka i izkustvo, Sofija, 1978, 425 p.
- VIȚCU, DUMITRU, *Diplomații Unirii*, Edit. Academiei, București, 1979, 250 p.
- ZUB, AL., *Mihail Kogălniceanu. Un fondateur de la Roumanie moderne*, Edit. științifică și enciclopedică, Bucarest, 1978, 106 p.

V. ISTORIE CONTEMPORANĂ

- BARTOŠ, JOSEF, *Okupované pohraničí a české obyvatelstvo 1938—1945*, Státni Pedagogické Nakladatelství, Praha, 1978, 204 p.
- BIBESCU, MARTHA, *Jurnal politic (ianuarie 1939—ianuarie 1941)*, Edit. politică, București, 1979, 238 p.

- * * * *Dokumenty i materialy po istorii sovetsko-čehoslovackih otnošenij*, tom 3 (1934—1939), Izd. Nauka, Moskva, 1978, 644 p.
- FĂTU, MIHAI, *Alianțe politice ale Partidului Comunist Român 1944—1947*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1979, 370 p.
- MCNEILL, WILLIAM H., *The Metamorphosis of Greece since World War II*, The University of Chicago Press, 1978, 264 p.
- MINC, I. I., *Istorija velikogo ogtjabrja*, tom vtoroj, Izd. Nauka, Moskva, 1978, 1 008 p.
- OGNJANOV, LJUBOMIR, *Bojniškoto vastanie 1918*, Nauka i izkustvo, Sofija, 1978, 211 p.
- PANTEA, AUREL, *Cuba revoluționară și România*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1979, 173 p.
- RUSESCU, MIHAIL, ION SAIZU, *Viața politică în România 1922—1928*, Edit. politică, București, 1979, 260 p.
- ȚUȚUI, GHEORGHE, *Evoluția Partidului Social-Democrat din România de la frontul unic la partidul unic (mai 1944—februarie 1948)*, Edit. politică, București, 1979, 229 p.
- VANKU, MILAN, *Mica Înțelegere și politica externă a Iugoslaviei, 1920—1938*, Momente și semnificații, Edit. politică, București, 1979, 255 p.

Gelu Apostol

**REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA
ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA**

- REVISTA DE ISTORIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHĂ ȘI ARHEOLOGIE
- DACIA. REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
- REVUE DES ÉTUDES SUD-EST-EUROPÉENNES
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE CLUJ-NAPOCA
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE „A. D. XENOPOL” –
IAȘI
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
 - SERIA ARTA PLASTICĂ
 - SERIA TEATRU-MUZICĂ-CINEMATOGRAFIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
 - SÉRIE BEAUX-ARTS
 - SÉRIE THÉÂTRE –MUSIQUE –CINÉMA

„REVISTA DE ISTORIE” publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniul istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile: Probleme ale istoriografiei contemporane (Studii documentare), Viața științifică, Recenzii, Revista revistelor, Însemnări, Buletin bibliografic, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sînt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rînduri în trei exemplare, trimiterile infrapaginate fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfîrșitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la un număr de 30 de extrase.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Correspondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc. se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, B-dul Aviatorilor nr. 1, București.

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- ȘTEFAN PASGU ș.a. *Documenta Romaniae Historien. D. Relații între țările române*, vol. I (1222—1456), 1977, 527 p., 39 lei.
- PETRE DIACONU, SILVIA BARASCHI, *Păciul lui Soare. Așezare medievală (secolele VIII—XV)*, vol. II, 1977, 201 + XXVIII pl., 36 lei.
- Acad. ANDREI OȚEȚEA, *Pătrunderea comerțului românesc în circuitul internațional (În perioada de trecere de la feudalism la capitalism)*, 1977, 168 p., 11 lei.
- GHEORGHE CRISTEA, *Contribuții la istoria problemei agrare în România. Învolețiile agricole (1866—1882), legislație și aplicare*, 1977, 169 p., 11 lei.
- LEON ȘIMANSCHI (redactor coordonator), *Petru Rareș*, 1978, 328 p., 20 lei.
- LUCIAN BOIA, *Relationsship between Romanians, Czechs and Slovak (1848—1914)*, 1977, 159 p., 12 lei.
- * * * *Răscoala secolilor din 1595—1596. Antecedente, desfășurare și urmări*, 1978, 336 p., 19 lei.
- FLOREA MOGOȘANU, *Paleoliticul în Banat*, 1978, 152 p., 11 lei.
- PETRE I. ROMAN, IOAN NEMETI, *Cultura Baden în România*, 1978, 159 p., 18 lei.
- MARIA COMȘA, *Cultura materială veche românească (Așezările din secolele VIII—X de la Bucov — Ploiești)*, 1978, 181 p., 30 lei.
- PETRE DIACONU, *Les Coumans au Bas-Danube au XIe et XIIe siècles*, 1978, 158 p., 8,25 lei.
- ION HORĂȚIU CRIȘAN, *Burebista and his time*, 1978, 253 p., 22 lei.
- ALEXANDRU DUȚU, *Romanian Humanist and European Culture. A contribution to comparative cultural History*, 1977, 196 p., 12 lei.
- MIHAIL KOGĂLNICEANU, *Opere*, IV, *Oratorie*, II, *Partea IV (1874—1878)* 1978, 662 p., 49 lei.
- OLIMPIU MATICHESCU, *Rabociala solidarnosti v Rumânii (1929—1944 gg)*, 232 p., 11 lei.
- SEBASTIAN MORINTZ, *Contribuții arheologice la istoria tracilor timpurii. I Epoca bronzului în spațiul carpato-balcanic*, 1978, 216 p., 21 lei.
- BEATRICE MARINESCU, ȘERBAN RĂDULESCU-ZONER, AUREL DUȚU, *Bucureștii și epopeea independenței 1877—1878*, 1978, 198 p., 12 lei.
- DAN BERINDEI, *Epoca Unirii*, 1979, 272 p., 16 lei.
- DUMITRU VITCU, *Diplomații Unirii*, 1979, 186 p., 24 lei.
- ILIE CORFUS, *Documente privitoare la istoria României culesse din arhivele polone. Secolul al XVI-lea*, 1979, 448 p., 29 lei.

RM ISSN, CO—3878

www.dacoromanica.ro

43 856

